

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

XXXII, 2013

Apare o dată pe an

SUMAR

GR. BRÂNCUȘ, Aromâna – dialect arhaic	5
LILIANA AGACHE, Observații asupra unor termeni ce desemnează măsuri medievale de lungime și capacitate (cu referire la situația dialectală)	13
XIMENA-IULIA BARBU, Verbe <i>dicendi</i> secundare în latină și în română	23
GABRIEL BĂRDĂȘAN, Observații etimologice cu privire la unele adverbe de origine latină din istroromână	37
ELONA ȚEȚE, Considerații privind bilingvismul aromân–albanez. Aspecte fonetice	45
ALINA CELAC, Câteva observații asupra variantelor din <i>Dicționarul dialectului meglenoromân</i>	55
CARMEN-IRINA FLOAREA, (<i>Copilul</i>) <i>merge de-a bușilea</i> , pe baza ALRR. <i>Sinteză</i>	63
AUGUST KOVAČEC, Denumirea <i>vlah</i> în unele limbi slave meridionale	77
MARIA MARIN, Locul graiurilor românești din Ungaria în structura dialectală a dacoromânei	87
IULIA MĂRGĂRIT, Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involuntare” (II)	95
MANUELA NEVACI, Graiurile aromânești din Peninsula Balcanică. Situația actuală	103
NICOLAE SARAMANDU, <i>Momentul Moscopole</i> în istoria raporturilor lingvistice româno-albaneze	129
DANIELA CARMEN STOICA, Câmpul lexical al numelor de rudenie în română și albaneză	139
AIDA TODI, Accentul în limba română la nivel dialectal și popular	149
ADRIAN TURCULEȚ, Atlasul multimedia prozodic român (AMPRom)	157
CĂTĂLINA VĂTĂȘESCU, Din nou, despre numele de plantă <i>stirigoaie</i>	173

NOTE ETIMOLOGICE, MORFOLOGICE ȘI LEXICALE

DORIS K. KYRIAZIS, Etymological notes	177
VASILE FRĂȚILĂ, Note etimologice și lexicale istroromâne	185
MARIA MARIN, Pluralele <i>picere</i> , <i>piciori</i> . Notă „morfologică”	193
IULIA MĂRGĂRIT, Note lexicale privind limba română din Transnistria	197

MISCELLANEA

CRISTIAN MOROIANU, Despre <i>Dicționarul-tezaur al limbii române</i>	207
--	-----

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Vasile Bahnaru, <i>Miscellanea Basarabensia</i> , Iași, Priceps Edit, 2012, 356 p. (<i>Iulia Mărgărit</i>)	211
Maria Berényi, <i>Poveștile caselor. Români în Buda și Pesta</i> , publicație a Societății Culturale a Românilor din Budapesta și a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Budapesta – Budapest 2011, 95 p. (<i>Iulia Mărgărit</i>)	213
Vasile Frățilă, <i>Toponimie și dialectologie</i> , Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, 424 p. (<i>Luminița Botoșineanu</i>)	215

Vasile Frățilă (coord.), Gabriel Bărdășan, <i>Dialectul istroromân. Straturi etimologice</i> , partea I, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010, 418 p. (Ana-Maria Pop)	219
Nicolae Saramandu, <i>Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale, glosar</i> , București, Editura Academiei Române, 2007, LIII + 603 p. + 2 hărți (Manuela Nevaci)	222
Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu (editori), <i>Convergențe lingvistice. Lucrările celui de al IV-lea Simpozion internațional de lingvistică (București, 5–6 noiembrie 2010)</i> , Editura Universității din București, 2012, 532 p. (Carmen-Irina Floarea)	225
<i>CRONICĂ</i>	
Minutes of the 45 th Editorial Board Meeting, Riga, May 28 th – 30 th , 2012 (Carmen-Ioana Radu, Manuela Nevaci)	231
<i>INDICE</i>	235

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

XXXII, 2013

Paraît une fois par an

SOMMAIRE / SUMMARY

GR. BRÂNCUȘ, L'aroumaine – dialecte archaïque	5
LILIANA AGACHE, Observations sur quelques termes qui désignent les mesures medievales	13
XIMENA-IULIA BARBU, Secondary Verbs of Saying in Latin and Romanian	23
GABRIEL BĂRDĂȘAN, Remarques étymologiques à propos de quelques adverbes d'origine latine en istroroumain	37
ELONA CEȚE, Remarks on the Aromanian-Albanian Bilingualism at Aromanian Speakers in Southern Albania. Phonetical Aspects	45
ALINA CELAC, Some Remarks on the Variants in <i>Dicționarul dialectului meglenoromân</i>	55
CARMEN-IRINA FLOAREA, (<i>Copilul</i>) <i>merge de-a bușilea</i> –'à quatre pattes', auprès de toutes les cartes de l'ALRR. <i>Sinteză</i>	63
AUGUST KOVAČEC, La dénomination <i>vlah</i> dans quelques langues slaves méridionales	77
MARIA MARIN, The Place of Romanian Idioms from Hungary in the Daco-Romanian Dialectal Structure	87
IULIA MĂRGĂRIT, On a Dialectal Glossary. "Involuntary" Attestations (II)	95
MANUELA NEVACI, The Aromanian Spoken in the Balkan Peninsula. Current Situation	103
NICOLAE SARAMANDU, <i>Le moment Moscopole</i> dans l'histoire des rapports linguistiques entre le roumain et l'albanais	129
DANIELA CARMEN STOICA, The Lexical Field of Kinship in Romanian and Albanian	139
AIDA TODI, Dialectal Occurences of the Romanian Accent	149
ADRIAN TURCULEȚ, L'atlas multimedia prosodique roumain (AMPRom)	157
CĂTĂLINA VĂTĂȘESCU, À propos du mot <i>stirigoie</i>	173

NOTES ETYMOLOGIQUES, MORPHOLOGIQUES ET LEXICALES

DORIS K. KYRIAZIS, Etymological Notes	177
VASILE FRĂȚILĂ Istro-Romanian Etymological and Lexical Notes	185
MARIA MARIN, <i>Picere, piciori</i> . Plural Forms. Morphological notes	193
IULIA MĂRGĂRIT, Lexical Notes on the Romanian from Transnistria	197

MISCELLANEA

CRISTIAN MOROIANU, On <i>Dicționarul-tezaur al limbii române</i>	207
--	-----

COMPȚES RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Vasile Bahnaru, <i>Miscellanea Basarabensia</i> , Iași, Priceps Elit, 2012, 356 p. (<i>Iulia Mărgărit</i>)	211
Maria Berényi – <i>Poveștile caselor. Români în Buda și Pesta</i> , Publicație a Societății Culturale a Românilor din Budapesta și a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Budapesta – Budapest 2011, 95 p. (<i>Iulia Mărgărit</i>)	213
Vasile Frățilă, <i>Toponimie și dialectologie</i> , Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2011, 424 p. (<i>Luminița Botoșinean</i>)	215

Vasile Frățilă (coord.), Gabriel Bărdășan, <i>Dialectul istroromân. Straturi etimologice</i> , Partea I, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010, 418 p. (<i>Ana-Maria Pop</i>)	219
Nicolae Saramandu, <i>Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale, glosar</i> , București, Editura Academiei Române, 2007, LIII + 603 p. + deux cartes (<i>Manuela Nevaci</i>)	222
Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu (editori), <i>Convergențe lingvistice. Lucrările celui de al IV-lea Simpozion internațional de lingvistică (București, 5–6 noiembrie 2010)</i> , Editura Universității din București 2012, 532 p. (<i>Carmen-Irina Floarea</i>)	225
<i>CHRONIQUE</i>	
Minutes of the 45 th Editorial Board Meeting, Riga, May 28 th – 30 th , 2012 (<i>Carmen-Ioana Radu, Manuela Nevaci</i>)	231
<i>INDEX</i>	235

AROMÂNĂ – DIALECT ARHAIC

GR. BRÂNCUȘ

Se știe că aromâna este un dialect mai arhaic decât dacoromâna, fapt remarcat de multă vreme de către toți cercetătorii care s-au ocupat de dialectele românești sud-dunărene și de reconstrucția românei comune. Mai recente sunt afirmațiile Matildei Caragiu Marioțeanu: „Aromâna, ca și celelalte dialecte sud-dunărene, are un caracter mai conservator, manifestat la toate nivelurile limbii (fonetică – fonologie, morfologie, sintaxă, lexic – mai pregnant însă în primele două compartimente, în general mai rezistente)”¹. Arhaismul aromânei reprezintă, după cum se știe, sprijinul cel mai important, luat ca termen de comparație, în operația de reconstrucție a românei comune. „Trăsăturile arhaice ale aromânei o apropie foarte mult de româna comună”², susține Matilda Caragiu Marioțeanu, reluând o afirmație mult mai tranșantă a lui Ovid Densusianu: „Macedoromâna trebuie să reprezinte româna primitivă, graiul romanic sud-dunărean care s-a format în vecinătatea albanezei, în urma fuziunii latinei cu ilira”³. Sau: „Filologii sunt de acord că macedoromâna nu este, la urma urmei, decât [...] o ramură a românei primitive ieșită din amestecul latinei cu elementul autohton balcanic”⁴. După Densusianu caracterul unitar al românei comune se deduce din unitatea celor două dialecte: „Dacă comparăm cele două dialecte, întâlnim la fiecare pas trăsături care le sunt comune [...], care nu pot fi explicate decât dacă admitem că macedoromâna și dacoromâna se sprijină pe același fond lingvistic”⁵. Densusianu este între cei dintâi învățați care, deși dispuneau de informații sumare, au stăruit asupra fenomenului migrației neîntrerupte a aromânilor în toate zonele Peninsulei: „Această schimbare de așezare a macedoromânilor nu trebuie să ne mire. Se știe că în calitate de păstori ei au dus tot timpul o viață nomadă, parcurgând de la nord la sud, cu turmele lor, Peninsula Balcanică. [...] Această instabilitate caracterizează și

¹ Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, p. 222; vezi, de asemenea, Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, București, Editura Academiei Române, 2004, p. 81 ș.u.

² *Ibid.*

³ Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vers. rom., București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1961, p. 208.

⁴ *Ibid.*, p. 210.

⁵ *Ibid.*

în zilele noastre un mare număr de macedoromâni, fărșeroții, care locuiesc iarna în Albania, își părăsesc locuințele primăvara și rătăcesc luni întregi prin munți”⁶. El adaugă faptul că „țările de dincolo de Dunăre au fost timp de secole răscolite de invaziile și devastările barbarilor”, ceea ce i-a determinat și pe macedoromâni „să părăsească în mai multe rânduri vechile lor așezări”.

Deosebiriile dintre aromână și dacoromână, considerate în raport cu stadiul precedent de evoluție a latinei dunărene, au fost remarcate de multă vreme. După opinia unor învățați nu este exclusă probabilitatea ca o parte dintre acestea să se fi produs chiar în presupusa perioadă a românei comune. Trebuie observat însă că ele nu sunt deosebiri esențiale, ceea ce însemnează că se vor fi dezvoltat relativ târziu, după perioada de comunitate. Oricum, în româna comună, vorbită pe un teritoriu larg, la nord și la sud de Dunăre, adică în Dacia, în Panonia și în cele două Moesii, trebuie să fi fost unele diferențe de la o zonă la alta. Th. Capidan se exprimă clar în această privință: „Limba română arată mici deosebiri idiomatice regionale încă înainte de despărțirea ei în dialectele actuale. Aceste deosebiri au trebuit să fie cu atât mai pronunțate cu cât populațiunile românești se găseau mai îndepărtate unele de altele”⁷. Revărsarea slavilor a izolat pe românii sudici de cei din stânga Dunării. După Capidan, ar fi de dată română comună palatalizarea labialelor, consoanele *t* și *dz* (din *c*, *g* urmate de vocale palatale), absența rotacismului (în româna comună e posibil să fi existat ca fenomen dialectal) și a nazalizării (*n* se menține în *gârnu*, *fârnu*, *ună*), sincopa frecventă a vocalelor neaccentuate (urmare a „unui tempo mai grăbit” în vorbire)⁸.

În cele ce urmează prezentăm câteva particularități fonetice, morfologice și lexicale, suficiente pentru situarea aromânei pe o treaptă de evoluție mai veche decât dacoromâna. Aromâna e un dialect mai conservator decât româna de la nordul Dunării, mai apropiat de starea propriu-zisă a românei comune. „Arhăitatea” ei se explică prin condițiile istorice specifice aromânilor.

Din fonetică, reținem mai întâi fenomenul conservării vocalei centrale *ă* în poziție nazală, devenită *î* în dacoromână: *călcănu*, *păne*, *plăngu*, *sămtu*. Vocale *ă* e generală în graiul fărșeroților, deci și în textele învățaților de la Moscopol, la care ne raportăm mereu pentru vechimea fenomenelor semnalate. Dacă la fărșeroți *ă* s-a menținut intact⁹, trebuie spus că în alte graiuri aromânești e cunoscut și *î*¹⁰, de unde ipoteza că în româna comună târzie sistemul vocalic va fi fost constituit din

⁶ *Ibid.*, p. 209.

⁷ Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 141.

⁸ *Ibid.*; v. mai ales Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*, București, 1974, p. 57 ș.u., studiul *Asupra reconstrucției românei primitive*, vers. rom. a studiului în franceză din 1937 și în germană din 1910: *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*; alte detalii în Sextil Pușcariu, *Limba română*, I. *Privire generală*, București, 1940, p. 219 ș.u. și Al. Roseti, *Istoria limbii române*, București, 1986, p. 328 ș.u. Problematika generală referitoare la româna primitivă e prezentată de Ion Gheție, în „Limba română”, XXXV, 1986, 6, p. 516 ș.u.

⁹ Cf. Caragiu, *op. cit.*, p. 223.

¹⁰ Cf. T. Papahagi, DDA, p. 20: *ă* în nord, *î* în sud în cazul dubletului *când* – *când*.

șapte unități sau mai degrabă că în aromână va fi fost activă, independent de dacoromână, tendința de închidere a lui *ă* în poziția dată. La fărșeroți *ă* s-ar explica și prin contactul îndelungat cu albaneza toscă, în care nu se cunoaște fenomenul de închidere a lui *ě*. În toate cazurile, conservarea lui *ă* accentuat urmat de nazale e un semn important al caracterului arhaic al aromânei. Apariția lui *ă* (accentuat sau nu) este în acord cu fenomenul general de închidere a vocalelor : *e > i*, *o > u*, ceea ce nu însemnează că *ă* ar fi apărut „spontan”. Ipoteza intervenției substratului în procesul de geneză a limbii nu trebuie asimilată cu o „explicație externă”, valabilă pentru influențele târzii.

Observații importante prin care se pune în lumină caracterul arhaic al aromânei se pot face și cu privire la evoluția lui *e*:

a. la inițială de cuvânt lipsește iodizarea lui *e* : *el, es, este* și, la fel, a celui din structura diftongului *ea* : *earbă, eapă, ească* (în dacoromână : *ia*, dezvoltat dintr-un *iea*, cu iodizare : *iearbă > iarbă*);

b. *e* s-a păstrat după labiale : *meru, peru, fet* (rar în dacoromână : *beșică, beut*) și la fel diftongul *ea*, rezultat prin metafonie : *feată, veară, peană*.

În aromână se conservă *-u* final, ca în vechea dacoromână ori în graiuri actuale de nord-vest : *aducu, aușu, vindu, alavdu, bărbatu, lemnu, preftu*¹¹. Tendința dispariției lui *-u* din graiul fărșeroților e o dovadă că este etimologic. La Cavalioti, Ucuta, Daniil *-u* e general¹². Să fi fost la acești învățați o distincție între scriere și vorbire ?

O particularitate arhaică a consonantismului aromân este prezența palatalelor *l', n'* (din *l, n* urmate de *ě, i*) : *l'ertu, hil'u, călcănu, gutuñe*¹³. După cum se știe, *n'* se păstrează și în graiul din Banat.

Palatala *l'* se conservă la aromâni și în grupurile *cl', gl'*, devenite *k, g'* în dacoromână (în secolul al XVI-lea sunt atestări cu *cl'*). Aceasta e o trăsătură importantă a foneticii aromâne.

Din consonantismul arhaic al aromânei reținem și cele două africcate *dz* și *g̃*, provenite din *d*, respectiv *j* : *dzicu, gocu, g̃udicu* ; aceste consoane se află încă în unele graiuri mai arhaice dacoromâne (Moldova, Bucovina, Banat).

Am lăsat deoparte multe elemente fonetice de detaliu înregistrate în cercetările privitoare la aromână, pentru că nu pot fi puse cu certitudine în relație directă cu corespondentele lor presupuse în româna comună.

Din domeniul morfologiei, ne-am oprit asupra câtorva particularități ale structurii formelor verbale, pe care le-am reținut, ca și pe cele precedente, din remarcabila monografie a lui Theodor Capidan. Și din acest punct de vedere aromâna este mai arhaică decât dacoromâna, mai apropiată de ceea ce numim româna comună.

¹¹ Th. Capidan, *op. cit.*, p. 285 ș.u.

¹² Vezi Per. Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea*, București, 1909; *Vocabularul*, p. 187 ș.u.

¹³ Exemple la Capidan, *op. cit.*, p. 338.

Astfel, forma de persoana III-a plural a imperfectului apare constant fără desinența *-u* : (ei) *cânta, cădea, bătea, durnea*, ca în dacoromâna veche și în cea populară. Absența lui *-u* este rezultatul evoluției fonetice normale a corespondentelor latinești. În trecut fie spus, româna vorbită a avut întotdeauna tendința de refacere și generalizare, la toate timpurile, a omonimiei singular – plural la persoana a III-a.

Perfectul simplu, un timp foarte des întrebuințat în aromână (e posibil să fi intervenit aici și influența tracă și albaneză), are caracteristici morfematice cunoscute și în dacoromâna din secolele vechi, precum și în graiurile actuale din sud-vest, caracterizate prin conservatorism :

a. desinența *-și* la pers. I sing. a verbelor cu perfect sigmatic (tare): *adușu, alepșu, arșu, frămșu, scoșu, scrișu, spușu* etc.;

b. absența desinenței interne *-ră-* de la formele de plural : *cântăm, cădzum* (dr. *cântarăm, căzurăm*, dar v. rom. *cădzum*);

c. desinența *-t(u)* la pers. a II-a plural: *cântatu, cădzutu, bătutu, durñitu*, apărută paralel cu *-m(u)* la pers. I. pl.: *cântamu* ; pentru explicarea menținerii în aromână, comp. alb. perf. *kënduam, kënduat*.

Aromâna folosește la mai-mult-ca-perfect o formă compusă din imperfectul auxiliarului *avea* și participiu : *aveam cântată, avea durñită, avea faptă*¹⁴. Menținerea acestei forme perifrastice, rară în dacoromâna veche, s-ar explica în aromână și prin contactul cu greaca și albaneza, care posedă forme de mai-mult-ca-perfect cu structură identică. S-ar adăuga aici, în trecut, faptul că aromâna are și o formă construită din perfectul auxiliarului și participiu relevată de Capidan : *avui cântată* ; o structură identică în albaneză : *pata* (paç) *kënduar*, alături de *kisha kënduar*, cu variație semantică. O analogie cu albaneza se observă și la perfectul compus, care, în aromană, are auxiliarul cu forme lungi la plural : *avem cântată, aveș cântată* (comp. alb. *kemi (keni) kënduar*).

Ca și în cazul foneticii, aceste fapte de structură morfologică sunt suficiente pentru a se proba că aromâna e mai conservatoare decât dacoromâna, mult mai apropiată de stadiul românei comune¹⁵.

Caracterul arhaic al aromânei se observă mai cu seamă în lexic, compartiment cu unități supuse permanent schimbărilor, cu dispariții, substituiri, evoluții semantice.

Semnalăm mai întâi faptul că în aromână s-au păstrat cuvinte de origine latină care au dispărut din dacoromână. Timotei Cipariu¹⁶, care a remarcat cel dintâi soarta acestui fond lexical, a întocmit o listă de 74 de astfel de cuvinte pe care le-a extras din operele învățaților aromâni de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

¹⁴ Al. Philippide, *Originea românilor*, II, p. 426.

¹⁵ Cf. Sextil Pușcariu, *Limba română*, I. *Privire generală*, București, 1940, p. 218, 222 ș.u.

¹⁶ T. Cipariu, *Principia de limbă și de scriptură*, ed. a II-a, revăzută și înmulțită, Blaj, 1866, p. 87 ș.u. Autorul își exprimă regretul că nu a putut vedea și dicționarul în patru limbi al lui Daniil Moscopoleanul.

Multe dintre ele sunt cuvinte esențiale în vocabularul general al dialectului : *ageru* (*ager*), *auă* (*uva*), *bășare* (*basiare*), *căroare* (*calor*), *dimândare* (*demandare*), *e* (*et*), *h'ic* (*ficus*), *mesu* (*mensis*), *nearcă* (*noverca*), *poarcă* (*porca*), *viptu* (*victus*), *vingiț* (*viginti*) etc. Am notat în paranteză etimonurile latinești. Trebuie precizat însă – fapt foarte important – că cele mai multe cuvinte din acest grup, active în vorbirea de astăzi a aromânilor, se regăsesc în dacoromâna textelor vechi și a unor graiuri regionale actuale : *arbure* (*arbor*), *marțu* (*martius*), *mărit* (*maritus*), *mușat* (**formosiatu*), *nămal'e* (*animalia* pl.), *neauă* (*nix*). Observația aceasta, reluată mereu¹⁷ ca un fapt comun în studiile de istorie a limbii române, e formulată clar de canonicul de la Blaj : „forme și cuvinte originarie și derivate, unele care astăzi numai la românii de preste Dunăre se mai aud, altele care încă pe la a. 1700 mai erau în uz și la noi, iar de-atunci încoace au periră cu totul de în limba românească, au numai rar sau prea rar se mai aud și se scriu”¹⁸. Prin urmare, cuvintele de origine latină cunoscute astăzi numai în aromână și în unele graiuri periferice de la nordul Dunării erau generale în româna comună, o limbă unitară, vorbită pe o largă arie romanizată la nordul și la sudul Dunării.

Istoria dialectului aromân, vizând în mod special caracterul arhaic al acestuia, trebuie pusă în legătură cu istoria socială a acestui important grup de români balcanici. Tache Papahagi observă, ca mulți alți cercetători, că „mișcarea, deplasarea, peregrinarea” e o caracteristică a istoriei aromânilor. El se gândește, cu ușoară nostalgie, la „o stingere lingvistică” determinată de instabilitatea lor, „aromânul nefiind legat de pământ, de țarină, ci de cerințele vieții lui pastorale”¹⁹. Agricultură la aromâni a fost, după cum zice Papahagi, în acord cu toți specialiștii în istoria Balcanilor, „anemică și sporadică; au practicat-o numai satele cu populație sedentară și, firește, pe o scară redusă”²⁰.

Cărvănăritul, altă ocupație de seamă a aromânilor, e asimilat fenomenului de migrație continuă. Adăugăm și constatarea că și la aromâni era odinioară, ca la albanezi, fenomenul „înstrăinării” (alb. *kurbet*), exodul spre țări îndepărtate, de unde reveneau, târziu, după ani îndelungați, în locurile de baștină. Th. Capidan a observat că „dorul de ducă”, legat la origine de păstorit, caracterizează și astăzi viața sufletească a aromânilor. S-ar părea însă că „acasă”, în revenirea lor, e asimilat cu patria primitivă de pe malul nordic al Dunării. Pușcariu consideră „migrația”, determinată sau nu de păstorit, ca o stare generală a aromânilor, manifestată ca mod de apărare în tot cursul istoriei lor. În alt loc afirmă că „migrația” e un mod de existență al aromânilor: „Extensiunea aceasta a aromânilor

¹⁷ Problema fondului lexical moștenit în aromână și cu un regim special în dacoromană a fost cercetată de mulți istorici ai limbii; v. bibliografia la Gr. Brâncuș, *Studii de istorie a limbii române*, [I], București, Editura Academiei Române, 2007, p. 92 ș.u.

¹⁸ T. Cipariu, *op. cit.*, p. 87.

¹⁹ Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ed. a II-a, București, Editura Academiei, 1974, p. 6.

²⁰ *Ibid.*, p. 16.

este rezultatul unor neconținute migrațiuni. Avem dovezi istorice de mutări ale lor dintr-un loc într-altul în urma persecuțiilor neconținute la care au fost supuși. Tradiția păstrată la bătrâni și limba lor sunt dovezi vii despre mișcarea populațiunii, care a părăsit sate întregi spre a înființa așezări nouă”²¹.

Trebuie adăugat că istoria raporturilor interetnice din Balcani, adesea crâncene, a fost defavorabilă aromânilor. Reținem aici exprimarea plastică a lui T. Papahagi: „vremuirile istorice au agravat peregrinările lui geografice dispersându-l în enclave izolate”. Și: „Tirania feudală (turcească, grecească) a determinat dezastrele care au dezrădăcinat multă populație aromânească, viscolind-o în diferite direcții”²².

Aromânii au fost într-o mișcare continuă de la nord la sud, de aceea graiul lor a fost mai unitar și mai puțin supus schimbărilor față de graiul dacoromânilor, populație stabilă, așezată locului. Prin migrația neîntreruptă în toate zonele balcanice, determinată de factori diverși, se explică difuzarea unui stoc important de cuvinte în limbile cu care aromâna a venit în contact. Astfel, cele mai multe elemente lexicale care au intrat în greaca din Epir aparțin domeniului vechi al păstoritului: *bardzu*, *buză*, *cupaciu*, *ciucă*, *dașu*, *gălbadză*, *groapă*, *grumadzu*, *mură*, *murgiu*, *mușcă*, *scrum*, *sumbure*, *șap*, *șarc*. Acestea aparțin substratului traco-dac, la care se adaugă cele de origine latină, toate dovedind vechimea contactului cu lumea greacă. Aromâna a lăsat urme și în lexicul popular albanez²³, precum și, mai rar, în graiurile slave din Macedonia, Bulgaria, Cosovo etc.

Ritmul lent de evoluție a aromânei, ca o consecință a deplasărilor sociale neîntrerupte, a fost remarcat întâi de B.P. Hasdeu. El a arătat că dialectul unei populații așezate, sedentare, care nu-și schimbă locul, se dezvoltă în ritm normal (cazul dacoromânei), pe când dialectul populației care „migrează” într-un neastâmpăr continuu (aromâna) e „împiedicat și oprit” din evoluția lui firească: „Il n’est pas moins incontestable que, des deux dialectes, celui qui n’a jamais changé de place, fixé dans les mêmes conditions climatiques et de voisinage, se développe le mieux, tandis que le dialecte qui se déplace subit nécessairement des dérangements de toutes sortes. Or, le dialecte daco-roumain est de beaucoup plus normal, plus organique, plus conséquent dans son développement, qui se produit parallèlement à l’italien, que le macédo-roumain qui nous apparaît, en tout, comme entravé et arrêté dans sa marche”²⁴. Arhaismul aromânei și evoluția normală, neîntreruptă a dacoromânei, considerate ca o reflectare a poziționării sociale (migrația aromânilor și statorinicia dacoromânilor), sunt pentru Hasdeu termenii

²¹ Sextil Pușcariu, *Limba română*, I. *Privire generală*, București, 1940, p. 220, 360.

²² *Ibid.*, p. 11.

²³ Vezi Th. Capidan, *Raporturi lingvistice româno-albaneze*, în „Dacoromania”, II, p. 467 ș.u.

²⁴ B.P. Hasdeu, *Studii de lingvistică și filologie*, ediție îngrijită de Gr. Brâncuș, București, Editura Minerva, 1988, vol. II, p. 453. Pasajul citat aici provine din textul intervenției la Congresul al VII-lea al Orientaliștilor, ținut la Viena în 1886, text publicat sub titlul *Sur les éléments turcs dans la langue roumaine*.

ipotezei autohtonismului românesc la nordul Dunării. E interesantă și observația lui privitoare la sensul mișcărilor pastorale în Europa de sud-est: „Mais s’il est vrai que les Roumains étainet pasteurs, il n’est pas moins certain que les bergers roumains ne montent jamais du sud au nord; tout au contraire, ils descendent systématiquement du nord au sud à la recherche de meilleurs pâturages”²⁵. El adaugă aici locurile capitalei Țării Românești mutate succesiv dinspre nord spre sud.

Caracterul arhaic al aromânei în raport cu dacoromâna este similar, la alt nivel, cu arhaismul românei față de celelalte limbi romanice. Poziția laterală în cuprinsul României și izolarea timpurie de centrele inovatoare occidentale sunt factori prin care se explică păstrarea numai în română a unui fond lexical vechi: *adjutorium* > *ajutor*, *blanditia* > *blândețe*, *languidus* > *lânged*, *lingula* > *lingură* etc.²⁶ La acestea se adaugă un număr important de trăsături fonetice și gramaticale proprii românei, precum și o amprentă mai pronunțată a intervenției substratului.

Așadar, aromâna a evoluat mai lent decât dacoromâna, fiind idiomul unei populații cu o istorie în migrație continuă de la nord spre sud, fără piedici naturale, politice, religioase. Potrivit teoriei lui Hasdeu, graiul aromânilor, din numeroasele enclave, pare mai unitar, mai puțin supus schimbărilor decât graiul dacoromânilor, populație stabilă, așezată locului. În termenii metodologici adoptați, aromâna ne apare ca idiom arhaic, comparabil cu dacoromâna secolului al XVI-lea.

L'AROMAINE – DIALECTE ARCHAÏQUE

RÉSUMÉ

La présentation, par rapport au dacoroumain, des traits archaïques qui caractérisent la phonétique, la morphologie (surtout celle du verbe) et le lexique hérité du latin du dialecte aroumain permet des conclusions sur les conditions faisant que l’aroumain garde un degré de développement plus proche du roumain commun. Mettant en lumière les contributions de T. Cipariu et B.P. Hasdeu, l’auteur en accentue l’importance décisive des déplacements saisonniers des pâtres aroumains. À l’instar de Hasdeu, Gr. Brâncuș explique les traits archaïques comme dus à la transhumance qui a arrêté l’évolution attendue du dialecte.

*Academia Română
Calea Victoriei nr. 125–127*

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Cf. Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 213.

OBSERVAȚII ASUPRA UNOR TERMENI CE DESEMNEAZĂ MĂSURI MEDIEVALE DE LUNGIME ȘI CAPACITATE (cu referire la situația dialectală)

LILIANA AGACHE

În epoca feudală, poporul român a avut un sistem propriu de măsuri, destul de dezvoltat și unitar, în comparație cu cele ale statelor vecine. Datorită însă condițiilor social-economice și particularităților specifice locului și epocii, mărimea unora dintre aceste măsuri diferea de la o provincie la alta, așa încât pentru aceeași unitate de măsură se înregistrau uneori diferențe importante.

Prin *măsură* numim totalitatea unităților folosite pentru măsurare, teoretice și practice, destinate să faciliteze operațiile comerciale, industriale, geodezice, financiare etc. *Măsura* s-a diversificat, după natura obiectelor, în mai multe grupe: măsură de lungime, de suprafață, de volum, de capacitate, de greutate, de valoare monetară.

Apariția măsurii și ordonarea ei în sisteme relativ stabile este legată de primele forme ale organizației sociale și apariția primelor forme politice.

Avem în vedere câteva unități fundamentale, unități de măsură care au păstrat până astăzi, chiar dacă izolat, sensul cu care au circulat în epoca veche.

Menționările documentare certifică faptul că mărimea a variat în timp, după interesul claselor dominante și după tradiția locală. Pe de altă parte, sub presiunea nevoilor economice sau a intervenției autorității centrale, unitățile de măsură au fost supuse diferitelor modalități de organizare în sisteme practice, pe baza unui etalon, a cărui stabilitate relativă era garantată de puterea centrală și interesul comun al populației.

Istoria metrologiei este strâns legată de istoria comerțului societății omenеști care, la rândul ei, este legată de dezvoltarea politică și socială a țării locuite, cât și a statelor politice înconjurătoare.

Hotărnicirea și măsuratul moșiilor din Țara Românească și Moldova a început în secolul al XVI-lea, de când ni s-au păstrat cărți domnești de numiri de hotărnicici, de jurători și întăriri pentru hotărnicici efectuate de aceștia și au constituit în Evul Mediu una dintre cele mai de seamă atribuții ale administrației și justiției feudale.

Majoritatea unităților metrice folosite din Evul Mediu și până la introducerea sistemului metric zecimal au dispărut treptat din viața comercială a oamenilor de pe acest teritoriu. Unele au păstrat sensul până astăzi, chiar dacă încadrarea lor se face, fie în fondul pasiv al limbii, fie în registrul arhaic ori regional.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul veacului al XIX-lea, documentele vorbesc tot mai adesea despre trimiterea din capitalele Moldovei și Țării Românești în orașele și județele din țară a unor *măsuri etalon* de lungime, greutate și capacitate, purtând pecetea visteriei, toate aceste măsuri fiind puse acum sub controlul statului.

După cum rezultă din documente, *măsurile etalon*, marcate de autorități, se țineau în piața publică din orașe, pentru a fi oricând la îndemâna celor care doreau să măsoare¹.

JIREBIE „bucată de pământ” (DLRTR, s.v.)

„Și așijderea, eu, Costea Jadovanul am vândut acestor nepoți(i) ai mei, ce sânt mai sus scriș(i), partea **jireabii** din sat din Pilipcea, drept cincizeci de talere cade să le fie lor de acum ocină în veci. Iar de acum înainte, cine să va afla din ruda mea și va vrea să strice această tocmală a mea, el să fie procler și tricler de trei sute și 18 oteți [o]l(i)j(e) vă Nichei”. (1637 <cca. aprilie 28>, Vilavici, doc. 77, (1637 aprilie 26, Iași, doc. 76, DRH, A. Moldova, XXIV, p. 76–77, 1643, DRH, XVII, A. Mold., XXVII, d. 53; vezi și 1614, DIR, XVII, Mold., III, d. 272; 1622, DIR, XVII, A. Mold., V, d. 143; 1636, DRH, XVII, A. Mold., XXIII, d. 414; 1641, DRH, XVII, A. Mold., XXVI, d. 88; 1634–1653; D. P. Bogdan, *Glosar*, 68).

„Unu zapisu a lui Neculai și frate-său Giurgea, feciorii lui Ianașu dinu târgu dinu Baia, nepoți Hancei denu Suceava, și cu săminția lor, care să numești, au vândutū două **jărăbii** dinu satu dinu Mărășeni”(1772, Iorga, SD, XXI, d. XIII).

Termenul de *jirebie* nu este decât traducerea în limba slavă a cuvântului latin *sors–sortis*. Romanii numeau sorți „câmpiile din provinciile cucerite pe care le împărțeau și le atribuiu prin sorți ostașilor (*agros quos in provinciis a se devictis ocuparam sorte militibus divisos ac assiguratos*)” (Du Cange, s.v.). După cum a remarcat G. Ghibănescu, cu vremea, *jirebia* și-a pierdut înțelesul inițial de parte de pământ trasă la sorți, căpătând sensul de suprafață mică (Uricarul, XXIII, 232). Acestea au fost principalele moduri de împărțire a pământului în interiorul obștii agrare din Țara Românească și Moldova înainte ca ele să fie hotărnicite pe teren, hotărnicirea lor fiind calea de a ieși din devălmășie prin „alegerea” părților membrilor obștii.

Termenul *jirebie* este consemnat în lucrările lexicografice cu două sensuri.

Primul se referă la țesături, în acest caz sensul fiind „treizeci de fire de tort formând o unitate de măsură” ori „sculele și torturile au, după împrejurări, mai multe sau mai puține jirebii, fiecare jirebie are zece numărături, iar o numărătură are trei fire”. Celălalt, cu care cuvântul a circulat mai ales în perioada veche, și care ne interesează, este „bucată de pământ mai mult lungă și îngustă”, care are arie de difuzare astăzi în Moldova și Bucovina (DA, s.v.).

¹ Arhiva Magistratului, Brașov, II, nr. 843.

Cu acest al doilea sens, atestările sunt predominant moldovenești.

Sensul cu care este folosit termenul *jirebie* în documentele moldovenești și bucovinene de până la 1650 este „bucată de pământ mai mult lungă și îngustă, considerată și ca măsură de teren”.

Provine din rut. *žerebij* „bucată de pământ” (cf. polon. *žerebie* „o anumită bucată de pământ”) (DA, s.v.). Cu acest sens apare consemnat în documente de la începutul secolului al XVII-lea (1614, DIR, XVII, Mold., III, d. 272) și până la sfârșitul secolului următor: „*Unu zapisu a lui Neculai și frate-său Giurcea, feciorii lui Ianașu dinu târgu dinu Baia, nepoți Hancei denu Suceava, și cu săminția lor, care să numești, au vândut două jărăbii dinu satu dinu Mărășeni*”(1772, Iorga, SD, XXI, d. XIII).

La origine, termenul avea sensul „lot de pământ” (cf. rus. *žérebej* „bucată ce revine cuiva prin tragere la sorți”). Specificarea „bucată de pământ lungă și îngustă” e ulterioară, prin apropierea de celălalt sens al lui *jirebie* (cf. „funie și sfoară de moșie”) (DA, s.v.).

Cu același sens, cuvântul a circulat în nordul Moldovei și înainte de 1600, fiind atestat într-un zapis de vânzare, scris la Siret, Suceava, în 1591: „*Eu, Ilinca, fata lui Gligorie, nepoata a lui Iorașco scriu și mărtoreseascu însimi prea minea cu aest zapis al meu cum am vândut eu trei gereabii dean sat den Turetca de la stâlpul den mizloc...*” (1591, DÎR, d. LXXX, p. 172) și într-un document moldovenesc la 1598 (DERS, s.v.).

Răspândirea actuală

Cât privește circulația actuală, lexemul *jirebie*, cu variantele *jirebe*, *jireabie*, *jurebie* circulă mai ales cu primul sens, dezvoltând derivate diminutive și chiar unul verbal, *a jirebi*, forme consemnate în atlasele lingvistice actuale (ALR, serie nouă, vol. III, h. 298 (460), pe linia de vest a țării, circulând în sinonimie cu „cantitatea de fire cuprinsă într-un scul ori fus” etc. Este consemnată ca activă și circulația termenului cu sensul discutat mai sus, întâlnindu-se în special în Basarabia, ușor specializat, însemnând „bucată de pământ dată prin împărțire la prima colonizare”(DA, s.v.) și în nordul Moldovei.

Considerăm că acest termen este un moldovenism care circulă în aceeași arie nordică încă din secolul al XVI-lea, chiar dacă înregistrarea lui astăzi este sporadică.

Astăzi, în nordul țării (ALR. Maramureș, III, H. 794.), termenul folosit pentru „o bucată de pământ care este lungă și îngustă, bună de arat și de semănat” este *fâșie* ori *čipcă*, *sfâșie lungă*, *drujâncă*.

POGONUL. A fost principala unitate de măsurat suprafețele din Țara Românească, fiind folosit mai puțin în Moldova, unde măsura obișnuită a fost *falcea*.

Numele de *pogon* este de origine slavă, el derivând de la verbul *pogoniti* „a mâna”.

La început, *pogonul* a fost „locul cât este arat într-o zi, adică cât pot fi mânați, goniți din urmă boii pe timp de o zi de lucru”². După părerea lui N. Drăganu, termenul a fost împrumutat de la slavi, în timpul conviețuirii cu aceștia pe pământul Daciei³ *Pogonul* a fost asemănat⁴ cu măsura germană numită Joch (iugăr), reprezentând o zi de arătură.

În Țara Românească, *pogonul* este menționat prima oară în documente la 10 septembrie 1493, când se vorbește de două pogoane (norona) de vie la Târgoviște⁵. După această dată, *pogonul* este amintit în mii de documente referitoare la vânzări și cumpărări de pământ, fiind folosit îndeosebi la măsuratul viilor⁶. De obicei, viile se măsurau cu *pogonul*, dar și cu stângenul.

Mai târziu, au început a fi măsurate în *pogoane* și locurile de casă, care aveau suprafețe mici de $\frac{1}{2}$ -2 *pogoane*⁷. Până în prima jumătate a secolului al XIX-lea, *pogonul* a fost folosit numai la calcularea unor suprafețe mici și numai din acest secol a început să fie utilizat și la măsurarea terenului arabil.

Ca majoritatea măsurilor medievale, dimensiunea *pogonului* a variat în decursul secolelor.

În Moldova, *pogonul* a fost utilizat îndeosebi în partea de sud a țării, foarte probabil sub influența Țării Românești.

Prima mențiune cunoscută din documente a *pogonului* datează din 2 decembrie 1549 – la peste o jumătate de secol după Țara Românească – când se vorbește de șase pogoane în țarină⁸. În aceeași vreme, suprafețele viilor în regiunea Huși și Cotnari erau măsurate în *fălci* și *jerdii*⁹. Mai târziu, în secolele XVII–XVIII, *pogonul* este amintit în numeroase documente din regiunea Odobești-Putna, unde viile se măsurau în mod obișnuit cu *pogonul*¹⁰.

Primele măsuri privind fixarea suprafeței *pogonului* sunt din secolul al XVIII-lea. Din unele documente din acest secol rezultă că *pogonul* avea o suprafață recunoscută doar într-o anumită regiune a țării. Se pare că într-o anumită perioadă, măsura oficială a *pogonului* era de 48 de prăjini fâlcești¹¹. Măsurătoarea *pogonului*, care era, se pare pătrat, se făcea astfel: „să măsură o margine a lungului și un capăt și viind fiiște care măsură câte 12 prăjini apoi iaste pogon deplin. Dar unde sunt

² I. Brăescu, *op. cit.*, p. 32 Al. Bocănețu, *op. cit.*, p. 15–16, Gh. Mihăilă, *op. cit.*, p. 27.

³ Drăganu, în: „Transilvania”, XL, 1909, p. 170.

⁴ Vezi Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wbrterbuch*, s.v.

⁵ DIR, B, ȚR, XIII–XV, p. 222.

⁶ *Ibidem*, XVI, vol. I, p. 147, 191; Vezi vol. II, p. 210, 373, 377; vol. III, pp. 13, 297, 322; vol. IV, pp. 51, 187, 211, 296, 366–367 passim.

⁷ Vezi doc. din 15 nov. 1675 sau 23 april. 1676, Arh. st. Buc., mănăstirea Banu, XXVII/3 și Acad. R. S. România, CCCLXIX/75.

⁸ DIR, A. Mold., XVI, vol. I, p. 586.

⁹ *Ibidem*, vol. II, pp. 3, 71, 148 etc. doc. din 1551, 1555, 1560.

¹⁰ Acad. R.S.R., CDXLV/14, CCXIV/43, CLXXXVL/lbî, CXLI/42, doc. din: 1651–1652, <1656–1660>, 1665, 1671, 1696, 1700, 1721, 1791 etc. Vezi și N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 99, 105, 107.

¹¹ R. Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii*, p. 487 și I. Brăescu, *op. cit.*, p. 34.

pogoanele lungi și latul vine mai îngust, să face analoghie tot pe socoteala ce să arată mai sus”. (T. Pamfile, *Prăjina și pogonul moldovenesc din 1797*).

Repartiție actuală

Termenul apare astăzi frecvent în vorbirea locuitorilor din nordul și estul țării, cu precădere, în Moldova, atestări ale acestui teren fiind înregistrate de noi mai ales în județul Vaslui.

CEZVERTA (*cedvârtea, ciozvârtea*) a fost folosită atât în Țara Românească, cât și în Moldova, pentru a desemna a patra parte din *pogon* sau *falce*.

În Țara Românească, este amintită în secolele al XVII-lea prima jumătate a secolului al XIX-lea, îndeosebi în regiunea Buzău, începând de la 30 martie 1621¹², uneori singură¹³, dar, de obicei, însoțind suprafețe calculate în *pogoane*. *Cezverta* era a patra parte dintr-o *funie* sau dintr-un *pogon*. Într-un document din secolul al XVII-lea¹⁴ se spune că se vând trei *cezverte* de țelină și o *cezverte* de pădure „ca să fie un *pogon* deplin”.

În Moldova, *cezverta* este amintită mai rar în documente. Deși în documentele moldovene nu se precizează cât de mare era *cezverta*, este foarte probabil că ea era – ca și în Țara Românească – a patra parte din *falce* sau *pogon*.

Repartiția actuală

Materialele lexicografice consultate atestă faptul că acest termen circulă încă, izolat, mai ales sub forma *ciovârtă* în vestul țării, în zona Brașovului. Alături de această formă au fost consemnate și alte forme: *ciosvârte, cesvârtă, cesvârtă, cizvârtă, ciovârtă, ciofartă, cesfârtie, ciortvârtă*, acest termen dezvoltând și derivate: *ciosvârcioară, ciosvârți*.

CIRICUL. Este amintit în documentele Țării Românești începând din secolul al XVII-lea¹⁵, îndeosebi în partea de câmpie a țării, spre deosebire de *ferdelă*, folosită mai ales în regiunea de munte.

Din documente rezultă că era – ca și *cezverta* – a patra parte din *pogon* sau dintr-o *delniță*. La 2 noiembrie 1678 se vinde a patra parte dintr-o roată de moară „cum să chieamă un *ciricu*”¹⁶.

Repartiția actuală

Deși *Dicționarul limbii române moderne* nu îl amintește, termenul *ciric* este folosit și astăzi în unele sate din județul Ilfov, cu accepțiunea de sfert de *pogon*.

¹² DIR, B, XVII, vol. IV, p. 18.

¹³ 1691, Arh. st. Buc., ep. Buzău, XXVII/38.

¹⁴ Arh. st. Buc., ep. Buzău, XXVI/44.

¹⁵ Vezi doc. din: 1674, 1679, 1724, 1798 etc. Arh. st. Buc., ms. 457, f. 100–101 v, Mitr. Țării Rom., XIV/14 și LXIII/26 și *Doc. priv. relațiile agrare*, I, p. 872).

¹⁶ Arh. st. Buc., schitul Trivalea, XVIII/l.

BUTE „vas mare de lemn folosit pentru conservarea lichidelor (mai ales a vinului)”(DA s.v.)

„Pre viile soacrăi mele, în dzilelele Radului vodă, dat-am Neculei visternicul doa **buți** de vin și am scos viile” (1619, DIR, IV, d. 394; 1641–1644, DRH, XVII, A., Mold., XXVI, d. 44, p. 35)

„...și apoi să căutat să vă daț și vinăriciul domnescu den 10 vedre 1 vadră, cu pocloane, cu părpăr, cu tot venitul cum știț că ați dat și la domnie. Iar unde va pecetlui **butea**, care veți avea **darea** înturnători călugării unii la alalți, că nu să cade să umble călugării den corită cu ciubărul să strângă trizvturile oamenilor, ce să fie buni de treaba mănăstirii...” (1645, DRH, B, ȚR, XXX, 288, p. 329)

În lucrările lexicografice (DA, s.v, DLRTR, s.v.), *bute*, cu pluralul *buți*, apare înregistrat cu sensul de „vas mare de lemn pentru conservarea lichidelor (mai ales a vinului), mai larg la mijloc decât la capete, alcătuit din doage de (stejar) prinse în cercuri de lemn sau de fier, închis la capete cu două funduri de lemn. În fundul dinainte are o gaură (prin care curg lichidele), care se închide cu cepul și în care se poate aplica caneaua, pipa; altă gaură (vrana, poarca, preduful), în doaga cea mai de sus, servește de răsuflătoare și se închide cu un dop de lemn; prin ea se introduce lichidul în bute și se scoate cu tidva (tâlvul) ”.

Se poate încadra în seria termenilor ce desemnează o unitate de măsură pentru lichide în special.

Sunt consemnate atestări ale termenului încă din secolul XVI-lea: *bute de miere, bute de vin* (Uricariul, IV, 202): „...Cice bucatele și vinul și de alte vase: 1 maje de morun, 1 berbențe de brânză, 1 maje de crap, 1 **bute** de miere...” (DÎR, d. LXII, p. 163, 1588, Mănăstirea Galata, orig.) Și în secolele următoare se poate vorbi despre o circulație destul de largă a termenului, fiind înregistrat, cu același sens, și la Neculce, la *Anonymus Caransebesiensis*.

Prin extensie, cuvântul desemna și cantitatea de lichid câtă încăpea într-o bute, ajungând chiar, datorită formei și capacității sale, să fie simbolul grosimii.

O circulație destul de mare se înregistrează și pentru *bute* cu sensul „butucul roții carului”.

Sensul „furtun, tub, burduf din piele pentru vin” (Fr. outre; germ. Weinschlauch, lederne Weinflasche), întâlnit astăzi pentru același termen în dacoromână, în graiurile galoromanice, în catalană și spaniolă era în circulație și în latină. Atestări ale lui *buttis* sunt destul de vechi și de numeroase. Apare în inscripțiile latine descoperite pe teritoriul provinciilor răsăritene ale Imperiului Roman, iar în documente este consemnat destul de târziu, în secolul al VI-lea: *buttes vel vasa vinaria* (*Corpus Glossariorum Latinorum*, 218, 11) (Teaha 2005:170).

Bute este descendentul latinescului *buttis* și se regăsește cu același sens în toate limbile romanice: it. *botte*, sard. *botto* (*bottu*), engad. *buot*, v. fr. *bout*, prov. bot, cat., sp. pg. *bote* (Ernout–Meillet s.v.).

Privitor la originea lui *bute*, au existat opinii care nu au susținut ipoteza provenienței termenului din latină, ci ca fiind un împrumut din greaca veche ori chiar din etruscă (Teaha 2005:170).

Mai mult, s-a emis ideea că proveniența termenilor latinesc și grecesc ar fi una ce aparține domeniului lingvistic galo-iliric, unei zone de munte, dat fiind faptul că vasele nu erau cunoscute în Grecia antică.

Aceeași ipoteza a provenienței grecești a fost susținută pentru scurtă vreme, la începutul secolului al XX-lea și de Ovid Densusianu (Densusianu, HLR, 1901:198–202), care însă, mai târziu, împreună cu I.-A. Candrea (CDDE, 202) revine la teoria provenienței latinești a termenului *bute* „butucul roții carului”. Această teorie, reținută în lucrări lexicografice universale fundamentale și în cele românești de prestigiu (DA, s.v.) este susținută și de seria descendenților lui *buttis* din toate limbile romanice.

În ce privește seria sinonimică, *bute* circulă paralel cu *antal*, *butoiu*, *poloboc*, *balercă*, *burui*, *fucie* (DA, s.v.), *putină*.

O circulație largă a termenului este atestată încă din secolul al XVI-lea, fiind consemnate înregistrări ale termenului pe la jumătatea secolului al XVI-lea, atât în Țara Românească, cât și în Moldova (DERS, s.v.).

Despre *bute* „butoi” deținem destule informații privitoare la circulația lui actuală, monografiile, glosare regionale ori atlase lingvistice (ALR II, MN (3914), ALR II, s.n., h. 245; NALR. Olt., h. 489; ALRR – Mar., h. 487; NALR–Ban., Chest. nr. 1203–ms.; ALRR–Trans., Chest. nr. 1203–ms.) care atestă prezența lui pe o arie compactă în partea de vest a țării Banat (NALR–Ban., Chest. nr. 799–ms.), Crișana, Transilvania, Maramureș, dar și în Oltenia (NALR–Olt., MN. plș.33, NALR–Olt., h. 680, ALRR–Munt. Dobr., Chest. nr. 2175), zonă în care circulă cu formele *bute*, *buți*, *butiie*, *butii*, cu sensul general de „vas de lemn în care stau strugurii culeși”.

Diferențierile dialectale, înregistrate la nivelul acestui termen, se manifestă sub forma unei sinonimii lexicale. Pentru *bute* circulă în alte arii *putină* ori *butoi*. Pe de altă parte, în sinonimie cu *bute*, *butoi* se găsește în aceeași arie, mai exact în Transilvania. În interiorul arcului carpatic este remarcabilă circulația lui *bute* (ALR II, s.n., h. 190, ALRR–Trans., Chest. nr. 799–ms.). Subiectul interviuat face deosebirea dintre cele două unități de măsură, indicând că „*butea e mai mare*” (ALRR–Transilv., chest.nr. 1203–ms.)

Sensurile secundare pe care le-a dezvoltat de-a lungul timpului *bute* își au istoria lor, destul de bogată, privitoare la aria de difuzare. Astfel, cu sensul „furtun, tub, burduf din piele pentru vin” (Fr. outre; germ. Weinschlauch, lederne Weinflasche), îl întâlnim în Bihor (ALR II, s.n., h. 200, pct. 310).

Circulă foarte mult în expresii: *umflat bute* – gata să crape; *a fluiera în bute* – a fi bețiv mare; *suge-bute* – bețivan; *a vorbi ca din bute* – gros; *a fi bute de ceva* – a fi burduf, tobă de ceva; *a dormi bute* – a dormi buștean; *din bute-n bute* – din rău în mai rău (DA, s.v.).

Conform TDRG, DA, CADE, circulă și cu sensul „cotorul unei pene de găscă”.

Lucrările lexicografice românești (DA, s.v., TDRG, s.v., DLRTR, s.v., ALR II, s.n. h. 340, CDDE 200, CADE, DLRM, s.v.) îl consemnează pe *bute* cu sensul „butucul roții carului”, cu acest sens fiind atestat încă din secolul al XVII-lea.

Prin analogie cu forma pe care o are *butea*, termenul desemnează și „rezervorul cu petrol al lămpii”. În Bihor (Teaha 1961: 206), Maramureș și Hațeg circulă frecvent cu acest sens.

Asupra evoluției semantice a termenului se poate remarca faptul că *bute* dezvoltă, mai ales în graiurile din sudul țării, sensuri diferite, de la „umflătură la baza spicului de grâu” (NALR – Olt., IV, h. 612), la „locul de unde pleacă spicul în vârful paiului” (NALR – Olt., IV, pct. 985, 982, 986, 994.) ori denumește bulbul și chiar inflorescența plantei cunoscute sub numele *rodu-pământului* (Teaha, T., 2005: 175).

Repartiția actuală

Bute circulă în serie sinonimică cu *putină*, de origine latină, cu *butoi*, termen format pe teren românesc, dar și cu împrumuturi mai noi ca: *balercă*, *budană*, *hârdău*, *poloboc*, *ton* și altele. Este evidentă prezența lui pe o arie largă care acoperă în primul rând partea de vest a teritoriului lingvistic și, prin expansiune, și celelalte arii dialectale.

Data fiind viabilitatea termenului în timp și expansiunea sa teritorială, era de așteptat ca *bute* să fie foarte productiv. Sunt consemnate ca circulând frecvent derivate ca: *butiță*, *butică*, *butișoară*, *butelnic*, *butar*, *butărie*, *a butări* (DA, s.v.). Se conservă chiar și ca toponim, *Dealul Butariului*, în Banat (NALR–Banat, 1980: 124).

Rezistența în timp a termenului este întărită și de faptul că *bute* se regăsește, cu sensul primar, moștenit din latină, și în dialectele sud-dunărene (Teaha 2005: 174).

GĂLEATA sau **CĂBLA**. A fost cea mai folosită măsură mare de capacitate din Transilvania, fiind utilizată mai rar și în Țara Românească, unde principala măsură mare de capacitate a fost, din secolul al XVII-lea, *chila*. Ca nume, *câbla* își are probabil originea în cuvântul latin *cupella*.

Este greu de spus dacă termenul și măsura *găleată* sau *câblă* le-am moștenit direct de la romani sau prin intermediul slavilor. Ca măsură de capacitate, *orbă* a avut o arie largă de răspândire, fiind utilizată și în Serbia (St. Novakovic 1898: 265–266) și în Ungaria, unde este considerată măsură de bază pentru capacitate.

În Transilvania, *câbla* (*cubulus*, Köböl) este amintită foarte devreme în documentele medievale alcătuite în limba latină, la 1181, când se vorbește de o găleată de grâne (*cubulus annone*) (DIR C. XI–XIII, p. 8).

În găleți era calculată de obicei dijma din cereale a iobagilor.

În afară de grâne și vin, cu găleata – care avea o capacitate foarte mare – se măsura uneori și fânul.

Capacitatea găleții a fost foarte diferită de la o regiune și de la o epocă la alta.

Faptul că nu exista o găleată recunoscută de stat nici în secolul al XV-lea rezultă și din împrejurarea că în decretul din 1405, prin care Sigismund de Luxemburg încearcă să impună folosirea măsurilor de Buda în tot regatul maghiar, găleata nu este amintită, decretul pomenind de „*mensura vini, frugum*”. (Corpus Juris Hungarici, I, p. 212; vezi și p. 232–234).

Din secolul al XVI-lea, știrile despre felurile găleții și capacitatea sa se înmulțesc, documentele amintind numeroase feluri de găleți care purtau numele localităților unde și în jurul cărora erau folosite. Cea mai importantă dintre acestea era găleata de Cluj.

În afară de aceste numeroase feluri de găleți, ale căror capacități nu le cunoaștem decât în parte, în Transilvania s-au folosit și găleți străine, utilizate de obicei în Ungaria; de pildă, la 1569, la Satu-Mare se foloseau gălețile de Cașovia (*cubuli Cassoviensis*) (*ibidem*, II, p. 36), iar la 1781 la Ineu-Arad grânele erau măsurate cu „*măsuri possoniense*” sau găleți de Bratislava. (Stoicescu 1971: 188–191).

În documentele medievale ale *Țării Românești*, cuvântul *câblă* sau *găleată* a avut și alte trei accepțiuni, în afară de sensul de măsură de capacitate, desemnând:

- a) o dare în natură și apoi în bani către domnie, numită și *găletărit* sau *câblărit*;
- b) o formă a rentei în produse datorată stăpânilor de moșii;
- c) darea pentru eliberarea din rumânie, denumită *găleata de ieșire*.

Cu privire la echivalența dintre termentul *câblă*, folosit în documentele slave, și acela de *găleată* din documentele redactate în limba română, dispunem de două mărturii certe (*Lexicon slavo-românesc*, ed. Gr. Crețu, București, 1900, p. 159; DIR, B., TR., XVII, vol. II, 33–34, 43–44)

Este evident deci că cei doi termeni sunt sinonimi (cel puțin în secolul al XVII-lea).

Câbla sau *găleata* a fost cea mai veche măsură de capacitate pentru cereale din Țara Românească, fiind probabil împrumutată din Transilvania, unde ea apare în documente încă din secolul al XII-lea.

Capacitatea *câblei* sau *găleții* din Țara Românească este greu de stabilit, deoarece documentele nu ne oferă date precise despre ea. Mărimea ei o putem însă deduce cu aproximație din prețurile la care se vând gălețile de grâne sau din echivalarea ei cu alte măsuri contemporane cunoscute. Din aceste știri rezultă că găleata avea o capacitate destul de mare. (Stoicescu 1971:194–195).

În Moldova, *găleata* este mult mai rar folosită decât în Țara Românească și Transilvania. (Stoicescu 1971: 197).

Repartiția actuală

Dacă termenul *câblă* aparține deja fondului pasiv al limbii, ultima sa atestare fiind înregistrată în secolul al XIX-lea, materialele lexicografice și cercetările de teren consemnează faptul că *găleată* circulă încă în nordul și estul țării, păstrând același sens cu care a circulat și în Evul Mediu.

CONCLUZII

Indiferent de proveniența lor, termenii și-au păstrat sensul, de la prima atestare și până astăzi, chiar dacă punctele lor de difuzare actuală sunt izolate.

Priviți din perspectiva limbii literare moderne, termenii discutați mai sus fac parte mai degrabă din fondul regional al vocabularului: *pogon*, *galeata*, *jirebie*, unii având tendința de a se încadra în fondul pasiv al lexicului: *cezvertă*, *ciric*, *câbla*.

BIBLIOGRAFIE

- Brăescu 1913 = I. Brăescu, *Măsurătoarea pământului la români*, București.
 DIR = *Documente privind istoria României*, București.
 DLR 1965–2002 = *Dicționarul limbii române, serie nouă*, București.
 DLRM 1958 = *Dicționarul limbii române moderne*, București.
 Giurescu 1964 = C.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, București.
 Iorga 1906–1913 = N. Iorga, *Studii și documente*, București.
 Kraus 1965 = G. Kraus, *Cronica Transilvaniei, 1608–1665*, București.
 Meteș 1921 = Șt. Meteș, *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria*, București.
 Meteș 1935 = Șt. Meteș, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Cluj.
 Mihăilă 1960 = G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București.
 Pamfile 1913 = T. Pamfile, *Agricultura la români*, București.
 Pop 1875 = Șt. Pop, *Măsurile metrice. Măsurarea și calcularea cu măsurile cele nouă metrice*, Blaj.
 Prodan 1967–1968 = D. Prodan, *Iobăgia*, București.
 Stoicescu 1971 = N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, București.

OBSERVATIONS SUR QUELQUES TERMES QUI DÉSIGNENT LES MESURES MEDIEVALES

RÉSUMÉ

Il s'agit d'une analyse monographique de quelques mots qui désignent des unités de mesure pour la surface et pour la capacité, considérées étalon dans le roumain ancien. Il y a des termes de diverses origines qui appartiennent aujourd'hui, soit au lexique archaïque, soit au lexique régional.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

VERBE *DICENDI* SECUNDARE ÎN LATINĂ ȘI ÎN ROMÂNĂ¹

XIMENA-IULIA BARBU

Ne propunem în acest articol să analizăm modul în care o serie de verbe nedeclarative din latină și din română sunt atrase, contextual, în clasa verbelor de comunicare orală, funcționând astfel ca verbe *dicendi*, pe baza unor sensuri secundare sau figurate. În general, aceste verbe sunt numite „verbe declarative secundare”².

Înțelegem prin verb *dicendi* orice verb care desemnează enunțarea orală, fără a face distincție între verbele care admit discurs raportat și cele care nu pot cita.

1. CLASIFICĂRI ALE VERBELOR *DICENDI*

În general, verbele de declarație sunt grupate în două mari clase: verbe declarative prototipice, propriu-zise, ca *a spune*, *a zice*, și verbe declarative secundare, care dezvoltă sensuri secundare subordonate sensului general de îndeplinire a unui act de enunțare³: *a chicoti*, *a întrerupe*, *a tuna* etc. În prima ediție a *Gramaticii* Academiei (p. 343), în capitolul dedicat vorbirii directe și vorbirii indirecte, sunt prezentate, pe lângă verbele *dicendi* propriu-zise, o serie de verbe, locuțiuni și expresii care exprimă acțiuni care însoțesc actul vorbirii, cum ar fi *a-și răsfânge buzele*, *a râde* etc., care pot fi asimilate clasei verbelor de comunicare. Pe lângă informația de bază, „a zice”, pe care o exprimă toate verbele de comunicare, în special cele *dicendi* propriu-zise, numeroase verbe exprimă informații suplimentare referitoare la actul enunțării: inflexiunea vocii, intensitate, (ne)claritate, afect care însoțește enunțarea sau care este orientat spre Receptorul-Țintă etc. Alteori, pot desemna diverse acte verbale: îndemnul, ordinul, avertismentul, încurajarea, aprobarea, refuzul, propunerea, invitația, obligativitatea, sugestia, interdicția etc.

¹ Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane, 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758. Teza pe care o elaborăm în cadrul proiectului are titlul *Verba dicendi, de la latină la limbile romanice: probleme semantice*.

² Cf. GALR II, p. 819; Fónagy (1986: 268–269): *secondary verbs of saying*; Cucuiat 2009: *secondary declarative verbs*.

³ GALR II: 819.

2. DEFINIREA ȘI CLASIFICAREA VERBELOR *DICENDI* SECUNDARE

Cezar Bălășoiu⁴ definește *verbele declarative secundare* ca fiind verbe care nu au valoare declarativă de bază, dar care pot deveni declarative contextual, exprimând acțiuni care se desfășoară simultan cu emiterea unei replici, pe de o parte, și evidențiind circumstanțele emiterii mesajului sau efectele ei, pe de altă parte.

În noua *Gramatică* a Academiei⁵, prin „verbe declarative secundare” se înțeleg verbele care prezintă alte sensuri și funcții, dar care pot introduce discurs direct. Acestea sunt: verbe care desemnează producerea anumitor sunete: *a chicoti*, *a geme*, *a ofta*; verbe care desemnează fenomene naturale, cu utilizare metaforică: *a tuna*; verbe care desemnează mișcări ale corpului: *a se crispa*; verbe care desemnează un comportament social: *a se disculpa*; verbe care implică strategii conversaționale: *a întrerupe*; verbe care desemnează mișcare orientată: *a avansa*, *a se întoarce*; verbe psihologice: *a se căi*, *a se îngrijora*, *a se mira* etc.

Maria Teleagă⁶ descrie semantic și sintagmatic, cu ajutorul exemplelor din limbajul uzual sau din opere literare, câteva grupe de verbe din limba română, în comparație cu corespondentele din engleză (în total, 35 de verbe). O primă categorie conține patru verbe care descriu sunete stridente, discordante, produse prin frecare, cu efect supărător asupra auzului: engl. *to rasp* „a vorbi pe un ton aspru”, engl. *to grate* „a spune aspru”, engl. *to creak* „a spune agasat”; rom. *a scrâșni*. O altă clasă conține verbe care descriu sunete scurte, explozive sau mișcări rapide, violente: engl. *to snap* „a zice tăios”, engl. *to explode* – rom. *a exploda*, rom. *a sări*, *a izbucni*, *a tăia*, *a reteza* etc. Un alt grup de verbe se bazează pe asemănarea actului vorbirii cu sunetele puternice produse de mecanisme, obiecte sau fenomene naturale: engl. *to boom* „a bubui”, rom. *a bufni*, *a răbufni*; engl. *to rumble* „a bodogăni”, engl. *to thunder* cu echivalentul românesc *a tuna*; engl. *to storm* „a se dezlănțui, a striga furios”. O altă serie de verbe se referă la o vorbire îndelungată și inutilă, prin asemănarea cu sunetele și mișcările asociate unei loviri violente a anumitor obiecte: *a toca*, *a melița*, *a clămpăni*, *a clănțăni*, *a hodorogi*. Concluziile autoarei scot în evidență diferitele aspecte ale vorbirii exprimate de categoriile de verbe analizate: tonul vocii, începerea sau încheierea vorbirii etc. În comparație cu limba engleză, în care trecerea din planul [-uman] în cel [+uman] se realizează cu mai mare ușurință, româna manifestă o anumită tendință de extindere a sferei verbelor *dicendi* prin includerea unor verbe care desemnează mișcarea.

3. Verbele *dicendi* secundare ilustrează două situații: 1. verbe din a căror definiție lexicografică reiese un sens general, aplicabil și activității de enunțare

⁴ Bălășoiu 2004: 173.

⁵ GALR II, p. 820 ș.u.

⁶ Teleagă 1996–1997: 93–94.

(ex. *a continua*, *a începe*, *a încheia*); 2. verbe cărora li se atribuie în anumite contexte o valoare declarativă, tributară stilului sau intenției de comunicare a vorbitorului, iar aceasta nu este înregistrată în definițiile lexicografice și nu poate fi subînțeleasă din acestea (ex. *a trânti*, *a zâmbi*). Aceste verbe, care nu includ semul [+ enunțare orală], pot funcționa ca verbe *dicendi* numai contextual, în vecinătatea unui enunț în discurs direct, făcând referire, de obicei, la aspecte nonverbale ale comunicării (mimică, gestică etc.):

Hi! zâmbi Dănuț condescendent. (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*)

Că mulți mi-ai dat, îi rânji bătrâna. (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*)

Prima situație este reflectată, în general, de verbe din presa scrisă⁷, echivalente contextuale ale verbelor *dicendi*, cele mai multe având caracteristica [+ formal], [+ instituțional]. Sunt verbe neutre din punct de vedere stilistic. Sensul general al acestor verbe favorizează extensiunea semantică și în sfera verbelor *dicendi*⁸: *a accentua*, *a adăuga*, *a (se) amesteca*, *a anticipa*, *a aprecia*, *a arăta*, *a (se) băga*, *a clarifica*, *a completa*, *a constata*, *a continua*, *a estima*, *a evidenția*, *a indica*, *a insista*, *a interveni*, *a isprăvi*, *a începe*, *a încheia*, *a întări*, *a întrerupe*, *a lămurii*, *a observa* [a face o observație], *a (se) opri*, *a puncta*, *a releva*, *a reliefa*, *a relua*, *a remarca* [a face o remarcă], *a semnala*, *a sfârși*, *a specifica*, *a stărui*, *a sublinia*, *a termina*, *a urma*.

Așa cum am arătat mai sus, unele verbe polisemantice, aparținând vocabularului de bază al limbii și desemnând valori generale, prezintă capacitatea de a-și extinde sfera semantică în zona comunicării orale. Situația este întâlnită atât în latină: *dare*, *ferre*, *iacere*, *iacere*, *ponere* etc., cât și în română: *a pune* „a porunci” (în limba veche), *a da* „a susține” (în limba veche)⁹ etc. În româna actuală vorbită se înregistrează folosirea verbului *a face* cu sensul „a zice”¹⁰.

A doua situație reflectă o perspectivă subiectivă a emițătorului raportor, care califică, evaluează, prin intermediul verbului de declarație, actul performat de emițătorul original. Aceste verbe, spre deosebire de cele din prima situație, care desemnează valori generale, au încărcătură stilistică.

⁷ M. Monville-Burston (1993) realizează o radiografie a clasei de verbe *dicendi* folosite în presa de informare, pe baza unor articole extrase din trei cotidiane franceze. Autoarea constată că verbele cele mai frecvente sunt: *dire*, *déclarer*, *affirmer*, *estimer*, *annoncer*, *expliquer*, *ajouter*, *souligner*, *préciser*, *indiquer*, urmate de *demander*, *parler*, *raconter*, *rappeler*, *lancer*, *avouer*, *répondre*, *(s')exprimer*, *noter*, *assurer*, *confier*, *confirmer* și *reconnaître*.

⁸ V. Cvasnii Cătănescu 2006.

⁹ A se vedea, în acest sens, Sava 2011a, 2011b.

¹⁰ Pentru ocurențe ale acestui verb în textele dialectale românești, v. Bălășoiu 2004 (verbul *a face* are cele mai frecvente apariții dintre toate verbele declarative secundare în corpusul studiat de autor): a-nĉepu_și p-al meu **să-l facă** că-i un prăpădit/că-i un ticălos...// TDM I, p. 39, r. 15–16; ș_țața marița_a lu nea ilii măiță spoitorita/**făca**: „e ! bată-te iuonică/ĉe fată frumoasă-ai loat !”//TDM III, p. 812, r. 8–9; Și **faĉe**, ĉică: – Mă frașilor – i-a spuz_la fraș – ĉcă, iote ĉe mi s-a-nțimpl_miie. TDO, p. 270, r. 15–17; Tătuța șoșmolindu-si ași a lene și zînghind ași...cî adictilē mî lua piști chișor, **fași** cîtrî mini: „și amu șelilanti sî li lăsăm la naiba; da in adî traista sî-Ńi ieu leacurile, cî aghē ti-așteptam”.

Verbele *dicendi* secundare pot îmbogăți permanent clasa verbelor de comunicare și provin din alte clase lexico-semantice: verbe epistemice (ex. *a crede, a presupune*), psihologice (ex. *a se entuziasma, a se înfuria*), dar și verbe de mișcare orientată (ex. *a repezi, a trânti*)¹¹. Acestea pot exprima, în sensul lor primar: sunete nearticulate (ex. *a chicoti, a șuiera, a ofta*), sunete naturale sau mecanice (ex. *a tuna*), mimică (ex. *a zâmbi, a se încrunta*), mișcări ale corpului (ex. *a se întoarce*), strategii conversaționale (ex. *a întrerupe, a relua*), emoții (ex. *a se mira, a se înfuria*) (v. Fónagy 1986: 266–272).

I. Fónagy¹² consideră că această utilizare a unor verbe care desemnează o acțiune legată întâmplător secvența de vorbire raportată este un fenomen relativ recent, bazat pe o extindere a regulii generale privitoare la relația dintre enunțul raportat și sensul verbului care introduce acest enunț¹³. Același autor explică îmbogățirea clasei verbelor *dicendi* prin transferul semantic de tip metaforic. De exemplu, se face trecerea de la verbe care exprimă sunete asociate cu fenomene ale naturii (*a trăsni, a tuna*; și în expresia *A tuna și a fulgera*) la verbe care se referă la enunțarea orală, aducând informații suplimentare; prin urmare, dacă avem în vedere sursa sunetelor, putem spune că se face un transfer de la [– uman] la [+ uman]. În alte situații, apariția verbelor *dicendi* secundare se explică prin comprimarea anumitor construcții, de ex. *el sări*, din *el zise și sări*, prin transferul de sens de la primul verb la cel de-al doilea¹⁴.

Și verbe din alte clase suferă schimbări de sens asemănătoare cu cele petrecute din clasa declarativelor. Astfel, unele verbe *sentiendi* denumesc o percepere printr-un alt simț: *a vedea* cu sensul „a auzi” (*Ia să vedem ce spune.*), fenomen pe care Boris Cazacu îl explică prin faptul că „realitatea obiectivă se reflectă în conștiința noastră prin mai multe simțuri (de exemplu, în momentul când gustăm o caisă, îi simțim și mirosul)”¹⁵.

Din punct de vedere sintactic, verbele de acest tip apar de regulă în postpoziție față de enunțul în discurs direct, angrenând în același timp o inversiune a ordinii Subiect–Predicat, în discursul-cadru („...”, *oftă ea*). Uneori, pot cita și indirect, folosind conjuncția *că*.

4. Vom prezenta mai întâi o serie de verbe *dicendi* secundare din latină, apoi, din română, încercând să facem o comparație între mecanismele de dezvoltare a sensurilor „dicendi” în cele două limbi.

¹¹ Cf. Cvasnii Cătănescu 2006: 79.

¹² Fónagy 1986: 266.

¹³ *Generally speaking, the speaker's simultaneous gestures carry information completing the speech act.* [În general vorbind, gesturile simultane ale vorbitorului poartă informația care completează actul de vorbire.] (Fónagy 1986: 267).

¹⁴ Cf. Fónagy 1986: 268–269.

¹⁵ Cazacu 1950: 261.

4.1. În limba latină, verbele care au dezvoltat sensuri declarative secundare și/sau figurate pot fi clasificate în funcție de sensurile de bază ale verbelor, pe baza cărora s-a făcut analogia cu activitatea vorbirii; astfel există verbe care denotă¹⁶:

- activități casnice: *ordiri* „a țese, a începe să țeară”
- mișcare orientată:
 - nedefinită: *iacere, iactare, obicere* „a arunca”
 - înainte: *intendere* „a întinde (spre)”¹⁷, *ostendere, ostentare* „a întinde înainte”, *praeferre* „a purta înainte”, *promittere* „a lăsa să înainteze, a trimite înainte”, *tradere* „a transmite, a trece mai departe”
 - înapoi: *referre* „a aduce înapoi”, *recipere* „a trage înapoi”, *reddere* „a da înapoi, a înapoia”
- producerea de zgomote:
 - mecanice: *crepare* „a scoate un zgomot (a scârțâi, a chiorâi, a pârâi, a bubui, a trosni, a clănțâni, a zornâi etc.)”, *increpare* „a face un zgomot, a zăngăni”, *obstreperare* „a face un zgomot (în contra, în fața, lângă), a răsuna”
 - naturale: *fremere* „a fremăta, a urla, a geme, a hui, a vâjâi”, *susurrare* „a susura”, *intonare* „a tuna”, *tonare* „a tuna”
 - naturale sau mecanice: *strepere* „a scoate zgomote (a hui, a vui, a răsuna)”
- emiterea de sunete specifice animalelor: câini: *allatrare, elatrare, latrare, oblatrare* „a lătra (la)”; oi: *balare/belare* „a behâi”; vite: *emugire, mugire* „a mugii”
- activități care denotă ideea de adaos: *addere, adicere, adiungere* „a adăuga”
- activități de bază¹⁸: *afferre* „a aduce”, *dare* „a da” (indicând un transfer în sens propriu sau figurat de la un lucru sau o persoană la alta), *ponere* „a pune”, *perferre* „a aduce”
- activități care indică exteriorizarea (în sens concret): *edere* „a da afară”, *explicare* „a desfășura, a desface” (de unde „a desfășura prin cuvinte, a explica”), *exponere* „a expune, a pune la vedere”, *exprimere* „a face să iasă prin apăsare, a extrage; a stoarce”, *hiscere* „a deschide”, exteriorizarea în sens abstract: *monstrare* „a arăta”, *perhibere* „a prezenta, a oferi”; un caz particular este cel al verbului *eructare*, care desemnează o reacție fiziologică (indicând mișcarea orientată spre exterior): „a voma, a da afară”.
- activități care indică interiorizarea (în sens concret): *ingerere* „a introduce, a băga”
- activități care indică poziționarea sub: *subicere* „a pune sub”, *suscipere* „a prinde de dedesubt, a susține”
- anterioritate temporală: *praecipere* „a lua înainte”

¹⁶ Notăm doar sensurile de bază ale verbelor.

¹⁷ Lewis & Short (s.v.): *to stretch out or forth, extend*.

¹⁸ În ILR II: 113, sunt numite „verbe cu valori multiple și generale”.

- atingerea: *tangere* „a atinge”; atingerea agresivă: *mordere* „a mușca”, *rodere* „a roade” (despre animale și despre oameni), *vellicare*¹⁹ „a ciupi, a ciocăni, a jumuli” (intensiv al lui *vellere* „a smulge”)
- activități care denotă rivalizarea: *certare* „a lupta, a se întrece”
- activități particulare: *allegare* „a trimite (pe cineva) cu o însărcinare particulară”, *denigrare* „a vopsi în negru” (< *niger* „negru”), *firmare* „a întări”, *persequi* „a urma stăruitor, a urmări”, *prosequi* „a însoți, a întovărăși, a urma”, *ventilare* „a face vânt, a agita în aer”.

În funcție de sensurile secundare sau figurate dezvoltate de verbele prezentate mai sus, acestea pot desemna:

- acte verbale:
 - reprezentative: *afferre* „a aduce vestea, a anunța”, *allegare* „a spune, a prezenta, a aduce ca probă”, *dare* „a spune, a declara, a anunța, a comunica, a povesti”, *edere* „a face cunoscut, a relata”, *explicare* „a explica, a lămuri”, *exponere* „a prezenta oral (sau în scris)”, *exprimere* „a spune, a exprima prin vorbe”, *firmare* „a confirma, a asigura; a afirma, a declara”, *iacere* „a spune”, *iactare* „a declara, a spune”, *intendere* „a susține, a pretinde că” (sens secundar), *ostendere* „a declara, a face cunoscut, a spune”, *ostentare* (intensiv al lui *ostendere*) „a face cunoscut, a arăta, a spune”, *perferre* „a aduce un mesaj, a notifica, a anunța”, *perhibere* „a prezenta prin vorbe, a înfățișa, a declara”, *persequi* „a înfățișa oral sau în scris”, *ponere* „a relata; a afirma, a susține”, *praeferre* „a declara, a prezenta”, *referre* „a relata, a anunța”, *tangere* „a atinge un subiect, a trata, a vorbi despre”, *tradere* „a transmite o informație, a povesti, a relata”
 - insistența: *ingerere* „a repeta continuu, a aduce mereu vorba (despre)”
 - comisive: *praecipere* „a sfătui, a recomanda”, *promittere* „a promite, a asigura”, *recipere* „a asigura, a promite, a garanta”
 - directive: *monstrare* „a arăta (sfătuind), a sfătui, a îndemna”
- particularități ale actului de enunțare:
 - afect: *fremere* „a spune fremătând (de mânie), a declara zgomotos și cu indignare”
 - intensitate:
 - scăzută: *susurrare* (fig.) „a șopti, a murmura”
 - ridicată: *elatrare* (fig.) „a declara public; a urla, a striga”, *emugire* (fig., despre oratori) „a rosti răcnind”, *intonare* (fig.) „a tuna, a spune tunând”, *latrare* (fig.) „a urla”, *mugire* (fig.) „a striga, a urla”, *oblatrare* (fig.) „a urla la, a ocări”, *strepere*

¹⁹ Cf. Lewis & Short, s.v. *vellico*: *to pluck or twitch in speaking* [...] (cf. *rodo*).

(foarte rar, tranzitiv, fig.) „a spune strigând”, *tonare* (fig.) „a striga cu voce tare”

- atitudinea vorbitorului față de un interlocutor (în general, negativă, de reproș, acuză, critică etc.): *allatrare* (fig.) „a apostrofa strigând, insultând”, *denigrare* (fig.) „a defăima”, *increpare* „a apostrofa, a blama”, *mordere* (fig.) „a critica pe cineva; a înțepa prin vorbe, a bârfi”, *obicere* „a arunca în față, a obiecta, a reproșa”, *obstreperare* (fig.) „a face un zgomot, a striga împotriva cuiva sau a ceva”, *rodere* (fig.) „a vorbi rău despre cineva, a bârfi, a defăima”, *tangere* (fig.) „a înțepa prin cuvinte de critică”, *vellicare* (fig.) „a înțepa prin vorbe; a bârfi”
- schimb de replici: *certare* „a discuta în contradictoriu”
- organizarea discursului:
 - reacția la un discurs emis anterior: *referre* „a răspunde repetând (ca un ecou)”, *reddere* „a răspunde”, *suscipere* „a răspunde, a relua vorba”
 - completarea unui discurs: *addere* „a adăuga (în vorbire)”, *adicere* „a adăuga, a spune în plus”, *adiungere* „a adăuga (spunând)”, *prosequi* „a urma să vorbească, a vorbi în continuare”
 - intervenția în discursul altui vorbitor: *subicere* „a interveni, a introduce o remarcă”
- forme discursive: *crepare* (fig.) „a vorbi întruna despre”, *dare* „a articula, pronunța, a rosti”, *eructare* (fig.) „a vorbi”; (în lat. creștină) „a pronunța, a spune”, *hiscere* „a deschide gura să vorbească; a rosti”, *ordiri* (fig.) „a începe să vorbească, să povestească”, *ventilare* (fig.) „a se agita, a vorbi în mod repetat (despre)”
 - comunicare fatică (fără conținut informațional): *balare/belare* (fig.) „a vorbi prostii”.

După cum se poate observa, unele informații semantice sunt asociate, fiind exprimate de același verb: afect (negativ: mânie) + intensitate ridicată (ex. *fremere*), atitudine negativă + intensitate ridicată (ex. *allatrare*, *oblatrare*).

Interesante sunt evoluțiile semantice ale unor verbe din limba latină: *explicare*, *exponere*, asemănătoare din punctul de vedere al transformării sensului: *explicare* avea sensul de bază „a desfășura, a desface”, iar *exponere*, „a pune la vedere”; așadar, amândouă desemnau exteriorizarea, punerea la vedere (sens concret), de unde s-a ajuns la ideea de exteriorizare prin vorbe (proces de abstractizare a sensului).

În cazul unor verbe, diferența semantică dintre sensul de bază și cel secundar nu este mare: *cantare* (de la „a cânta” la „a spune insistent”), *spondere* (de la „a se angaja la un lucru” la „a asigura, a garanta”).

În concluzie, evoluțiile semantice în cazul verbelor „atrasede” în clasa verbelor *dicendi* au loc pe baza asocierii unui aspect al comunicării orale cu o acțiune de bază, care poate indica „exteriorizarea” (exteriorizarea sunetelor: emiterea de sunete), „introducerea” (a interveni în vorbire), „adăugirea” (a adăuga în vorbire), „atingerea” (uneori agresivă, de aici ideea de a lovi prin vorbe, a critica, a defăima:

tangere, mordere, rodere, vellicare), „a întări ceva” (de aici, evoluția semantică de tip comisiv: „a întări prin vorbe; a asigura”, cf. *firmare*); pe baza analogiei cu anumite tipuri de zgomote, diferite ca intensitate, mod de producere (zgomote din natură, zgomote produse de diverse obiecte etc.) sau sunete produse de animale (în acest caz, analogia se bazează pe tipul de sunet: *balare/belare* și pe intensitatea sunetului: *latrare* și compusele acestuia, *mugire*) etc.

4.2. În limba română, clasa verbelor *dicendi* secundare este foarte bogată, eterogenă și permisivă, acceptând din alte clase verbe dintre cele mai surprinzătoare.

4.2.1. Din categoria verbelor care desemnează valori generale, putând funcționa și ca verbe *dicendi*, amintim: în limba veche, *a da* „a susține”, *a pune* „a porunci”; în limba română actuală vorbită, *a face* „a zice”:

„A!... Văru' Culai!” **făcu** el, dând cu ochii de Pleșea²⁰.

Ce vorbeam eu alaltăieri, jupâne? făcu el. (<http://ellaida.wordpress.com/2008/01/16/alexis-zorba/>) (cu sensul „a spune”, utilizare specifică narațiunii orale²¹)

În limba literară actuală, categoria verbelor polisemantice, neutre stilistic, folosite cu sensuri „dicendi”, sunt bine reprezentate în presa de informare românească, prezentând o serie de trăsături care le diferențiază de alte verbe de declarație: caracterul impersonal al destinatarului, ceea ce conferă obiectivitate mesajului transmis; direcționarea atenției spre conținutul mesajului, și nu spre circumstanțele enunțării; caracterul formal al mesajului, identificabil prin semul [+ formal].

În publicistica românească, se pot identifica o serie de verbe *dicendi*, despre care s-ar putea spune că funcționează ca mărci ale acestui stil, având în vedere frecvența lor: ex. *a admite, a adăuga, a anticipa, a arăta, a argumenta, a clarifica, a completa, a considera, a crede, a estima, a încheia, a nota, a observa, a releva, a relua, a remarca, a sublinia* etc. Unele verbe marchează anumite momente în desfășurarea enunțării: începutul acesteia (*a începe*), continuarea mesajului (*a adăuga, a continua, a completa, a urma*), încheierea mesajului (*a încheia, a conchide, a concluziona*); altele desemnează: completarea unui mesaj (*a adăuga, a completa*); repetarea unei idei exprimate anterior (*a relua*); evaluarea, sublinierea unui segment din mesaj (*a accentua, a arăta, a comenta, a confirma, a detalia, a indica, a evidenția, a nota, a reconfirma, a releva, a reliefa, a puncta, a semnala, a specifica, a sublinia*); exprimarea opiniei (*a aprecia, a considera, a crede, a opina*), raportarea la un eveniment din viitor (*a anticipa*) etc.

4.2.2. Verbele asimilate, prin transfer metaforic, clasei verbelor de declarație, sunt specifice registrului popular al limbii și creează efecte stilistice:

Așa e – se agită Momun – nici nu m-am gândit. (Cinghiz Aitmatov, *Vaporul alb*: <http://www.scribd.com/doc/99099/Cinghiz-Aitmatov-Vaporul-alb>)

²⁰ V. DLR, s.v. *face*, sens VIII.

²¹ V. Bălășoiu 2004: 204.

Să-mi **cânte** lumea câte vrea / Mi-e dragă una, și-i a mea (Coșbuc, v. DA, s.v. *cânta*: „a spune cuiva, a-i toca, a-i îndruga mereu (fără folos) același lucru”, cf. ar. *cântu*²²)

Dar promiți că n-o să-l bați?, **clipi** des Silvia. (<http://www.mirelasova.over-blog.com/article-21391126.html>)

Fost-a mare cumpăt creștinilor... **s-a dezumflat** crășmarul, clătinându-și fruntea pleșuvă... (Mihail Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*)

„Păi”, **a găfăit** Nyani cu efortul acelora care trebuie să vorbească cu capul atârând în jos: „Nimeni din toată jungla nu se cațără ca mine. [...]”. (<http://www.theophilos.3x.ro/Biblioteca/Povestiri/Zidul%20cel%20mare.html>)

Prezența magistrului nu te edifică teoretic, sistematic, ci îți oferă un mod moral de interpretare, **se înfierbântă** Bogdan. (<http://atelier.liternet.ro/articol/178/Iulian-Doroftei/In-care-Hector-renunta-la-nemasuratul-lui-orgoliu-poetic.html>)

Și dumneata, Balmuș? Ce-ați pățit azi? **se minună** profesorul, consultându-și ceasul. (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, vol. 2)

Tu nu înțelegi implicațiile? **se miră** Nidal. Alea erau rezervele noastre, explică el [...] (http://www.poezie.ro/index.php/prose/130295/Cercurile_Tintei_)

Cum să nu fie bine! **râse** Elena. (Hortensia Papadat-Bengescu, *Concert din muzică de Bach*)

Că mulți mi-ai dat, îi **rânji** bătrâna. (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*)

După Newton, **își reveni** studentul, forța reprezintă o acțiune care intenționează să modifice starea corpului. (<http://www.eltauniversitate.ro/Ro/genii/clausius.htm>)

Cine a mai văzut biserică fără cruce?”, **s-a supărat** preotul. („Gândul”, 5 mai 2008, p. 4)

Hî! **zâmbi** Dănuț condescendent. (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, vol. 2)

În continuare, vom analiza succint valorile semantice ale unor verbe contextual *dicendi*²³: *arunca*, *behăi*, *bufni*, *cârâi* (intrans.), *chițâi*, *ciripi*, *clăpăi*, *clefăi*, *cloncăni/cloncăi*, *cotcodăci*, *croncăni*, *debita*, *decreta*, (se) *descărca*, *descoase*, *exploda*, *gargarisi*, *gâgâi*, *gânguri*, *grohăi*, *guița*, *hârâi* (intrans.), *izbucni*²⁴, *îndruga*, *lătra*, *măcă(n)i*, *mârâi*, *mecăi*, *miorlăi* (se *miorlăi*), *molfăi*, *mormăi*, *mugi*, *necheza*²⁵, *orăcăi*, *pisa*, *pisălogi*, *pufni*²⁶, *rage*, *răbufni*, *răsufla*,

²² DDA, s.v. *cântu*: *mi doare caplu di câte li-cântași* = mă doare capul de câte mi-ai îndrugat.

²³ Lista nu este exhaustivă și cuprinde în principal termeni înregistrați în DEX.

²⁴ Cu toate că sensul *dicendi* nu reiese clar din definiția lexicografică: Intrans. 1. A se manifesta brusc și cu putere; a se arăta deodată; *p. ext.* a țâșni. 2. (Despre sunete, vorbe etc.; la pers. 3) A se porni deodată și cu intensitate, a se auzi deodată (DEX), verbul *a izbucni* este folosit frecvent în poziție finală față de un enunț citat și este sinonim cu *a exploda*.

²⁵ Deși sensul din DEX nu include semul [+ enunțare orală]: „(Despre oameni; ir. sau depr). A râde într-un fel asemănător cu nechezatul”, verbul este folosit și cu sens declarativ în contexte figurate: *Heil, camarazi! necheză el.* (Sven Hassel, *Camarazi de front*: e-books.weblog.ro).

²⁶ Deși sensul declarativ nu este consemnat în definiția lexicografică a verbului, se remarcă utilizarea frecventă a verbului cu valoare *dicendi*, în poziție finală, după un enunț în discurs direct (*Iar dumneata... pufni el iritat.* – bocancul-literar.ro).

repezi (pe cineva), *reteza*, *sări*²⁷, *săsâi*²⁸, (*se*) *scăpa*²⁹, *scânci*³⁰, *scheuna*, *scrâșni*, (*se*) *slobozi* (*către*)³¹, *susura*³², *șfichiui*, *șuiera*, *tăia*, *trăsni*, *trâmbița*, *trânti*³³, *tuna*.

În categoria verbelor contextual *dicendi*, se pot distinge mai multe subcategorii, dintre care amintim: verbe derivate de la onomatopee care redau sunete specifice lumii animale (animale: *lătra*, *mieuna*, *miorlăi* etc.; păsări: *ciripi*, *cotcodăci* etc.); verbe derivate de la baze onomatopeice, care redau sunete produse de obiecte (de ex., *clăpăi*); verbe figurate catacretice (derivate de la nume de unelte populare, de ex., *îndruga* (< *drugă*), *melița* (< *meliță*), *pisălogi* < *pisălog*, *șfichiui* < *șfichi*, sau de instrumente muzicale: *trâmbița*); verbe care fac referire la sunete explozive sau la mișcări bruște, violente: *arunca*, *exploda*, *izbucni*, *reteza*, *sări*, *șuiera*, *trânti*; sunete produse prin lovire: *bufni*, *răbufni*; verbe care pornesc de la asemănarea cu sunete de intensitate scăzută din natură (*susura*) sau sunete puternice, produse de fenomene naturale (*trăsni*, *tuna*); verbe care și-au dezvoltat în anumite contexte sens *dicendi* figurat: *decreta*, (*se*) *descărca*, *descoase*, *pisa*, *scăpa*, *scrâșni*, *slobozi* etc.

Verbele contextual *dicendi* se caracterizează prin eterogenitate și expresivitate, cuprinzând verbe variate atât sub aspect semantic, cât și din punctul de vedere al sensului primar, de la care s-au dezvoltat sensuri figurate. Astfel, ele pot desemna:

²⁷ În DEX, din multitudinea de sensuri ale verbului *a sări*, se specifică și următorul: „A interveni brusc (și neașteptat) într-o discuție; a intra (brusc) în vorbă”.

²⁸ „A vorbi defectuos pronunțând „s” în loc de „ș” sau deformând unele sunete; a vorbi peltic” (DEX).

²⁹ În DEX este înregistrat următorul sens: [...] 4. Refl. A spune sau a face ceva fără voie, din greșeală.

³⁰ [...] 9–10 vir. A vorbi cu glas scăzut, întretăiat, abia perceptibil (și plângător) (DLR, s.v.). Sensul acesta nu este înregistrat în DEX.

³¹ Iată un context din presă, cu discurs direct: *A slobozit apoi ironic către presă: [...]* („Adevărul”, 27.08.2004, p. 13, apud Cătănescu 2006: 84).

³² (Intranz.) (Despre ape curgătoare, frunze; *p. ext.* despre adierea vântului etc.) A produce un zgomot lin, ușor, monoton și continuu; a murmura (DEX). Cu toate că sensul declarativ nu este specificat în definiția lexicografică, verbul este folosit în contexte figurate, cu sensul „a murmura”, și citează în stil direct, în poziție finală: *Minunat, domnule, susură el. Minunat.* (Dashiell Hammett – *Șoimul maltez*: www.scribd.com).

³³ Un sinonim al acestuia este *a arunca*, care exprimă mișcarea rapidă, folosit uneori cu valoare declarativă, ca în exemplul: *Ce facem cu fonciirea! aruncă Moromete deodată grăbit...* (Marin Preda, *Moromeții*, vol. I, în format electronic: <http://www.scribd.com/doc/976176/Marin-Preda-Morometii-Volumul-I>). Acest sens nu este însă consemnat în dicționare. Și în aromână este folosit cu sau fără complinire, de ex. *zborlu* ‘cuvânt, vorbă’: *aruc zborlu* (sursa: vorbitor nativ de aromână, Manuela Nevaci, cf. Nevaci 2006: 217); în aromână, verbul prezintă și sensurile „a insista”, „a ghici” (DDA).

a) Raporturi comunicative:

Raportarea Emițătorului la Receptor:

– atitudinea (negativă): *repezi, șfichiui*

Raportarea Emițătorului la discurs:

– atitudinea față de discursul propriu:

– confesiunea: *ciripi*³⁴, *descărca* (refl.), *a răsufla*

– fermitatea: *decreta*

b) Particularități ale actului de emiter:

- neclaritatea enunțării: *clefăi, gargarisi, gâgâi, gânguri, hârâi, îndruga, molfăi, mormăi*
- (diz)armonia acustică: [+ Eufonic]: *ciripi*³⁵; [– Eufonic]: *behăi, cârâi, cotcodăci, croncăni, grohăi, hârâi, măcă(n)i, mecă(n)i*; stridentă: *cârâi, chițai*
- rapiditatea enunțării: *clăpăi, clefăi, debita*
- intensitate – scăzută: *susura*
– ridicată: *exploda, izbucni, mug, rage, trăsni, tuna*
- afect: nemulțumire (*răbufni*), supărare (*bufni, mârâi*), furie (*exploda, izbucni, lătra, mug, rage, șuiera, tuna*), ură, mânie (*scrâșni*), tristețe (*scânci, miorlăi, orăcăi, scheuna*)

c) Forme discursive:

- emiteria unui mesaj: *arunca, slobozi*
- emiteria involuntară a unui mesaj: (*se*) *scăpa*

d) Organizarea discursivă:

- intervenția în discursul interlocutorului: *reteza, sări*³⁶, *tăia*
- intervenții repetate, insistente ale Emițătorului: *descoase*³⁷, *pisa, pisălogi*

4.2.2.1. Este interesant de remarcat faptul că verbele derivate de la onomatopee care redau sunete specifice anumitor animale sau păsări au, de regulă, utilizare peiorativă. De asemenea, merită subliniat faptul că verbele onomatopeice derivate de la sunetele animalelor oferă cu precădere informații despre modul articulării (inflexiune, afect care însoțește actul enunțării etc.), în timp ce verbele derivate de la sunete specifice păsărilor pun accent pe trăsătura [+ Fatic], făcând referire la enunțarea fără conținut informațional, și pe emiteria de sunete marcate prin semul [– Eufonic]. Verbele derivate de la sunete specifice animalelor exprimă îndeosebi starea afectivă a locutorului (în majoritatea cazurilor, negativă); nu sunt excluse însă din rândul acestora nici verbele care exprimă trăsătura [– Eufonic]: *grohăi, necheza*.

Utilizarea aproape exclusiv peiorativă a acestora atestă o mare productivitate expresivă a limbii române, în special în ceea ce privește latura negativă a activității comunicative (neclaritatea, lipsa de informație: „flecăreală”, furia, lipsa de eufonie etc.).

³⁴ A vorbi, a spune ceva; a face destăinuirii, a divulga ceva (DEX).

³⁵ Avem în vedere sensul: Fig. (Despre femei) A vorbi cu voce subțire și melodioasă (DEX).

³⁶ DEX: „A interveni brusc (și neașteptat) într-o discuție; a intra (brusc) în vorbă”.

³⁷ *A descoase* poate marca un enunț interogativ în enunțul citat.

5. CONCLUZII

Din prezentarea verbelor *dicendi* secundare din latină și română, se poate observa că mecanismul de apariție a acestora este asemănător în cele două limbi. Pe de o parte, sensul general al unor verbe favorizează, contextual, asimilarea semantică a acestora în sfera verbelor *dicendi* (lat. *dare, facere* – rom. *a da, a face*). Pe de altă parte, numeroase verbe aparținând altor clase semantice (în special, verbe de gândire, de voință și verbe psihologice) pot fi utilizate ca verbe *dicendi*. Un inventar exhaustiv al verbelor care admit astfel de utilizări este aproape imposibil de realizat, având în vedere că pot deveni *dicendi* secundare verbe din clase semantice foarte diferite (ex. *a râde, a rânji*) atunci când exprimă acțiuni care se desfășoară simultan cu emiterea unei replici, fenomen care presupune comprimarea unei construcții și transferul de sens asupra unui singur verb.

Un verb ca *exponere*, „a expune, a pune la vedere” (sens de bază), „a prezenta oral (sau în scris)” (sens secundar), a fost moștenit în română (*a spune*³⁸), care ocupă un loc central în grupa verbelor de comunicare românești, alături de *a zice*.

Atât în latină, cât și în română, sunt atrase în câmpul verbelor de comunicare orală verbe de mișcare orientată (lat. *iacere, iactare* – rom. *a arunca, a trânti*), verbe care indică exteriorizarea de orice fel (lat. *exponere* – rom. *slobozi*), verbe care redau sunete specifice animalelor sau păsărilor (lat. *latrare* – rom. *a lătra*), sunete din natură (lat. *susurrare, tonare* – rom. *a susura, a tuna*), diverse zgomote (lat. *crepare, increpare* – rom. *a bufni, a hârâi*) etc. Această utilizare a verbelor este întâlnită și în aromână: ex. *arucu zborlu, cântu* „a îndruga”.

Astfel de verbe sunt foarte expresive și oferă informații diverse despre actul enunțării: intensitate (ridicăta sau scăzută), claritate/neclaritate, lipsă de eufonie, afect, durată, atitudine, comunicare fatică (lipsită de importanță), evaluare (pozitivă sau negativă) etc. Fiecare limbă și-a selectat anumite verbe pentru a funcționa ca *dicendi* secundare, de exemplu, verbe asociate anumitor animale sau păsări (în latină, sunetele emise de păsări nu au constituit o sursă de analogie cu activitatea de enunțare, spre deosebire de română), anumite zgomote (româna are o serie bogată de verbe care desemnează producerea de zgomote/sunete) etc.

Multe verbe *dicendi* secundare au rol evaluativ, reflectând punctul de vedere al emițătorului raportor; astfel verbele derivate de la onomatopee care redau sunete specifice animalelor sau păsărilor sunt utilizate, de cele mai multe ori, peiorativ (ex. lat. *balare/belare, latrare, mugire* – rom. *a behăi, a lătra, a mugii*).

Analiza verbelor *dicendi* secundare din latină și din română evidențiază caracterul eterogen și permisiv al clasei generale a verbelor *dicendi* și nevoia vorbitorilor de a-și îmbogăți mijloacele de exprimare, cu sensuri și cuvinte noi, uneori, surprinzătoare, pentru a face comunicarea cât mai expresivă.

³⁸ În limba veche, prezenta sensul etimologic, „a arăta, a înfățișa”, păstrat și în aromână.

BIBLIOGRAFIE

I. Studii

- Bălășoiu 2004 = Cezar Bălășoiu, *Discursul raportat în textele dialectale românești*, București, Editura Universității din București.
- Cazacu 1950 = Boris Cazacu, *Despre înțelesul unor verbe „sentiendi”*, în „Studii și cercetări lingvistice” 2, p. 257–267.
- Coulmas 1986 = Florian Coulmas (ed.), *Direct and Indirect Speech*, Berlin – New York – Amsterdam, Mouton de Gruyter.
- Cucuiat 2009 = Marius-Ciprian Cucuiat, *Declarative Verbs and Reported Discourse*, în „Studii și cercetări în onomastică și lexicologie” (SCOL), anul I, 1–2, p. 117 și urm.
- Cvasnii Cătănescu 2006 = Maria Cvasnii Cătănescu, *Retorică publicistică. De la paratext la text*, București, Editura Universității din București.
- Fónagy 1986 = I. Fónagy, *Reported Speech in French and Hungarian*, în Coulmas 1986, p. 255–308.
- GALR 2005 = Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- ILR II 1969 = I. Coteanu (coord.), *Istoria limbii române*, București, Editura Academiei, vol. II.
- Ionescu Ruxândoiu și Roibu 2011 = Liliana Ionescu Ruxândoiu, Melania Roibu (coord.), *Limba și discurs. Cercetări teoretice și aplicative*, Proiectul POSDRU/881.5/S/63319 EDUCATI 2, Școala Doctorală a Facultății de Litere, Secția Lingvistică și Comunicare, Iași, Editura Pim.
- Monville-Burston 1993 = M. Monville-Burston, *Les verba dicendi dans la presse d'information*, în „Langue française” 98, p. 48–66.
- Nevaci 2006 = Manuela Nevaci, *Verbul în aromână. Structură și valori*, București, Editura Academiei Române.
- Sava 2011a = C. Sava, *Mărci ale evidențialității în limba română veche. Un caz special: prezumtivul introdus prin sãlcum sã*, în Ionescu Ruxândoiu și Roibu 2011, p. 337–353.
- Sava 2011b = C. Sava, *Conjunții specifice discursului raportat (DR) la Constantin Cantacuzino*, în Ionescu Ruxândoiu și Roibu 2011, p. 390–402.
- Teleagă 1996–1997 = Maria Teleagă, *Observații asupra unei clase de „verba dicendi” din engleză și română*, în „Analele Universității din Timișoara”. Seria Științe Filologice, XXXIV–XXXV, p. 93–99.

II. Dicționare

- DA/DLR = *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948; seria a doua, sub conducerea lui Iorgu Iordan, Al. Graur și I. Coteanu, 1965 și urm.
- DDA = Papahagi, Tache, *Dicționarul dialectului aromân (general și etimologic)*, ediția a doua, București, Editura Academiei, 1974.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.
- Georges-Calonghi = Ferruccio Calonghi, *Dizionario della lingua latina*, vol. I: *Dizionario latino-italiano*, 3^a edizione, interamente rifiuta ed

- aggiornata del dizionario Georges-Calonghi, 6^a tiratura, Torino, Rosenberg & Sellier, 1962.
- Lewis & Short = *A Latin Dictionary, founded on Andrews' Edition of Freund's Latin Dictionary revised, enlarged, and in great part rewritten by Charlton T. Lewis and Charles Short*, Oxford: Clarendon Press, 1966.
- OLD = *Oxford Latin Dictionary*, Clarendon Press, 1968.

SECONDARY VERBS OF SAYING IN LATIN AND ROMANIAN

ABSTRACT

The present paper is an analysis of secondary verbs of saying in Latin and in Romanian. The main goal was to identify the semantic mechanism that permits verbs to function as *verba dicendi* in both languages. We consider *verba dicendi* to be those verbs designating oral utterance. The class of verbs of saying is very heterogeneous and permissive, allowing verbs from other semantic classes to express, in some contexts, the action of speaking (e.g. Lat. *iactare* – Rom. *a arunca* ‘to throw’). It is interesting to point out that this kind of verbs are very expressive and have metaphorical value. They are specific to spoken language and reveal the evaluative point of view of the Speaker regarding the utterance performed by another speaker (e.g. Lat. *latrare* – Rom. *a lătra* ‘to bark’), which is mostly pejorative. The information carried by these verbs is diverse, regarding different aspects of the uttering act: emotion during the uttering process, intensity, clarity of the message delivered or the lack of it, rapidity, pleasant or unpleasant sounds, etc. The usual verbs that can become secondary verbs of saying are those that express animal sounds or sounds produced by natural phenomena (e.g. Lat. *tonare* – Rom. *a tuna* ‘to thunder’), or by different objects (e.g. Lat. *crepare* ‘to creak’ – Rom. *a bufni* ‘to bang’).

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

OBSERVAȚII ETIMOLOGICE CU PRIVIRE LA UNELE ADVERBE DE ORIGINE LATINĂ DIN ISTROROMÂNĂ

GABRIEL BĂRDĂȘAN

Perspectiva studierii lexicului unei limbi sau al unui dialect pe straturi etimologice aduce cu sine problema delimitării elementelor care, din punctul de vedere al originii, descind din aceeași limbă. Un asemenea demers trebuie să se sprijine pe contribuțiile cercetărilor etimologice existente în literatura de specialitate, radiografiate cu discernământ și cu susținere științifică. În acest sens, constatăm că există numeroase cazuri în care opțiunile etimologice existente în diverse lucrări cu caracter lexicografic sunt unitare sau convergente și, prin acesta, oferă o oarecare siguranță cu privire la soluția etimologică propusă unui anumit cuvânt. În același timp, există termeni pentru care precizarea originii este dificilă, datorită eterogenității soluțiilor etimologice existente pentru unul și același cuvânt. Opțiunea pentru o anumită explicație etimologică trebuie să fie fundamentată științific, să corespundă criteriilor lingvistice și extralingvistice utilizate într-un asemenea tip de demers științific.

În delimitarea fondului latin din structura lexicului dialectului istroromân ne confruntăm cu aceeași problemă: existența mai multor soluții etimologice pentru unele cuvinte istroromâne. În unele cazuri soluțiile sunt unitare cel puțin din punctul de vedere al limbii considerate ca punct de dezvoltare, iar în alte cazuri se constată o diversitate a opțiunilor referitoare la originea unui cuvânt nu doar la nivelul etimoanelor propuse, ci și la nivelul limbilor de proveniență.

Oferim spre ilustrare situația câtorva adverbe istroromâne pentru care au fost propuse mai multe soluții etimologice, toate etimoanele fiind latine.

ir. **(a)căta/(a)căta, acăt** adv. 1. „atât”; 2. „puțin”.

Varianta fonetică **căta (căta)**, prezentă în graiurile sudice (notată în forma **căta** de Byhan 253, Pușcariu SI III Glosar 306, Cantemir 161)¹, poate fi confirmată prin contexte ilustrative precum: **căta-i iă dimboca** (B) „atât este ea de adâncă”, **căta-i visoco!** (B) „atât este de înalt”, *Pre cât crește, pre căta se făce miche.* (Gb) „Cu cât crește, cu atât se face (mai) mică”. (Morariu, *Lu frați noștri* 81); *Căt âri la tire pinez? Ie spus-a: căta și căta.* (S) „Câți bani ai la tine? El a spus: atât și atât”. (Morariu, *De-ale cirebirilor* I 32). În transcrierea **căta**, adverbul istroromân este consemnat cu primul sens de Kovačec, *Rječnik* 49 și de Dianich 112–113: *maĭ mĭnd* (sic!) *de căta nu s-a putut făce* „mai mult de atâta nu s-a putut face” –

¹ Vezi Frățilă–Bărdășan 128.

din B, iar cu cel de-al doilea sens de Ștefan Pașca: *câta mai bura lâra* „lână puțin mai bună” (*apud* Neiescu 234), de Sârbu-Frățilă 197. Pentru graiul de nord al istroromânei au fost atestate următoarele variante²: **acăt** (Byhan 184; Popovici II 87), **acăta (acăta)** – notată în forma *acăta* de Kovačec, *Le calque lexical* 1129, 1130, formă prezentă și în textele înregistrate de Leca Morariu: *Tu-ș acăta bura che n-ai nicad niș zis!* (J) „Tu ești atât de bună, că n-ai zis nimic niciodată” (Morariu, *Lu frați noștri* 173); forma *acăta* este notată de Ștefan Pașca: *acăta visoco ali așă visoco* „atât de sus sau așa de sus” (*apud* Neiescu 7), de Kovačec, *Descrierea* 154; Kovačec, *Rječnik* 20 – sursă ce notează rar această formă și în sud, la Noselo: *acăta grévo* „atât de greu”; Sârbu-Frățilă 186. Varianta **acătile**³, cu valoare adverbială, este înregistrată la Sârbu-Frățilă 186.

Consultarea surselor lexicografice relevă absența unei soluții etimologice unanime: lat. **quantus** + **-a** este propus ca etimon de Byhan 184 s.v. *akot*, 253 s.v. *kota*; trimeri indirecte la același etimon latin întâlnim și în CDDE 361: formant intern cu baza în lat. *quantum* adv., dar și la Sârbu-Frățilă 197 s.v. *câta*: cf. dr. băn. *câta* „puțin”, pentru care vezi Frățilă, TDG 172: lat. *quantus*, *-a*, *-um*, la Neiescu 234 s.v. *câta*: lat. *quantus*); vezi și [DM 78 s.v. *cot*: *cota* adv. „atâta” < lat. *quantum*]; lat. **ad-quantum** apare la Popovici II 87 s.v. *acăt*; lat. **eccum-tantum** este notat de Sârbu-Frățilă 186 s.v. *acăta*: lat. *eccum-tantum* devenit *atât* și apoi s-a produs disimilarea primului *t* la *c*; Neiescu 7 s.v. *acăt*).

Niciuna dintre soluțiile etimologice nu poate fi exclusă în mod categoric. Formele istroromâne *(a)căta/(a)căta*, *acăt* au o parte comună a corpului lor fonetic – **căt/*căt* – ce trimite spre un alt termen istroromân, moștenit cu siguranță din latină: ir. *căt/cât* pron./adj. pron., adv., conj. (< lat. *quantus*, *-a*, *-um*). Coincidența formală, legătura semantică și raportul sintagmatic existent (corelația *căt... acăt...*) între cele două unități lingvistice motivează alegerea adv. lat. **quantum**⁴ drept etimon al termenului istroromân discutat, adverb însoțit de particula adverbială *-a*. Mai mult, verificând situația din celelalte dialecte sud-dunărene, constatăm existența unei forme similare celei din istroromână în dialectul meglendoromân: *cota* adv. „atâta” [DM 78 s.v. *cot*: *cota* adv. „atâta” < lat. *quantum*]. Corpul fonetic dezvoltat din lat. *quantum* se întărește ulterior prin epiteza particulei *-a*, tipică în formarea adverbilor, iar prin analogie cu adverbele compuse cu prepoziția *a*, în unele variante fonetice termenul istroromân primește un *a* protetic (cf. ir. *seŕa* – *aseŕa* „seara”, vezi Pușcariu SI II 70). Compararea formelor istroromâne *(a)căta/(a)căta*, *acăt* cu echivalentele lor semantice din celelalte dialecte românești – dr. *atât*, ar. *ahîntu*, *ahît*, *ahăt*, *atînt* (vezi DDA 72, 73, 74 și CDER 520) și megl.

² Frățilă-Bărdășan 128–129.

³ În mod curent forma articulată de la ir. *acăt* este înregistrată cu valoare de pron./adj. dem. (arată cantitatea sau mărimea), având sensul „atât de (mare)”: *acătile*, *acăta*, *acătîl*, *acâte*.

⁴ Adverb de cantitate format încă în latină din acuzativul neutru al adjectivului *quantus*, *-a*, *-um* (vezi ILR II 199).

tântu (vezi DM 290) – relevă descendența lor diferită: lat. (*eccum*)-*tantum*⁵ pentru formele din celelalte trei dialecte și lat. *quantum* pentru formele istroromâne.

ir. (**a**)*l'úre* adv. „aiurea”

Adverbul istroromân a fost înregistrat cu următoarele variante fonetice⁶: **al'úre**, formă prezentă atât în graiul de nord, cât și în graiurile de sud ale istroromânei (Byhan 186 – pentru J; Bartoli, *Liste, apud* Pușcariu SI III 100 – pentru Gb, Gd, B, Sc); celelalte variante sunt consemnate doar în sud: **al'úreă** (Petrovici-Neiescu, *apud* Neiescu 18 – pentru Sc), **Púre** (Byhan 186, 270; Bartoli, *Liste, apud* Pușcariu SI III 100 – la S, B, Sc, N; Kovačec, *Descrierea* 154; Kovačec, *Rječnik* 109 – pentru S), **Púre** (Bartoli, *Liste, apud* Pușcariu SI III 100 – pentru S). Considerăm nesigure și dacoromânizate formele **aiúre**, **-ea**, prezente la Maiorescu 92.

În ce privește etimologia termenului constatăm că, pe lângă lat. **aliübī + -re** (Byhan 186, după Cihac I 6: lat. *aliubi* > *aljú* + adverbial *-re, -rea*; CDDE 29; [DA I 1 s.v.]; [DDA 87 s.v. *al'úrea*]; ILR II 295; [Dimitrescu, ILR 339]; [Mihăescu 171]; [MDA I s.v. *aiurea*: lat. *aliubi + -re + -a*]; Neiescu 18) și lat. **aliübī** (Hasdeu 605; PEW 48; [REW 347]; [DM 177 s.v. *l'úrea*]), se propune compusul latinesc **ălibī + *volet** (CDER 155, unde se precizează că este un compus ale cărui elemente latinești nu sunt complet clare. Prima parte este considerată a fi lat. **ălibī** „în altă parte”. În explicarea celei de-a doua părți se pornește de la analogia cu lat. *ubivis* „oriunde vrei” și se presupune că *-re* ar avea la bază forma vulgară a lat. *vis*, adică **volet*, redusă datorită folosirii sale enclitice la *-re*).

Posibilitatea explicării elementului final *-re*, prezent în structura câtorva adverbe românești, din ablativul substantivului lat. *res*⁷ susține descendența cuvântului istroromân și, implicit, a reflexelor existente în celelalte dialecte românești (dr. *aiurea*, ar. *al'úrea*, megl. *l'úrea*) din lat. **aliübī + -re**.

ir. **ánca (ánca), ínke⁸ (ínke)** adv. 1. „încă”; 2. „chiar, chiar și”

În cazul acestui adverb istroromân variația fonetică este extrem de bogată⁹. Existența variantei **ánca (ánca)** a fost înregistrată în forma *ánca* (de Bartoli, *Liste, apud* Pușcariu SI III 116 – pentru J și B) și în forma *ánca* (de Popovici I 105; Petrovici-Neiescu, *apud* Neiescu 56 – pentru J și Sc; Kovačec, *Descrierea* 154; Kovačec, *Rječnik* 30 – pentru J; Sârbu-Frățilă 188; Filipi 290 – pentru J; Dianich 99 – pentru B). Această variantă este notată de la J și de Leca Morariu: *ánca veț un ân jivi* „veți trăi încă un an” (Morariu, *Lu frați noștri* 111). Varianta **éncă** apare la Maiorescu 104, Byhan 212. Un număr semnificativ de atestări întâlnim în lucrările cu caracter lexicografic pentru varianta fonetică **ínke** (Byhan 231; *Graiul nostru*

⁵ Soluție etimologică înregistrată în CDDE 110, DM 290, DDA 73, CDER 520, DEX² și MDA I s.v. *atât*.

⁶ Vezi Frățilă-Bărdășan 86.

⁷ Vezi ILR II 105, cf. Dimitrescu, ILR 342.

⁸ „În loc de «încă» avem *ínke*, al cărui *i* ar putea să fie pricinuit de *ę* următor (Pușcariu, SI II 82).

⁹ Vezi și Frățilă-Bărdășan 186.

158; Popovici II 115; Popovici I 105; Pușcariu SI II 200, 232, 247; Pușcariu SI III *Glosar* 312; Kovačec, *Rječnik* 92 – pentru istroromâna de sud; Sârbu–Frățilă 219), prezentă și în textele culese de Leca Morariu: *Când a mâia la ie cavtât, l-a inche mai bire cunoscut...* „când l-a privit mama sa, l-a și (re)cunoscut foarte bine” – în S (Morariu, *Lu frați noștri* 28), *Ma ciudeț de noi ăș inche ăș ceăle măr cetăț* „dar mulți dintre noi sunt încă în orașele mari” – în Sc (Morariu, *Lu frați noștri* 69). Alături de aceste variante au fost notate și formele: **îinke** – pentru S și N (Bartoli, *Liste, apud* Pușcariu SI III 116), **inke** (Miorescu 108; Popovici I 105; Popovici II 115; Cantemir 168), **îinca** – pentru Gb, Gd, Sc, B (Bartoli, *Liste, apud* Pușcariu SI III 116) și **îinga** – pentru C (Bartoli, *Liste, apud* Pușcariu SI III 116).

Pentru acest adverb au fost propuse două soluții etimologice: lat. **unquam** „niciodată” (CDDE 838; [DA II 1 s.v.]; [Rosetti, ILR 160]; CDER 4367; ILR II 308; [Dimitrescu, ILR 339]; [DEX² s.v.]; Sârbu–Frățilă 188 și 219; Scărlătoiu 304, 305; [MDA III s.v.]; Neiescu 56) și lat. ***anque** (PEW 804, unde se indică cu anumită îndoială acest etimon, preluat de la Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III 495, cf. și REW 488; Popovici II 115: etimologie preluată din sursele anterior apărute, dar considerată nesigură).

Cea de-a doua soluție etimologică a fost contestată de Densusianu, ILR I 119: „Această etimologie poate explica într-adevăr formele romanice occidentale, dar ea este inadmisibilă pentru limba română; **anque* ar fi trebuit să dea *ince*, nu *încă*”. Preferăm explicarea formelor românești (dr. *încă*, megl. *ancă*, ir. *ânca* (*ânca*) *inke* (*inke*) și chiar ar. *nincă*, *ningă*) prin lat. *unquam*, motivat din punct de vedere fonetic (*u > î*, vezi dr. *adânc*), deși cu o evoluție semantică mai puțin clară după CDER 4367, dar explicabilă, după CDDE 838, din înțelesul termenului latin, întrucât în v. rom. cuvântul apare cu un sens apropiat de cel latin.

ir. **oč(a)**, **oț(a)** adv. „aici, încoace”

Varianta fonetică **oč** a fost notată de Byhan 295; Popovici II 89; Bartoli, *Liste, apud* Pușcariu SI III 125 – pentru Gb, N, C, L; Cantemir 173; Kovačec, *Descrierea* 154; TDR 578 – pentru J; Frățilă, TDG 214; Kovačec, *Rječnik* 135 – pentru J. Aceeași formă o găsim și în textele culese de Leca Morariu din ambele graiuri istroromâne: *Ce-ai tu verit oči?* „De ce ai venit aici?”, în S (Morariu, *Lu frați noștri* 25) și *oci și colé* „încoace și încolo”, în J (Morariu, *Lu frați noștri* 109). Atestări ale variantei **óča** întâlnim la Popovici II 89; Popovici I 102; Bartoli, *Liste, apud* Pușcariu SI III 125 – pentru Sc; Cantemir 173; Kovačec, *Descrierea* 154; TDR 578; Kovačec, *Rječnik* 135 – în ambele graiuri istroromâne. Prezența formei *óča* în S o confirmă și textele culese de Leca Morariu: *Ce-ai tu verit ocea?* „De ce ai venit aici?” (Morariu, *Lu frați noștri* 25). Adverbul istroromân a fost notat și cu variantele **oț** (de Byhan 295; Popovici II 89; Bartoli, *Liste, apud* Pușcariu SI III 125 – pentru S; Pușcariu SI II 200; Pușcariu SI III *Glosar* 318; Frățilă, TDG 214), respectiv **óța** (de Popovici II 89; Popovici I 102; Pușcariu SI II 96; Pușcariu SI III *Glosar* 318; Frățilă, PDR 248)¹⁰.

¹⁰ Vezi și Frățilă–Bărdășan 235.

Etimoanele propuse pentru acest adverb din istroromână sunt: lat. **illacce** (Pușcariu SI II 96: ~, cu *-ua* < *-lla* trecut la *o*; cf. și [REW 4265.2: lat. ***illāce** pentru rom. *aoace*]) și lat. **hacce** (Frățilă, PDR 248 s.v. *oța*).

Urmărind posibilitățile de exprimare a aceluiași înțeles „aici/încoace” și în celelalte dialecte românești am regăsit forme precum ar. *ncoá* (vezi DDA 739: lat. *eccum-hac*), megl. *ancò, ancoà, ancoàtsi, ncoà, coà* adv. „încoace” (vezi DM 16: lat. *eccum hac*), dr. *încoace* adv. „încoace” (vezi Rosetti, ILR 160: lat. *in-eccum-hocce*; CDER 4381: de la *acoace* < lat. *eccum hocce*; Philippide, *Principii* 92: lat. *in + ecce + hac + ce*). Toate formele prezentate – și cele din istroromână – relevă, la nivel fonetic, un nucleu comun: **o/*ɔ/*(ë)a* care are la bază, în mare parte, lat. *hac/hoc*. Termenul latin a fost întărit prin particule deictice latinești precum *eccum/ecce*, care îl precedă, în unele cazuri în fața acestor deictice atașându-se o prepoziție (lat. *in*), iar în partea finală particula *-ce* și, uneori, *-a*. Formele istroromâne *óc(a)*, *oț(a)* relevă prezența lat. *hac/hoc + ce* [ir. *óc* și *oț*], cu atașarea ulterioară a particulei *-a* [ir. *óca, oța*].

Din analiza celor patru adverbe aparținând dialectului istroromân, se poate observa faptul că, în cazul acestora, problema ce s-a ridicat nu a fost cea a originii latine, ci aceea a etimonului latin din care descinde fiecare cuvânt istroromân (de cele mai multe ori situația fiind similară și pentru corespondentele lexicale din aromână, meglenoromână și dacoromână). Investigarea și evaluarea temeiniciei soluțiilor etimologice propuse a permis, în aceste cazuri, asumarea unei opțiuni în ce privește etimonul latin continuat de formele lexicale din dialectul istroromân.

Având ca suport motivațiile particulare necesare susținerii uneia dintre soluțiile etimologice, considerăm, alături de alți cercetători (vezi *supra*), că formele adverbiale istroromâne *(a)cáta/(a)cát*, cu varianta fonetică, *acăt*, *(a)l'ure, ánca (ánca)*, cu varianta fonetică *ínke (ínke)* și *óc(a)*, cu varianta fonetică *oț(a)* sunt continuatoarele ale etimoanelor latine: *quantum, aliūbī+-re, unquam*, respectiv *hac/hoc+-ce+-a*.

ABREVIERI

adj. = adjectiv; adv. = adverb; ar. = aromân(ă); B = Bârdo; băn. = bănățean; din Banat; C = Costârcean; conj. = conjuncție; dr. = dacoromân(ă); Gb = Grobnic; Gd = Gradine; ir. = istroromân(ă); J = Jeian; L = Letai; lat. = latină; latinesc; megl. = meglenoromân(ă); N = Noselo; pron. = pronume; pronominal; rom. = română; românesc; S = Sușnievița; Sc = Sucodru; v. = vechi, veche.

BIBLIOGRAFIE, SIGLE ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Bartoli, <i>Liste</i>	= Listele lui Bartoli (<i>apud</i> Pușcariu SI III, p. 97–141 – vezi <i>infra</i>).
Byhan	= Arthur Byhan, <i>Istrorumänisches Glossar</i> , în „Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig”, herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1899, p. 175–396.
Cantemir	= Traian Cantemir, <i>Texte istroromâne</i> , București, Editura Academiei, 1959.
CDDE	= I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, <i>Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A–Putea)</i> , București, Editura Paralela 45, 2003.

- CDER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I.O., 2001.
- Cihac I = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-roumaine*, vol. I *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Francfort, 1870.
- DA = *Dicționarul limbii române*, DA I 1 (tomul I, partea I. A–B, București, 1913); DA II 1 (tomul II, partea I. F–I, 1934).
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, [București], Editura Academiei, 1963.
- Densusianu, ILR I = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I *Originile*, ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, București, Editura Științifică, 1961.
- DEX² = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- Dianich = Antonio Dianich, *Vocabolario istroromeno-italiano. La varietà istroromana di Briani ('Bârșcina)*, Pisa, Edizioni ETS, 2010.
- Dimitrescu, ILR = Florica Dimitrescu (coordonator), *Istoria limbii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
- DM = Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III, *Dicționar meglenoromân*, București, [1935].
- Filipi = Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas. Atlasul lingvistic istroromân. Atlante linguistico istroromeno*, Pula, 2002.
- Frățilă, PDR = Vasile Frățilă, *Probleme de dialectologie română*, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1987.
- Frățilă, TDG = Vasile Frățilă, *Texte dialectale și glosar*, ed. a II-a, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1990.
- Frățilă–Bărdășan = Vasile Frățilă (coord.), Gabriel Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*, Partea 1, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010.
- Graiul nostru* = *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranția, vol. II, București, 1908, (p. 157–160).
- Hasdeu = B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, I–III, ed. Gr. Brăcuș, București, 1972–1976.
- ILR II = *Istoria limbii române*, vol. II, (redactor responsabil Ion Coteanu), București, Editura Academiei, 1969.
- Kovačec, *Descrierea* = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei, 1971.
- Kovačec, *Le calque lexical* = August Kovačec, *Le calque lexical d'après le croate comme cause de certains changements grammaticaux subis par les „quantitatifs” istroroumains*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică (București 1968)*, vol. II, București, Editura Academiei, 1971, p. 1127–1131.
- Kovačec, *Rječnik* = August Kovačec, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998.
- Maiorescu = Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria și Vocabular istriano-român*, ediția a II-a publicată de Titu Maiorescu, București, Editura Librăriei Socec, 1900.
- MDA I–IV = *Micul dicționar academic*, vol. I. Literele A–C, vol. II. Literele D–H, vol. III. Literele I–Pr, vol. IV. Literele Pr.–Z, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.
- Mihăescu = H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, Editura Academiei Române, 1993.
- Morariu, *De-ale cirebirilor I* = Leca Morariu, *De-ale cirebirilor*, I. *Texte din Susnevița* (extras din „Codrul Cosminului”, VI, 1929, în „Buletinul Institutului de Istorie și

- Limbă de la Universitatea din Cernăuți”), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”, 1929.
- Morariu, *Lu frați noștri* = Leca Morariu, *Lu frați noștri. Libru lu rumeri din Istria. Cartea românilor din Istria. Il libro degli rumeni Istriani*, Suceava, Editura Revistei „Făt-Frumos”, 1928.
- Neiescu = Petru Neiescu, *Dicționarul dialectului istroromân*, Vol. I, A–C, București, Editura Academiei Române, 2011.
- Petrovici–Neiescu = Material extras din manuscrisul anchetei sau din înregistrările magnetice efectuate la istroromâni de către Emil Petrovici și Petru Neiescu (*apud* Neiescu – vezi *supra*).
- PEW = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905.
- Philippide, *Principii* = Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*, vol. I, *Principii de istoria limbii*, Iași Tipografia Națională, 1894.
- Popovici I–II = Iosif Popovici, *Dialectele române (Rumaenische Dialekte)*, IX. *Dialectele române din Istria, I (Referințele sociale și gramatică)*, Halle a. d. S., Editura Autorului, 1914; II (*Texte și glosar*), Halle a. d. Saale, Editura Autorului, 1909.
- Pușcariu SI II–III = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, II. *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, București, 1926; III. *Bibliografie critică – Listele lui Bartoli – Texte inedite – Note – Glosare*, București, Editura Cultura Națională, 1929.
- REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, ed. a VI-a, Carl Winter – Universitätsverlag, 1992.
- Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini până în secolul al XVII-lea*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- Sârbu–Frățilă = Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.
- Scărlătoiu = Elena Scărlătoiu, *Istroromâni și istroromâna. Relații lingvistice cu slavii de sud: cuvinte de origine veche slavă*, București, Editura Staff, 1998.
- TDR = *Tratat de dialectologie românească* (coordonator: V. Rusu), Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.

REMARQUES ÉTYMOLOGIQUES À PROPOS DE QUELQUES ADVERBES D’ORIGINE LATINE EN ISTROROMAIN

RÉSUMÉ

Notre étude se propose d’analyser du point de vue étymologique quatre adverbes istroromains d’origine latine [1. (a)*căta*/(a)*căt*, *acăt*; 2. (a)*l’ûre*; 3. *ânca* (*ânca*), *înke* (*înke*); 4. *óč(a)*, *óř(a)*] pour lesquels, dans certains ouvrages lexicographiques, il y a plusieurs solutions étymologiques. L’analyse de ces quatre adverbes istroromains, par l’application des critères spécifiques à la recherche étymologique, nous permet de conclure qu’ils continuent les étymons latins: *quantum*, *aliŭbī*+*-re*, *unquam* et *hac/hoc* +*-ce*+*-a*.

Universitatea de Vest din Timișoara
Facultatea de Litere, Istorie și Teologie

CONSIDERAȚII PRIVIND BILINGVISMUL AROMÂN-ALBANEZ

ASPECTE FONETICE

ELONA ȚEȚE

COMUNITATEA ETNOCULTURALĂ AROMÂNĂ DIN ALBANIA

Aromânii din Albania au fost recunoscuți oficial ca minoritate etnoculturală de către guvernul Republicii Albania în anul 1999. Parlamentul și guvernul albanez, pe baza legii nr. 8496, articolele 20 și 100 din Constituție, „Pentru ratificarea Convenției din cadrul Consiliului Europei”, „Pentru protecția minorităților”, au hotărât înființarea Comitetului de Stat al Minorităților, pentru a încuraja participarea la viața publică a persoanelor care aparțin minorităților naționale. În acest Comitet sunt reprezentate cinci minorități etnice și etno-culturale, printre care se află și minoritatea etnoculturală aromână. Acest Comitet este o instituție cu statut juridic, sub directa conducere a primului-ministru al Albaniei. Comitetul colaborează cu organele de conducere centrale și locale pentru rezolvarea diverselor probleme, în interesul persoanelor care aparțin minorităților, precum și cu organizații și instituții internaționale de resort.

În Albania, aromânii sunt stabiliți în zona centrală și de sud, în special la sud de linia Durrës-Ohrid: la Durrës, Elbasan, Tiranë, Kavajë, Rogozhinë, Lushnjë, Berat, Fier, Vlorë, Pogradec, Korçë, Gramsh, Ersekë, Përmet, Gjirokastrë, Delvinë și Sarandë. Din informațiile publicate pe internet, aproximativ 60% din aromânii din Albania trăiesc în Grecia, dar odată cu creșterea nivelului economic al Albaniei, o parte dintre ei au început să se întoarcă în locurile de baștină. La nivelul acestei populații se constată abandonarea în masă a idiomului matern.

PARTICULARITĂȚI ALE BILINGVISMULUI AROMÂN-ALBANEZ

În acest articol vom aduce dovezi privitoare la fenomenul de bilingvism din perspectiva sociolingvisticii. Motivația de a învăța și de a folosi o limbă este un factor important în procesul de învățare și perfecționare a unei limbi. În cazul comunității aromâne, constatăm că motivația de a învăța albaneza este mai puternică decât aceea de a folosi dialectul matern. De asemenea, este cunoscut faptul că indivizii aparținând unei minorități etnice se identifică în același timp și

cu populația majoritară. Astfel, membrii comunității aromâne se identifică și cu populația majoritară albaneză în care s-au integrat. Acest lucru este pus în evidență de următoarele două fenomene:

– motivația de a învăța aromâna ca posibilitate de a comunica – posibilitate foarte limitată, aromâna fiind folosită numai în mediul familial și cel social, în situații informale;

– integrarea socială a membrilor comunității de aromâni, care au devenit și vorbitori de limbă albaneză, face ca aceștia să-și structureze în așa fel gândirea, sistemul lor de valori, experiența și obiceiurile lor ca să se adapteze sistemului cultural al grupului în care s-au integrat.

Aceste două fenomene, văzute atât în sincronie, cât și în diacronie, sunt condiționate de o serie de factori. În cazul bilingvismului aromân–albanez, durata contactelor dintre cele două idiomuri este strâns legată de frecvența folosirii lor. Având în vedere că luăm în considerare numai vorbirea în aromână, frecvența este reprezentată de media orelor de contact în decursul unei săptămâni sau luni. Trebuie să precizăm că această frecvență este relativ mică la vorbitorii de vârstă tânără și la adulți, iar la batrâni frecvența este medie. Bilingvismul aromân–albanez se desfășoară sub presiunea unor factori ca, de pildă, factorul economic (care presupune cunoașterea limbii populației majoritare), factorul demografic (care presupune presiunea exercitată de limba vorbită de populația majoritară asupra populației minoritare). Nu am constatat alți factori sociolingvistici, care să condiționeze păstrarea bilingvismului. Alți factori care acționează sunt: puterea administrativă (care are în vedere faptul că, în anumite zone ale Albaniei, reprezentanții administrației publice trebuie să cunoască bine, în afară de limba oficială, și limba minoritară, ca în cazul minorității grecești și a celei macedonene din Albania), condițiile istorice (legate de trecutul istoric ale acestor zone), puterea culturală (avem în vedere contactul dintre cele două culturi), politică (avem în vedere folosirea limbii majoritare încurajată de împrejurările politice) și cea religioasă (care presupune învățarea unei limbi din motive religioase). În final, dorim să subliniem faptul ca aromâna este folosită îndeosebi în conversații cu o tematică limitată, legată în special de viața de familie.

Bilingvismul implică folosirea alternativă a aromânei și a albanezei. Prin urmare, în acest caz intervin funcțiile fiecăruia dintre cele două idiomuri, precum și nivelul la care vorbitorii stăpânesc cele două idiomuri. Din constatările noastre reiese că procentul și proporția alternării se schimbă în mod considerabil la același individ în funcție de tema discuției, de persoana căreia i se adresează și de situația în care se găsește. Am ajuns la aceste concluzii folosind datele puse la dispoziție de descrierea articulării sunetelor și de descrierea acustică a vocalelor și consoanelor în albaneză, care au fost analizate cu ajutorul programului „Praat”. Pentru fenomenele fonetice constatate, inexistența în limba standard, am recurs la dialecte. În cazul aromânei am folosit un corpus de texte înregistrate în zona Korçë (Corcea) de la vorbitori reprezentând toate categoriile de vârstă.

AROMÂNII DIN SUDUL ALBANIEI, ÎN CALITATE DE COMUNITATE LINGVISTICĂ

Membrii acestei comunități spun că vorbesc *vllaçe* (vllahçe), cuvânt în care consoana *h* nu se pronunță, ca în dialectul tosc, iar sufixul *-çe* ajută la derivarea cuvintelor în albineză.

În studiul nostru ne propunem să punem în evidență inventarul și particularitățile fonemelor, locul pe care acestea îl ocupă în sistem și opozițiile pe care le formează, precum și să analizăm funcțiile fonemelor, care sunt strict legate de schimbarea/alternanța acestora în anumite condiții fonetice. Abordarea va fi făcută din perspectivă sociolingvistică, ceea ce implică faptul că analiza particularităților fonologice a luat în calcul factorul vârstă (am anchetat vorbitori aparținând celor trei grupe de vârstă – tineri, adulți și bătrâni). În acest studiu comparativ, am ales grupe de vorbitori cu o competență lingvistică medie, care stăpânesc, pe lângă dialectul tosc, și varianta standard a limbii albineze.

INVENTARUL FONEMELOR VOCALICE

Din punct de vedere dialectal, seria vocalelor accentuate se prezintă după cum urmează. În albinea din sudul Albaniei întâlnim un inventar de șapte vocale scurte (Myzeqe, Mallakastër, Vlorë, Berat, Skrapar, Pogradec, Gora, Korçë, Devoll, Kolonjë, Përmet, Lushnjë): *ĩ, y, ě, ě, ȃ, ũ*. Un inventar mai mic prezintă albinea vorbită în zona orașului Girokastër (și împrejurimi), precum și în zona Delvinë. Acest inventar cuprinde șase vocale scurte. Lipsesc vocalele *y: ĩ, ě, ě, ȃ, ũ*. Același inventar corespunzător zonelor geografice mai sus menționate avem și pentru vocalele lungi.

În albinea standard nu există opoziția vocale lungi/vocale scurte. De asemenea, în albinea din sudul Albaniei nu există vocale nazale. Această situație concordă cu cea din dialectul aromân.

Clasificarea vocalelor, pe baza sistemului particularităților articulatorii al lui Trubetzkoy, are o tradiție de jumătate de secol în studiile de fonetică și fonologie albineză. Tiparele acestui sistem sunt în general pozitive, adică tipare articulatorii, singurul tipar negativ fiind cel nerotunjit.

Vocale	anterioară	mixă/ mijlocie	posterioară	deschisă	semiînshisă	închisă	rotunjită	nerotunjită
ĩ	+					+		+
y	+					+	+	
u			+			+	+	
o			+		+		+	
e	+				+			+
ě		+			+			+
a			+	+				+

O clasificarea mai simplă este cea care se bazează pe sistemul tiparelor binare al lui N. Chomsky și M. Halle. Și acest sistem se bazează pe tipare articulatorii, ca și sistemul lui Trubetzkoy, dar se deosebește de acesta atât în ceea ce privește numărul de tipare, cât și în conceperea tiparelor ca mărimi cu două valori: una pozitivă (+) și una negativă (-), ceea ce înseamnă că existența unui tipar este notată cu (+), iar absența lui cu (-). Avantajul acestui sistem pentru limba albaneză este că pentru caracterizarea fonemelor vocalice ale limbii albaneze standard sunt suficiente cinci tipare binare [\pm înaltă], [\pm joasă], [\pm posterioară], [\pm anterioară], [\pm rotunjită], deci trei tipare mai puțin față de sistemul lui Trubetzkoy:

Vocale	u	o	y	i	e	ë	a
[\pm înaltă]	+	-	+	+	-	-	-
[\pm joasă]	-	-	-	-	-	-	+
[\pm posterioară]	+	+	-	-	-	-	+
[\pm anterioară]	-	-	+	+	+	-	-
[\pm rotunjită]	+	+	+	-	-	-	-

PARTICULARITĂȚI ALE FONEMELOR VOCALICE

Fonemul |a| în aromână este realizat ca o vocală joasă, mijlocie. Ea poate fi accentuată în trei poziții posibile: la început de cuvânt (*ármu*), la mijloc (*grási*) sau la sfârșit (*imná*), precum și neaccentuată, la început de cuvânt (*arúc*), la mijloc (*paštámal*) sau la sfârșit (*cápra*). În albaneza standard, fonemul |a| este realizat ca o vocală deschisă, nerotunjită, posteroară. Această vocală apare accentuată în trei poziții posibile: în poziție inițială, de exemplu *ár*, *álpe*, *árrë*, *árë*, *ájër*; în cuvinte monosilabice: *ah*, *cap*, *caj*, *çam* etc.; la mijloc de cuvânt: *matánë*, *argát*, dar și în cuvinte compuse sau derivate, în care |a| este accentuat, ca în exemplele următoare: *nënëmadhe*, *njěfáre* etc.; la sfârșit de cuvânt, în silabă închisă: *përkráh*, *qelqurínát*, precum și în cuvintele *qerrátá*, *belá*, *xhaxhá*, *bakllavá* (cuvinte împrumutate din turcă și care și-au păstrat accentul pe silaba finală). În aceleași poziții apare și când este neaccentuată: *amtar*, *aparát*, *arsim*, *brendazi*, *gusha*, *thembra*.

În aromână, înaintea consonantelor nazale, fonemul |a| capătă un timbru nazal, ca de exemplu în cuvintele: *an*, *êlimán* etc. Acest fenomen apare și în albaneza vorbită de acești bilingvi, dar nu numai în silabe închise, ca de exemplu în prununțarea cuvintelor *mángët*, *ranishtë*. Un fenomen similar are loc și în dialectul gheg din nord, în care vocalele accentuate aflate înaintea consoanelor nazale **m**, **n**, **nj** capătă timbru nazal.

Având în vedere că în limba albaneză vocala |a| este joasă, vorbitorii aromâni bilingvi adesea o articulează, când aceasta se află în poziție accentuată, mai anterior, mai concret între **e** și **a**: [ä]. De exemplu: ar. *sândzi* [sândzi], *mănă* [mánă]; alb. *bakër*, *i çalë*, *çadër* etc.

Fonemul |e| în aromână apare ca o vocală mijlocie, anterioară. Apare accentuată în poziție inițială (*ési*), la mijloc de cuvânt (*nvésti*) și în poziția finală (*halé*). Și în albaneză acest fonem are aceleași caracteristici și poate apărea în trei poziții, accentuat și neaccentuat, de exemplu: *écje*, *bréndazi*, *étje* etc. Când folosesc albaneza, vorbitorii aromâni bilingvi realizează acest fonem în aceste condiții, de exemplu în cuvinte monosilabice: *pe*, *dre*, *fe*, dar și în cuvinte împrumutate din turcă *xhadè*, *bahçè* (care pot primi accentul și pe prima silabă, potrivit regulilor de accentuare din albaneză). Ca și vorbitorii de limbă albaneză standard, bilingvii aromâni pronunță acest fonem deschis, în silabă deschisă și accentuată. De exemplu: *pe* [pɛ], *dhè* [dhɛ], *fre* [frɛ].

În dialectul tosc, vocala e neaccentuată, în vecinătatea consoanelor nazale **m**, **n**, **nj**, este înlocuită de **ë**, de exemplu *pë*, *drë*, *zëmër*, *thëmbër*, *vënd*, *shënjë* etc. Fac excepție aici graiurile din Korçë, Pogradec, Devoll. Acest fenomen apare facultativ la adulți și tineri bilingvi, în schimb bătrânii, în general, nu prezintă această tendință.

Fonemul |ë| nu se realizează ca [ə] în aromână. În albaneză fonemul |ë| se realizează prin intermediul unei vocale mijlocii, nerotunjite și mixe. În acest caz, aromânii bilingvi nu articulează această vocală ca fiind pe jumătate închisă, așa cum este ea descrisă în limba albaneză, ci ca pe o vocală anterioară, mai ales când se află înaintea oclusivelor alveo-dentale /t/ (*fëmijet*, *mëtoj*), /d/ (*mëdyshje*, *medalje*). Și africatele alveolare /c/ (*pesëcepësh*), /x/ (*xixë*, *xec*) influențează în articularea anterioară a acestei vocale. Acest fenomen poate fi sesizat și la vorbitorii de limbă albaneză standard.

În varianta dialectală, vocala **ë**, la sfârșit de cuvânt, precum și în silabă deschisă se aude în puține graiuri din sud-estul Albaniei, în timp ce necontractarea ei (fenomenul de a nu-i micșora din intensitate) este specific vorbitorilor bilingvi aromâni.

Fonemul |i| în aromână se prezintă ca o vocală închisă, anterioară, nerotunjită. Aceasta se realizează atât în poziție accentuată, cât și în poziție neaccentuată în cuvânt, în cele trei poziții (la început, la mijloc și la sfârșit de cuvânt), ca în exemplele de mai jos:

- *inrà*, *imur*, *amín*, *aistă*, *susí*, *fudzí*
- *tëndi*, *vinís*, *işá*

În albaneză, acest fonem, în poziție accentuată, are aceleași tipare și apare în toate cele trei poziții:

- *ikër*, *hírrë*, *inát*, *besëlidhje*, *anije*, *déti*, *beqarí*, *bashkí*, *avllí*, *pjerrësi* etc.

Și în poziție neaccentuată apare în trei poziții, de exemplu:

- la început de cuvânt: *inát*
- în interiorul cuvântului: *incizím*
- la sfârșit de cuvânt: *kunáti*.

În albaneză, fonemul |i| apare ca element neaccentuat în diftongii ascendenți și discendenți, ca, de exemplu, în cuvintele *ia dha*, *ndier babai*. În acești diftongi, /i/ este realizat ca [j], adică [ja], [ndjerë], [babaj], confundându-se cu varianta-bază a fonemului consonantic /j/. Putem spune că vorbitorii aromâni bilingvi se

orientează mai mult după fonemului vocalic |i| decât după fonemul consonantic |j|, așa cum se întâmplă în cazul vorbitorilor de limbă albaneză.

Fonemul |y| (|ü|) nu există în aromână. În albaneză, acest fonem se realizează printr-o vocală deschisă, rotunjită, anterioară. În variantă dialectală, așa cum am menționat mai sus, în graiul orașului Gjirokastra și zonele sale, precum și în zona Delvinei, acest fonem lipsește. În varianta standard, la comunitatea de aromâni nu se observă deosebirea de lungime, în funcție de locul în care se află această vocală—în silabă deschisă sau închisă: *dÿ, i dÿtë, sÿ, sÿtë*. Considerăm că, în acest caz, influențează faptul că vorbitorii aromâni bilingvi, la fel ca vorbitorii de limbă albaneză, nu micșorează în intensitate (nu contrag) vocala neaccentuată, precum și faptul că vocala |y| nu apare niciodată neaccentuată la sfârșit de cuvânt. De asemenea, vrem să subliniem faptul că la acești vorbitori aromâni bilingvi, fenomen observat și la vorbitorii de limbă albaneză, se observă alternarea liberă a acestui fonem cu fonemul |u| : *virtut* (în loc de *virtyt*), *trusni* (în loc de *trysni*), *burazer* (în loc de *byrazer*), *musliman* (în loc de *mysliman*).

Fonemul |o| în aromână se realizează ca o vocală posterioară, mijlocie, rotunjită. Când este accentuat, acest fonem apare în trei poziții posibile: la început de cuvânt, în interiorul sau la sfârșitul cuvântului, de exemplu: *óptu, dómnu, acó*. Fonemul |o| neaccentuat nu apare în nicio poziție. În albaneză acesta se realizează atât în poziție accentuată, cât și neaccentuată:

- *órë, pilót, përsós, çlodh, kashtór, fol, pickó, punó, horr, lot, loz*
- *kállo, karrocier, kokorósh, korrózi, monédhë* etc.

Dorim să menționăm că la aromânii bilingvi, bătrâni, adesea acest fonem prezintă o nuanță nazală, mai ales când este accentuat, în cele trei poziții posibile: *órë, langónj, punó*.

În aromână, semivocalele apar în diftongi, precum *au, ai, ea, ia*.

În albaneză mai des apar semivocalele în diftongi, precum *ya, ye, je*. Deși, așa cum se poate observa, nu există vreo asemănare între aromână și albaneză, am constatat că toți vorbitorii aromâni bilingvi, indiferent de vârstă, nu întâmpină dificultăți în realizarea acestor diftongi, care, în dialectul albanez din sud, prezintă unele particularități. În cazul diftongului *je*, la vorbitorii aromâni bilingvi se poate observa o rezistență la pronunțarea lui ca *je*: *miell* [mjell], *diell* [djellë] sau monoftongarea la *e*, ca, de exemplu, în cazul cuvântului *qiell* [qelli].

INVENTARUL FONEMELOR CONSONANTICE

Albaneza standard are 29 de foneme consonantice:

p	t	c	ç	q	k
b	d	x	xh	g	h
m	n	nj	lj		
f	th	s	sh		
v	dh	z	zh		
l	ll	r	rr		

În varianta dialectală din sud, în dialectul tosc, particularitățile dialectale în ceea ce privește consoanele sunt mai mici decât în cazul vocalelor. Dintre graiurile dialectului tosc remarcăm graiul din zona Berat și împrejurimi, graiul din zona Korçë și Devoll, care au două foneme consonantice mai puțin în comparație cu alte graiuri aparținând zonei de sud a Albaniei. În aceste două graiuri au ieșit din sistem consoana **h** și consoana puternic vibrantă **rr**. În graiul din zona Gjirokastër nu există nici fonemul **|||**. În ceea ce privește particularitățile de funcționare a fonemelor consonantice, vom evidenția neutralizarea opoziției de sonoritate, la sfârșit de cuvânt ocurente fiind consoanele surde: *funt* (*fund*), *elp* (*elb*), *zok* (*zog*), *mbleth* (*mbleth*).

În zona Labëriei, consoana **q** alternează cu consoana **j**, când se află în fața lui **t**, **n** sau **m** (*miqtë* > *mijtë*, *vdiquën* > *vdijnë*).

În Gjirokastër, în Libohovë și în Delvinë, consoana **ll** este înlocuită de consoana **dh**, ca în următoarele exemple: *dhambë* (în loc de *llambë*), *dhafosëm* (în loc de *llafoșëm*), *dodhap* (în loc de *dollap*). Acest fenomen a fost observat și de către alți cercetători la bătrâni. Fenomenul invers se poate observa la vorbitorii tineri și adulți.

PARTICULARITĂȚI ALE FONEMELOR CONSONANTICE ȘI ALE GRUPURILOR DE CONSOANE

Pentru a pune în evidență particularitățile fonemelor consonantice, am ales din inventarul de foneme al aromânei folosirea în poziție inițială a consoanelor **s**, **z**, **ș**, **ç**, precum și grupurile de consoane **mb**, **nd**.

În aromână, fonemul **|s|** este realizat ca o consoană surdă, fricativă, alveolară. Aceasta poate apărea la început, la mijloc și la sfârșit de cuvânt, ca în următoarele exemple: *sári*, *másini*, *nviásta*, *ars*. Fonemul **|z|** este realizat ca o consoană sonoră, fricativă, alveolară. Apare la început și la mijloc de cuvânt. Nu apare niciodată la sfârșit de cuvânt. De exemplu: *zála*, *áză*.

În albaneză, fonemele consonantice **|s|** și **|z|** au aceleași caracteristici ca și fonemele echivalente din aromână: **|s|** se folosește la început de cuvânt înaintea consoanelor surde, iar **|z|** se folosește înaintea consoanelor sonore. Aceste două consoane se deosebesc una de cealaltă doar prin tiparul (caracteristica) sonorității. Următoarele perechi de cuvinte din albaneză demonstrează această caracteristică: *sfilit/zvarit*, *spërkat/zbavit*, *sqepar/zgjedh*.

În aromână, fonemul **|ç|** este realizat ca o consoană surdă, africată, alveolo-palatală, care poate apărea la început, la mijloc sau la sfârșit de cuvânt, ca în exemplele următoare *çoc*, *fiçór*, *iç*.

În albaneză, acest fonem consonantic apare la început de cuvânt, cu câteva excepții, când apare înaintea consoanelor sonante sau înaintea unor vocale, ca în exemplele: *çlodhem, çmallem, çngatërroj, çorganizoj*.

În toate aceste cazuri am observat că vorbitorii aromâni bilingvi, în general, rostesc aceste consoane direct, la început de cuvânt. În anumite ocazii, în mod facultativ, se observă folosirea de către vorbitorii aromâni bilingvi a fonemului |x| (**|dz|** în scrierea românească) în locul lui |z|, ca în exemplele următoare: *xbres* (în loc de *zbres*), *xbath* (în loc de *zbath*), precum și realizarea fonemului |s| cu o tendință alveolo-palatală.

În albaneză, în afară de aceste foneme care prezintă caracteristici similare cu cele din aromână, există și fonemul consonantic |zh| (**|j|** în scrierea românească), realizat ca o consoană fricativă, alveolo-palatală, sonoră. Acest aspect se observă în varianta dialectală, în vorbirea bătrânilor, care, câteodată, în mod facultativ, folosesc în mod greșit fonemul |sh|, articulat ceva mai sonor, în loc de |zh|. Dorim să subliniem faptul că acest fenomen se observă în special la femei.

Fonemul |h| în aromână este realizat ca o consoană fricativă velară surdă, la început, la mijloc de cuvânt (*hári, ahtári*) și, rar, la sfârșit de cuvânt (*zädúh*). Acest fonem, în vorbirea bilingvilor aromâni, datorită faptului că în dialectul de sud (tosc) nu face parte din grupul fonemelor consonantice, se poate întâmpla să nu apară deloc la început, la mijloc sau la sfârșit de cuvânt. În cazul în care apare totuși, în special în vorbirea bătrânilor, și în mod facultativ în vorbirea tinerilor sau a adulților, este realizat ca o consoană fricativă, surdă, glotală, ca în exemplele următoare: *hije, hedh, krahët, lahem, gjah, krah etc.*

În final, ne vom opri asupra pronunțării fonemului |r| (vibrant, sonor) și a fonemului |rr| (puternic vibrant, sonor). Fonemul |r| în aromână apare ca o consoană vibrantă, sonoră, alveolară, care poate apărea la început, la mijloc și la sfârșit de cuvânt: *róši, aríu, sínur*. În albaneză fonemul se realizează ca palatală. Această diferență în articulare face ca această consoană să fie o caracteristică specifică acestei minorități. Mai concret, consoana *r*, în toate cele trei poziții posibile, este articulată mai mult ca alveolară, ca de exemplu în cuvintele *raki, regj, lemeri, kukurec, i kaltër, i mësuar* etc. Fonemul |rr| aproape că nu este realizat de către vorbitorii bilingvi, indiferent de vârstă. Cazurile în care acest fonem este realizat sunt rare și facultative.

Grupurile de consoane **mb, nd**. Dacă facem o comparație între aromână și albaneză, putem evidenția că în aromână:

– **nd** poate apărea la început, la mijloc și la sfârșit de cuvânt, ca, de exemplu, în cuvintele: *ndárdziá, téndi, când*

– **mb** apare la început și la mijloc de cuvânt: *mbet, túmbă*.

În cuvintele albaneze, aceste grupuri de consoane sunt articulate de către vorbitorii aromâni bilingvi fără probleme, în toate cele trei poziții posibile: *mbaj, kumbull, thumb, nder, endje, end*.

În final, am dori să subliniem că, legat de particularitățile sistemului fonologic albanez al vorbitorilor aromâni bilingvi, pentru ambele variante, cea dialectală și cea standard, putem afirma că acestea sunt specifice bilingvismului aromân–albanez, fenomen care demonstrează că acești vorbitori stăpânesc bine albaneza. De asemenea, se pot stabili cu exactitate situațiile în care vorbitorii aromâni bilingvi folosesc cele două idiomuri separat sau le alternează – în familie, cu prietenii, în situații tranzacționale (albaneza), în interiorul comunității, în situații informale (aromâna).

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

- Gr. Brâncuș, *Atlasul dialectal al limbii albaneze. Elemente comune cu româna*, în „Fonetica și dialectologie”, XXXI, 2012, p. 5–19.
- E. Çabej, *Hyrje në historinë e gjuhës shqipe. Fonetika historike. Studime gjuhësore*, III, Prishtina, 1976.
- J. Gjinari, *Dialektologjia shqiptare*, Tirana, 1998.
- A. Jashari, E. Biba, *Praktikum për drejtshkrimin dhe shenjat e pikësimit*, Korçë, 2005.
- R. Memushaj, *Fonetika e shqipes standarde*, Tirana, 2009.
- S. Poçi, *Vllehtë. Historia dhe gjuha e tyre*, Tirana, 2009.
- Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetica. Observații asupra sistemului fonologic*, București, Editura Academiei, 1972.
- Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească* (ed. V. Rusu), Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984, p. 423–476.
- Gj. Shkurtaç, J. Gjinari, *Dialektologjia e gjuhës shqipe*, Tirana, 2003.
- K. Topalli, *Fonetika historike e gjuhës shqipe*, Tirana, 2007.

ABOUT THE BILINGUALISM AROMANIAN–ALBANIAN. FONETICAL ASPECTS

ABSTRACT

Vlachs were officially recognized as ethno-cultural minority by the Albanian executive in 1999. The Albanian parliament and government on the basis of articles 20 and 100 of the Constitution, of the law no. 8496 “For the ratification of the Convent on the framework of the European Council”; “On the protection of minorities”, in 2005, decided the creation of the State Committee of Minorities in order to encourage participation of people who belong to these minorities in the public life. Five ethnic and ethno-cultural minorities including Vlachs are included in this Committee. This Committee is a central institution with juridical personality dependent on the Prime Minister. He cooperates with the governmental institutions central and local for different matters concerning people who belong to the minorities and with certain international institutions.

In Albania, Vlachs live in the central and southern part, mainly to the south of the line Durrës-Ohrid in: Durrës, Elbasan, Tiranë, Kavajë, Rrogozhinë, Lushnjë, Berat, Fier, Vlorë, Pogradec, Korçë, Gramsh, Ersekë, Përmet, Gjirokastrë, Delvinë and Sarandë. According to the information published on the internet, about 60% of Albanian Vlachs live in Greece but with the increase in the economic level and security of Albania, it has begun the return of a part of them. For this linguistic community it is observed the massive abandonment of the Vlach dialect.

Key words: phonological particularities, phonemes inventory, phonemes particularities, phonemes functions, phonemes alternance.

‘Fan S. Noli’ University
Korçë, Albania

CÂTEVA OBSERVAȚII ASUPRA VARIANTELOR DIN DICȚIONARUL DIALECTULUI MEGLENOROMÂN

ALINA CELAC

În cadrul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București, Sectorul de dialectologie și onomastică se află în derulare un proiect privind elaborarea unui nou *Dicționar al dialectului meglenoromân*, de către Nicolae Saramandu, Marilena Tiugan, Alina Celac și Irina Floarea, sub coordonarea lui Nicolae Saramandu.

Față de lucrările similare anterioare, *Dicționarul meglenoromân*, publicat de Th. Capidan în 1935, și de *Glosarele meglenoromâne*, publicate de Pericle Papahagi în 1900–1902, și de I.-A. Candrea în 1927–1937, care reflectă meglenoromâna vorbită în primele decenii ale secolului al XX-lea, noul dicționar general și etimologic este mult îmbogățit și actualizat, prin valorificarea tuturor surselor de material lexical existente¹: texte înregistrate la fața locului și publicate² sau aflate încă în manuscris³, la care se adaugă cele două atlase lingvistice apărute între timp⁴.

Până în prezent, din *Dicționarul dialectului meglenoromân* au fost publicate literele *A, Ă, B* și *C*⁵.

În cele ce urmează, ne propunem să aducem în discuție câteva tipuri de variante, care au fost valorificate în această lucrare lexicografică privind unul din cele patru dialecte ale limbii române.

¹ Vezi *Prefață* la *Dicționar meglenoromân*, în FD, XXIX, 2010, p. 52–53. Observațiile noastre privind variantele dialectale se întemeiază pe normele de redactare stabilite de colectivul de elaborare a *Dicționarului*.

² Dimitrie Papatsafa, *Prikozmur din Meglenia (Мегленско-Влашки приказни)*, Skopje, 1997; Nik. At. Katsanis, *Βλάχοι του Πάϊκου (τον Βυζαντινού θέματος των Μογλενών)*, Salonic, 2001; Maria G. Papageorgiou, *Παραμυθια απο μυθους αρχαιων ελληνικων ποιητικων εργαων που χαθηκαν και αλλα παραμυθια του βλαχοφωνου χωριου Σκρα (Αιουμνιτσα)*, I, Salonic, 1984; Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, București, 2002.

³ Avem în vedere materialul cules în anchetele efectuate de Nicolae Saramandu la meglenoromânii din localitatea Cerna, jud. Tulcea, din Dobrogea în 1971, 1973 și o lucrare în manuscris, aflată în *Arhiva* Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”, București, *Dicționar meglenoromân*, întocmită prin anii '80 ai secolului trecut de doi meglenoromâni nativi, Nicolae Paia, Teodor Minda, decedați între timp.

⁴ Beate Wild, *Meglenorumänischer Sprachatlas*, Hamburg, 1983; Petar Atanasov, *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân*, vol. I, București, 2008.

⁵ Prima fasciculă, cu literele *A, Ă*, a fost publicată în FD, XXIX, 2010, p. 52–135; *litera B* a apărut în FD, XXX, 2011, p. 55–115, iar *litera C*, în FD, XXXI, 2012, p. 79–196.

Dialectul meglenoromân nu se prezintă ca un idiom unitar⁶. În majoritatea cazurilor, un cuvânt are mai multe forme. Este oarecum impropriu să le denumim variante în absența unei norme supradialectale, dar le numim totuși variante, în conformitate cu tradiția lexicografică. „Ele [formele] s-au încetățenit în fiecare grai așa cum au fost însușite și supuse unor reguli de pronunțare proprii fiecărui grai” (Atanasov 2011: 61).

În *Dicționarul dialectului meglenoromân* cuvintele sunt ordonate alfabetic, ca în oricare altă lucrare lexicografică. Mai întâi este dat cuvântul-titlu, după care urmează categoria gramaticală, glosarea sau sensul /sensurile ilustrat(e) prin citate, expresii, proverbe. Într-un alt alineat se dau toate variantele atestate, ordonate alfabetic, cu indicarea accentului, a sursei, dacă varianta nu a apărut în citat(e). În încheiere se indică etimologia.

Variantele nu reprezintă o categorie unitară ci, dimpotrivă, există mai multe tipuri pe care le prezentăm în continuare:

I. Variante grafice datorate transcrierii adoptate de fiecare sursă în parte:

amácsi pentru cuvântul-titlu *amáxi* „căruță”

ácson pentru *áxon* „butuc la roată”

acsén pentru *axén* „străin”

Baltăróși pentru *Báltă Róși*.

II. Variante determinate de locul accentului. Din această categorie fac parte diminutivele, cele mai frecvente fiind de genul feminin:

ápičcă pentru *apíčcă* „apșoară”

cqástičcă pentru *cqastíčcă* „coastă mai mică, costiță”

curúničcă pentru *curuničcă* „coroniță”

cútičcă pentru *cutíčcă* „cutiuță”

capričcă pentru *căpričcă* „căpriță”

furniǵičcă pentru *furníǵičcă* „furnicuță”

fruntičcă pentru *frúntičcă* „frunte mică, fruntică”

fúničcă pentru *fúničcă* „sforicică, frânghiuță”

furkíčcă pentru *fúrkičcă* „furcă mică”.

După cum se observă, aceste forme, fiind derivate, provin din cuvântul de bază + sufixul diminutival *-íč(că)*.

⁶ „Meglenoromâna din zilele noastre nu se mai prezintă ca un idiom unitar, situație creată după Primul Război Mondial, mai precis, atunci când a fost stabilită frontiera de stat între Grecia și Regatul Iugoslav, ducând la o împărțire a teritoriului pe care s-a vorbit și se mai vorbește încă meglenoromâna. [...] Din momentul acela, șapte sate meglenoromâne au rămas în Grecia, unde de opt decenii vorbitorii meglenoromâni sunt supuși unei puternice influențe din partea limbii grecești, și un singur sat în Iugoslavia, iar din 1990 în R. Macedonia, unde influența slavă, respectiv, sârbă și, în special, macedoneană, n-a fost mai puțin puternică”, Atanasov 2002: 2.

III. Variantele fonetice sunt cele mai frecvente.

a) O caracteristică generală a graiurilor meglenoromâne este închiderea vocalelor neaccentuate $a > \text{ă}$; $e > i$; $o > u$, fenomen care apare și în cuvintele neologice⁷. Totuși, există și situații când vocalele nu s-au închis, iar cuvintele respective au devenit, astfel, variante:

abér pentru *ăbér* „veste, înștiințare”

albinár pentru *ălbinár* „prisăcar”

ángel pentru *ánčil* „înger”

bívol pentru *bívul* „bivol”.

Nu întotdeauna cuvintele în structura cărora vocalele s-au închis sunt considerate drept cuvânt-titlu. Ca urmare, s-a analizat fiecare caz în parte, în funcție de numărul atestărilor, de frecvență și de etimon, ca în următoarele cazuri:

cucár pentru *cocár* „arpagic”

culibă pentru *colibă* „colibă”

cundúr pentru *condúr* „gheată”.

b) Variantele apărute prin diftongarea vocalelor accentuate $ó$ și $é$; $ó > uó$ în L'umnită, Óșiin, Birísláv, Lúnđin, $ó > uá$ în Cúpă⁸, iar în Úmă și Țárnaréca rămâne nediftongat, iar $é > iá$ în Cúpă și L'umnită⁹.

antúárn pentru *ántórn* „a (se) întoarce”

cúárb pentru *corb* „corb”

cúárvă, *cúóvă* pentru *cóvă* „găleată”

cúáš, *cúoș* pentru *coș* „coș”

búólniță pentru *bólniță* „spital”

cúódru pentru *códru* „plăcintă; centru al satului; pădure în toponimie”

acsjân pentru *axén* „străin”

bjăbi pentru *bébi* „nene”

ančiljág pentru *ančilég* „a (se) înțelege”

bitjâr pentru *bitér* „rău”.

c) $ó (>o)$ și $é (>e)$ reprezintă inovații ale meglenoromânei, $ó$ fiind propriu graiurilor din Óșiin, Cúpă, Birísláv, Lúnđin și Nónti (Capidan 1925: 97). „ $ó$ provine din rom. com. * o ; după consoanele $ș, j, ț, z, r, č$ (și după l în flexiunea verbelor de conjugarea I), vocalele e, i au fost redade ca $ă$ care, sub accent, a devenit o ; o apare și în împrumuturi, unde redă pe v. sl. $ō$, bg. o , alb. $ë$ și tc. y ” (Saramandu 1980: 56).

⁷ Capidan 1925: 69, 99, 109, 117; vezi amplul studiu privind fonologia istorică a meglenoromânei publicat de Nicolae Saramandu, *Schiță de fonologie istorică a meglenoromânei*, în SCL XXXI, (1980), nr. 1, p. 47–65 [studiu republicat în *Romanitatea orientală*, București, 2004, p. 299–318], Saramandu 1980: 52, 57. Cf. și Atanasov 2002: 142.

⁸ Capidan 1925: 67, 114, 115; Saramandu 1980: 55; Atanasov 2002: 23, 142.

⁹ Capidan 1925: 67, 103; Saramandu 1980: 55; Atanasov 2002: 142.

În graiul din Lúnđin¹⁰ *ó* provine din monoftongarea diftongului *oa*, iar *é* rezultă din monoftongarea diftongului *éa*, fenomenul este în extensiune, cu excepția graiurilor din Úmă și Țárnaréca¹¹.

cójni, cóni, cóni pentru *cójni* „câine”

comp pentru *comp* „câmp”

bitórn pentru *bitórn* „bătrân”

căn pentru *cən* „când”

căt, cūăt, cot pentru *cot* „cât”

cóarpă, córpă pentru *córpă* „cârpă, batistă, prosop”

căşlă pentru *cóşlă* „adăpost de iarnă pentru vite”

atór, átóár pentru *atór* „hatâr”

anţárţ pentru *anţórt* „acum doi ani”

blóándă pentru *blóndă* „urticarie”

ampédic, ampédic pentru *ămpéadic* „a împiedica”.

d) Menținerea lui *u* final în graiurile din Úmă și Țárnaréca după orice grup consonantic, nu numai după *muta cum liquida*¹²:

crángu pentru *crong* „fund de lemn (pentru mămăligă, pentru tăiței ș.a.); cârpător”

flámúndu pentru *flámúnd* „flămând”

arǵésu pentru *arǵés* „a cheltui”.

e) Există variante care s-au creat printr-o modificare fonetică accidentală: metateză, afereză, sincopă, proteză, anapixă, asimilare.

1. Variante datorate *metatezei*:

anflurlés pentru *ánflurés* „a înflori”

ágăr pentru *ágru* „ogor, pământ cultivat; câmp”

ıagór pentru *aıgór* „armăsar” < tc. *aygır*

răb pentru *ərb* „hărb” < bg. *hărb*

răşón pentru *ărşón* „măsură de lungime; arșin, cot” < tc. *arşın* (mac. *aršin*)

crámés pentru *cărmés* „a da sare la vite” < bg. *kărmja*

Cărcún pentru *Crăcún* „Crăciun”

bučfár pentru *bučfár* „dogar”.

Răzintă „argint”, devenit cuvânt-titlu, reprezintă forma cu metateză¹³ pentru cuvântul *arzintă* (< lat. *argentum*).

2. *Afereza*¹⁴ constituie un fenomen specific meglenoromânei, ilustrat prin următoarele exemple în corpusul nostru:

¹⁰ Saramandu 1979: 286; Saramandu 1980: 56 și Saramandu 1993: 153–155; Atanasov 2002: 18, 153, 154.

¹¹ Capidan 1925: 106; Saramandu 1980: 56, 57; Atanasov 2002: 18, 155.

¹² Cf. Capidan 1925: 70; Saramandu 1980: 55; Atanasov 2002: 143.

¹³ Capidan 1925: 98.

¹⁴ Capidan 1925: 97, 98; Saramandu 1980: 52.

rėti pentru *arėti* „berbec”

rat pentru *arát* „plug”

*jung*¹⁵ (devenit cuvânt-titlu) pentru *ajúng* „a ajunge”

jutór (devenit cuvânt-titlu) pentru *ajutór* „ajutor”.

3. Sincopă:

anvirnós pentru *anvirinós* „supărat”

ápră pentru *ápără* „a apăra”

băbl'óc pentru *băbăl'óc* „om gras și greoi; babalâc”.

4. Proteza, vocalică și consonantică, bine reprezentată:

arăzbóji pentru *răzbóji* „război de țesut”

scărbúni pentru *cărbúni* „cărbune”

axén (cuvânt-titlu) cu proteză pentru forma *csəan* „străin” < gr. ξένος.

5. Anaptixă:

arăgát pentru *argát* < mac., bg. *argat*

cápără pentru *cápră*.

6. Asimilare vocalică regresivă la distanță:

iripátă pentru *ăripátă* „(oaie) care merge alături de turmă”

bătărneáță pentru *bitărneáță* „bătrânețe”

bujúr pentru *bájúr* „bujor”.

f) Variante datorate palatalizării labialelor $p > k$, $b > g$, fenomen frecvent în graiul din Țărnaréca¹⁶. Tot aici se păstrează și vechiul fonetism q^7 :

algínă pentru *ălbínă* „albină”

ălgés pentru *ălbés* „a înălbi”

gígór pentru *bigór* „piatră poroasă; mușchi”

bărđă pentru *bărză* (despre capre) „cu părul de culoare albă; cu botul roșu și corpul negru”

frúnđă pentru *frúnză* „frunză, foaie”

ărđávál pentru *arzuvál* „petiție”.

g) Variante datorate pierderii sonorității¹⁸ la sfârșit de cuvânt:

ambót pentru *ămbód* „a împunge, a înțepa”

apansóas pentru *apansoz* „pe neașteptate”

anțiléc pentru *ănțilég* „a înțelege”

anvínc pentru *ănvíng* „a învinge”

bărlóc pentru *bărlóg* „culcuș, bârlog”

crăstăf pentru *crăstăv* „plin de râie”

alp pentru *alb* „alb”

antrăp pentru *ăntréb* „a întreba”

¹⁵ Saramandu 1980: 52.

¹⁶ Capidan 1925: 67, 122–127; Saramandu 1980: 59, 60, 64.

¹⁷ Capidan 1925: 128; Saramandu 1979: 286; Saramandu 1980: 64; Atanasov 2002: 170.

¹⁸ Capidan 1925: 67; Saramandu 1980: 63.

corp pentru *corb* „corb”.

h) Variante rezultate prin sonorizare:

ázmă pentru *ásmă* „astmă”.

i) Variante rezultate din evoluția lateralei palatale /ʎ/ la iot. Petar Atanasov menționează că acest fenomen e frecvent în Cúpă și Lúmníță¹⁹:

bižuc pentru *bižic* „grămadă”

bižcă pentru *bižcă* „buruiiană (de leac); medicament, doctorie” < mac., bg. *bilka amáj* pentru *amáj* „hamal”.

ĵ) Anticiparea elementului palatal în *cóĵni*, *póĵni*, *móĵni* în graiurile din Lúndin, Birísláv și Nĵnti, *cóni*, *póni*, *móni* în Cúpă și Lúmníță, fenomen cunoscut și în dacoromână²⁰:

Fenomenul se întâlnește și în *călcóĵni* pentru *călcóĵ* „călcâi; coltuc, colț de pâine” (după *cóĵni*, *móĵni*, *póĵni*), *băĵnár* pentru *bănár* „băiaș”, extinzându-se și pentru /ʎ/: *báĵlă* pentru *bálă* „bale, salivă”.

k) La adjectivele terminate în *-esc*²¹ și la verbe, la persoana I sg., sufixul cunoaște o modificare prin reducerea consoanei finale. Există și forme în care sufixul *-esc* s-a păstrat, devenind astfel variante:

ămpirătesc pentru *ămpirătés* „împărătesc”

ărnăuțesc pentru *ărnăuțés* „albanez”

băbesc pentru *băbés* „băbesc, bătrânesc”

cătunesc pentru *cătunés* „sătesc, comunal”,

cunósc pentru *cunós* „a cunoaște”

cresc pentru *cres* „a crește”.

IV. Variante morfologice

a) Schimbarea genului:

caraúľă (*cărăúľă*) s.f. pentru *cărăúľ*, pl. *cărăúľ* s.m. „santinelă”

cunákă s.f. pentru *cunác* s.n. „palat; primărie, tribunal”

cutéță s.f. pentru *cutéț* s.n. „coteț”

cătráni s.f. pentru *cătrán* s.n. „păcură”

cămșică s.f. pentru *cămășíc* s.n. „bici”

căntári s.f. pentru *căntár* s.n. „cântar”.

b) Forme cu sufix și fără sufix în paradigma verbală pentru indicativ, prezent, persoana I sg.:

ăncuscruz pentru *ăncúscru*, *-ári* vb. I „a se încuscri”

ăngrușed pentru *ăngróș*, *-ári* vb. I „a (se) îngroșa”

ănmáros pentru *ănmár*, *-ári* vb. I „a amări”

¹⁹ Capidan 1925: 70, 134; Saramandu 1980: 62; Atanasov 2002: 135.

²⁰ Capidan 1925: 70; Saramandu 1980: 48. Variantele mai vechi *cáni*, *páni*, *máni* sunt atestate în Úmă și Tărnaréca, iar *cóni*, *póni*, *móni* în Óșin (Atanasov 2002: 18).

²¹ Capidan 1925: 67, 133, 158; Saramandu 1980: 62.

ănmugurôș pentru *ănmúgur -ôri* vb. I „a înmuguri”

cupirés pentru *côpir*, *-iri* vb. IV „a acoperi”.

c) Coexistența mai multor forme la verbele de conjugarea I, la indicativ prezent, persoana I sg. Forma *ámnu* „merg” e cea moștenită din lat. *ambulo*, iar formele *ámnum* și *ámnăm* se explică prin influență slavă²². Cuvântul-titlu este *ámnum* pentru că această formă e mai răspândită; la fel și *ántru* (forma moștenită din lat. *intro*), *ántrăm* pentru *ántrum* „a intra”; *ánflu* (forma moștenită din lat. *inflo*), *ánflăm* pentru *ánflum* „a umfla”.

d) Coexistența mai multor forme de plural, la substantive neutre și feminine. Aceste forme sunt date la cuvântul-titlu. La substantivele neutre²³:

arc, pl. *árcur* și *árță* „arc”

ac, pl. *áři* și *ácur* „ac”

cáir, pl. *cáiri* și *cájări* „caier”

car, pl. *cără* și *cárur* „car”

căfál, pl. *căfáli* și *căfálur* „caval”

cutéř, pl. *cutéřă* și *cutéřur* „coteț”.

La substantivele feminine:

curúnă, pl. *curúni*, *curúń* „cunună, coroană”

cánğă, pl. *cánğ* și *cónğur* „prăjină cu un cârlig de fier în vârful; cange”

cóșniță, pl. *cóșniř* și *cóșniři* „coșuleț, paner, coșniță”

căcúřă, pl. *căcúř* și *căcúři* „căciulă”.

V. Variante lexicale

Ápă și *ápu* s.f. „apă”. *Apu* reprezintă o inovație a meglenoromânei. Capidan (1925: 101) menționează că într-o serie de cuvinte, *ă* este înlocuit prin *u*, de cele mai multe ori sub influența unei labiale: *apu* < **apo* (o acomodare de timbru). Varianta moștenită din latină *apă* < *aquam* este mai puțin folosită (în Úmă și Țárnaréca, după Capidan 1925: 101), iar *apu* este mai frecventă, devenind, astfel, cuvânt-titlu.

Unele adverbe provin din forma de gerunziu a verbelor, la care s-au adăugat sufixe:

amnónďára adv. (despre mers) „pe jos”. Există mai multe variante ale acestui adverb: *amnónďilça*, *ămnónďura*, *ămnónďurlça*, desemnând același lucru. Pot fi considerate variante lexicale, provenind de la *amnónďa* (s.v. *ámnum*) + suf. *-ára* (*-ura*); *-ilça*; *-urlça*²⁴.

Această organizare a articolelor din punctul de vedere al variantelor a fost impusă autorilor dicționarului de necesitatea sistematizării materialului lexical. S-au identificat astfel câteva dintre tipurile de variante, care au intrat în structura articolelor la cuvântul-titlu.

²² Capidan 1925: 67, 158, 159; Atanasov 2002: 237.

²³ Cf. Capidan 1925: 141–144.

²⁴ Capidan 1925: 68, 170.

BIBLIOGRAFIE

- Atanasov 2002 = Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, București.
Atanasov 2011 = Petar Atanasov, *Repartizarea graiurilor meglenoromâne*, în *Studia linguistica et philologica. Omagiu profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani*, ed. Manuela Nevaci, București.
Capidan 1925 = Th. Capidan, *Meglenoromânii. Istoria și graiul lor*, vol. I, București.
Saramandu 1979 = Nicolae Saramandu, *Raporturile între romanitatea nord-dunăreană și sud-dunăreană în lumina cercetărilor recente*, în „Anuarul ICED” I, 1979, p. 283–288.
Saramandu 1980 = Nicolae Saramandu, *Schiță de fonologie istorică a meglenoromânei*, în SCL XXXI, nr. 1, p. 47–65.
Saramandu 1993 = Nicolae Saramandu, *Din istoria raporturilor interdialectale (cu privire la originea meglenoromânilor)*, în FD XII, (1993), p. 151–156.
Saramandu 2004 = Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, București.

**QUELQUES REMARQUES SUR LES VARIANTES
DU DICTIONNAIRE DU DIALECT MÉGLÉNOROUMAIN****RÉSUMÉ**

Dans cet article nous présentons quelques catégories de variantes qui furent envisagées par les auteurs du *Dictionnaire du dialect méglénoroumain*, trouvé en cours d'élaboration. Dans le processus de systématisation du matériel lexical nous avons identifié *des variantes graphiques*, *des variantes dues à l'accent*, *des variantes phonétiques*: la fermeture des voyelles atones, la diphtongaison des voyelles accentuées, palatalisation des consonnes labiales, la perte de sonorité, l'anticipation de l'élément palatal, des variantes créées par une modification accidentelles (métathèse, aphérèse, syncope, prothèse, anaptix, assimilation), *des variantes morphologiques* dues à l'échange de genre, à la présence de plusieurs formes de pluriel, aux formes verbales avec ou sans suffixe et *des variantes lexicales*.

**(COPILUL) MERGE DE-A BUȘILEA,
PE BAZA ALRR. SINTEZĂ**

CARMEN-IRINA FLOAREA

În elaborarea hărților pentru ALRR. *Sinteză*, vol. III, ne-au atras atenția în mod deosebit răspunsurile la întrebarea 530: *Ce ziceți că face copilul când e mic și merge în mâini și în picioare?*, atât prin diversitatea lor, cât și prin observarea unor similitudini existente între graiurile dacoromânei.

În contextul unei cercetări mai ample asupra adverbului românesc, Adrian Chircu¹ se oprește, pentru studiul la nivel diatopic, asupra aceleiași noțiuni pe baza hărților din ALR I/II (h. 240) și ALRM I/II (h.328) publicate de Sever Pop în 1942, tocmai pentru bogăția pe care o oferă. Interesul său se oprește, în primul rând, asupra structurii morfologice a locuțiunilor, făcând unele observații asupra semantismului, dar și asupra repartiției geografice a formelor.

În analiza noastră, dincolo de faptul că rețeaua de localități este mult mai bogată și că anchetele care stau la baza hărților sunt mai recente, ne vom opri și asupra etimologiei diversilor termeni atestați ca răspuns la această întrebare, vom încerca să stabilim ariile de răspândire și motivația folosirii lor. După cum se spune în prefața *Atlasului*², în elaborarea acestui proiect s-au folosit materialele publicate în cele șapte atlase regionale (sau aflate în manuscris) alcătuite pe baza anchetelor dialectale efectuate în România în anii '60-'70 ai secolului trecut, la care s-a adăugat informația cuprinsă în *Atlasul lingvistic moldovenesc*, elaborat la Chișinău. Rețeaua de localități anchetate se ridică la 1203 puncte, fiind de trei ori mai deasă decât cea din ALR, oferind astfel o imagine de ansamblu cuprinzătoare asupra graiurilor dacoromânei actuale.

Aflându-ne în fața unui inventar lexical foarte bogat, am ales să împărțim răspunsurile primite în două categorii principale, urmărind criteriul semantic. Astfel, în prima categorie am introdus locuțiunile și expresiile care descriu o anumită poziție a corpului, în special poziția membrilor, iar în cea de-a doua categorie, expresiile care definesc această poziție prin comparație cu mersul unui animal. Există și o a treia categorie, care cuprinde verbe ce au în structura lor semantică itemul [poziție bipedă] sau construcții perifrastice. După cum vom vedea în cele ce urmează, fiecare dintre aceste categorii dezvoltă categorii secundare.

¹ Chircu 2011: 185–190.

² Nicolae Saramandu, *Prefață*, în ALRR. *Sinteză*, I: V–VIII.

În mod evident, cea mai frecventă este expresia cunoscută și în limba literară (**merge) de-a bușilea**, cu o diversitate de variante, atât fonetice, cât și morfologice, asupra cărora ne vom opri mai jos (*a bușilea, să trage a bușelea, pleacă de-a bușilea, a-nceput să meargă de-a bușilea, a plecat de-a bușelea*). Această expresie formează o arie întinsă și compactă care cuprinde partea de sud a teritoriului României, din Dobrogea până în Banat, întreruptă numai de o arie din jumătatea de vest a Olteniei, unde întâlnim expresia (**merge) pe brânci**. În plus, aria Banatului se continuă sensibil în partea de sud-vest a Transilvaniei. Constatăm, în același timp, că distribuția acestei locuțiuni adverbiale se confundă în linii mari cu cea prezentă în ALR și ALRM.

La nivel morfologic, identificăm în *de-a bușilea* o structură clară după modelul: prepoziție compusă *de-a* + substantiv derivat cu cele două particule adverbiale *-le* + *-a*. Deși structura este veche în limba română, ea este folosită astăzi în mod frecvent doar la nivel dialectal sau popular și trimite în general la o anumită poziție a corpului sau la un mod particular de a acționa³. Variantele fonetice nu prezintă interes, fiind vorba de oscilații între *e* și *i* în *bușilea* (*bușelea*).

În ciuda acestei prezențe dominante în dialectul dacoromân, cât și a existenței ei în limba literară, originea formei *bușilea* din cadrul expresiei nu a fost foarte clară ani de-a rândul pentru lingviști. Dicționarele au trecut în dreptul etimologiei fie etimologie necunoscută, fie etimologie neclară, fie au dat doar anumite indicii sau au invocat anumite paralelisme cu alți termeni.

Multă vreme s-a considerat că *bușilea* s-a format de la substantivul *buș*, derivat regresiv de la verbul *a buși* 'a lovi cu pumnul', al cărui etimon ar fi fost un cuvânt slav *buša, bušiti*. Nicolae Saramandu⁴ propune o altă soluție pentru etimologia acestui cuvânt, soluție adoptată în cele din urmă de *Dicționarul etimologic al limbii române*⁵. Semnalând existența substantivului *buș* în aromână și meglenoromână, pe de o parte, cât și în albaneză, pe de altă parte, N. Saramandu ajunge la concluzia că e vorba despre un cuvânt din substrat, derivat dintr-un radical i.-e. **b(e)u-*, **bh(e)u-*, 'a umfla suflând, a umple prin suflare', care a dezvoltat un câmp lexical complex pornind de la ideea de 'umflătură, umflat, plin etc.', după cum observăm la o serie de derivate din limba albaneză. Inclusiv formele slave sunt puse în legătură cu acest radical indo-european. Prin urmare, verbul *a buși* derivă din substantivul *buș* și nu invers.

În limba albaneză câmpul lexical al cuvântului e foarte bogat și toate derivatele au în comun acest sens: *mbush* vb. 'a umple; a umfla, a se îngrășa'; *mbushje* 'umplutură, încărcătură'; *mbushullim* 'bogăție, abundență, belșug'; *mbushur* 'plin, umplut, gras, umflat'; *bushiq* 'durduliu, balon umflat cu gura'; *bushliqe* 'bășică formată din arsură', dar și

³ Cf. Chircu 2006: 426.

⁴ Cf. Saramandu 1987: 130–133.

⁵ DEtim, s.v. *buș*.

‘fructul ulmului’⁶. Dacă urmărim o serie de cuvinte existente în limba română, inclusiv în dialectele aromân și meglenoromân, constatăm existența unei familii lexicale la fel de bogate. În meglenoromână și aromână nu există verbul *a buși*, dar există substantivul *buș* cu sensul ‘pumn; lovitură dată cu pumnul’. În aromână întâlnim și varianta *búșur*, probabil o formă de singular refăcută după forma de plural și verbul *ambușiledzũ* cu sensul ‘a merge de-a bușilea’, dar și locuțiunea *ta búșala* ‘de-a bușilea’.

O serie de termeni care denumesc fructul unui copac apar în toate aceste limbi și ne putem gândi că din acest punct a evoluat ulterior în albaneză termenul pentru bogăție *mbushullim*: alb. *busliqe* ‘fructul ulmului’ dar și *bush* ‘merișor’; arom. *bușulie* ‘con de pin’; megl. *boșu-cucotului* ‘o specie de struguri’, *boș di pin*, pe care Th. Capidan⁷ îl glosează ca ‘cetină de brad’ însă noi considerăm că este ‘conul de brad’; dr. *boșar* ‘pepene foarte mare’. În dicționarul meglenoromân (DDM) și în DA termenii sunt considerați derivați din *boș*, *boășă* ‘testicul’, iar acesta dintr-un cuvânt latinesc **byrsea*. Această etimologie nu credem că poate convinge. Ar putea fi vorba de o atracție paronimică sau ar putea fi veridică doar dacă îl punem și pe acesta din urmă în legătură cu tc. *boș* ‘gol’. În rândul cuvintelor de origine turcă din limba română, Emil Suciu⁸ include o serie de cuvinte derivate de la tc. *boș*, atestate la nivel regional și neincluse în dicționarele limbii române, toate ducând la ideea de ‘gol, sec, găunos’. În albaneză există un verb derivat de la acest *bosh* ‘gol’: *boshatis* ‘a goli, a evacua’. Existența acestei perechi de verbe antonime *a umple*, *a umfla* / *a goli* cu forme asemănătoare poate explica confuzia termenilor și totodată transferul de sens, limita dintre cele două nefiind foarte clară, întrucât ceva umflat include ideea de gol pe dinăuntru. În DA, după glosarea termenului *boșar* ‘pepene’, se dă pentru exemplificare citatul: ‘se umflă și crește cât un boșar (Delavrancea, 82)’, citat care, credem, aduce lumină asupra sensului acestui cuvânt.

În studiul la harta *Teastă* (pe baza ALRR. *Sinteză*), N. Saramandu include termenul *boșolie*⁹, care apare într-un punct din Banat, în categoria termenilor care înseamnă ‘umflătură’ (cf. MDA s.v. *boșoalcă*, cu origine necunoscută), dar îl pune în legătură tot cu *boș* ‘testicul’, sensul cuvântului ducându-ne însă spre o altă interpretare.

În câteva puncte din Muntenia și într-o mică insulă de la granița Olteniei cu Muntenia apare expresia **merge pă buși** sau **în buși**. Cuvântul *buș* e glosat în toate dicționarele cu sensul de ‘pumn’ și el există, cum am spus mai sus, și în celelalte dialecte ale limbii române. În punctul 772 din ALR informatorul precizează că ‘buși se numesc mâinile copilului mic’¹⁰, informație care poate clarifica originea termenului.

Legătură acestuia cu *buș* ‘ciorap de lână’ pentru care DA dă ca etimon lat. **byssseus* ‘o specie de in’ e transparentă și ni se pare corectă concluzia lui N. Saramandu că acesta din urmă derivă din *buș* ‘pumn’, luând în considerare și afirmația lui Ciorănescu că termenul desemna, inițial, mănușile făcute în casă, fără degete.

⁶ Cf. *Dicț. alb.–rom.*, s.v.

⁷ Cf. DDM, s.v. *boș*.

⁸ Cf. Suciu 2010: 114–115.

⁹ Cf. Saramandu 2008: 51.

¹⁰ Cf. Chircu 2011: 186.

Dacă urmărim distribuția expresiei **a merge pe brânci** cu toate variantele ei (*merge / umblă / se duce / pleacă*) *pe brînci, în patru brînci, în brînci, se dă pe brînci* constatăm că, deși nu este la fel de unitară ca cea precedentă, este cel puțin la fel de bogată în atestări (vezi harta 1). Ea se extinde din Basarabia, unde este majoritară¹¹, până în vestul Crișanei, la care se adaugă jumătatea de vest a Olteniei, despre care am vorbit mai sus. Originea cuvântului *brânci*, sg. *brâncă* este foarte clară de această dată: îl continuă pe *branca* din latina târzie, cuvânt întâlnit, de altfel, în toate limbile romanice, unde a dezvoltat mai multe sensuri. În dacoromână are sensul de ‘mână’. În limba literară el nu mai este folosit decât în această expresie, *a merge pe brânci*, dar regional îl întâlnim și în alte structuri nominale. În sudul Crișanei substantivul *brâncă* este termenul general pentru ‘mână’ (cf. ALRR. Crișana, vol. I, harta 155). În punctul 883 din Muntenia informatorul completează răspunsul cu exemplul: *ia brânca de acolo! ai înghețat la brânĉ*.

Dacă mergem mai departe, câmpul lexical se lărgeste și noțiunea devine din ce în ce mai clară. În expresia **merge în patru labe**, substantivul *labă* (< magh. *láb*) completează seria sinonimică *buși – brânci – labe – mâini – picioare* cu sensul general de ‘membre’. Întâlnim forme ca (*merge / umblă*) *în patru labe, merge-n labe, merge pe labe, merge pe patru labe*, dar și expresia ce are în compunerea ei două locuțiuni adverbiale care se completează și se explică una pe cealaltă: *în pátru lábe đe-a búșili*. Prin reducerea acestor structuri s-a ajuns la expresia **merge-n patru sau mere pă patru**, formele *în patru* și *pă patru* dobândind astfel valoare adverbială de sine stătătoare. Aria de răspândire, deși nu este foarte compactă, este mai extinsă în Moldova și centrul Transilvaniei, apare în nordul Munteniei și centrul Olteniei, în câteva puncte sporadic în Dobrogea și în extremitatea vestică a Banatului.

Expresiile care au în construcția lor substantivele *mâini* și *picioare*, presupunem că au fost influențate de întrebarea anchetatorului: „Ce ziceți că face copilul când e mic și merge în mâini și în picioare?” Interesante sunt formele arhaice de plural ale substantivului *mână*: *mîni* și *mînuri*, specifice graiurilor de nord ale dacoromânei: *în patru mînuri, în patru mîni, în mîni, mere-n patru mîni, pă mîni și pă picioare, în mîni și-n picioare*.

Tot aici putem include și expresiile **merge în coate și genunchi** (*mérjĉ-jerúnt și-n còte*, punctul 191 și *mére-n còte și-n ĝărúnt*, punctul 239 din Maramureș) care fac referire la o anumită parte a membrilor intrate în acțiune.

În punctul 175 din Crișana apare ca al doilea răspuns expresia *mére boŭnt*, care are în structura ei un substantiv ce pare a fi pluralul lui *bont* (etim. nec.) cu sensul regional de ‘membru scurt și rotunjit’, prin urmare aceeași referire la membrele copilului. Paltalizarea lui *n* este o anticipare a desinenței de plural (*i* scurt) care, sub influența pronunțării dure a lui *ŭ*, a dispărut.

¹¹ Harta 820 din ALM, vol. II/2 se numește (COPILUL) MERGE PE BRÂNCCI.

În cea de-a doua categorie am inclus expresiile care denumesc această poziție de mers a copilului prin comparație cu mersul unui animal. Structura comparativă este evidentă în expresii ca: *merge ca oaia, merge ca oișăle, merge ca capra, merge ca cînili, umblă ca cățalu (ca cățaii), merge ca un cațal, ca cațalu, să tîrîie ca un cîni, mere ca o broască, să trage ca broasca, mere ca lupu, mere ca mîța, ca mîșile, merge ca ursu*. Aceste locuțiuni apar în egală măsură atât ca prim răspuns, cât și ca al doilea răspuns, iar ca arie de răspândire par a caracteriza graiurile nordice. Repartiția pe hartă a acestor expresii sugerează anumite preferințe regionale pentru comparația cu diverse animale (vezi harta 2) și reflectă relația omului cu mediul înconjurător, fie că e vorba despre animale din apropierea casei: *mâță, câine, broască*, fie despre animale care sugerează ocupația localnicilor, creșterea animalelor și traiul în regiunile montane: *oaie, capră, lup, urs*.

Întâlnim apoi structuri adverbiale de tipul amintit mai sus: *(de) -a + substantiv articulat: de-a oaia, de-a bîră oaie, de-a capra, mere de-a cîni, de-a cînili, de-a cățaii, de-a cățalu, de-a broasca*.

Prin omisiunea prepoziției, substantivul ajunge să fie folosit cu valoare adverbială absolută: *merge oaie, merge capră, să trage capră, merge cățal*. Procedul a apărut târziu în limba română (sec. XVII) și e specific limbii populare sau limbajului marcat de afectivitate¹².

Avem, de asemenea, expresii complexe care au, pe lângă substantiv, o interjecție onomatopeică, expresii pe care le-am numit supramarcate: *de-a bea oaie, de-a oaia bea, d-a bîră oaia, dă capra be, de-a capra a bea*, care ajung să piardă substantivul ce denumește animalul cu care se face comparația și se reduc la: *merge de-a bea, de-a biaua, de-a beaia* și chiar *mere bea*, întâlnit ca al doilea răspuns în punctul 314.

În punctul 399 întâlnim expresia *mere d-a bîră uăia*, pentru ca în ALM în punctele 080 și 0123 să apară derivate de la acest *bîr*, *bîră*: *d-a-n brîța* și *d-a bîr-ța*. Ocupându-se de etimologia cuvântului *bearcă* N. Saramandu¹³ îl pune în legătură cu *bâr* 'strigătul cu care ciobanul cheamă oile' și pe acesta, cu alb. *berr* 'brebis, mouton', aducând în discuție afirmațiile mai multor cercetători care văd o legătură directă între numele animalelor și cuvintele cu care sunt chemate, pe de o parte, și cu sunetele pe care le scot acestea, pe de altă parte¹⁴.

¹² Cf. Ciompec 1985: 101.

¹³ Cf. Saramandu 1987: 126–130.

¹⁴ „Un raport între interjecția din română și cuvântul albanez a stabilit, printre alții, Al. Philippide: «rom. *bîr*, interjecție cu care se mână oile; alb. *berr* 'Schaf'. Românul *bîr* este < *ber. Radicalul *ber-*, *bar* în înțelesul 'oaie' se mai găsește în diferite dialecte romanice, în special din Italia nordică, apoi în unele limbi slave. Cuvintele română și albanez sunt sigur băștinașe». Această opinie poate fi susținută prin constatarea, cunoscută, că există un raport între cuvintele cu care sunt chemate (alungate) animalele și numele acestora. În legătură cu alb. *berr* 'oaie', E. Cabej menționează, în acest sens, observația făcută de G. Rohlf: «il y a là au fond un mot issu de l'appel qu'on fait au bétail». Raportul poate fi, însă, și invers. Referindu-se la rom. *bîr-bîr*, Th. Capidan afirmă că «strigătele

Gr. Brâncuș amintește și derivatul *bârâiac* ‘miel’, întâlnit în Moldova, precum și grupurile nominale *lapte de bâră*, *brânză de bâră*, menționând faptul că radicalul *ber-*, *bar-* e întâlnit frecvent în România de vest, chiar în unele dialecte germanice sau slave, în cuvinte care înseamnă ‘oaie’ sau ‘berbece’. În limba română, după constatarea lui Hasdeu, există un număr foarte mare de antroponime și toponime care pot fi puse în legătură cu acest radical¹⁵.

Urmărind același raționament, găsim o explicație foarte clară și pentru substantivul *beaua* care în MDA¹⁶ are o etimologie necunoscută, fiind singurul dicționar, de altfel, unde apare glosat acest termen. Contextele în care apare ne arată foarte limpede că este sinonim cu substantivul *oaie*, nefiind altceva decât strigătul pe care îl scoate oaia sau capra: *mere de-a oaia bea*, *merge de-a bea oaie*, *umblă bea oaie*, *mere a bea oaie*, *merge de-a capra a bea*, *mere dă capra bea*.

Un alt procedeu de formare a adverbului, foarte productiv în limba română, începând cu secolul al XVI-lea, dar care și-a pierdut productivitatea în limba contemporană¹⁷, derivarea cu sufix adverbial, nu apare în acest caz decât într-un singur punct din Crișana (164) *mére căprêște*, căruia îi putem adăuga punctul 122: *méri căprióí*, deși în acest caz nu este vorba de un sufix adverbial, ci de un substantiv derivat, folosit cu valoare adverbială.

Alcătuiind o subcategorie în inventarul urmărit de noi, expresiile care au în structura de adâncime o comparație cu o ființă imaginară cu care se sperie copiii sunt analizabile la nivel morfologic după aceleași scheme amintite mai sus: comparație explicită (*ca bau*, *ca caua*), formațiuni cu prepoziție (*de-a bolia*, *de-a bau*, *de-a baua*, *de-a caua*, *a caua*), substantiv adverbializat (*merge bau*, *merge bolia*, *merge caua*, *merge pepe*).

În ceea ce privește etimologia acestor substantive (adverbializate), avem și aici de făcut câteva precizări. Pentru substantivul *bau*, dicționarele au căzut de acord că este vorba despre o interjecție onomatopeică ce imită sunetul scos de anumite animale (lup, câine) și care sperie, având în limbă și un derivat, *a băuna* ‘a lătra, a urla’. Prin extensie, cuvântul a ajuns să însemne chiar ‘lup’, apoi acea ființă imaginară care îi sperie în special pe copii. Aflat într-un paralelism evident este și substantivul *caua*, pe care DA îl pune în legătură cu ukr. *cava* ‘sperietoare’. În meglenoromână *cau* este sunetul pe care îl scoate câinele, corespunzând dr. *ham*. În dacoromână există și verbul *a căuna* cu același înțeles, ‘a lătra, a urla’, prin urmare ni se pare mult mai convingătoare trimiterea la același tip de formațiune onomatopeică.

întrebuințate pentru animale de cel mai multe ori reprezintă nume mutilate». În același sens s-a pronunțat și S. Pușcariu care, ocupându-se de cuvintele cu care sunt chemate sau alungate animalele, menționează informația primită de la V. Bogrea că «cele mai multe din strigătele de acest soi sunt înseși numele animalelor respective la popoarele vecine» (Saramandu 1987: 129).

¹⁵ Brâncuș 1983: 97–99.

¹⁶ Cf. MDA, s.v. *beaua*.

¹⁷ Cf. Ciompec 1985: 101.

În ceea ce privește substantivul **bolia**, DA¹⁸ îl explică prin derivarea de la subst. *boală*, explicație care pare puțin veridică. De vreme ce substantivul *balaur* este pus în legătură cu alb. *bolle* ‘șarpe’, ni se pare mult mai evidentă legătură acestuia din urmă cu rom. *bolia*, atât din punct de vedere fonetic, cât și semantic. Gr. Brâncuș¹⁹ îl include în același câmp lexical și pe *bală* ‘dihanie, monstru’ sau *bălătenie*. Iulia Mărgărit²⁰ explică semantismul substantivului *boală* ‘femeie urâtă; vită slabă’ (cf. DM și DEX) prin paronimul *bală*. Sub influența unui termen paronim cu un statut lexical mai consolidat, termenul *bală* pierde teren și împrumută acestuia din urmă sensurile sale. Acest lucru se datorează atracției paronimice, dar și intersectării sferelor semantice²¹. În punctul 555 din Moldova informatorul explică locuțiunea *de-a bolia* precizând: „cum merg bolile”.

În aceeași sferă semantică se înscriu și substantivele **pepe**, **boanghină**, **gongu**, care inițial însemnau ‘insectă mică care se târăște’ și au ajuns să aibă și sensul de ‘ființă imaginată care sperie’. Toți acești termeni sunt considerați formațiuni expresive. *Pepe* are trei atestări în Crișana, iar celelate două fiecare câte o atestare, ca al doilea răspuns, *de-a gongu* în punctul 945 din Oltenia și *de-a boanghina* în punctul 727 din Muntenia. *Gong* face parte dintr-o familie lexicală foarte bogată în limba română și e pus în legătură cu sl. *gog-*. Al. Ciorănescu amintește aici și pe alb. *gogë* cu același sens de ‘sperietoare, căpcăun’. Și în aromână substantivul *gogă* are același sens²². Pentru forma *boangă*, pe lângă legătura cu *goangă*, Andrei Avram²³ avansează și o altă interpretare: o formă de feminin refăcută după masculinul *bongar* < magh. *bogar*. Forma *boanghină* este probabil o influență a omonimului, considerat un derivat de la *boangă*.

Cea de-a treia categorie este formată din verbe existente în limba română și care denumesc, conform DA, acțiunea de ‘a se deplasa anevoie, cu trupul lipit de pământ sau abia mișcându-și picioarele’: **a se trage**, **a se târî**, **a se târâi**. Toate aceste verbe apar și cu determinanți adverbiali, fie dintre cei analizați mai sus: *să trage pă mîni*, *să trage pă picioare*, *să trage în patru picioare*, *să trage de-a beaua*, *să tîrîie pă brînci*, *să tîrîie în patru brînci*, *să tîrîie pă genunchi*, *să tîrîie de-a beaua*, *să tîră-n patru brînci*, *să tîră de-a bușilea*, *să tîrîie pă patru labe*, *să tîrîie pe labe*, fie alte formațiuni: *să trage pă dobă*, *să trage pă pîncete*, *să trage pă cur*, *să tra pă cur*, *să tîrîie pă jos*, *să tîră pă jos*, *să tîrîie pă vatră*. Acestea din urmă sunt formate cu un substantiv care denumește partea dorsală a corpului și

¹⁸ Cf. DA, s.v. *bolea*.

¹⁹ Cf. Brâncuș 1961: 195.

²⁰ Cf. Mărgărit 2002: 30–34.

²¹ Cf. Mărgărit 2002: *ibidem*.

²² Cf. DDA, s.v. *gogă*.

²³ „Fluctuațiile de tipul C–NC (un termen este o consoană orală, iar celălalt o secvență formată din aceeași consoană și o consoană nazală precedentă) și apariția unei nazale neetimologice în poziție preconsonantică (ca în *strung* < v.sl. *strugŭ*) sunt însă fenomene relativ frecvente, mai ales când consoana orală este o velară”. (Avram 2001: 49–50).

aduc o mică schimbare de sens: copilul nu își folosește picioarele, ci se deplasează cu trupul lipit de pământ.

Verbul *a trage*, în aceste construcții, formează o arie compactă în nordul Banatului și sudul Crișanei și se prelungește rarefiat până în nordul Crișanei, adăugându-se cele patru puncte din Transnistria, câteva puncte în nordul Moldovei, nordul Basarabiei și în extremitatea estică a Basarabiei. *A se târî* formează arie în sud-vestul Transilvaniei, iar sporadic apare și în alte regiuni. Verbul *a se târâi* (variantă regională a lui *a se târî*) formează mici arii în sudul Transilvaniei, în nordul și nord-vestul Moldovei, zona central-estică a Basarabiei și partea sudică, ce se continuă cu nordul Dobrogei (vezi harta 3).

În Transilvania întâlnim forme apocopate ale verbelor: *să tra*, forme cu radical tare: *să târă*, iar în două puncte (271, 474) o formă cu radical slab de la verbul *a târî*: *să tîrîjește*.

De la verbul *a târî* s-au format prin derivare cu sufixul *-î(i)ș* adverbele **târâș** și **de-a tîrîșiu** pe care le întâlnim în cinci puncte ca prim răspuns și în alte cinci puncte ca al doilea sau al treilea răspuns, plus forma **tîrâiș**. Termenii nu formează arie, apar sporadic în toate zonele. Deși în limba literară sufixul nu mai este productiv, reprezentând o clasă închisă²⁴, la nivel dialectal este foarte bine reprezentat²⁵. Ca al doilea răspuns în punctul 556 din Moldova apare forma *baulș*, un adverb derivat cu același sufix, probabil de la substantivul *bau*.

O subgrupă în cea de-a treia categorie o formează structurile perifrastice de tipul: *învăț să umble, să-nvață a-mbla, să-nvață a-mbla-m picioare, să-nvață-a merge, să-nvață a merge în genunchi, începe să pornească pă picioare, a prins a merge, prinde-a-mbla-n picioare, să prinde a târâi, să prinde a tra, dă (cearcă) să plece, umblă să meargă, începe să se tragă, stă popușor și merge pă brînci*, structuri cu valoare incoativă ce descriu încercarea copilului de a face primii pași. În aceeași serie semantică se înscrie verbul *să copășește* punctul 529 din Moldova (corect *se copăcește*, cu *ĉ > ș*), derivat indubitabil de la (*a merge*)*copăcel*.

Întâlnim și alte verbe, diferite cele de mai sus, care sugerează foarte plastic nesiguranța mersului: *să coțopănește* 583, *să copîțăneste* 603, *pușăște* 736, *se horjește* 190, *să zgrîpșînî să meargă* 590, *nîșcă* 561, 591. *Să coțopănește* și *să copîțăneste* sunt variante ale verbului *a se coțobăni* ‘a se trudi foarte mult pentru a reuși un lucru’ dar și ‘a se cocoța’ < vsl. *kobacati*. *Pușăște* reprezintă o variantă fonetică a lui *a păși*. *Se horjește* este un împrumut regional din maghiară și înseamnă ‘a rindelui, a freca’. *Se zgrîpșînî* este un regionalism care înseamnă atât ‘a zgâria’ cât și ‘a se cățără apucându-se cu unghiile, cu ghearele’ și e foarte apropiat ca formă și ca sens de germ. *grabschen*.

Există trei expresii pe care nu le-am încadrat în nicio categorie, deși structura morfologică respectă norma de formare a adverbului în limba română: *dă dî-a*

²⁴ Cf. Ciompec 1985: 104.

²⁵ Cf. Chircu 2006: 426.

mersulu 573, *mére dî-a berbeljăcu* 424, *mére copășél* 266, 498. Primele două sunt formate din prepoziția compusă *de-a* și un substantiv articulat: *mersul*, un substantiv care face parte din vocabularul principal, dar folosit în această construcție doar în limba populară și *berbeleacul*, cunoscut numai în această expresie și pus în legătură cu *berbec*, fără a se găsi însă o explicație sigură, motiv pentru care nu am pus-o alături de celelalte expresii care marcau o comparație cu mersul unui animal. Expresia **merge copăcel** are în compunerea ei un diminutiv substantival folosit cu valoare adverbială și descrie poziția bipedă a copilului.

Ca al treilea răspuns mai apare într-un punct la granița Transilvaniei cu Muntenia expresia *într-o rână* ‘într-o parte, strâmb, înclinat’ (< lat. *ren, renis*).

Există și câteva puncte unde subiecții nu au cunoscut răspunsul, puncte concentrate în Crișana: 102, 135, 159, 160, 178, 187, 203, 207 și câteva în Transilvania: 279, 338, 378, 441.

Este evident că nu putem caracteriza un grai pe baza unei singure hărți, dar constatăm cu ușurință că imaginea pe care ne-o oferă harta **(Copilul) merge de-a bușilea** confirmă cele spuse de lingviștii care au cercetat structura dialectală a dacoromânei. Se disting și pe această hartă două arii principale, una sudică mai unitară, în care predomină un termen din substrat – *buș* și una nordică, mai unitară în partea de nord-vest unde predomină lat. *brâncă*. Prezența acestor doi termeni demonstrează faptul ca delimitarea acestor arii este veche și confirmă teza lui Al. Philippide că în diacronie putem vorbi despre două subdialecte principale ale dacoromânei: muntenesc și moldovenesc²⁶. Zona transcarpatică este mai fărâmițată și, în ceea ce privește lexicul, oglindit și în harta de față, este foarte expresivă. Constatăm, de altfel, că semnificația acestei noțiuni a permis sau chiar a determinat crearea unui câmp lexical atât de bogat. În același timp putem afirma că, la nivel dialectal, clasa adverbului oferă o gamă mai largă de posibilități decât la nivelul

²⁶ „Stabilită de Al. Philippide (cf. *Originea românilor*, II, Iași, 1927, p. 389–405), repartiția dacoromânei în aceste două mari grupuri dialectale a fost ulterior acceptată sau confirmată, pentru perioada veche și cea actuală, în numeroase lucrări: Iorgu Iordan, *Graiul putnean*, în „Ethnos”, Focșani, 1941, nr. 1, p. 90–91; Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 582–583; Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p.140–193; Ion Gheție, Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 320–374, 349–350; Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme de dialectologie română*, București, 1976, p. 110–111, 122–125; Stelian Dumistrăcel, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismelor*, București, 1978, p. 46; Nicolae Saramandu, *Contribuție la delimitarea graiurilor muntenesti în cadrul dacoromânei*, în *Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice*, seria B. 2, București, 1983, p. 69–72; Vasile D. Țăra, *Despre structura dialectală a dacoromânei*, în vol. *Materiale și cercetări dialectale*, II, Cluj-Napoca, 1983, p. 361–362; Nicolae Saramandu, *Conceptia lui Alexandru Philippide despre cele două tipuri dialectale românești*, în *Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte*, seria IV, tomul V (1983–1984), București, 1984, p. 146–148; Ion Gheție, *Introducere în dialectologia istorică românească*, București, 1994, p. 167; Nicolae Saramandu, *Dialectele românești*, în SCL, LI, 2000, nr. 2, p. 429–447”. (Nicolae Saramandu, *Prefață la ALRR. Sinteză*, I: VIII, nota 14).

limbii standard, atât ca structură morfologică și ca posibilități de combinare cât și ca sinonimie lexicală.

În ciuda diversității unităților lexicale constatate în harta **(Copilul) merge de-a bușilea**, prezența anumitor termeni pe teritorii atât de extinse, deși aflate uneori în discontinuitate geografică, demonstrează unitatea graiurilor dacoromânei. Sunt autori care s-au aplecat asupra cercetării așa-numitelor graiuri de tranziție și au explicat prezența acestor discontinuități. Amintim aici doar cazul Olteniei: Marin Petrișor²⁷ consideră graiul vorbit în Oltenia un grai mixt, existând aici mai multe straturi lingvistice a căror cauză a fost organizarea sociopolitică a zonei. Gr. Brâncuș afirmă că „cele mai numeroase note comune le are graiul din Oltenia cu graiurile transcarpatice”²⁸ și acest fapt este determinat de „permanenta primenire a populației oltenesti cu populație ardelenescă”²⁹, dar și faptul că partea de vest a Olteniei, în epoca de formare a limbii române, a fost o zonă puternic romanizată, fapt ce explică în cazul de față intruziunea unui cuvânt de origine latină – *pe brânci*, într-un teritoriu dominat de un cuvânt din substrat – *de-a bușilea* (vezi harta 1).

Constatăm că aceste hărți sintetice lexicale/frazeologice, alături de cele fonetice și morfo-sintactice, se dovedesc a fi relevante pentru stabilirea structurii dialectale a dacoromânei. În acest sens, ALRR. *Sinteză* ne pune la dispoziție un material foarte prețios, bine sistematizat și mult mai bogat decât cel oferit de ALR, care permite un studiu mult mai cuprinzător al graiurilor dacoromâne actuale.

BIBLIOGRAFIE

- Avram 2001 = Andrei Avram, *Noi contribuții etimologice*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Brâncuș 1961 = Grigore Brâncuș, *Observații asupra etimoanelor albaneze din DLRM*, în SCL, XII, nr. 2, p. 193–201.
- Brâncuș 1962 = Grigore Brâncuș, *Graiul din Oltenia*, în LR XI, 1962, nr. 3, p. 248–267.
- Brâncuș 1983 = Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Ciompec 1985 = Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Chircu 2006 = Adrian Chircu, *Adverbul românesc în diatopie (dialectul dacoromân)*, în „Lucrările celui de-al XII-lea Simpozion Național de Dialectologie”, Cluj-Napoca, Editura Mega, p. 421-432.
- Chircu 2011 = Adrian Chircu, *Adverbul în ALR. Harta „(copilul) umblă de-a bușilea”*, în vol. „Omagiu Profesorului Nicolae Saramandu”, București, Editura Universității.
- Mărgărit 2002 = Iulia Mărgărit, *Probleme de etimologie dialectală*, București, Editura Univers Enciclopedic, p. 30–34.
- Petrișor 1962 = Marin Petrișor, *Graiuri mixte și graiuri de tranziție*, în LR, XI, nr. 1, p. 87–95.
- Saramandu 1987 = Nicolae Saramandu, *Concordanțe etimologice și lexicale româno-albaneze*, în SCL, XXXVIII, nr. 2, p. 126–141.

²⁷ Cf. Petrișor 1962: 87–95.

²⁸ Brâncuș 1962: 248.

²⁹ Brâncuș 1962: 259.

- Saramandu 2008 = Nicolae Saramandu, *Denumiri pentru 'jeastă' în limba română*, în FD, XXVII, p. 45–66.
 Suciu 2010 = Emil Suciu, *Influența turcă asupra limbii române*, în vol. II, *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei Române.

DICȚIONARE

- Dicț. alb.–rom.* = Renata Topciu, Ana Maloneshi, Luan Topciu, *Dicționar albanez-român. Fjalor shqip-rumanisht*, Iași, Editura Polirom, 2003.
 CDER = Al. Ciorănescu, *Dicționar etimologic al limbii române*, Editura Saeculum, 2001.
 DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
 DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ediția a doua augmentată, București, Editura Academiei, 1974.
 DDM = Nicolae Saramandu (Coordonator), Marilena Tiugan, Irina Floarea, Alina Celac, *Dicționarul meglenoromân, litera B*, în FD, XXX, 2011, p. 55–115.
 DEtim = *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I, A–B, București, Editura Academiei Române, 2011.
 DLRM = *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
 MDA = *Micul dicționar academic*, I–IV, București, Editura Academiei Române, 2001–2003.

ATLASE LINGVISTICE

- ALM = *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. II/2, *Lexicul. Corpul omenesc. Familia de Vasile Melnic*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1973.
 ALRR. *Sinteză I* = Nicolae Saramandu (coordonator), Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov, *Atlasul lingvistic pe regiuni. Sinteză*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2005.
 NALR. Crișana I = Ionel Stan, Dorin Urițescu, *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Crișana*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1996.

LA CARTE (COPILUL) MERGE DE-A BUȘILEA 'À QUATRE PATTES'

RÉSUMÉ

La carte, auprès de toutes les cartes de l'ALRR. *Synthèse*, nous offre une image globale des patois du dacoroumain. La richesse lexicale de cette notion nous a permis de faire une étude sémantique et étymologique à la fois, en proposant quelques solutions étymologiques ou en soutenant des autres. Les trois cartes qui accompagnent le commentaire réfléchissent la répartition géographique des termes lexicaux, soutiennent notre analyse et confirment l'unité du dacoroumain.

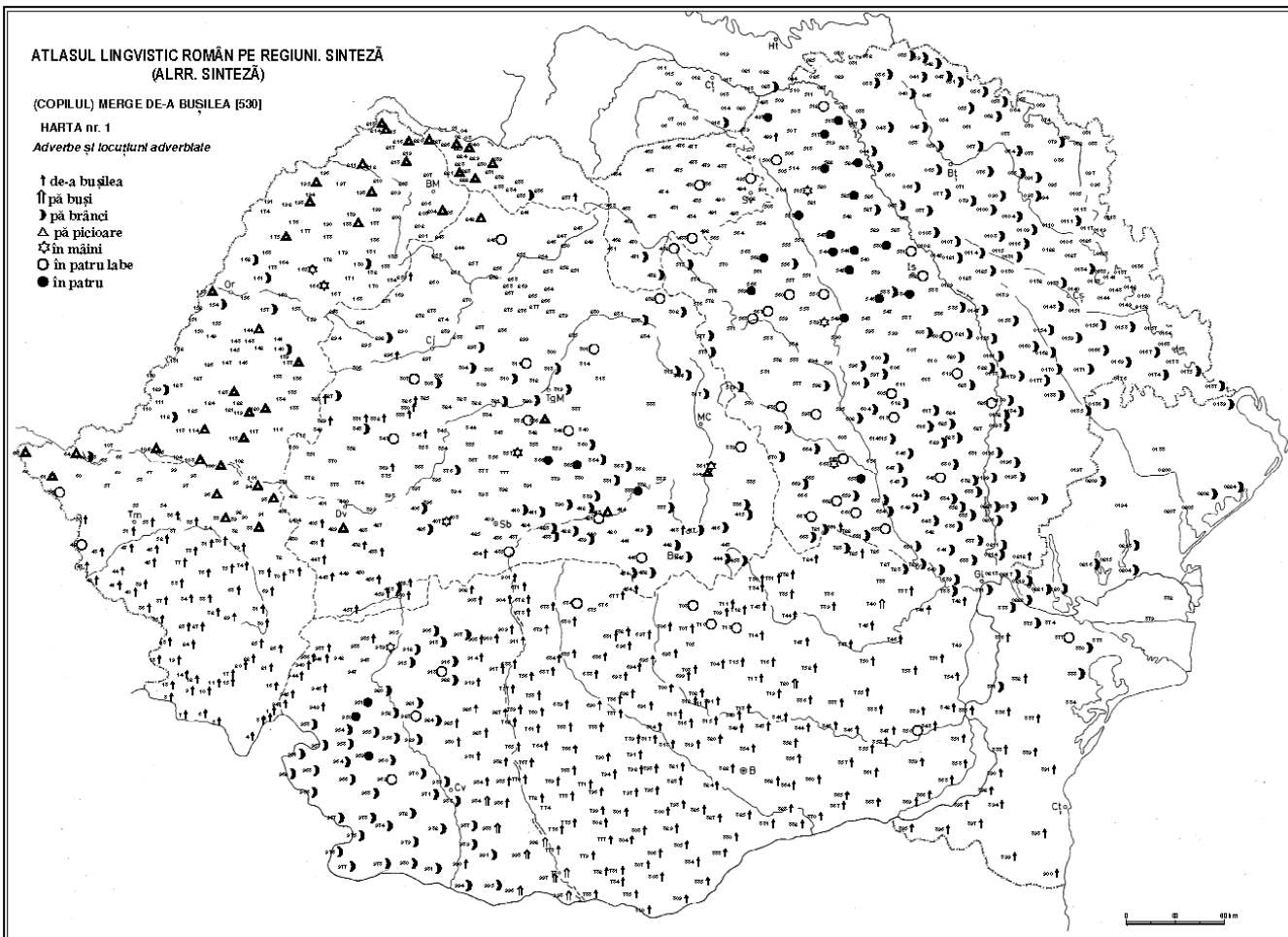
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI. SINTEZĂ
(ALRR. SINTEZĂ)

(COPILUL) MERGE DE-A BUȘILEA [530]

HARTA nr. 1

Adverbe și locuțiuni adverbiale

- † de-a bușilea
- †† pă buși
-) pă brânci
- Δ pă picioare
- ⊗ în mâini
- în patru labe
- în patru

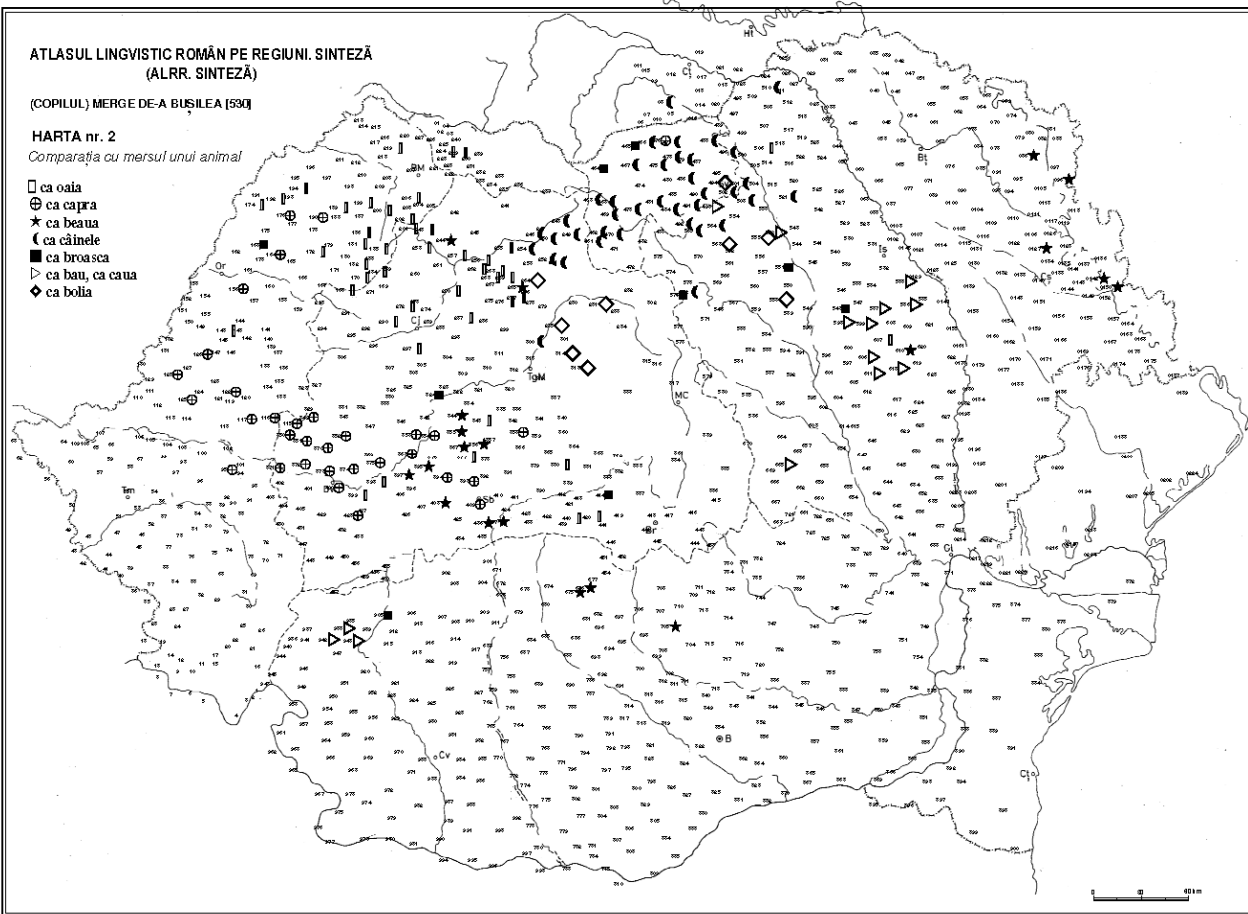
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI. SINTEZĂ
(ALRR. SINTEZĂ)

(COPILUL) MERGE DE-A BĂȘILEA [590]

HARTA nr. 2

Comparația cu mersul unui animal

- ca oala
- ⊕ ca capra
- ★ ca beaua
- ◐ ca cămele
- ca broasca
- ▷ ca bau, ca caua
- ◆ ca bolia

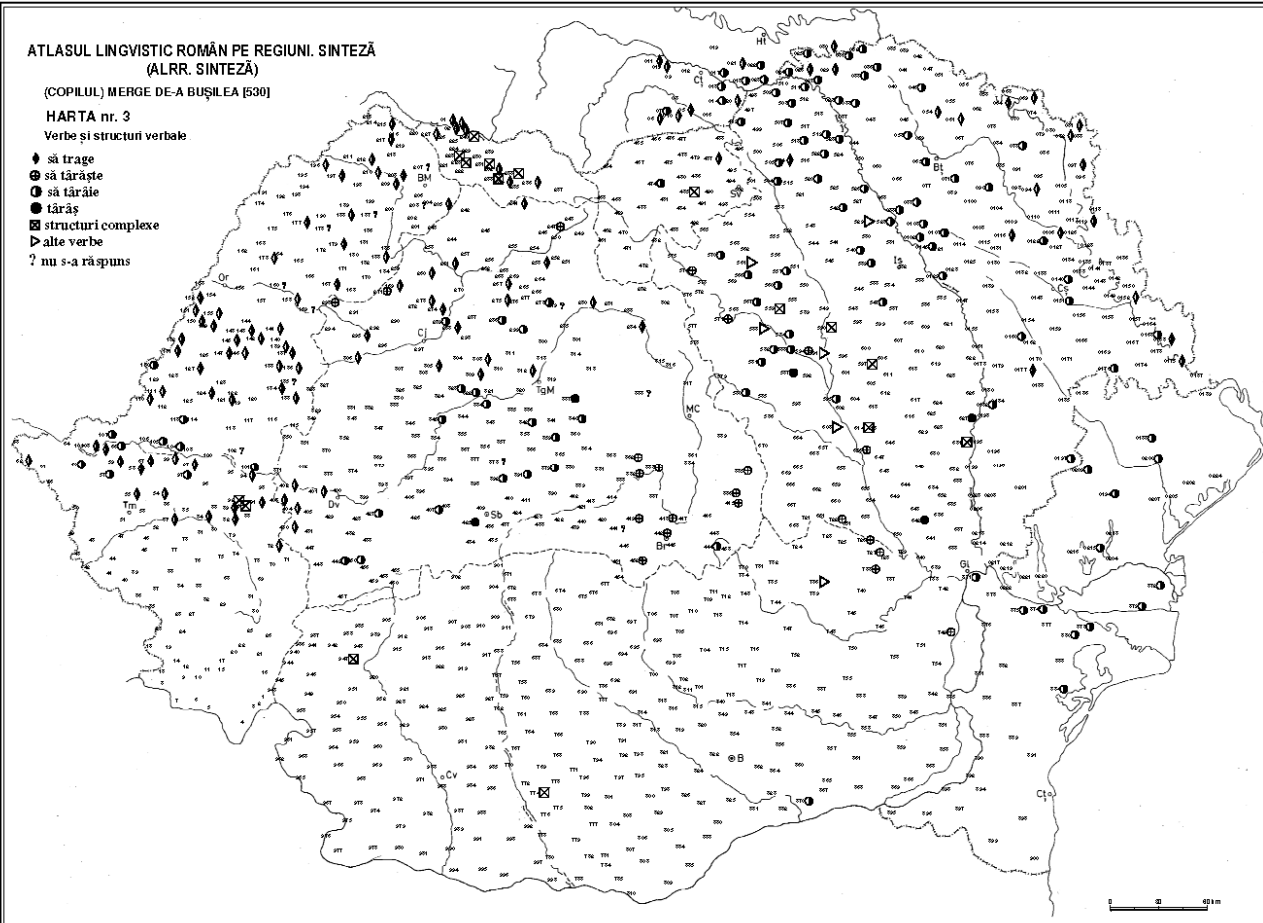
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI. SINTEZĂ
(ALRR. SINTEZĂ)

(COPILUL) MERGE DE-A BUȘILEA [630]

HARTA nr. 3

Verbe și structuri verbale

- ◆ să trage
- ⊙ să tărăște
- ⊙ să tărăie
- tărăș
- ⊗ structuri complexe
- ▷ alte verbe
- ? nu s-a răspuns

DENUMIREA *VLAH* ÎN UNELE LIMBI SLAVE MERIDIONALE

AUGUST KOVAČEC

În limbile slave meridionale imediat vecine cu teritoriile în care se vorbește vreo varietate a limbii române, numele etnic *vlah* are de obicei sensul „(daco)român, locuitor al Țării Românești”, dialectal „aromân” și „păstor” (în limba bulgară)¹, „aromân” sau „meglenoromân” (în limba macedoneană)², „nesârb vorbind o varietate a dacoromânei din nord-estul Serbiei /Valea Timocului/” (în limba sârbă)³. În acest ultim caz, prin numele *vlah* (sârb. *Vlah*, pl. *Vlasi*) se deosebește populația de limbă română din valea Timocului (o populație fără un statut oficial clar definit) de „românii propriu-ziși” din Banatul sârbesc (cărora li se recunoaște oficial caracterul de ‘minoritate națională’), pe care sârbii îi numesc astăzi pur și simplu „români” (sârbește *Rumun*, pl. *Rumuni*; cu toate că, în trecut, și acestor români li se aplica denumirea de *Vlah*, *Vlasi*). Cu toate că nu este vecin cu teritoriile compacte de limbă română, într-o parte a teritoriului din nord-estul Istriei croații din jur îi numesc pe vorbitorii istroromânei tot *vlahi* (în croata locală *Vlah*, pl. *Vlahi*).

Dintre grupurile de limbă română din țările slave meridionale, termenul de *vlah* a fost preluat din slavă pentru a se autodenumi și de către meglenoromâni⁴ (din punct de vedere administrativ, astăzi în mare parte în Grecia), dar și, parțial, de către istroromâni. Meglenoromânii și, rar, istroromânii se autodenumesc *vla*, *vláu*, pl. *vlaš* (mevl.), *Vlâh*, pl. *Vlâs/Vlâș* (istr.), dar istroromânii din sud spun în mod curent că *cuvintu vlaski* „vorbesc vlăhește/vorbesc istroromână”⁵. Cu toate că, vorbind sârbește, populația din nord-estul Serbiei folosește în mod normal pentru a se autodenumi termenii *Vlah*, *Vlasi*, *vlaški* („vlăhește”), atunci când vorbește românește utilizează mai curând termenii *român*, *românește*. Aromânii, în mod normal, întrebuințează pentru a se autodenumi termenii *Armân*, *armânește*, iar desemnarea *vlah* (<gr. Βλάχος; adv. *vlăhește*)⁶, ca un împrumut mai recent, se întrebuințează numai rar și sporadic.

¹ Jireček 1959: 193; Bernštejn 1986, s. v. *влах, влашки*.

² Rečnik 1986, s.v. *влашки, Влашко*.

³ Dinić 2008, s.v. *Вла, Влашња, Влаинка, Влашко*.

⁴ Atanasov 2002: 4.

⁵ Pușcariu 1926, p. 44–45; Kovačec 1998, s.v. *vlâh, vlâhiine, vlaski/vlaški*; Filipi 2002, p. 37, 47.

⁶ Papahagi 1963, s.v. *Armî'n, armîneaște*; Saramandu 2003, *passim*; Saramandu 2004, *passim*.

Despre sensurile de bază, precum și despre originea termenului *vlah* (pl. *vlahi*) s-a scris destul de mult, așa încât originea și liniile generale ale evoluției acestui termen sunt destul de bine cunoscute⁷. Punctul de plecare al termenului *vlah* trebuie să-l căutăm în numele unui popor celtic (al unei uniuni de triburi celtice) din sudul Galiei Transalpine. Poporul *Volcae* (*Volci*), despre care informațiile de bază ni le aduce Cezar⁸, a fost împărțit în două grupe: *Volcae Tectosages* (*Volci Tectosagi*), stabiliți între Pirinei și Narbo Martius (astăzi Narbona), cu capitala Tolosa (astăzi Toulouse), și *Volcae Arecomici* (*Volci Arecomici*), în regiunea Bas-Languedoc de astăzi, între Rona și Narbona. O parte a Tectosagilor s-a mutat pe teritoriul Germaniei.

Volcae erau dintre acei gali care s-au romanizat relativ devreme. Germanii au adaptat numele acestui popor celtic sub forma **Walhōs* (got. *Walhs*) spre a-i denumi nu numai pe gali (celți), „străini” („ne-germani”), ci și pe romanii și pe locuitorii romanizați ai Galiei, iar mai târziu pe membrii popoarelor romanice în general. Numele acesta, cu sensul de „membru al unei populații romanice”, s-a răspândit pe urmă și în limbile germanice de nord și de est.

În acord cu aceasta, se poate menționa că în vechea engleză numele *Walh*, *Wealh* avea, alături de „celt”, sensurile de „străin” și de „locuitor sau supus al Imperiului Roman”. Mai târziu, cuvântul *welsh* a avut în engleza medie sensul de „norman” (adică „romanic” din punct de vedere lingvistic), precum și sensurile de „celtic în general” și mai ales „cimric, velș”⁹. În limba neerlandeză numele de aceeași origine *Waal* are sensul de „locuitor al Valoniei de limbă franceză”, iar *Waal* înseamnă „dialectul valon, forma regională valonă a limbii franceze”, iar ca adjectiv „valon”¹⁰. Și limbile nordice (scandinave) – în suedeză *välsk*, în norvegiană și daneză *vælsk* (în norv. și *velsk*) – întrebunțează cuvinte de această origine (substantiv și adjectiv) pentru a-i denumi pe „membrii popoarelor romanice”, în mod special cu sensul de „italian”¹¹. Astfel, pentru „mazăre”, plantă adusă din sud, în suedeză se spune *välska bönor* (literal „bob italianesc” pentru *Pisum sativum*, spre deosebire de *Vicia faba*; cf. dan. *vælske bønner*).

Și în limba germană, în perioada mai veche, cuvântul *welsch* avea sensul de „francez”, „italian”, mai rar „spaniol”, precum și de „retoroman”, uneori, și sensul de „romanic”, „meridional”, dar cu o nuanță depreciativă. Pe teritoriul Elveției însă, încă și în zilele noastre, printre locuitorii de limbă germană (*Schwizertütsch*) cuvântul *welsch* se întrebunțează ca un termen neutru pentru „franceza elvețiană”. Partea francofonă a Elveției este denumită *Welschland*, iar un elvețian din această parte a țării este denumit cu termenul de *Welschschweizer*¹². Varza creată (în

⁷ Tagliavini 1964: 123–124 (nota 13); Skok 1971; Mirdita 2009: 25–27.

⁸ Cesare 1974, VI: 24, VII: 7.

⁹ Skeat 1961, s.v. *Welsh*; Kluge 1989, s. v. *welsch*; Pfeifer 1995, s.v. *welsh*.

¹⁰ KleineLarousse 1977, s.v. *Waal*, *Waal*.

¹¹ Molde 1982, s.v. *välsk*; Aschehoug och Gyldendals 1982, s.v. *velsk*; Krymova et al. 1975, s.v. *vælsk*.

¹² Duden 1989, s. v. *welsch*, Wirsing.

franceză *chou de Milan, chou frisé*), care abia pe la sfârșitul Evului Mediu a ajuns pe teritoriul Germaniei din Lombardia, este denumită în germană prin *Welschkohl, Welschkraut* sau prin cuvântul *Wirsing* preluat din italiana de nord (*verza, cavolo verzotto*)¹³. Retoromana din Elveția s-a numit odinioară și *Kauerwelsh* sau *Churwelsh*, fiindcă se vorbea în regiunile al căror centru spiritual era orașul și episcopia Chur. Dat fiind faptul că acest idiom romanic era neinteligibil pentru germani, acest cuvânt a început cu timpul să însemne „limbă neinteligibilă, limbă mixtă” în general, de unde s-a dezvoltat apoi cuvântul *Kauderwelsh*. Prin etimologie populară, bazată pe asemănarea sonoră cu verbul *kaudern* „a bolborosi ca un curcan”, acest cuvânt a început să se întrebuițeze cu sensul de „limbă neinteligibilă, limbă mixtă” în general, la fel ca și *Rotwelsh* pentru „limbajul particular al hoților”, în care prefixul *rōt-* provine dintr-un cuvânt vechi nemțesc care înseamnă „fals, înșelător, mișel, ticălos”¹⁴. Așa cum reiese din această scurtă prezentare, numele vechi germanic pentru „romanice, romanici” a cunoscut în vestul Europei o evoluție foarte bogată și ramificată.

Numele germanic **Walhōs* pentru denumirea „romanice” a fost împrumutat și de slavi (**Volhŭ*). Este foarte probabil ca acest împrumut să fi avut loc în jurul secolului al V-lea al erei creștine, după toate probabilitățile, undeva pe la Dunărea de Jos. Acest cuvânt a supraviețuit în toate limbile slave, ca nume pentru „romanici” în general sau pentru „romanicii” cei mai apropiați din punctul de vedere al contactelor, bineînțeles cu modificările fonetice corespunzătoare limbilor slave particulare¹⁵.

Astfel, din timpuri vechi, termenii de *Волѡх* (pl. *Волѡци*) în rusă și *Волѡх* în ucraineană se folosesc ca denumiri pentru „român” (în vechea rusă, și „italian”). În limba polonă cuvântul *Włoch* înseamnă „italian”, iar pluralul acestui substantiv *Włochy* are sensul de „Italia”. În timpuri mai recente, în cehă și în slovacă cuvântul *valach* se referă mai întâi la „păstori, oierii” cândva de limbă română, din Carpații Moraviei și ai Slovaciei de nord-vest, precum și la românii din România, dar în trecut, atât în cehă cât și în slovacă, cuvântul *vlach* a însemnat și „italian” (sens astăzi învechit)¹⁶.

Din timpuri străvechi, cuvântul bulgar *Влах* și cuvântul sârbesc *Влах* (pl. *Власи*) înseamnă „român” („persoană care vorbește românește”), atât din nordul Dunării, cât și din țările balcanice propriu-zise („aromân”, „meglenoromân”). În macedoneană cuvântul *Влав* (pl. *Власи*) se referă, în primul rând și aproape exclusiv, la „aromâni” și la „meglenoromâni” (Macedonia nu are contact imediat cu România)¹⁷.

¹³ Duden 1989, s.v. *welsch, Welschkohl, Welschkraut*.

¹⁴ Duden 1989, s.v. *kaudern, Kauderwelsh; Rotwelsh*.

¹⁵ Skok 1971; Skok 1973; Vasmer 1986, s.v. *волѡх*; Tagliavini 1964, l.c.

¹⁶ Trávníček 1952, s.v. *Vlach*; Slovnik 1959–1968, s.v. *Vlach; valach*.

¹⁷ Rečnik 1982, l.c.

În limba slovenă, din timpuri vechi numele de *Lah* (< *Vlah*) se referă la „italieni”, ca și adjectivul corespunzător *laški*, *-a*, *-o* „italian”¹⁸. De exemplu, *laški rizling* înseamnă vița-de-vie și strugurii ei, care a ajuns în Slovenia din Franța prin Italia de nord. În slovenă *laško olje* „ulei italian” înseamnă „ulei fin, rafinat, mai ales ulei de măsline”. Într-o epocă mai veche, lucrurile se prezentau în mod asemănător și în croată, mai ales în nord-vest. Pe la sfârșitul Evului Mediu, *Vicus Latinorum* din Zagreb, după aceea în croată *Vlaška ulica* era o parte a orașului în care locuiau preponderent negustori italieni din Veneția și din Florența¹⁹. Numele străzii, *Vlaška ulica*, s-a păstrat până astăzi, dar cu timpul motivarea s-a pierdut. Cu toate că se dau și alte explicații, un teren din afara orașului unde acești negustori ar fi avut podgoriile era numit *Lašćina* (< *Vlašćina*?) și acest nume a supraviețuit până astăzi²⁰. Pornind de la forma latină a străzii menționate, *Vicus Latinorum*, unii au încercat să explice acest nume ca un domeniu care aparține bisericii (latine), dar se uită faptul că în diferite părți ale Croației *Latin* înseamnă „italian” (și „romanic”, „latin”, „necroat”). Sensul „italian” al termenului *Vlah* a fost semnalat pentru Dubrovnik (unde populația era în parte romanică, autohtonă sau venită din Italia) până la mijlocul secolului al XIII-lea, iar în Dalmația centrală acest sens a fost viu încă din secolul al XV-lea²¹.

Așa cum reiese din această prezentare, în țările slave din nord-vest, care în Evul Mediu erau în imediata vecinătate a Italiei sau care întrețineau contacte regulate și mai intense cu Italia (Slovenia, Croația, Slovacia, Cehia, Polonia, în Evul Mediu țări exclusiv catolice), termenul *vlah* (*Vlach* etc.) înseamnă „italian”. În țările mai îndepărtate de Italia sau care aveau relații mai rare cu Italia (în cea mai mare parte țări ortodoxe), *vlah* înseamnă „român”. Acest ultim sens pare a fi în slovacă, cehă și croată un sens mai nou (cu toate că datează de la sfârșitul Evului Mediu), împrumutat în timpul migrațiilor păstorilor români, adică un sens secundar. Se poate spune că, la început, sensul cuvântului *vlah* era unul etnic și lingvistic („național”). În cazul maghiarei, unde termenul care s-a dezvoltat din *vlah* este un împrumut din slavă, s-au păstrat cele două sensuri ca în cehă, slovacă și croată.

Înainte de a reveni la valorile cuvântului *vlah* în unele limbi slave meridionale, trebuie să menționăm că acest termen a fost împrumutat din limbile slave în mai multe limbi neslave. Astfel, în limba greacă este atestat, de la jumătatea Evului Mediu încoace, numele *Βλάχοι* (sg. *Βλάχος*)²² care se referă la „aromânii” din nordul Greciei și din Macedonia (slavă), dar și la „(daco)românii” de dincolo de Dunăre, din Țara Românească (numele slav este *Vlaška*) și din Moldova. Totuși, cu timpul, numele *βλάχος* a căpătat și un sens social (profesional)

¹⁸ Slovar 2000, s.v. *laški*.

¹⁹ Mažuranić 1908–1922, s.v. *Vlah*; Skok 1971, l.c.; Skok 1973, l.c.

²⁰ Mažuranić 1908–1922, l.c.; Skok, 1971, l.c.

²¹ Jireček 1959, l.c.; Mažuranić 1908–1922, l.c.; Skok 1971, l.c.; Skok 1973, l.c.

²² Saramandu 2004: 19 și urm., et passim.

„vlah-păstor” > „păstor” (sinonim cu ποιμήν [pi'min], genitiv ποιμήνος) și „care nu e delicat”²³. Pe la sfârșitul Evului Mediu, și turcii au împrumutat acest cuvânt pentru „români”. Odinioară, denumirea turcească *Eflâk* (< slav *Vlah*) avea sensul de „Țara Românească, (daco)român din Țara Românească”²⁴ (spre deosebire de Moldova, care în turcă era numită *Boğdan*).

Interesant este cazul limbii maghiarilor care aveau relații atât cu România, cât și cu Italia. În maghiară, din forma slavă de singular (**Vlahŭ*) s-a dezvoltat cuvântul *oláh*, astăzi arhaic și cu sens depreciativ, „român”, iar din forma slavă de plural (**Vlasi*) s-a dezvoltat cuvântul *olasz* „italian”, care și astăzi este în uz normal²⁵. Astfel, umanistul ardelean, secretarul regelui ungaro-croat Ludovic începând cu anul 1522, numit în 1543 episcop de Zagreb, purta numele latinesc Nicolaus Olahus (magh. Oláh Miklós), adică Nicolae Românul.

Am menționat mai sus cazurile (în greacă, în cehă și în slovacă) în care cuvântul *vlah* a căpătat sensuri sociale și profesionale în loc de cele etnice și lingvistice. Spre sfârșitul Evului Mediu, populațiile de limbă română (populațiile vlahе) răspândite pe un teritoriu foarte întins – și mixt din punct de vedere etnic și lingvistic – au început să fie asimilate de populația majoritară (slavă mai ales) și să-și părăsească propria limbă.

Asimilarea etnică și lingvistică a vlahilor – slavizarea – a început să progreseze deja în timpul statului medieval sârbesc. Acest proces de asimilare lingvistică a devenit și mai intens și mai rapid după ce au început migrațiile în masă ale populațiilor vlahе către țărmurile Mării Adriatice, spre vestul și nord-vestul Peninsulei Balcanice, îndeosebi înaintea năvălirilor turcești sau concomitent cu ele. De aceea, spre sfârșitul Evului Mediu și odată cu începutul Epocii Moderne, termenul *vlah* (*Vlah*) nu mai desemnează neapărat apartenența etnică sau lingvistică, ci se referă la diferite profesii caracteristice pentru vlahi („păstor, cioban”, „chirigiu, cărauș”, „negustor dintr-o caravană”, „negustor” în general și, în mod particular, acela care face schimb de mărfuri între interiorul Peninsulei Balcanice și coasta adriatică), statutul social sau apartenența socială („țaran”, „om de rând”, „persoană fără maniere”, „persoană nu prea politicoasă” etc.) sau apartenența religioasă („ortodox” spre deosebire de catolic, apoi și „creștin” spre deosebire de musulman)²⁶. Astfel, în celebrul poem al lui Ivan Mažuranić *Moartea agăi Smail Ćengić vlah* înseamnă „ortodox” pentru musulmanii din Muntenegru, iar în unele părți ale Bosniei și Herțegovinei *vlah* (*Vlah*) înseamnă și astăzi

²³ I. P. Horikov, M. G. Malev 1980, s.v. βλάχος, βλαχικός, βλαχιά; Γεωργιοπαπαδάκου 1987, s.v. βλάχικος, βλάχος.

²⁴ Redhouse 1995, s.v. *Eflâk*.

²⁵ Magay *et al.* 1990, s.v. *oláh, olasz*; Zaicz 2006, *oláh, olasz*; în dicționarul în cinci limbi al lui Faust Vrančić (Faustus Verantius) din 1595, numele Italia din latină și italiană se traduce în croată prin *latinszka Zemlya*, în germană, prin *Uualisch-land*, în maghiară, prin *Olasz orszag*.

²⁶ Pușcariu 1926: 11 și urm.; Pușcariu 1940: 205 et passim; Skok 1971.

„ortodox” pentru musulmani și pentru catolici²⁷. La fel și în unele părți ale Croației continentale cuvântul *vlah* are sensul de „persoană de religie ortodoxă” și „sârb”²⁸.

Pe la începutul secolului al XX-lea s-a observat că locuitorii din partea de est a insulei Hvar, când se aprindeau focuri pe litoralul din împrejurimile orașului Makarska sub muntele Biokovo, spuneau că *Vlašići ogoj goridu* („Vlahii aprind focul”). Sensul „om de pe uscat, om de pe continent” s-a păstrat în mai multe graiuri croate de pe insule (Brač, Šolta etc.); locuitorilor despre care se știe că în decursul ultimelor secole au venit pe insula respectivă de pe uscat li se spune *Vlasi*, fără nicio aluzie la un sens etnic sau lingvistic²⁹.

Distincției vechi între croații majoritari din Dalmația și populațiile romanice din orașele dalmatine (romanici autohtoni sau italieni colonizați; în documente *Chroati* sau *Slavi* spre deosebire de *Latini*; în limba orașului Dubrovnik, *Latinska zemlja* avea sens de „Italia”) i s-a adăugat spre sfârșitul Evului Mediu și distincția între populația croată băștinașă și vlahii nou-veniți, fie ei de limbă română sau deja slavizați, fie pur și simplu populație de limbă slavă. Distincția etnică s-a pierdut demult în Dalmația, dar s-a păstrat distincția de tip social. Pe litoral, pentru locuitorii orașelor dalmatine, *Vlaj* (pl. *Vlaji*) înseamnă până în zilele noastre „țăran” sau „persoană cu maniere neconvenționale sau puțin politicoase”³⁰.

Interesantă este și întrebuințarea cuvântului *vlah* (cr. *Vlah*, pl. *Vlasi*) în Istria. Populația croatofonă monolingvă înconjurătoare îi numește pe istroromâni *Vlasi*, iar limba lor *vlaški jezik*, *vlaški*. Termenii științifici *istroromân*, *istroromână* nu sunt în uz, iar în satele din sud istroromâni se autodenumesc după localitățile respective (*Sušnévți*/*Šušnévți*, *Novošani* etc.) și, mai rar, întrebuințează și denumirea *vlah* (*Vlâh*, pl. *Vlâs*/*Vlâș*)³¹, preluată de la populația croatofonă. În același timp, limba lor o numesc de obicei *vlaskę/vlâșķę limbę* „limba vlahă” și întrebuințează sintagma *ganej vlaski/vlâški* „a vorbi istroromână”.

Dar în Istria, cuvântul *vlah* are și alte sensuri. Ceva mai mult de o treime (sau ceva mai puțin de jumătate) din peninsula Istria (mai precis, teritoriul din sud-vestul peninsulei care se întinde la vest de cursul inferior al râului Raša, la sud și la vest de localitatea Kanfanar, la vest de localitățile Sveti Petar u Šumi, Tinjan și Trviž și, apoi, la sud de localitățile Karojba și Kaštelir) este locuită în majoritate de o populație care vorbește graiurile croate ștokaviene-čakaviene de tranziție. În perioada aproximativ dintre anii 1450 și 1650, autoritățile venețiene au adus această populație din Dalmația de nord. Cu toate că e vorba de o populație aproape exclusiv de limbă croată, administrația venețiană o desemna cu numele de

²⁷ Skok 1971; Skok 1973; Broz–Iveković 1901, s.v. *Vlah*.

²⁸ Skok 1971; Skok 1973; Moguš 2002, s.v. *Vlah*; Večenaj et al. 1997, s.v. *Vlah, vlaški*.

²⁹ *Vlah* și formele derivate se referă de obicei la locuitorii din interiorul Dalmației, dar și la locuitorii insulelor care provin de acolo; cf. Hraste et al., s.v. *Vlah, Vlahadija* etc. Legăturile cu interiorul Dalmației erau regulate și continue, fiindcă de acolo veneau muncitorii sezonieri.

³⁰ Skok 1971; Skok 1973.

³¹ Kovačec 1998; Filipi 2002.

Morlacchi. Pentru a se autodenumi, această populație întrebuițează cel mai des denumirea de *Slovinci*, pentru limba sa *slovenski jezik*, dar croații băștinași din vecinătate (Bezjaci), care se stabiliseră în Istria cu câteva secole mai înainte (la fel și slovenii din nordul peninsulei, Birkini), o numesc *Vlahi*, limba ei *vlaški zaik*, iar tot teritoriul Slovincilor îl desemnează cu numele *Vlašija*³². Dar și o parte a acestei populații croate întrebuițează pentru a se autodenumi cuvântul *vlah* (cr. *Vlah*, *Vlasi*), de exemplu în regiunea orașelului Barban³³. În mod asemănător ca Bezjaci și Brkini, și în regiunea orașului Labin se întrebuițează numele de *Vlahi*³⁴ pentru locuitorii Istriei de la vest de râul Raša.

Evoluția termenului *vlah* în limbile slave meridionale, precum și în unele limbi balcanice, este o ilustrație pentru schimbarea semantică a unui nume etnic și pentru trecerea acestuia la apelativ.

BIBLIOGRAFIE

- Aschehoug og Gyldendals 1982 = *Aschehoug og Gyldendals Ett Binds Lexikon*, Oslo, Kunskapsforlaget.
 Atanasov 2002 = Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, București, Editura Academiei Române.
 Bernștein 1986 = S. B. Bernștein, *Bolgarsko-russkij slovar'*, Moskva, „Russkij jazyk”.
 Broz–Iveković 1901 = Franjo Iveković, Ivan Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, I–II, Zagreb.
 Cesare 1974 = Caio Giulio Cesare, *La Guerra Gallica. Testo latino a fronte. Introduzione e note di Ettore Borelli, Traduzione di Fausto Brindesi*, Milano, Rizzoli Editore.
 Dinić 2008 = Jakša Dinić, *Timočki dijalekatski rečnik*, Beograd.
 Duden 1989 = *Duden Deutsches Wörterbuch*, Mannheim/Wien/Zürich, Dudenverlag.
 Filipi 2002 = Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas/Atlasul Lingvistic Istroromân/Atlante Linguistico Istrorumenno*, Pula, Znanstvena udruga MEDITERAN.
 Γεωργοπαπαδάκου 1987 = Α. Γεωργοπαπαδάκου, *Χρηστικό ερμηνευτικό λεξικό*, Θεσσαλονίκη, Μαλλιάρης Παιδεία.
 Horikov *et al.* 1980 = I. P. Horikov, M. G. Malev, *Novogrečesko-russkij slovar'*, Moskva, „Russkij jazyk”.
 Hraste *et al.* 1979 = Mate Hraste und Petar Šimunović, *Čakavisch-deutsches Lexikon, Teil I, Mitarbeit und Redaktion von Reinhold Olesch*, Köln – Wien, Böhlau Verlag.
 Jireček 1959 = *Zbornik Konstantina Jirečeka, I (Urednik Mihailo Dinić)*, Beograd, Posebna izdanja SANU, Knjiga CCCXXVI, Nova serija, Knjiga 33.
 Kalsbeek 1998 = Janneke Kalsbeek, *The Čakavian Dialect of Orbančić near Žminj in Istria*, Amsterdam Atlanta, GA.
 Kleine Larousse 1977 = *Kleine Larousse in kleur. Encyclopedisch Wordenboek voor iedereen*, Amsterdam, Heideland-Orbis Hasselt/Kosmos.

³² Ribarić 2002: 66–67 et passim; cf. Kalsbeek 1998, s.v. *Vlah*.

³³ Pliško 2000: 41; la Pliško este conturat teritoriul numit Vlašija pe harta dialectală a Istriei, p. 177.

³⁴ Milevoj 2006, s.v. *Vlah*, *Vlahinja*, *Vlašija*.

- Kluge 1989 = Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 22. Auflage unter Mithilfe von Max Bürgisser und Bernd Gregor völlig neu bearbeitet von Elmar Seebold, Berlin – New York, Walter de Gruyter.
- Kovačec 1998 = August Kovačec, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, Znanstvena udruga MEDITERAN.
- Krymova et al. 1975 = N. I. Krymova, A. Ja. Emzina, A. S. Novakovič, *Datsko-russkij slovar'*, Moskva, „Russkij jazyk“.
- Magay et al. 1990 = Magay Tamás, Orszagh László, *Magyar-angol kéziszótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Mažuranić 1908–1922 = *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, I, A–O, II, P–Ž, Zagreb, Knjižara Jugoslavenske akademije Lav. Hartmana [Stj. Kugli].
- Milevoj 2006 = Marijan Milevoj, *Gonan po nase. Rječnik labinske cakavice*, Labin, Mathias Flacius.
- Mirdita 2009 = Zef Mirdita, *Vlasi, starobalkanski narod (od povijesne pojave do danas)*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest.
- Moguš 2002 = Milan Moguš, *Senjski rječnik*, Zagreb – Senj, HAZU i MH Senj.
- Molde 1982 = Bertil Molde (Red.), *Illustrerad Svensk Ordbok*, Stockholm, Natur och Kultur.
- Papahagi 1963 = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic/ Dictionnaire aroumain (macédo-roumain) général et étymologique*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.
- Pfeifer 1995 = Wolfgang Pfeifer, *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, München, Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & co. KG.
- Pliško 2000 = Lina Pliško, *Govor Barbanštine*, Pula, Filozofski fakultet u Puli.
- Pușcariu 1926 = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*. În colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, II, *Introducere – Gramatică-Characterizarea dialectului istoromân*, București, Cultura Națională.
- Pușcariu 1940 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, Volumul I, *Privire generală*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.
- Rečnik 1980 = *Rečnik na makedonskiot jazik so srpskohrvatski tolkuvanja*, Skopje.
- Redhouse 1995 = *New Redhouse Turkish-English Dictionary*, Istanbul.
- Ribarić 2002 = Josip Ribarić, *O istarskim dijalektima. Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri s opisom vodičkog govora*, Pazin, Josip Turčinović d.o.o.
- Saramandu 2004 = Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, București, Editura Academiei.
- Skeat 1961 = Walter W. Skeat, *An Etymological Dictionary of the English Language, Fourth Edition*, Oxford, Clarendon Press.
- Skok 1971 = Petar Skok, *Vlah*, Enciklopedija Jugoslavije, Vol. 8, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, p. 514–516.
- Skok 1973 = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Uredili Mirko Deanović i Ljudevit Jonke, surađivao u predradnjama i priredio za tisak Valentin Putanec*, Knjiga treća, poni, Ž, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, s.v. *Vlah* (p. 606–609).
- Slovar 2000 = Slovar slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana, SAZU – DZS.
- Slovník 1959–1968 = *Slovník slovenskego jazyka* (Hlavný redaktor dr. Štefan Peciar), Bratislava, Vydateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Šimunović 2006 = Petar Šimunović, *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Supetar, Brevijar.

- Tagliavini 1964 = Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine; introduzione alla filologia romanza*, Bologna, Casa Editrice, prof. Ricardo Pàtron.
- Trávníček 1952 = František Trávníček, *Slovník jazyka českého*, Praha.
- Vasmer 1986 = Max Vasmer, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, Tom I (A–D), Moskva, „Progress”.
- Večenaj *et al.* 1997 = Ivan Večenaj, Mijo Iončarić, *Rječnik Gole. Srednjopodravska kajkavština*, Zagreb, IHJJ.
- Vrančić 1595 = Faustus Verantius (ed.), *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latine, Italicae, Germanicae, Dalmaticae & Ungaricae* (publicat în facsimile în „The Bridge. Croatian Literature Series”, Vol. 1, Zagreb, 1991, p. 101–234).
- Zaicz 2006 = Zaicz Gabor, *Etimológiai szótár*, Budapest.

LA DÉNOMINATION *VLAH* DANS QUELQUES LANGUES SLAVES MÉRIDIIONALES

RÉSUMÉ

Après quelques exemples de l'emploi du terme *vlah* dans les langues slaves méridionales et dans les dialectes sud-danubiens de la langue roumaine, l'article présente brièvement l'étymologie de ce terme et l'évolution des formes correspondantes qui se sont développées dans les langues germaniques de l'Europe Occidentale. Le peuple celtique de la Gaule *Volcae* (Volques) a été romanisé de bonne heure et son nom, emprunté par ses voisins germaniques (**Walhōs*), a développé, à côté de la signification «celte», aussi la signification «étranger» et celle de «sujet de l'Empire Romain», ainsi que celle de «habitant romanisé de l'Empire» et «roman, personne de langue romane». C'est aux langues germaniques que, vers le milieu du premier millénaire de l'ère chrétienne, les slaves ont emprunté ce terme (**Volhŭ*) avec le sens «roman» (avant tout «roumain» ou «italien»). Les langues au nord-ouest du domaine slave, entre la Mer Adriatique et la Mer Baltique (le slovène, le croate, le slovaque, le tchèque et le polonais) ont, au moins au Moyen Âge, la signification «italien» (en croate aussi «roman de Dalmatie»), tandis que les langues slaves de l'est (russe et ukrainien; cependant, en vieux russe aussi «italien») et les langues slave de l'intérieur de la Péninsule Balkanique (le bulgare, le macédonien, le serbe) ont le sens «roumain». C'est grâce aux migrations des populations de langue roumaine vers la Mer Adriatique et vers le nord-ouest de la Péninsule Balkanique, ainsi que vers les Carpathes de Moravie et de Slovaquie, que le terme en question a développé – en croate, en tchèque et en slovaque – aussi le sens «roumain». Cependant, après l'assimilation linguistique et ethnique des Vlahs dans la Péninsule Balkanique et dans les Carpathes de Moravie et de Slovaquie vers la fin du Moyen Âge, ce mot, à partir de cette époque en tant que nom commun, a développé différentes significations comme «berger»; «conducteur des bêtes de somme»; «caravanier»; «commerçant»; «orthodoxe»; «paysan», «personne grossière ou mal élevée» etc. À la fin, l'article présente le sort de ce terme dans différentes variétés régionales du croate (en Dalmatie, dans les îles adriatiques, à l'intérieur du pays, dans la péninsule d'Istrie) où ce terme désigne différents groupes régionaux ou sociaux.

Universitatea din Zagreb

LOCUL GRAIURILOR ROMÂNEȘTI DIN UNGARIA ÎN STRUCTURA DIALECTALĂ A DACOROMÂNEI

MARIA MARIN

1. Cercetarea graiurilor românești din Ungaria¹ privite *în ansamblu* evidențiază o serie de particularități lingvistice, dintre care multe sunt comune ariei nord-vestice a dacoromânei, incluzând aici Crișana, Maramureșul, o parte din Transilvania și, mai puțin, Banatul. Altele (cele mai numeroase) reprezintă trăsături specifice subdialectului crișean sau unor graiuri aparținând acestuia, dintre care unele se regăsesc și în subdialectul muntean, și foarte puține se întâlnesc exclusiv în subdialectul bănățean. Se remarcă, în același timp, anumite trăsături care individualizează aceste graiuri fie prin simpla ocurență, fie, adeseori, prin frecvență și prin modul specific de îmbinare. Toate aceste afirmații se susțin prin exemple oferite de materialul supus cercetării.

Studiile anterioare au insistat asupra deosebirilor dintre vorbirea românilor din diversele localități și, în special, dintre cele din județul Hajdú-Bihar (Bedeu, Apateu, Săcal) cărora li se adaugă Micherechi din județul Békés, pe de o parte, și cele din județele

Békés (Otlaca-Pustă, Jula, Chitighaz, Bătania) și Csongrád (Cenadul Unguresc), pe de altă parte (Cosma 1985: 26; Borbély 1990: 8; 1998: 154–155).

Explicația principală a diferențelor lingvistice invocate ar consta în proveniența românilor din Ungaria din zone diferite ale României de astăzi, respectiv cei aparținând primului grup de localități ar fi originari din Crișana (zona dintre Crișul Repede și Crișul Negru), iar cei din al doilea dintr-o arie mai apropiată de Banat (zona dintre Crișul Negru și Mureș (Cosma 1985: 26).

Un al doilea motiv care ar explica aceste diferențe îl reprezintă lipsa relațiilor dintre cele două grupuri de români în decursul istoriei (Cosma 1985: 29).

¹ Observațiile de față se bazează pe materialul dialectal cules de către o echipă de dialectologi formată din cercetătoarele Ana Borbély de la Institutul de Lingvistică al Academiei Ungare de Științe din Budapesta și Maria Marin, Iulia Mărgărit de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române din București, material valorificat, parțial, în volumul Marin, Mărgărit 2005. Anchetele dialectale, desfășurate între anii 1993 și 1999, au vizat 9 localități cu populație românească din sud-estul Ungariei: Bedeu (=B), Apateu (=A), Săcal (=S) din județul Hajdú-Bihar, Micherechi (=M), Jula (=J), Otlaca-Pustă (=OP), Chitighaz (=C), Bătania (=Bt) din județul Békés și Cenadul Unguresc (=CU) din județul Csongrád. La acesta am adăugat câteva culegeri etnofolclorice apărute în reviste de specialitate sau în alte lucrări publicate în Ungaria (cf. Marin 2000: 197; 2002: 33, 42; Marin, Mărgărit 2005, XXIII–XXIV; XXVII–XXVIII).

Cercetarea materialului cules de noi scoate în evidență anumite trăsături menite să nuanțeze unele dintre afirmațiile anterioare sau să le sublinieze pe altele.

2. Particularitățile (arhaisme și inovații) comune ariei nord-vestice a dacoromânei apar în toate localitățile cercetate; dintre acestea, le amintim pe cele mai importante:

- evoluția diftongilor [ɛá] la [é] : *feméie, lėje, vek/veť, véř de, vręme* și [ɔá] la [ɔ]: *cóje, dómne, fóřte, nóřtă*;
- palatalizarea dentalelor în stadiile [t]/[tʲ]: *ăște/ăște* „acestea”, *ștęrgurí, ștíje, tńă, tńdă* și, respectiv, [dʲ]/[dʲʰ]: *inde* „unde”, *hóřdile, rúde*, „prăjini”, *dńń*;
- confundarea oclusivelor palatale [k], [g] cu sunetele rezultate din palatalizarea dentalelor: *pădút, tag, tářă* „chiar”, *dăřă, D'óřde, únde* „unghie”;
- utilizarea cu preponderență a formelor analitice pentru exprimarea raporturilor cazuale: *capu la mâță, mă-sa la noru-mea; călcarea dă grău, la sfńńitu dă soare; talpa dă la casă, pă fundu dă la Murăș; i-s unchi la Ioani, nu le-o avut bai la oameni; o grăit căță mama, zăs-am căță ficior*;
- modalități specifice de evitare a sinonimiei apărute prin iotacizarea verbelor: (eu) *puř, spuř, tař* (forme întâlnite doar în cele trei localități din Hajdú-Bihar – B, A, S);
- forme și valori ale unor prepoziții: **íngă** „lângă”, rezultată dintr-o analiză greșită a lui *lângă* (*la + íngă*; v. DA s. v. *lângă*) și compusele **dăngă** „de lângă”, **păngă** „pe lângă”, **de** „de la”: *am ínvăřat dă păřinți, de tăți* „cu toții”: *dă tăř o fost douăzeci*, **din** „de la”: *auzeam dăń maica*, **pe** cu sensul arhaic „în, prin”: *umblă pă oraș, mere pă hotară, pă păduri* ș. a.;
- forme și valori ale unor conjuncții, conective specifice pentru exprimarea coordonării și a subordonării în frază: **fără** „dar, ci”: *nu ínt-un loc o fost, fără íń tăt hotaru*, **numa** „dar”: *văd numa nu tădauna*, **bătar** „cu toate că, deși”: *bătar o fost culac, numa o fost om bun*, **măcar** „cu toate că, deși”: *era sărbă, măcar ea s-o dat dă unguroaie etc.*

Unele dintre particularitățile graiurilor din Ungaria reprezintă elemente comune cu alte idiomuri românești vorbite în medii aloglote (din Ucraina, din Federația Rusă, din Bulgaria): păstrarea pluralului feminine în **-e**: *nuce, puice*, articolul hotărât **li** ante- și postpus, forme învechite ale pronumelor ș. a.

3. Particularitățile de bază din fonetica și morfologia² subdialectului crișean, aduse ca argumente de către dialectologii care au pledat pentru identificarea și

² Ne referim doar la fonetică și morfologie, întrucât aceste două domenii au un caracter mai stabil, prin comparație cu lexicul, ele fiind cele care conferă, în primul rând, personalitate, individualitate structurii unui idiom. Menționăm, în același timp, că elementele lexicale considerate specifice subdialectului crișean (*abua, brăncă, a se căuta în oglindă, cățătoare, ciont, a pițiga* ș. a.), chiar dacă apar într-o localitate sau alta, nu au fost urmărite sistematic în cadrul anchetelor dialectale, așa încât nu sunt folosite în argumentația de față.

individualizarea acestuia între subunitățile dialectale ale dacoromânei (Petrovici 1941; 1954: 5 ș. urm.; Todoran 1956: 46–47; 1961) se regăsesc în graiurile din Ungaria astfel:

3.1. În toate localitățile apar doar trăsături din domeniul **foneticii**:

- evoluția africateri [ġ] la [j]: *ajúnje, să căștije, culejém, merjám, pedagój, zmuljém*;
- transformarea diftongului [uo] provenit din [o] la început de cuvânt sau de silabă în [uă]: *uă* „sau, ori” *uălúț, uărz*;
- prezența lui [r] în cuvinte ca *a corindá*, subst. *corindá, corindătorí, făríná*;
- forme cu [î] pentru [i] în *tîmerí, tînerét, tânărețe* etc.;
- palatalizarea dentalelor în stadiul [tʰ]/[tʰʲ] și [dʰ]/[dʰʲ], întâlnită pe o arie care depășește considerabil subdialectul crișean³ (cf. *supra*); stadiul specific subdialectului bănățean [ć] este atestat doar în câteva cuvinte notate în trei puncte situate în zone diferite: *bóce* „bote, bâte” (S), *ćemetéu* (J) și *ćíce činč* (Bt);
- evoluția diftongului [ea] la [e] (notat uneori [ă]) atunci când [a] reprezintă articolul hotărât, curentă în toate localitățile, cu excepția uneia (Cenadul Unguresc) unde are o frecvență redusă: *acéę, acéle, ále* „alea”, *cócię, familię/familiă, Ungarię* ș. a.;
- palatalizarea velarelor [c] și [g] urmate de [ă], [î]⁴: *kimęse, nikerí*, „nicăieri”, *ġină, ġindesc*;
- păstrarea lui [n] etimologic în *sînți* „simți”, *sînț* „simț” și derivatele lor.

3.2. Cu circulație limitată sunt atestate particularități din domeniile :

3.2.1. fonetică:

- epenteza oclusei [c] în grupul consonantic [sl] se întâlnește în majoritatea localităților, cu excepția graiului din Bățania și Cenadul Unguresc: *sclab* (A, S, OP, C), *scléitá* (B), *sclóbod* (B, A, S), dar *slóbod* (Bt, CU), *sclóve* (OP), dar *slóvă* (Bt), *o sclobozít* (B, A, S, C), *sclujbá* (B, A, S, OP). Absența fenomenului din cele două puncte nu este surprinzătoare, întrucât în graiurile crișene acesta nu apare într-o arie care ocupă vestul județelor Arad și Bihor, de la Mureș până la Crișul Repede (TDR: 297 și h. 101);
- alte forme conținându-l pe [r] pentru [n], menționate în studiile amintite, se regăsesc doar în sate din județul Hajdú-Bihar: *jerúnťe* (A), pl. *jerúnť* (B),

³ Stadiul [tʰ], [dʰ] este cunoscut, pe lângă subdialectul crișean, în subdialectul matramureșean, într-o mare parte a graiurilor din Transilvania și în nordul Moldovei (TDR: 215, 294, 328, 364).

⁴ Fenomenul evoluției lui [c], [g] la [k], [ġ] este legat de rostirea vocalelor [ă], [î] următoare ca [e], [i] și reprezintă o tendință întâlnită în diverse zone ale dacoromânei (Pușcariu 1924–1926: 715–716; Marin 2005), fiind atestată încă din româna veche (*ibidem*).

dar și *jenúnt* (S), iar *irimă* nu apare deloc în materialul cercetat; la fel, singularul *coaste*, forma *barost* și metateza în cuvântul *pîncete* (citată de Borbély 1990: 37, din C și OP) nu sunt atestate în textele înregistrate de noi. De asemenea, *fecior* apare relativ rar și numai în varianta *fiçór*;

3.2.2. morfologie:

- utilizarea lui **și** ca morfem al conjunctivului, frecventă în satele din județul Hajdú-Bihar (B, A, S) și în două din județul Békés (M, OP), apare mai rar în J, C, foarte rar în CU și deloc în Bt: *ce și zâc?*(B), *trabă și aibă bani* (A), *o umblat și corinză* (S), *n-o fost modru și învețe* (M), *o vrut ș-o ieie* (OP), *mai bine și rămâie* (C), *a trăbuit și îmblu* (J), *mi-aduce că și mânc* (CU). Această situație este explicabilă prin repartiția fenomenului în graiurile crișene, unde, după datele NALR. Criș., este atestat în aria dintre Crișul Alb și Someș (TDR: 306);
- formarea condiționalului perfect cu auxiliarul *a vrea* la perfectul compus (și, mai rar, la imperfect) + infinitivul verbului conjugat apare în majoritatea localităților, cu excepția orașelor Jula, Bătania și a satului Cenadul Unguresc: *dacă n-ascuțea el coasa, poate că nu l-o vu ajunje fuljeru* (B); *dacă am vrut și, plecam* (S); *dacă n-o vu perită* (OP); *Dacă n-ați vu făgădi / Noi nici nu am vu vini* (C–Texte: 48). Și de această dată, repartiția construcției este în strânsă legătură cu aria de răspândire din subdialectul crișean, unde apare într-o zonă ce se extinde de la Crișul Alb până în Țara Oașului (TDR: 310 și h. 106);
- adjectivul *subfire*, cunoscut în româna standard cu două terminații, a fost înregistrat cu forme diferite de singular după gen (masc. *subțâr* – fem. *subțără*) doar în Săcal și Micherechi (în celelalte puncte fiind notată varianta invariabilă din limba veche (cf. Marin 2000: 200–201; 2002: 37).

4. Așadar, în Bătania și Cenadul Unguresc nu se regăsesc unele dintre trăsăturile specifice subdialectului crișean, fapt ce dă impresia că acestea două se înscriu, mai degrabă, în aria graiurilor de tranziție între Crișana și Banat (cf. TDR: 286). Situația lor, ca și a întregii zone cercetate, este însă, în general, mai complexă.

Pe de o parte, trăsăturile considerate comune graiurilor de la sud de Mureș și celor bănățene, cum ar fi lipsa totală a palatalizării consoanelor [p], [b], [f], [v], nu se întâlnesc decât parțial în cele două localități. Astfel, în timp ce labialele [p], [b] se palatalizează în *kátră* (CU), *Ketrúță* (Bt), *ptêde* (CU); *téptu* (Bt), *bd'ata* (Bt), labiodentalele [f] și [v] rămân nealterate.

Pe de altă parte, două particularități prezentate de obicei ca elemente comune Banatului și sud-vestului Crișanei se întâlnesc în toate localitățile cercetate. Ne referim la:

- indicativul prezent al verbului *a fi* la pers. 1 sg. și pl. și la a 2-a pl. precedat de pronumele personal aton în dativ: *eu mi-s, noi ni-s, voi vi-s*;

– păstrarea pronumelor demonstrative de depărtare compuse cu *ecce* (*acela, aceea...*) în paralel cu formele simple ale pronumelui de apropiere (*ăsta, aiesta*)⁵.

5. Diferențele, mai mari sau mai mici, existente între idiomurile vorbite în localitățile cu populație românească din Ungaria au reținut atenția cercetătorilor. Astfel, Ana Borbély (1990; 1998: 154–155) evidențiază unele deosebiri lingvistice dintre graiul din Micherechi și cel din Chitighaz (și Otlaca-Pustă) și, prin extrapolare, dintre grupul de graiuri din județul Hajdú-Bihar (la care se adaugă și localitatea Micherechi din județul Békés) și cel din județele Békés și Csongrád.

Materialul pe care se bazează observațiile de față susține doar parțial afirmațiile cercetătoarei de la Budapesta. Fără a aduce în discuție toate particularitățile folosite în argumentație (mai ales că unele dintre acestea au fost prezentate în paginile anterioare), ne oprim doar la câteva dintre diferențele lingvistice remarcate de Ana Borbély.

5.1. Variantele de palatalizare a lui [d] ([d'] și [g]) nu despart net cele două grupuri de graiuri, majoritatea exemplurilor notate de noi prezentând stadiul [d'], ca de altfel și în ALR I, vol. I, h. 29, unde varianta *dînț* apare în ambele puncte anchetate pentru zona avută în vedere: Chitighaz (pct. 54) și Leta Mare (pct. 324).

5.2. Evoluția prin disimulare a lui [e] la [i] când precedă articolul hotărât *-le* (*fêtele* > *fêfile*) nu se manifestă consecvent în niciuna dintre localități, ocurențele demonstrând că cele două serii de forme (cu [e] și cu [i]) coexistă uneori în idiomul aceluiași vorbitor. Astfel, apar: *fâptele* (S), *fêtele* (A, M, C), *hôspele* „tărățele” (M), *mámele* (M), *piçórele* (A), *prúnele* (B), *sínjele* (C), *úmerle* (CU), alături de: *albínile* (OP), *álfile* (C), *crómpile* „cartofii” (A), *fêfile* (A, M, OP, C, Bt), *fráfile* (OP), *gșfile* (A), *hóldfile* (S), *jğefile* (A, C), *lápfile* (A, C), *mámile* (M), *númle* (C, Bt), *prúnile* (B), *sínjile* (C), *șirile* (A)⁶.

5.3. Trecherile de la conjugarea a III-a la a II-a, probate de mutarea accentului pe flexiv în forme ca *aducém* (A), *bătém* (B), *și dășchidém* (B), *să făcém* (B, A, S, M, J, OP), *frijém* (S, M), *întindém* (M), *să merém* (B, A, S, M, OP, C), *zácém* (A, S, CU), *zmuljém* (M, Bt) sunt mai frecvente în Bedeu, Apateu, Săcal, Micherechi, Otlaca-Pustă și Jula și se întâlnesc mai rar în Chitighaz, Bătania și Cenadul Unguresc. Aceste schimbări de conjugare, având drept zonă de maximă intensitate în graiurile muntenești (Conțiu 1971; Marin 1991: 41) și într-o arie compactă dintre Crișul Repede și Crișul Negru (TDR: 306), a fost consemnată încă din româna

⁵ Sistemul *aiesta/ aista...* în paralel cu *acela, aceea...*, considerat de Magdalena Vulpe caracteristic exclusiv pentru graiurile maramureșene (TDR: 334 și h. 117), funcționează și în alte zone, respectiv, în nordul Bucovinei și Transnistria (Gr. rom.: 72).

⁶ Această evoluție a lui [e] la [i] este atestată în majoritatea graiurilor crișene (cu excepția celor din nord-estul Crișanei și mai puțin a celor din sudul acesteia) (TDR: 291), precum și în subdialectul muntean (*ibidem*: 166). Ea apare ca o inovație încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea (*ibidem*: 292). De reținut că în toate ariile unde se întâlnește, fenomenul nu are caracter de lege fonetică, formele cu [e] și cele cu [i] alternând adesea.

veche (Densusianu, HLR: 196; Rosetti, ILR: 544) și este rezultatul unei tendințe de uniformizare a sistemului accentual în flexiunea verbală (cf. TDR: 306).

Trăsăturile de sub 5.2. și 5.3. se încadrează între particularitățile comune graiurilor crișene și celor muntenești. Ele reprezintă exemple de evoluție independentă a unor tendințe apărute în decursul istoriei limbii, nepreluate de româna standard, dar amplificate în arii îndepărtate între ele din punct de vedere geografic.

6. Particularitățile care *i n d i v i d u a l i z e a z ă* graiurile românești din Ungaria pot fi grupate din punct de vedere diacronic astfel:

6.1. Elementul *a r h a i c e / v e c h i* care astăzi nu mai sunt atestate în alte zone ale dacoromânei sau apar în arii restrânse, recunoscute pentru arhaicitatea lor:

- variante ieșite din uz ale desinențelor unor adjective: pluralele feminine *mice, lunje, larje*, adjectivele invariabile *mare, subțire* (Marin 2000: 200–201);
- păstrarea formei și a sensului adversativ al conjuncției *ce* (Marin 2000: 206; 2002: 38);
- construcțiile cu verbul *a fi* predicativ de tipul *este cine* și *este care* pentru redarea subiectivelor: *este cine pune și boț* (B); *era cine făcea* [paivanuri] (Bt); *este care nu primește* [colindătorii], *este care primește* (A);
- folosirea lui *cine* cu sensul „care”: *erau săbăi cine coseau* (Bt) ș. a.

6.2. I n o v a ț i i care, chiar dacă se întâlnesc și în alte arii dialectale, aici au o frecvență deosebită:

- evoluția velarelor [c], [g] + [ă], [î] la [ke], [ki], [ge], [gi] (v. *supra*);
- modul de îmbinare a unor trăsături, dintre care remarcabilă este prezența în consonantism a două tendințe opuse: înmuierea (ca stadiu incipient al palatalizării) (Petrovici 1960: 9; Iancu 1975: 58, 60) și durificarea manifestată la majoritatea consoanelor; drept consecință a acestei particularități, uneori în vorbirea aceluiași informator pot apărea forme precum: *l'emn, mâr^le, rîe ducem, să întîlnjască, t'e duc'!* alături de *lângăn* „leagăn”, *melág* „meleag”, *olácă* „oleacă”, *năște* „niște”, *dă, pă* etc.

În **concluzie**, graiurile românești din Ungaria se grupează din punct de vedere dialectal cu graiurile învecinate geografic din România, împreună cu care formează arii continue, așa cum, de altfel, în perioada anterioară anului 1918, secole la rând, au făcut parte din același stat, Ungaria sau Austro-Ungaria. Așadar, aparținând subdialectului crișean, ele se încadrează firesc în grupul graiurilor dacoromâne nord-vestice.

Prin felul în care îmbină elementul învechit cu inovația, graiurilor din Ungaria li se potrivește caracterizarea lui Sextil Pușcariu referitoare la întreaga zonă vestică a dacoromânei: „Faptul că găsim inovații și în regiuni cu un caracter arhaic nu trebuie să ne surprindă, dat fiind veșnica evoluție a rostirii pe tot întinsul unei limbi. Rămâne totuși vrednic de atenția noastră faptul că asemenea inovații se prezintă în general cu aceleași arii de răspândire ca formele vechi păstrate în regiunile marginale” (Pușcariu, LR, II: 322).

Explicația relativelor deosebiri dialectale dintre comunitățile cercetate se află, pe de o parte, în însăși varietatea graiurilor, remarcată, în decursul timpului, în general, de către dialectologi. Pe de altă parte, aceste diferențe se pot explica prin faptul că legăturile dintre comunitățile românești, cel puțin în ultimii 100 de ani și în special între cele mai îndepărtate geografic, situate la nord și sud de Jula, au fost foarte slabe sau chiar inexistente. Dacă au existat totuși unele relații între sate, ele au fost, mai degrabă, pe axa orizontală, vest-est (deci cu vecinii din zonele înconjurătoare orașelor Oradea, Arad sau Timișoara) și nu pe direcția verticală, nord-sud.

În al treilea rând, pierderea treptată a deprinderii de a vorbi românește și a contactului cu factorul unificator – româna standard – a facilitat păstrarea unor trăsături (vechi/dialectale) diferite uneori de la sat la sat.

În ciuda acestor elemente ale diversității, unitatea de structură a graiurilor cercetate, apartenența lor la grupurile dialectale cu care se învecinează sunt evidente.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- ALR I, vol. I = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, de Sever Pop, vol. I, Cluj, 1938.
- Borbély 1990 = Ana Borbély, *Cercetări asupra graiurilor românești din Ungaria (Chitighaz, Micherechi, Otlaca-Pustă)*, Budapesta.
- Borbély 1998 = Ana Borbély, *Menținerea limbii române la Micherechi*, în „Simpozion”, VII, p. 151–160.
- Coțțiu 1971 = Mihai Coțțiu, *Observații asupra accentuării formelor verbale în graiurile oltenesti*, în „Fonetica și dialectologie”, VII, p. 159–172.
- Cosma 1985 = Mihai Cosma, *Situația limbii noastre materne*, Gyula.
- Densusianu, HLR = Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Tome II. *Le seizième siècle*, Paris, Librairie Ernest Letoux, 1938.
- Gr. rom. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, tipărită în cadrul programelor guvernamentale pentru Românii de Pretutindeni: „Limba română” și „Cercetarea interdisciplinară”, București, 2000, p. 42–121.
- Iancu 1975 = Victor Iancu, *Palatalizarea dentalelor în limba română*, Timișoara.
- Marin 1991 = Maria Marin, *Morfologia verbului în graiurile muntenești*, în „Fonetica și dialectologie”, X, p. 45–65.
- Marin 2000 = Maria Marin, *Elemente arhaice sau învechite în morfosintaxa graiurilor românești din Ungaria*, în „Fonetica și dialectologie”, XIX, p. 197–209.
- Marin 2002 = Maria Marin, *Importanța studierii graiurilor românești din Ungaria*, în „Simpozion”, XI, p. 32–43.
- Marin 2005 = Maria Marin, *Evoluția velarelor [c], [g] urmate de [ă], [î] în graiurile românești din Ungaria*, în *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Editura Universității de Vest, Timișoara, p. 345–356.
- Marin, Mărgărit 2005 = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiurile românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, Editura Academiei Române, București.
- NALR. Criș = *Noul atlas lingvistic român. Crișana*, I, de Ionel Stan, Dorin Urișescu, București, 1996; II–IV ms.

- Petrovici 1941 = Emil Petrovici, *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*, în „Transilvania”, 72, 8, p. 551–558.
- Petrovici 1954 = Emil Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în „Limba română”, III, 5, p. 5–17.
- Petrovici 1960 = Emil Petrovici, „*Depalatalizarea*” consoanelor înainte de *e* în Muntenia, sud-estul Transilvaniei și în dialectul istroromân, în „Cercetări de lingvistică”, V, 1, p. 9–22.
- Pușcariu 1924–1926 = Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în „Dacoromania”, IV, 2, p. 1303–1409.
- Pușcariu, LR, II = Sextil Pușcariu, *Limba română. II. Rostirea*, București 1959.
- Rosetti, ILR = Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, București 1978.
- Simpozion = *Simpozion. Comunicările Simpozionului Cercetătorilor Români din Ungaria*, I, 1992 ș. u.
- TDR = *Tratat de dialectologie românească*. Coordonator Valeriu Rusu, Craiova, 1984.
- Todoran 1956 = Romulus Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în „Limba română”, V, 2, p. 38–50.
- Todoran 1961 = Romulus Todoran, *Noi particularități ale sudialectelor dacoromâne*, în „Cercetări de lingvistică”, VI, 1, p. 43–73.

THE PLACE OF ROMANIAN IDIOMS FROM HUNGARY IN THE DACOROMANIAN DIALECTS STRUCTURE

ABSTRACT

Considering the main linguistic (phonetic and morphosyntactic) possibilities, the author establishes that the Romanian idioms from the South-Est of Hungary are grouped, from the dialectal point of view, with the idioms from Romania and they form together continuous areas. Therefore, they belong to the subdialects from Crișana and they are naturally included in the North-Western Romanian idioms group.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

PE MARGINEA UNUI GLOSAR DIALECTAL. Atestări „involuntare” (II)¹

IULIA MĂRGĂRIT

1. Pentru faptele de mai jos, identificate în *Glosar din Țara Hațegului* de Ar. Densușianu [= GȚH], și grupate sub numele „atestări «involuntare»”, am reluat, de fapt, titlul unui articol apărut în 2011². Am reactivat vechea titulatură pentru valabilitatea definiției „termeni colaterali, prin raportare la corpusul corespunzător, în sensul că aceștia apar, exclusiv, în glosări ori în citate” (Mărgărit 2011: 27). Cu alte cuvinte, dintr-un motiv sau altul, nu au fost incluși în inventarul propriu-zis. Decizia a aparținut autorilor, ca în cazul *Gl. reg.*, sau autorului, ca în cazul de față. Evident, Ar. Densușianu a avut intenția de a semnală cuvintele emblematică pentru ținutul său natal – Țara Hațegului, motiv pentru care a operat o anumită filtrare, în cele din urmă subiectivă, deoarece a lăsat deoparte tot ceea ce a considerat că este cunoscut, adică ceea ce el însuși cunoștea foarte bine. Cititorul nefamiliarizat cu graiul acestui „colț de miazăzi al Transilvaniei” (GȚH: 84), la parcurgerea materialului, în glosele lexemelor-titlu, întâlnește arhaisme, regionalisme pentru a căror descifrare i-ar mai trebui un dicționar sau, cel puțin, un glosar similar.

2. În cele ce urmează, prezentăm o listă alfabetică nonexhaustivă a unor astfel de cuvinte, împreună cu definițiile din care au fost extrase, uneori la limita dintre glosă și citat:

ai s.v. *aiuș* „*ai* sălbatic, ceapa ciorii, ce crește în ogoare, vitele o mănâncă bucuros, dar laptele de la vacile care m[an]âncă *aiușu* capătă mirosul greu al plantei” (GȚH: 85)³. Mai adăugăm un fapt evident că *aiuș*, în raport cu *ai*, constituie un derivat analizabil tocmai prin baza respectivă și un altul știut că, la rândul lui, *ai* „usturoi”, moștenit din lat. *allium*, a cunoscut și mai cunoaște încă o circulație limitată în Transilvania. DA indică 3 atestări pentru *ai* (Șincai, Hr., HEM: 598, *Doine*: 76, fără să valorifice GȚH).

argințită s.v. *șiclu* „lamină subțire de aur sau de argint, hârtie aurită sau *argințită*” (p. 169), participiu al verbului *arginți* „a polei, a sufla cu argint”, var.

¹ Numărul de ordine se explică prin faptul că deja am publicat *Atestări „involuntare”*, dar fără marcă numerică. Atunci când am realizat articolul, după lectura volumului *Glosar regional* [= *Gl. reg.*] de V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu [1961], nu bănuiam că va urma o întreprindere similară. Am apelat la numerotare pentru a sublinia continuitatea problematicii.

² *Atestări „involuntare”*, în „Fonetica și dialectologie”, XXX, p. 27–33.

³ Întrucât este vorba de o singură sursă, în continuare, ne limităm la indicarea paginii.

înv. pentru *arginta*, acesta din urmă, inclus în LB, atestat în *Psaltire* (1651) și la Frâncu–Candrea, R., 191. Nu figurează în DA cu atestarea din GȚH;

boană s.v. *pigol* „iau *boană de boană* sau puțin câte puțin” (p. 164); s.v. *cucuruz(i)* „știulei cu *boanele* pe ei” (p. 121), cu înțelesul „*boabă*”, germanism în Transilvania” < *Bohne* (v. DA s.v. 2.). În dicționarul-tezaur, cuvântul apare cu o unică atestare (HEM: 1531), tot din Hațeg, fără să fie menționat GȚH;

borbonele „bobițe de fructe, cu această formă” s.v. *turtea* „*borbonele* de jneapăn care servesc și pentru a parfuma în casă, puindu-le pe jeratic” (p. 172), absent din dicționare, în general, din DA, în mod special;

bostan „dovleac” s.v. *curcubete* (p. 121); s.v. *tambură* „un fel de supă care se face, punându-se făină de sămburi de *bostan* în apă fiartă, care apoi se toarnă peste pâine sfăr[â]mată și se mănâncă” (p. 170), cunoscut în Moldova și Transilvania (LB), după DA s.v. 1., 2., fără valorificarea înregistrării din GȚH;

brușos „cu bulgări, bolovani” s.v. *bordos* „*brușos*, gronțuros” [d. cale, drum, arătură] (p. 89), inclus în DA pe baza unei singure atestări;

calindroi s.v. *coldan* „calic, *calindroi*, haimana” (p. 119), cu înțelesul „ștregar, haimana”, atestat pentru Moldova și Muntenia, iar cu cel de „calic” pentru Năsăud (v. DA), semnalarea din GȚH nefiind citată;

călcătură „epilepsie” s.v. *ghială* sau *dială*, în locuțiuni, „du-te-n ghială «= du-te-n nevoie, la dracu!»”, averea-i ghială = nevoie, stropșeală, *călcătură (epilepsie)*” (p. 155), inclus în LB, H, XVII (Făgăraș), *Șez.*, II: 185 (Mold.), Reteganul P., V: 10, *Doine*: 6, fără atestarea din GȚH în DA;

călcâiul pâinii „colț, coltuc de ...” s.v. *donț* (p. 122), în DA cu 2 atestări, una pentru Moldova și alta pentru Transilvania, consemnarea din GȚH lipsind;

călțuni „un fel de ciorapi” s.v. *cioci* „*călțuni* de pănură, mai ales la copiii mici” (p. 93), în DA, cu atestări pentru Transilvania, cu precădere, din mai multe surse, în afară de GȚH;

cătărigi „catalige” s.v. *piciorang* „lemne cu un cârlig la capătul de jos în care umblă uneori pe sate, când e noroiu mare, pe alte locuri se zic *cătărigi*”, după DA, răspândit în Moldova și în Bihor, fără menționarea GȚH;

cinflor „graur” s.v. *pișcănfloare*⁴ „specie de graur galben, cu aripi negre, numit și *cinflor*” (p. 164);

clăcășie „stare, condiție de clăcaș” s.v. *chisâm* „sumă anuală de bani ce, în timpul *clăcășiei (obăgiei)*, trebuia s-o plătească clăcașul proprietarului pentru zilele de muncă [neefectuate]” (p. 92), cuvânt absent din dicționare;

corfă s.v. *targă* „coș, *corfă*, paner” (p. 170), după DA, cunoscut în Transilvania și Mușcel, în afara atestării din GȚH;

cotoi „motan” s.v. *cotoc* „pisoi, *cotoi*” (p. 120), larg răspândit, în afară de Trans. (v. DA);

⁴ Atât în DA, s.v. *cinflor*, cât și în DLR s.v. *pișcănfloare* apare aceeași glosă „grangur”, diferită de GȚH, dar neesențială pentru discuția de față.

covată s.v. *rusuroni* „pâine ce se face din răzăturile de pe *covata* în care s-a frământat aluatul” (p. 167), răspândit prin Bucov. și Mold., de unde a pătruns și în nordul Trans. (v. DA s.v.);

fiertură „ciorbă, supă (cu și fără carne) s.v. *păzitură* „fiertură, legume” (p. 164);

foale „burtă, abdomen” s.v. *vârlugă* „specie de pește, fără solzi, cafeniu închis pe spate, pe *foale* gălbui” (p. 173); s.v. *flămânzare* „moalele *foalei* dintre coaste și șold” (p. 154), consemnat pentru Transilvania (v. DA), dar fără GȚH;

gălăgi „a face gălăgie” s.v. *tocorez*, ~-*eamă* „bărbat sau femeie care *gălăgesc* mereu și care nu pot ține secretul” (p. 171); s.v. *spârdăi*, *spârdăiesc* „*gălăgesc*, vorbesc verzi și uscate” (p. 169); s.v. *sporojesc* „vorbesc mult, *gălăgesc*”, cu o unică atestare în DA, pe baza DICT;

gheață „grindină” s.v. *țidie* „*neauă* sau *gheață* mărunță ce merge pe râu și care, când sloii sunt mai mărișori, se face zai” (p. 171), inclus în DA pentru Trans. și Bucov., cu o unică atestare (Marian, *Nunta*: 787);

hiribă „hrib” s.v. *pitoancă* „*hiribă*, mânâtârcă” (p. 165), răspândit în Mold., Bucov., Trans. (DA), dar conform sursei citate, numai în formele *hrib*, *hirib*.

lădățuie „ladă mică, sertar” s.v. *lacră* ... „*lădățuie* de la masă sau scrin” (p. 158), conform surselor din DA, având curs în Mold. și Trans., dar fără GȚH;

legume „ciorbă, supă” (cu și fără carne) s.v. *păzitură* (p. 164) (v. *supra* s.v. *fiertură*).

limpede „neted(ă), fără asperități” s.v. *dădăuș* „*gheață limpede*” (p. 121) cu atestări, exclusiv, pentru Muntenia și Moldova (v. DA s.v.);

mâniecios s.v. *dăcos* „ranchiunos; *mâniecios*; răutăcios” (p. 121), absent din dicționare;

moșluz s.v. *pilug* „a rămas *moșluz*, *pilug* «și-a pierdut averea»” (p. 164);

nea(uă) „zăpadă” s.v. *țidie* (v. *supra* s.v. *gheață*);

nesucces „însucces” s.v. *bâc* „se aplică [atunci] când cineva se bucură de nesuccesul cuiva” (p. 87), cuvânt inexistent în dicționare;

obăgie „stare, condiție de (*i*)*obag*” v. *supra* s.v. *clăcășie*, consemnat în DLR pe baza unei singure atestări din Ialomița (*Când a venit Cuza, am scăpat de obăgie și de străpoarte* – GN, I: 203);

ori, *a-și veni în ori* s.v. *descebălui* „*a-și veni în ori*, a se deștepta din amețeață, din somn, din beție ...”, cunoscut în Trans., Mold., Ban., pe baza mai multor surse, dar fără GȚH;

păuni s.v. *chitesc* „a se găti, a-și face găteala, *a se păuni*” (p. 121), cuvânt inedit, ca și *păunit* adj. s.v. *chitit* „gătit, *păunit*” (p. 122);

pânzărie „pânză” s.v. *ujog* „pământul sau mătura făcută din *pânzărie* netrebuincioasă cu care se mătură cuptorul de cenușă înainte de a băga pâinea” (p. 172), semantism inedit;

pânzătură de masă „față de masă” s.v. *măsăriță* (p. 160), compus învechit și regional (v. DLR s.v. *pânzătură*), fără să figureze între surse și GȚH;

pepeși refl. [d. fructe] „a se bate, a se bătuci” s.v. *misculariu* „specie de pom, face fructe mici, cafenii și tari, care se pot mânca numai după ce *se pepeșesc*”

(p. 160), cuvânt inedit, DLR înregistrează *pepeșit* „turtit”, alături de *pepeș*, ambele atestate prin împrejurimile orașului Brașov;

pitușcă s.v. *pupurez* „pâine mică, *pitușcă*” (p. 166), derivat înv. și reg. (v. DLR s.v.);

prostogan s.v. *nătălog* „bădăran, *prostogan*, tont” (p. 162), cuvânt absent din DLR;

rociu s.v. *răcilă* „un fel de *rociu* sau mreață cu care se prind peștii” (p. 164); s.v. *cristac* (p. 120), regionalism atestat în Mold. și în sudul Trans. (v. DLR s.v.);

rosură s.v. *julitură* „*rosură* de botină, de ham” (p. 158), după DLR, înv. și reg., atestat la S. Fl. Marian, Ins., 242;

sconat s.v. *născocor* „pretențios; fanfaron; îngâmfat”: *Nu te mai face născocor! Prea ești născocor!*, după DLR, specific Munteniei;

scurge refl. „a se vărsa” s.v. *răstocesc* „sec un râu, abătându-l în altă parte sau o mlaștină făcând-o să se scurgă” (p. 166), semantism învechit (v. DLR s.v. III.1.);

slaniță „leasă” s.v. *coșer* „*slaniță* de uscat poame” (p. 120);

smintișă „sămăchișă” (?) s.v. *mitică* „mâncare din smântână, unt și *smintișă*” (p. 161), cuvânt absent din dicționare;

sorliță s.v. *uligane* „*sorliță*, vultur” (p. 172), element regional, cu puține atestări (v. DLR);

stârvesc s.v. *putoresc* „lenevesc, stau fără lucru, *stârvesc*” (p. 166), cu o unică atestare: SDLR;

strământură „fir desfăcut dintr-o țesătură” s.v. *stramă* (p. 170), absent cu acest sens din dicționare;

șinor s.v. *roit* „figurile de șinor ce se fac pe pulpa de sus, pe cioareci” (p. 167), element regional (v. DLR s.v.);

șireție s.v. *scîlipui* „scot, storc ceva de la cineva, cu vorbe sau cu vreo *șireție*” (p. 168); derivat rar., în DLR, cu 2 atestări (Mold., Trans.);

știulei „știuleți” s.v. *cotarcă* „coșeriu de grădele în care se ține păpușoiu pe *știulei*” (p. 120); s.v. *cucuruzi* „*știulei* cu boanele pe ei” (p. 121);

tâtâi refl. „a se bălbâi” s.v. *tântăvesc* „bălbâi, *tâtâi*” (p. 170), cuvânt inedit;

trăgulă „tîgvă cu ajutorul căreia se trage băutura din butoi” s.v. *tiușă* „plantă al cărei fruct se întrebuințează pe sate ca tîgvă sau *trăgulă*; *trăgula* însăși” (p. 171);

țârțăriță „măzărîche” s.v. *mielușei*, cunoscut în sudul Transilvaniei (v. DLR s.v.), nu figurează cu atestarea din GȚH;

ursoanie s.v. *babură* „urloiu se mai numește și capră sau *ursoanie* pe care iese fumul în pod la casele țărănești” (p. 86); cf. DLR *ursoaie*, fără semnalarea variantei din GȚH;

zărâncit „pipernicit” s.v. *șomâc* „om mic, *zărâncit*” (p. 169); s.v. *zepeticit* „*zărâncit*, mic și slab” (p. 173).

3. Atestările enumerate reprezintă mai multe categorii de fapte:

3.1. Cuvinte inedite, neintroduse încă în dicționare, cum sunt următoarele: *borbonele* s.f. pl., dim. de la *borboană*, împrumut din bg. *бърбона*, apropiat de

etimon nu numai prin semantism (v. *supra*), ci și prin formă, comparativ cu stadiul actual, rezultat în urma unei metateze: *broboană*. Lexemul, pentru conservarea formei etimologice și a semantismului primordial, este considerat specific ariei sudice (Mărgărit, *Vocab.*: 275), datorită poziției geografice a zonei. După cum rezultă din informația GȚH, împrumutul a cunoscut, încă din secolul al XIX-lea, o difuziune mai largă; ar putea să fie vorba de o mediere datorată graiurilor oltenești; *clăcășie*, derivat secundar de la baza *clăcaș* (< *clacă*), denumește condiția socială a țăranilor într-o anumită epocă. Din familia lexicală, grupată sub nucleul *clacă*, menționat în DA, lipsește derivatul semnalat și neînregistrat până în prezent în dicționare; *măniecios*, derivat analogic, probabil după *supărăcios*, pe care îl dublează ca sens; *păuni*, cu part. adj. *păunit*, diferit prin conjugare și semantismul concret de parasinteticul *împăuna*. Verbul semnalat a apărut, probabil, pe baza unei comparații sugestive tocmai pentru a exprima acțiunea de împodobire ostentativă a cuiva, similară cu penajul special al păsării menționate. Derivatul verbal *pepeși* confirmă o situație din lexicul regional, creată prin fixarea împrumutului maghiar *pepeș* < *pépes* [d. fructe] „bătut, bătucit”, înregistrat în jurul Brașovului, împreună cu adj. *pepeșit*, cu o anumită evoluție de sens, întrucât definește particularitatea nasului în urma unui accident, prin cădere: *pepeșit* „turtit”, atestat în absența verbului corespunzător (v. DLR s.v.). Consemnarea verbului *pepeși*, exprimând acțiunea prin care un obiect rămâne marcat, dobândind o particularitate, completează familia lexicală și atestă consolidarea regionalismului în palierul dialectal; *prostogan*, variantă neatestată de la derivatul *prostonac* (v. DLR s.v. *prostănac*), ca rezultat al unei metateze: *prostocan* și a sonorizării velarei [c] > [g]; *smintișă* atestă cursul împrumutului, de origine sârbă, *sămăchișă* „lapte acru”, cu unele modificări fonetice în varianta hipercorectă refăcută, *sămătișă*: disimilare vocalică totală [ă] – [ã] > [ã]: *smătișă*. Prin contaminație cu *smântână* s-a creat o nouă variantă, *smintișă*, s.v. *mitică* „mâncare din unt, smântână și *smintișă*”; *tâtăi* „a bâlbâi”, cu part. *tâtăit*, probabil o formație onomatopeică s.v. *tântăvesc*, dacă nu chiar o variantă fonetică a acestuia. Alteleori, este vorba numai de un semantism, ocultat în dicționare, prin nevalorificarea atestării. Astfel este cazul *pânzărie* „pânză”, prin dezvoltare de sens în sinonimie cu baza, în ciuda sufixului colectiv, *-ărie* prin care se analizează derivatul, ori *hiribă*, variantă morfologică inedită, în raport cu *hirib*, creat prin anaptixă (cf. *hrib*), prin refacere din pluralul acestuia sau *ursoanie*, absent în DLR, care a înregistrat numai *ursoaie* în temeiul înregistrării în Damé, T.

3.2. O categorie distinctă o constituie unitățile lexicale înregistrate cu una, două atestări în dicționare și, prin urmare, îmbogățite, sub acest aspect, datorită GȚH. Dintre acestea menționăm următoarele: *argișit*, ~-ă figurează numai în LB; *boană* s.f. pl. ~-e, atestat exclusiv în HEM; *călcâi*, ~-ul *pâinii*, consemnat în DA cu o atestare pentru Moldova și una pentru Transilvania; *cătăriși* „catalige”, menționat în DA pentru Moldova și Banat; *brușos*, ~-oasă – apare cu o atestare din Trans.; *gălăgi*, inclus în DA pe baza informației din DICT; *lădățuie* confirmat în

LB. Existența unor atestări unice ar putea pune sub semnul întrebării verosimilitatea și credibilitatea acesteia. O astfel de situație se întâlnește pentru *obăgie*, consemnat în Ialomița și confirmat în Hațeg ca modalitate de adaptare în vocabularul dialectal.

3.3. Unele dintre elementele astfel identificate figurează în DLR pentru o singură provincie; *sconat* „fanfaron” și *zărâncit* „pipernicit”, după DLR cu răspândire exclusiv în Muntenia. În aceste condiții, datorită atestărilor din GȚH, poate fi vorba de o arie de răspândire, de la început, mai largă sau de extensiune, ulterioară, prin infiltrare în timp și în alte zone. În aceeași situație sunt *sorliță* având curs doar în Bucovina sau *rosură* numai în Moldova, după DA. Evoluții similare pe baza aceluiași tendințe, restrângeri ori extensiuni ale unor fenomene sunt tot atâtea posibilități interpretative facilitate de informațiile unui glosar.

3.4. Alte atestări din aceeași categorie, nepreluate în DLR apar, în dicționarul-tezaur, ca învechite. O atestare în plus pentru *limpede* „neted”, *pânzătură*, *pitușcă*, *rosură*, *scurge*, *strămătură*, ar fi completat fericit tabloul difuziunii acestora în diacronie.

4. Faptele reperate în GȚH, incluse în definiția preexistentă „atestări «involuntare»”, pe care am formulat-o din punctul de vedere al interesului autorului față de anumite elemente lexicale, ar putea fi definite, totodată, „atestări indirecte”, dar din perspectiva lectorului. Semnalarea lor, indiferent de titulatura sub care s-ar întâmpla să fie grupate, a urmărit să atragă atenția beneficiarului asupra necesității de valorificare integrală a unei astfel de lucrări. După cum s-a putut vedea, lista termenilor stabilită de către autor este susceptibilă de completări după lectura „totală”. În cele din urmă, selectările, operate într-o etapă premergătoare pentru alcătuirea lucrării, se completează cu lexemele identificate într-o etapă ulterioară, la lectură, prin valorificarea acesteia, ca instrument de lucru, fiind la fel de prețioase. În fond, atestările „involuntare”, prin posibilitatea de recuperare, devin tot atât de valoroase, ca și cele impuse de voința autorului. Unda de reproș se adresează dicționarelor realizate după publicarea GȚH. Exploatarea restrictivă a cuvintelor-titlu constituie un neajuns pentru însuși scopul urmărit de operele lexicografice în cauză. Cea dintâi pierdere vizează elementele inedite, rămase în afara repertoriilor de cuvinte, pentru mai mult de un secol, apoi, pentru cele deja înregistrate, numărul atestărilor conservate în stadiul minim, de asemenea, prin inutilizarea informației din GȚH și, în sfârșit, calitatea inventarului unei lucrări cu profil lexicografic, din punctul de vedere al cuprinderii elementelor lexicale învechite sau regionale. Așadar, în cazul lucrărilor lexicografice de felul glosarelor dialectale, pledăm pentru valorificarea integrală a corpusului respectiv, în locul celei parțiale practicate. Cu alte cuvinte, în operația de valorificare să fie avute în vedere, alături de cuvintele-titlu și cele existente în definiții ori în citate și, neincluse în corpusul de bază dintr-un motiv sau altul. Un astfel de procedeu, pe lângă exemplificarea și diversificarea dicționarelor, sub aspect repertorial, ar constitui un beneficiu mai întâi chiar, în întreprinderea de realizare a acestora. Unele dintre glosele oferite de Ar. Densuşianu

au valoarea unui îndreptar în stabilirea sensului, dar mai ales a etimonului. Așa, de pildă, pentru *defruptesc* refl. „*mânc* [sic!] *de dulce* sau *de frupt* în zi de post”, în definiția autorului identificăm atât semantismul comun al celor două locuțiuni, prin urmare, relația lor sinonimică, cât și potențiala bază derivativă a fiecărui denominativ în parte. Putând pune semnul egalității între *mănânc de dulce* = *mă dedulcesc* și *mănânc de frupt* = *mă defruptesc*, ne dăm seama că, în vederea derivării, aglutinarea prepoziției cu lexemul precedat devine inevitabilă. Prin urmare, cele două verbe se analizează prin (*a mânca*) *de dulce*, respectiv, (*a mânca*) *de frupt* + suf. *-i*, iar caracterul lor delocutiv este evident. DLR consideră verbele comentate derivate cu prefix *de-* + *dulce* și *de-* + *frupt*, soluție nefirească, improprie, în raport cu realitatea lingvistică. Un argument suplimentar pentru propunerea de mai sus îl constituie un caz chiar din inventarul GȚH. Este vorba de *întreochia* [d. vite] „a căpăta o boală la (între = în) ochi”, după explicația DA „li se fac un fel de oase *în ochi* [= *între ochi*] și viermi și atunci se zice că sunt întreochiate”. Verbul *întreochia* se analizează prin construcția prepozițională *între ochi*, aglutinată ca bază derivativă, și sufixul corespunzător, așa cum s-a întâmplat în cazurile anterior citate: *dedulci*, *defrupti*. Conversiunea unei construcții prepoziționale în bază derivativă, respectiv, *de coajă* din *a curăța de coajă* a fost semnalată, comentată și clarificată de Romulus Todoran (1998: 54). În viziunea acestuia, verbul primordial *decoji*, a fost asimilat abuziv derivatelor cu *des-*, prin hipercorectitudine, creându-se varianta *descoji*. Argumentele în favoarea acestei propuneri sunt preexistența sintagmei prepoziție + nume și semantismul „zero” al augmentului, căci între *caji* și *decoji* deosebirea sunt strict formale pentru un semantism comun: *a curăța coaja*, *a curăța de coajă*. În acest fel se conturează categoria delocutivelor, cristalizate ca formații verbale, având ca punct de plecare anumite locuțiuni al căror nucleu constă dintr-o construcție prepozițională convertibilă în bază derivativă.

5. Oportunitatea glosarelor dialectale, ca lucrări autonome, sau ca sursă pentru alcătuirea de dicționare, rămâne în afara oricărei discuții. Dar dacă subiectivismul unui autor de glosar reprezintă o constantă, cu urmări, mai mult sau mai puțin evidente (avem în vedere categoria unor vocabule excluse din repertoriul lucrării), obligația dicționarelor, a autorilor de dicționare, este de a perfecta profilul sursei primare prin simpla lectură integrală a acesteia.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

DA	Academia Română, <i>Dicționarul limbii române</i> , București, 1913–1948.
Damé, T.	Fr. Damé, <i>Încercare de terminologie poporană română</i> , București, 1898.
DLR	Academia Română, <i>Dicționarul limbii române</i> (DLR). Serie nouă, București, 1965 și urm.
DICȚ.	Cuvânt atestat în dicționare (contemporane).
Doine	<i>1000 doine, strigături și chiuituri</i> , culese de mai mulți învățători zeloși. Culegere de doine, strigături și chiuituri, ce se obișnuiesc la jocurile și petrecerile noastre populare, Brașov, 1891.

- Frâncu–Candrea, R. Teofil Frâncu și George Candrea, *Rotacismul la moși și istrieni*, București, 1886.
- GN, I–II I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. Sperantia, *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, [vol.] I, II, București, 1906–1907.
- GȚH *Glosar din Țara Hațegului*, de Ar. Densusianu, A–C, p. 85–94; C–D, p. 119–123; F–Z, p. 153–173, în „Revista critică-literară”, III, Iași, 1895.
- HEM B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor. Tomul I–III, București, Stabilimentul Grafic Socec și Teclu, Tomul I–II: 1887, Tomul III: 1893.
- Marian, *Nunta* S. Fl. Marian, *Nunta la români*. Studiu istorico-etnografic comparativ. Ediția Academiei Române, București, Tipografia Carol Göbl, 1892.
- Marian, *Ins.* S. Fl. Marian, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor*, 1903.
- Mărgărit, *Vocab.* Iulia Mărgărit, *Vocabularul graiurilor muntenesti actuale*, București, Editura Academiei Române, 2009.
- Reteganul, P. I–V Ioan Pop-Reteganul, *Povești ardelenesti*. Culese din gura poporului de... Partea I–IV, Brașov, Editura Librăriei Nicolae Ciurea, 1880.
- SDLR August Scriban, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iași, 1939.
- Șez. „Șezătoarea”. Revistă pentru literatură și tradiții populare, Fălticeni. Anul I, 1892 ș. u.
- Todoran 1998 Romulus Todoran, *Contribuții la studiul limbii române*, ediție de Ion Mării și Nicolae Mocanu, Cluj-Napoca, Editura Clusium.

ON A DIALECTAL GLOSSARY “INVOLUNTARY” OCCURRENCES (II)

ABSTRACT

The author re-discusses the aspect of “involuntary” occurrence that had been previously dealt with in an article that was published in 2011, because it represents the same problem. This time, it is about words that were identified in *Glosar din Țara Hațegului* by Ar. Densusianu, but not in the corpus, but in the glosses made by the author. Due to the importance of these signaled elements, the author amplifies the discussion from 2011.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

GRAIURILE AROMÂNEȘTI DIN PENINSULA BALCANICĂ.

SITUAȚIA ACTUALĂ¹

MANUELA NEVACI

Aromânii formează mai multe *g r u p u r i*, deosebite între ele prin particularități de grai, la care se adaugă anumite elemente specifice privind portul, muzica, unele obiceiuri, ca și modul de viață și ocupațiile. Cele mai importante grupuri sunt: **pindenii, grămostenii, fărșeroții și grabovenii.**

Popoarele în mijlocul cărora trăiesc în Peninsula Balcanică îi numesc, în general, *vlahi*², termen prin care este desemnată întreaga populație romanizată, din nordul și din sudul Dunării. Grecii îi mai numesc *cuțovlahi* ‘vlahi șchiopi’ și *caraguni* (purtători de gune negre) *burdzóvlaxos*³ și *arvanitovlahi* (vlahi originari din Albania), sârbii *țințari* iar albanezii *rēmëri* și *čobani*.

Atât lat. *romanus* (> rom. *român*) cât și sl. *vlah*, termeni folosiți pentru a se numi atât românii nord-dunăreni, cât și românii sud-dunăreni, arată originea comună a acestora, ca descendenți direcți ai populației romanizate din Imperiul Roman de Răsărit.

În perioada 1 august – 30 septembrie 2011 m-am deplasat în Grecia prin contractul postdoctoral POSTDRU „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, ID 59758/2010, finanțat din Fondul Social European (FSE),

¹ Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

² Numele *vlah* este de origine celtică și a fost introdus în Balcani pe cale slavă (cf. Capidan 1942: 146). Termenul *vlah*, care denumește o populație românească (probabil aromânească), apare în secolul al XI-lea la istoriograful Kedrenos, referindu-se la un eveniment petrecut în anul 976, și apoi în documentul anexat la *Strategiconul* lui Kekaumenos (secolul al XII-lea), scris de un aromân, și atestă prezența unei populații românești în Grecia încă din secolul al X-lea (cf. Saramandu 2004:19).

³ Kyriazis 2013 (în volumul de față) demonstrează cum *burdzóvlaxos* este un calc după *caragüne*:
μπουρτζόβλαχος o [burdzónvloxos] : (μειωτ.) αγροίκος, απολίτιστος άνθρωπος. [μπούρτζι(i) -ο- + βλάχος, ίσως από την έννοια `καστροφύλακας']

μπούρτζι το [búrdzi] : φρούριο που βρίσκεται πάνω σε νησιά και προστατεύει την είσοδο του λιμανιού. [τουρκ. burc ‘κάστρο’ -i (από τα αραβ.)]

μπουρτζο- < μπρούτσο- < alb. bërruc / brruc ‘gunë burrash prej leshi delesh, ‘me thekë të gjatë; shark’ < **berr** ‘bagëti e imët’. Trajtat μπρούτσα, μπερούτσα edhe në greqishten e Epirit. Pra μπουρτζόβλαχος < μπρουτσόβλαχος ‘βλάχος που φοράει μπρούτσα’.

prin Programul Operațional Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013 (POS DRU), cu proiectul *Identitate românească în context balcanic*.

În timpul șederii în Grecia am efectuat anchete de teren și înregistrări de texte dialectale (100 de ore) la aromânii:

– pindeni: Vlahoclisura, Mețovo (Aminciu), Anilion (Cheari „locul unde apune soarele”) Siracu, Veria, Avdela, Perivoli, Samarina

– fărșeroți: Kristalopiyyi, Horopani (Stenimahos), Katerini, Neaguște, Pisuderi

– grămosteni: Meyala Livadia, Gramoste, Deniscu.

Localitățile menționate se află în Macedonia grecească, în Epir (Pind) și în Tesalia.

Am profitat de deplasarea în Balcani, pentru a efectua, de asemenea, anchete în Albania la aromânii:

– fărșeroți din localitățile Corcea, Pleasa, Moscopole, Drenova, Fier, Ducasi, Përmet, Andon Poçi, Stan Carburnara, Shqepur, Poian, Saranda

– graboveni–Shipska, Pogradec.

De asemenea, am efectuat anchete de teren și la aromânii din Muloviște, R. Macedonia.

Multe din localitățile vizitate au atestări vechi, unele dintre ele chiar foarte vechi: Siracu, Mețovo, secolele XII, XIII. Altele sunt așezări noi, după 1950, după sedentarizarea aromânilor păstori în general, în locurile de iernat: Kristalopiyyi (așezare de fărșeroți întemeiată în 1954, în Grecia), Andon Poçi și Drenova (Albania, așezări de fărșeroți), Oreokastro (grămosteni originari din Mayala Livadia), Nea Perivoli în câmpia Tesaliei (Pindeni originari din Perivoli, Pind) Nea Zoi (fărșeroți din Albania, stabiliți în Câmpia Tesaliei). Unora dintre localitățile vizitate li s-a schimbat denumirea, de exemplu, Horopani, în Stenimahos, în urma părăsirii satului de către aromâni, prin venirea în România, în locul lor fixându-se greci veniți din Asia Mică (Turcia) și din zona Odesei (Rusia).

Au fost înregistrați subiecți din toate generațiile de vorbitori, cu grade diferite de instruire. Mulți dintre subiecții chestionați sunt plurilingvi, datorită statutului aparte al răspândirii teritoriale a dialectului: ei au venit în contact permanent prin comerț sau păstorit cu vorbitorii limbilor balcanice (greaca, albaneza, slava macedoneană, bulgara) și prin realitățile nou create în urma destrămării Imperiului Otoman. Granițele nou create ale statelor balcanice s-au fixat în zone locuite de aromâni, separându-i, în mod artificial, membrii aceleiași familii rămânând în țări diferite.

Studiul interferențelor lingvistice la nivel balcanic este o temă de actualitate, dată fiind situația de astăzi din zona cercetată, unde, alături de aromâni, există slavi macedoneni, bulgari, albanezi, greci.

Interesul cercetării constă în relevarea modului în care dialectul aromân se conservă în mediu aloglot. Totodată, raportarea la dacoromână conduce la rezultate importante privind romaniata nord- și sud-dunăreană.

Vom face prezentarea noastră pe graiuri, evidențiind concordanțele cu dacoromâna și conștiința românității, precum și anumite particularități de grai neșemnalate până în prezent.

GRAIUL PINDEAN

Un aspect interesant în zona Pindului privește unele toponime de origine românească, care apar în zone unde populația aromânească a fost asimilată: *Discata* (< vb. *discic* ‘despic’, lat. *dissecare*), *Carpenisi* (< **cărpiniș* < lat. *carpen.*). Alte toponime există azi în localități aromânești: *Ĝug* ‘jug’ < lat. *jugum*, *Ampirătoare* < lat. (*Via*) *Imperatoria*, toponime înregistrate în apropiere de Meșovo, cea mai importantă așezare aromânească din Pind. Altele sunt localități ale căror nume a fost tradus în greacă: *Nkare* (< *kari* ‘locul unde apune soarele’), tradus de greci în *Anilion* ‘fără soare’, *Amer* (< *mer* ‘măr’), tradus de greci în *Milia* ‘măr’ sau lăsate ca în graiul aromânilor: *Cornu* și *Paltin*.

Din bogatul material lexical înregistrat în graiul pindean ne-au atras atenția câțiva termeni de origine latină păstrați în zona *Siracu-Meșovo*.

Prima atestare a localității Meșovo (arom. *Aminciu*) este din 1380 în cronică fraților Philanthropinos Proklos și Komnenos. Ca așezare, Meșovo este situată pe *Via Egnatia*, cunoscută de aromâni sub numele de *Calea Mare*.

Meșovo, cu 4471 de locuitori, este locul de naștere al lui Evangelos Averoff, ministru de Externe al Greciei între anii 70 și 80 ai secolului trecut, care a sprijinit înființarea unui muzeu etnografic aromânesc la Meșovo, cu bogate colecții de artă tradițională.

Încă din 1430, sultanul Murat II a acordat privilegiile *mincenilor* (locuitorilor din Aminciu), care păzeau trecătoarea *Ĝug*, care se află la cumpăna apelor între Thesalia, Epir și Macedonia, cuvânt de origine latină pătruns și în greacă: *Zygos*. Aceste privilegii de autonomie locală au fost reînnoite în 1659 de sultanul Mehmet IV, rămânând în vigoare până în 1924, Meșovo fiind centrul unei federații autonome locale formată din localitățile aromânești Siracu, Malakasi, Milia, Anilion, Votonosi, Palia Koutsoufliani (Platanistos) și Dervenita (Anthochori).

Prin urmare, zona Meșovo-Siracu este una dintre vetrele românismului sud-dunărean, ceea ce explică păstrarea unor termeni latinești, în timp ce în alte graiuri au fost înlocuiți cu termeni împrumutați din slavă, greacă, albaneză. Majoritatea termenilor sunt comuni cu dacoromâna.

În localitățile din Pind terminologia agricolă s-a conservat mai bine decât în celelalte graiuri ale aromânei, deși zona este o enclavă în mediu grecesc:

arátu (< lat. *aratru(m)*) ‘plug’

strîmburári (< lat. *stimulu(m)*) ‘strămurare’

cámbu (< lat. *campus*) ‘câmp’

áru (< lat. *arare*) ‘a ara’

sęáminu (< lat. *seminare*) ‘a semăna’

sățiru (< lat. **sicilare/sicilire*) ‘a secera’
triiru (< lat. *tribulare*) ‘a treiera’
săpu (< lat. *sappare*) ‘a săpa’
yizmu (< lat. *vindemiare*) ‘a culege via’
vómeră (< lat. *vomer, -ere*) ‘fier de plug, brăzdar’
sărcleđu (< lat. *sarculare*) ‘a prăși’.

Pindul este o arie conservatoare veche, care confirmă cele menționate anterior. Ultimii trei termeni, *yizmu*, *vómeră*, *sărcleđu*, nu s-au păstrat în graiurile nordice ale aromânei.

Deși este o zonă montană, favorabilă păstoritului, acești termeni dovedesc faptul că în măsură egală s-a practicat și agricultura în mod neîntrerupt.

Particularități fonetice. Graiul pindean se caracterizează prin câteva particularități fonetice, precum:

Vocale. Păstrarea lui *i* final asilabic după consoanele *t*, *đ* (în alternanță morfonologică cu *c*, *g*): *sațí* (sg. *sac*^u ‘sac’), *fuđí* (pers. I. *fug*^u ‘plec’), *porțí* (sg. *pórcu* ‘porc’), *múłđí* (per. I *múłgu* ‘mulg’), față de *saț*, *fuđ*, *pórt(â)*, *múłđ(â)* în alte graiuri.

Păstrarea lui *u* final plenison după o consoană la pindenii din Meșovo: *ámu* ‘am’, *ómu* ‘om’, *pótu* ‘pot’, *vrămu* ‘voiam’ etc. față de *am*^u, *om*^u, *pot*^u, *vrăam*^u.

Consoane. Sonorizarea consoanelor surde *c*, *t*, *p* urmate de nazală: *ngárcu* ‘încarc’, *múndi* ‘munte’, *scúmbu* ‘scump’ etc., față de *ncárcu*, *múnti*, *scúmpu* în celelalte graiuri.

Prezența, în cuvinte împrumutate din greacă, a consoanelor *θ*, *δ*, *γ*, trecute la *t*, *d*, *g* în graiurile aromânești vorbite în mediu lingvistic slav: *θime*^u ‘temelie’ (< gr. *θεμέλιον*), *luskídă* ‘așchie’ (< gr. *λουσκίδα*), *γambró* ‘mire’ (< gr. *γαμπρός*), față de *timé*^u, *luskídă*, *grambó*.

Consoana *ș* se rostește dur, având ca urmare trecerea vocalelor anterioare în seria centrală: *șí* ‘și’, *șăđ* ‘șed’, față de *și*, *șed*^u în celelalte graiuri.

Accidente fonetice. Sincopa vocalelor în poziție neaccentuată apare cu o frecvență mai mare în graiul pindean față de celelalte graiuri ale aromânei: *fțea* ‘fața’, *vđea* ‘pleca’, *mga* ‘mânca’ *țea* ‘zicea’, *alnă* ‘urca’, *aná* ‘a aduna’ etc., față de *fățea*, *fuđea*, *măcă*, *dățea*, *alină*, *adună*.

Adverbul *acși* ‘așa’ (< lat. *ac-sic*) prezintă un fonetism specific graiului pindean (față de *așé* în graiul fărșerot, *ași* la grămosteni).

Surprinde că, alături de particularitățile specifice graiului pindean, găsim elemente de grai fărșerot, explicabile prin stabilirea păstorilor fărșeroți în Meșovo, așa cum ne-a relatat subiectul intervievat: *noj ađá Aminču avđám^u dđáu táxi⁴ di*

⁴ *táxi*, s. pl. de la *táxe* ‘clasă’ < gr. *τάξις*.

oámiń/ avęámu vńńıfl ți bágá dímtă⁵ ți erá fáptâ tu luláke⁶ ș-lǝá únă culǝáre așá vńnitá, mușátă⁷, arhundikáscă ș-ațǝá u bágá zanačáđfl⁸ / u bágá émburfl⁹ / u bágá oámińıfl di nvıțátúră / dáscafl ațél¹⁰ /șı avęámu șı álgıli /álgıl' erá picurárlı [...] și erá greų când^u uná fețıtă vńnitá sâ mártá la algi s-duțǝá la picurári // próta fețıtă de-aǝa de-Amíncu ți s-dúsi la picurári erá Tama al^u Aprázi // [Noi aici în Aminciu aveam două feluri de oameni: îi aveam pe vńneșii ce puneau postav ce era făcut [vopsit] în liliachiu și căpăta o culoare așa vânătă, frumoasă, domnească și pe aceea o purtau meșteșugarii, o purtau negustorii, o purtau oamenii cu învățătură, dascalii aceia și îi aveam și pe albi, albiu earu ciobanii [...] și era greu când o fată „vânătă” se mărita la albi, se ducea la ciobani. Prima fată de-aici din Aminciu care s-a dus la ciobani era Tama a lui Aprazi].

Fenomenul se regăsește și în alte așezări orășenești, întemeiate de aromâni: Crușova, Moscopole, Târnova.

În memoria locală, la Crușova se cunoaște proveniența locuitorilor originari din:

Albania (fărșeroți) din: Buruva, Corcea, Moscopole (fărșeroți și graboveni), Pleasa, Poiani și grămosteni din Nicolița;

Grecia: (pindeni) din: Breaza, Vuhorina, Mețovo, Samarina și grămosteni din Gramoste, Linotopi.

De asemenea, în Moscopole, fiecare cartier reprezenta un alt grup de aromâni: fărșeroți, graboveni din Greava, pindeni din Mețovo, grămosteni din Gramos. De aceea denumirea de moscopolean nu acoperă o realitate dialectală, însemnând ‘locuitor al Moscopolei’, iar prin ceea ce s-a denumit *grai moscopolean*, este, de fapt, ținând seama de particularități, graiul *grabovean*, numit ca atare de Gh. C. Roja, grai vorbit în localitățile Greava, Lunca, Nicea, de unde provenea doar o parte a populației Moscopolei.

^u *final* asilabic după grup consonantic: *plăng^u* ‘plâng’, *caft^u* ‘caut’ pentru *plăngu*, *caftu* (forme așteptate în griul pindean).

La fel ca în graiul fărșerot, înregistrăm labializarea lui *i* neaccentuat: *aputrusiră* ‘năvăliră’, *prumuvǝără* ‘primăvară’, *alunusésucu* ‘treier’ pentru *apitrusésucu*, *primuvǝără*, *aluniséscu* în restul graiurilor pindene.

⁵ *dímtă*, s, ‘dimie, postav de lână’ < gr. δίμτον; *adímtă*, cu proteză în celelalte graiuri.

⁶ *luláke* ‘liliachiu’ < gr. λουλάκι.

⁷ *mușátă* adj. ‘frumoasă’ < lat * (*in*)*formusiatu*s, formă pe care în dacoromână o regăsim în *înfrumușa* (CDDE 2003; DER).

⁸ *zanačáđfl*, s. pl. art. de la *zanačáđ* < *zánáti* < tc. *zanaat* ‘meserie, meșteșug’, cu desinența de plural: [-(e)áđ] la substantivele masculine. Desinența de plural în discuție vine din greacă [-áδεε], iar substantivele cărora li se adaugă la plural sunt împrumuturi relativ recente din greacă și turcă:[ǎ]: [-áđ]: *amirá*: *amiráđ*, *căsábă*: *căsábáđ*, *pără*: *părăđ*, *udă*: *udáđ*.

⁹ *émburfl*, s. m. pl. art. de la *émbur* ‘negustor’ < gr. έμπορος. Adaptarea împrumutului din greacă s-a realizat prin articularea cu art. hot. enclitic *l*, ca în graiul grămostean; în graiul fărșerot, grupul *rl* s-a redus la *r*, probabil înaintea fazei de palatalizare a lui *l*, deoarece în graiul *fărșerot* forma articulată definit la masculin este *émburi* (grupul *rl* nu se putea reduce la *r*).

¹⁰ Forma *ațél* păstrează pe *l* etimologic, care în dacoromână a evoluat la *i*.

În graiul pindean am înregistrat, de asemenea, trecerea lui *i* la *i/ă* în silabă neaccentuată, ca în graiul fărșerot: *trăcúră* ‘trecură’, *văđúĵ* ‘văzui’ etc., pentru *tricúră*, *viđúĵ*.

Forma *săntu* ‘sunt’ (3 pl.) este în graiul pindean vorbit în Meșovo identică cu cea a fărșeroților plisoț, față de *súntu* (prin asimilare: *săntu* > *súntu*).

năsă, pron pers., 3 sg. fem. ‘ea’, formă specifică graiului fărșeroților din Albania, apare și în graiul din Meșovo.

În poziție finală neaccentuată *e* nu se închide la *i* (la fel ca în graiul fărșeroților din

Albania): *măre* adj. ‘mare’, *túte* ‘toate’, *árme* ‘arme’, *pále* ‘săbii’, față de *mári*, *túti*, *ármi*, *páli*.

Va, prez. impers. III sg. ‘trebuie’ se folosește la fel ca în graiul fărșerot, față de *prindi* ‘trebuie’ în celelalte graiuri pindene: *va s-cântám*, față de *prindi s-cântám*.

Graiul pindean, cel mai conservator dintre graiurile aromânei, este totodată neunitar, fapt conștientizat de vorbitori:

Mațúți / Calári / Sirácu / véclu Sirác^U ș-Vaθimít / ațgáli sănt^U a noastră ținț / ș-álte ma-nsus^U de-apóęa cări va ájbâ Vavúsa / Avdéla / Fúrca / erá múlti / ála nu zburásc tuț únă idýa límbă / [Mațúți / Calári / Sirácu / vechiul Siracu ș-Vaθimít / acelea sunt ale noastre cinci [sate] / și apoi altele mai sus care trebuie sa fie Vavúsa / Avdéla / Fúrca / erau / dar nu vorbesc toți același grai] [Cósta al^U Mitl, 69 ani; Siracu, Grecia].

O preocupare lingvistică în direcția inaugurată de George Murnu a fost pentru noi, în timpul cercetărilor de teren, identificarea unor cuvinte de origine aromână în graiurile grecești nordice, fapt care evidențiază importanța românității în acest spațiu. Exemplificăm cu termeni precum *arat*, *plug*, *cupăc^U* ‘stejar’ (cu derivatele *cupăcînă* și *cupăcár*) și cu toponimele existente.

Alte cuvinte atestate de noi în graiurile grecești din Epir sunt:

alas ‘las’ < ar. *las*^U < lat. *laxare*, pentru gr. *αλίμovo*

albu ‘alb’ < ar. *alb*^U < lat. *albus*, pentru gr. *άσπρος*

auș ‘bătrân’ < ar. *auș*^U < lat. *avus*, pentru gr. *γέρος*

apă < ar. *apă* < lat. *aqua* pentru gr. *νερό*

áęe ‘aici’ < ar. *aqáęe* < lat. *ad-hicce*, pentru gr. *εδώ*

yin ‘vin’ subst.’, < ar. *yin*^U < lat. *vinum*, pentru gr. *κρασί*

pátru < ar. *pátru* < lat. *quattuor*, pentru gr. *τέσσερις*

murízo ‘muri’ < ar. *mor*^U < lat. *moriri*, pentru gr. *πεθαίνω*.

Alte cuvinte au fost atestate în zona estică a muntelui Olimp¹¹:

acrișus ‘acreală’ < ar. *acriș*^U < derivat de la *acru* + suf. *-iș*, pentru gr.

τυρόγαλω

anila ‘milă’ < ar. *nílă* < sl. *milǎ*, pentru gr. *παίδεμα*

¹¹ Vezi și Douga-Papadopulu, Tsitsilis 2006.

arīfus < ar. *arīc*¹² < lat. *ericius*¹², pentru gr. *σκαντζόχοιρος*
bárba < ar. *bárbă* < lat. *barba*, pentru gr. *πυγούνι*
batán ‘dârstă’ < ar. *bátán* < lat. *batualia*, pentru gr. *μέρος με νερό, όπου χτυπών
τα υφαντά για να πκλώσουν*
blúda ‘urticarie’ < ar. *blándă* < lat. *blandus*, pentru gr. *αλγινός*
brjásca < ar. *bróască* < lat. **brosca*, pentru gr. *βάτραχος*
cačúla ‘căciulă’¹³ < ar. *căciulă*, cf. alb. *kësuljë*, pentru gr. *καπάκι γούνα*
cánura ‘canură’ < ar. *cánură* < lat. *cannula*, pentru gr. *μάλλινη κλωστή
γνεσμέση στη ρόκα*
canutus ‘cărunt’¹⁴ < ar. *cănut*¹⁴ < lat. *canutus*, pentru gr. *γκρίζος*
capúsa ‘căpușă’¹⁵ < ar. *căpușă*, cf. alb. *këpushë*, pentru gr. *τσιπούπι πλατι*
cása < ar. *cásă* < lat. *casa*, pentru gr. *σπίτι*
curnutus ‘cornut’ < ar. *curnut*¹⁴ < lat. *cornutus*, pentru gr. *αυτός που έχει κέρατα*
dala ‘zară’ < ar. *dală*, cf. alb. *dhallë*, pentru gr. *βουτυρόγαλα*
fócus ‘foc’ < ar. *foc*¹⁴ < lat. *focus*, pentru gr. *φωτιά*
gurgúla ‘gurgui’ < ar. *gurgúl*¹⁴ < lat. *gurgulio*, pentru gr. *στρογγυλή πέτρα*
gúša < ar. *gúșă* <¹⁶ probabil lat. *geusiae*, cf. alb. *gušë*¹⁷, pentru gr. *βρογχοκήλη*
laj ‘negru’ < ar. *laj* < lat. *laius*, pentru gr. *κόρακας*
mútus ‘mut’ < ar. *mut* < lat. *mutus*, pentru gr. *μουγγός*
*pétur*¹⁸ ‘foaie de plăcintă’ < *pétură* < lat. *pitula*, pentru gr. *Φιάλες, κομμάτι της
πίτας*
strunga ‘strungă’¹⁹ < ar. *strungă*, cf. alb. *shtrungë*²⁰, pentru gr. *πόρτα των
προβάτων*
şóputus ‘izvor’ < *şóput* < bg. *šipot*, pentru gr. *πηγή*
vitul ‘vătui; ied de un an’ < ar. *vitúl*¹⁴, cf. alb. *vëtlj(ë)*²¹, pentru gr. *κατοίκι μετα
ένα έτος*.

Interesantă este pătrunderea în greacă a cuvintelor *stragllátos* ‘străgheață’ < ar. *strâglăt*¹⁴ < lat. *extra-coagulata* și *mârcát*¹⁴ ‘iaurt’ (< lat. *marcere* REW 5345), *úrda* ‘urdă’²² < ar. *úrdă*²³, cf., alb. *urdhë*, generale în aromână. *Stragllátos* este

¹² Cf. Murnu 1902: 22: „din rom. provin ngr. *arítzios*”.

¹³ Vezi și Brâncuș 1983: 53; Brâncuș 1995: 30; 56 atestă forma *căsuică* ca „o încrucișare a termenului fărșerot *căciică* cu corespondentul albanez”; Saramandu 1981: 395.

¹⁴ Vezi și Vătășescu 1997: 257.

¹⁵ Vezi și Brâncuș 1995: 31.

¹⁶ Cf. Meyer-Lübke 23; Murnu 1902: 25: „Din rom. provin ngr. *γκούσα*”

¹⁷ Vezi și Brâncuș 2012: 17.

¹⁸ Cf. alb. *petull* ‘foaie de plăcintă’.

¹⁹ Vezi și Brâncuș 1983: 117; Brâncuș 1995: 44; Saramandu 1981: 395.

²⁰ Vezi și Brâncuș 2012: 15.

²¹ Vezi și Brâncuș 2012: 15.

²² Vezi și Brâncuș 1983: 125.

²³ Tot din rom. provin ngr. *οἴρδα* (Murnu 1902: 37), bg. *urda*, sb., slov., rut., ceh. *urda*, pol. *horda*.

folosit curent în terminologia culinară pentru comercializarea produsului specific aromânesc. Păstrarea termenului latinesc în aromână (cu sensul ‘a putrezi, a se macera’ din latină), față de dacoromână și de limbile balcanice, în care a pătruns *iaurt* (< tc. *yogurt*) demonstrează că aromânii au păstrat vechea rețetă de preparare a acestuia, nefiind nevoie să împrumute un alt procedeu, și, implicit, termenul pentru produsul finit. *Urdhë* este în albaneză un termen dialectal, ceea ce ar putea însemna că prezența lui în albaneză a fost întărită de existența lui *urdă* în aromână, termen general românesc. Faptul că unii dintre termenii menționați în aromână au în albaneză forme dialectale influențate fonetic de cuvintele aromânești, ca și prezența aceluiași termenii în dialectele grecești din Epir, confirmă constatarea făcută de Eqrem Çabej privind poziția centrală a aromânei, din punct de vedere geografic, în Peninsula Balcanică²⁴.

Observăm că în lista termenilor aromânești pătrunși în graiurile grecești din Epir și regiunea Pieria, cu excepția lui *şóput*^{ll}, de origine slavă, toți sunt moșteniți din latină sau din substrat, fapt care arată vechimea termenilor aromânești. În formele grecești apar consoanele *ç, g, ş, j*, inexistente în greacă, iar *ð* trece la *d*, de unde rezultă că termenii nu au fost adaptați fonetic la sistemul limbii grecești. Existența acestor fonetisme în graiurile grecești de nord se explică printr-o importantă prezență aromânească în zonă. Este posibil ca aceste cuvinte să fi rămas de la o populație aromânească grecizată. Tot în acest sens amintim faptul că în graiurile grecești de nord, vocalele *e, o* în poziție neaccentuată se închid la *i, u* ca în aromână: *γερόματι* > *γιράματι* ‘bătrânețe’, *αλωνίζω* > *άλουνίζω* ‘treier’. La nivel consonantic atestăm fonetismele *çl, gl*, specifice aromânei, pentru *çl, gl* din greacă: *κλαφται* > *κλ'αφται* ‘scâncesc’, *γουλιανός* > *gl'ανός*. Fenomenul este semnalat pentru albaneză în dialectul tosc de Grigore Brâncuș pe baza *Atlasului dialectal al limbii albaneze*: „În aceeași zonă sudică, și grupul paralel *gl* (rostit *gl*) a evoluat la fel (I, h. 59b, vechiul grup *gl* în *gju* „genunchi”, *zgju* „stup”, *i gjatë* „lung”). Am reținut reprezentarea pe hărți a grupurilor consonantice *kl, gl* pentru motivul că acestea s-au păstrat mai ales în satele locuite și de aromânii fărășeroți, în al căror grai, după cum se știe, *çl, gl* se rostesc *çl, gl*: *çlajë, glëmu*”²⁵.

O problemă interesantă privește cuvântul *sărmăniță* ‘leagăn’, a cărui origine este controversată: în DDA se spune că termenul provine din greacă, în timp ce în *Dicționarul etimologic al limbii grecești* al lui Triandafilidis se precizează că termenul provine din aromână. Identificăm în acest cuvânt partea finală *-iță*, care pare a fi un sufix diminutival, fără a se cunoaște cuvântul de bază.

²⁴ Çabej 1076: 3.

²⁵ Brancuș 2012: 9.

GRAIUL FĂRȘEROT

În ceea ce privește graiul fărșerot, menționăm câteva particularități nesemnificate în lucrările anterioare.

Particularități fonetice

Vocale. În graiul fărșeroților *plisoț* [ã] sub accent urmat de nazale, se rostește atât ca *ã* nazalizat *sãbãtã*, *pyãde*, cât și, mai ales, în prezent, ca [ã] *sãmbãtã*, *pyãde*, (sãmbãtã, plãnge), ceea ce reprezintă o evoluție recentă.

În lucrările de specialitate se semnalează faptul că în graiul fărșerot nu există, în general, [a] protetic.

Graiul fărșerot	față de	graiul grãmostean
<i>rãu</i>	‘rãu’	<i>arãu</i>
<i>rãmãn</i> ^U	‘rãmãn’	<i>armãn</i> ^U
<i>raft</i> ^U	‘croitor’	<i>arãftu</i>
<i>veg</i> ^U	‘veghez’	<i>avég</i> ^U

Proteza lui *a* apare totuși în graiul fărșerot în cuvinte ca: *arãți* ‘rece’, *acũmpur*^U ‘cumpãr’, *aspãrg*^U ‘sparg’, *aspãr*^U ‘sperii’, *alũmt*^U ‘lupt’, forme pe care le-am înregistrat la fărșeroții din Albania. Fenomenul poate fi interpretat ca o evoluție recentă, paralelă cu cea înregistrată în graiurile aromânești care au [a] protetic.

Diftongi și vocalele scurte finale. În graiul fărșeroților *plisoț* vorbit astăzi în Albania, diftongii *œa*, *œa* se realizează ca *ê*, *ô*: *fêtã* ‘fatã’ *sœpi* ‘soare’. În ceea ce privește diftongul *œa*, am notat rostirea lui ca *já*: *fjãtã*, fenomen nesemnalat până în prezent la fărșeroții *plisoț*, nici la cei stabiliți în Dobrogea, ceea ce ne face să considerăm că este vorba de o evoluție recentă. Surprinzător, am notat rostiri cu diftongul *œa*: *sœari*, în variație liberă cu *ô*. Rostirile cu *œa* nu au fost semnalate până în prezent la fărșeroții din Albania; este posibil să fie vorba de o evoluție recentă, o revenire la rostirea cu *œa*, sub influența fărșeroților *șopani*, care l-au păstrat pe *œa* netrecut la *ô*.

Reducerea diftongului *œa* la *a*, după [r], am înregistrat-o în forma *mutrãm* (pentru *mutrœãm*) ‘priveam’.

Consoane²⁶. În ceea ce privește consonantismul semnalăm următoarele fenomene:

Trecerea lui *l* la *y*, *ĩ*, schimbare recentă semnalată parțial în graiul grãmostean, am înregistrat-o pentru prima dată și în graiul fărșeroților *plisoț* din Albania: *fũryi*/*fuĩĩ* ‘hoții’, *yap*/*ĩap* ‘pestriț’, *ursoĩyi* ‘ursuleții’ pentru *fur*^l, *lar*, *ursońl* la ceilați aromâni.

²⁶ În acest subcapitol voi prezenta doar acele particularități de natură fonetică și schimbări care pot indica tendința în evoluția consonantismului acestui grai.

Semnalăm și următoarele forme, pe care le-am atestat izolat, la fărșeroții din Albania, pentru prima dată:

ntār̄bǎ ‘întrebă’, cu grupul *ntrǎ* trecut la *ntār*; *zdiḑḑi* ‘desfăcu’ cu *zdi-* inițial pentru prefixul *dis-*; *dḑ-avígǎra* ‘de jur împrejur’ (pentru *dḑ-avrigǎra*), cu reducerea lui *vr* la *r* prin disimilare.

Morfologie. În domeniul morfologiei, semnalăm următoarele schimbări:

Articolul. Amușirea lui [i] final din forma de genitiv/dativ singular a articolului hotărât enclitic la substantivele masculine: *a fićóñu*, *a lúpu*, *a băḑbátu*. Fenomenul apare mai ales la fărșeroții *plisoḑ*. La fărșeroții *șópañ* formele *a fićóruḑ* ~ *a fićóru* se află în variație liberă.

Verbul. În graiul fărșeroților, inclusiv la cei din Albania, se constată un fenomen recent, anume reducerea numărului de conjugări de la patru la trei prin trecerea verbelor de conjugarea a III-a, puțin numeroase, la conjugarea a II-a: *fǎḑire* → *fǎḑǎri* ‘facere’; *spúniri* → *spunḑari* ‘spunere’. De asemenea, unele verbe de conjugarea a IV-a trec la conjugările I sau a II-a. Verbele de conjugarea a IV-a slabă în *-ǎsc* și verbele de conjugarea a IV-a tare trec la conjugarea întâi: (*avḑ*^H) *avḑǎri* → *avḑári* ‘auzire’ și (*amuḑǎsc*^H) *amuḑǎri* → *amuḑári* ‘amușire’, în timp ce verbele de a IV-a slabă în *-esc* trec la conjugarea a II-a: (*añurḑesc*^H) *añurḑiri* → *añurḑǎri* ‘mirosire’, (*mutrésc*^H) *mutriri* → *mutrǎri* ‘privire’.

Forma de perfect compus 3 pl. a verbului *am* este *ar*^H, față de *ay* în restul aromânei, probabil sub influența formei de pers. 3 sg. *ari*.

O particularitate a aromânilor *plisoḑ* din Albania este forma de ind. prez. pers. 1 sg. și 3 pl. *-est*^H la verbele de conj. a IV-a slabă în *-esc*^H: *mutrést*^H față de *mutré*^H ‘privesc’ la ceilalți fărșeroți, prin analogie cu forma de pers. a II-a sg.: *mutréšt*^I (probabil și sub influența formei de pers. a III-a sg. *mutrǎști*).

Formele *bim*^H ‘bem’ și *biḑ* ‘beți’ (verb de conjugarea a II-a : *bḑári*), atestate la fărșeroți, inclusiv la cei din Albania, se explică prin analogie cu verbele de tipul *mutrim*^H, *mutriḑ* (verb de conjugarea a IV-a trecut de la conjugarea a II-a: *mutriri* → *mutrǎri*, așa cum am semnalat mai înainte).

La ind. imperfect, forma de pers. a 2-a pl. este *cǎntát*^H față de *cǎntát* în restul aromânei, devenind identică cu cea a perfectului simplu: *cǎntát*^H. Observăm că s-a evitat confuzia cu forma de prezent, ajungându-se la confuzia cu forma de perfect simplu. În felul acesta, s-a marcat opoziția prezent–perfect : prez. *cǎntát* – impf., pf.s. *cǎntát*^H.

Imperfectul verbului *a fi*, pers. a 3-a sg. este *ará* față de *irá*, la ceilalți fărșeroți și *ǎrá* în restul graiurilor, evoluție recentă la fărșeroții *plisoḑ* din Albania.

Adverbul. Folosirea adjectivului *gǎlǎ* fem. sg. cu valoare adverbială, având sensul ‘doar, numai’, e atestată numai la fărșeroți, în celelalte graiuri folosindu-se adjectival :

graiul fărșerot
vini elʷgɔálă ‘a venit numai el’
víniră elʷgɔálă ‘au venit numai ei’
vini ɨja gɔálă ‘a venit numai ea’
víniră ɨli gɔálă ‘au venit numai ele’

celelalte graiuri ale aromânei
vini elʷgólʷ ‘a venit el singur’
víniră elʷgólʷ ‘au venit ei singuri’
vini ɨa gɔálă ‘a venit ea singură’
víniră ɨli gɔáli ‘au venit ele singure’.

Lexicul. În cercetările noastre de teren la fărșeroți am înregistrat câțiva termeni neatestați în DDA:

bácavă ‘(despre lâna oilor) de culoare roșcată’
biłbcʷ ‘loc’ (etimologie necunoscută)
bizbiłʷ ‘fluier’ (etimologie necunoscută)
călămíște ‘porumbiște’ (der. de la *călâmi*)
cóță ‘strâmt, îngust’ (< alb. *koce* ‘trestie subțire’)
cutură ‘bucată de brânză’ (< tc. *guioeuturi*)²⁷
grămbă ‘pir’ (etimologie necunoscută)
gumitică ‘cană de băut apă’ (probabil derivat de la *gumétă* ‘jumătate’)
láfı ‘bârfă’ (< alb. *lafë*)²⁸
*scăndrămă*²⁹ ‘podea’ (de la *scăndură*)
sínça ‘sine’ (lat. *se+ne*)
vičʷ ‘vițel’ (< alb. *viç*).

sensuri neatestat în DDA:

ancúnʷ ‘fumez; ațâț (focul) în celelalte graiuri’ (< lat. **in-cunneare*)³⁰ ;
blănă ‘bucată de brânză’ (< sl. **blana*)
parmaticó ‘copil deștept (precoce)’ (< gr. *πλιματικός*)
*pipiriță*³¹ ‘ardei’ (derivat din *pipér*, în DDA); noi credem că e un derivat de la radicalul gr. *πιπέρι* ‘ardei’
pufkie ‘minune’ (< alb. *rrufë*)³²
*sămítă*³³ ‘pâine proaspătă’ (< tc. *simit*)
sărúnă ‘oraș’ (< *Sărună*)³⁴
dădă ‘bunică’, cf. srb. *dada*, alb. *dadë*, tc. *dady*. DDA îl înregistrează numai cu sensul de ‘mamă’, păstrat în vorbirea fărșeroților *șópań*,
átă ‘mama’, cf. alb. *atë* ‘tată’, pl. ‘părinți’, împrumut recent la fărșeroții din Albania.

²⁷ Cf. alb. *kuturú*.

²⁸ Termen dialectal în albaneză, cu sensul ‘vorbă, trâncăneală, bârfă’; cf. tc. *laf*.

²⁹ Formă creată după modelul *căldărămă* ‘caldarâm’, prin contaminare cu *scăndură*.

³⁰ Etimologie necunoscută în DDA.

³¹ Pentru *pipiriță* DDA nu atestă sensul de ‘ardei’. Este atestat sensul ‘solniță’.

³² Sens neatestat în DDA; atestat *TSar*.

³³ *Sămítă*, inițial însemna ‘pâine făcută cu maia din năut’.

³⁴ DDA afirmă „cuvânt inexistent”, folosit cu valoare poetică. Cuvântul e prezent și astăzi în vorbirea fărșeroților *șópań* cu sensul ‘oraș’.

Câțiva termeni înregistrați de noi prezintă interes privind concordanțele cu albaneza:

bánă, ‘viață’. DDA pune sub semnul întrebării originea directă din albanezul *banë*, care în albaneză (învechit) semnifică ‘locuință, colibă ciobănească’. În albaneză există verbul *banoj* cu sensul ‘a locui, a viețui’, de la care, probabil, pe teren aromânesc, s-a realizat un derivat regresiv *bană* cu sensul ‘viață’.

çilimçân, înregistrat de DDA numai cu sensul ‘băiat’, l-am atestat cu sensul vechiului albanez *çilimi* ‘copil (3–8 ani), fiu’.

fumëy, pl., *fumëyã* ‘copilul, copiii dintr-o familie’ < lat. *familia*. Pentru sens, comp. alb. *fëmijë*³⁵ ‘copil’ (din latină), cu același sens ca în aromână prin *fumëy* înțelegem ‘totalitatea copiilor dintr-o familie’.

gîgâ (invariabil), s. alb. *xhixha* ‘scânteie’: *Nu tç-aprôâki di foc*^U, *çâsti gîgâ* ‘nu te apropia de foc, este scânteie’.

ûmplu ‘împlinesc (anii)’, cf. alb. *mbush* ‘împlinesc (anii)’: *Mini ûmplujî jn jît ań*, cf. *Unë mbusha njëzet vjet*.

nou, *năj* a dobândit sensul de (tânăr), fiind un calc semantic după albanezul *ri* ‘1. nou; 2. tânăr’; la fel și grecescul *véoc*; termenul apare și în sintagma *nvçástã náu* ‘nevastă tânără’.

O altă categorie o reprezintă cuvintele de origine latină comune cu albaneza, neînregistrate ca fomă sau ca sens în alte graiuri; cuvintele sunt înregistrate și comentate pentru aromână, în general, de Cătălina Vătășescu (1994)³⁶:

cânt^U ‘a citi’, alb. *këndoj* (< lat. *cantare*), în alte graiuri: *gîvâsescu* (< gr. *διαβάζω*)

nûmir^U ‘a număra’, alb. *numëroj* (< lat. *numerare*), în celelalte graiuri: *misúr*^U (< lat. *mensurare*)

scriir^U ‘a scrie’, alb. *shkruaj* (< lat. *scribere*), în alte graiuri: *nyrâpsescu* (< gr. *γράφω*)

sămt^U ‘sfânt’, alb. *i shëntjë* (< lat. *sanctus*), în alte graiuri: *aç*^U (< gr. *άγιος*).

Câțiva termeni comuni cu albaneza, înregistrați de noi la fărșeroții din Albania, au fost discutați recent de Gr. Brâncuș, în studiul *Atlasul lingvistic al albanezei. Concordanțe cu româna*, publicat în FD, XXXI/ 2012: 5–19.

barç^U ‘alb’, alb. *bardë*

daș^U ‘drag’, alb. *dash* ‘berbec’; în aromână avem de-a face cu evoluție semantică, la început termenul semnifică ‘mielul preferat’

șută ‘oaie fără o ureche’, alb. *shutë*.

S-au păstrat, de asemenea, foarte bine, în dialectul aromân, termeni de origine latină în domeniul prelucrării lânii și a țesutului la războiul de țesut : *țes*^U ‘a țese’ < lat. *texere*, *urđâsc*^U ‘urzesc’ < lat. *ordire*, *fus*^U ‘fus’, lat. *fusus*, *furcă* ‘furcă’ < lat.

³⁵ Vezi și Brâncuș 1999: 84 „femeie avea până în secolul al XVI-lea sensul *familie, casă*, înțelegându-se toți membrii unei familii, ori numai soția și copiii” și Vătășescu 1997: 17.

³⁶ Vătășescu 1997: 45, 441.

furca, spată ‘spată’ < lat. *spatha*, *liță* ‘liță’ < lat. *licia, cáir* ‘caier’ < lat. **caiulus, glem* ‘ghem’ < lat. **glemus, torc* ‘torc’ < lat. *torquere* etc., termeni generali în aromână.

Se știe că aromâna a păstrat din latină câțiva termeni, neîntâlniți în dacoromână, pe care i-am atestat în graiul fărșerot: *amint* ‘a câștiga (bani); a naște’ < lat. *augmentare*; *dimănd* ‘a trimite vorbă; a chema’ < lat. *demandare*; *(mi) dirin* ‘a se chinui’ < lat. *delirare*; *(mi) dăpir* ‘a dispera; a-și smulge părul’ < lat. *depilare*; *sărín* ‘locul unde se pune sare pentru oi’ < lat. **salinea* (pl. *salinae*), care apare și în albaneză sub forma *shëllirë* ‘saramură’; *ápiră* ‘răsare soarele’ < lat. **aperire*; *țățiră* ‘năut’ < *cicer, -rem*; *suél* ‘lâna care se tunde de pe burta oii’ < *sub-illia*; *uină* ‘ovină’ < lat. *ovina*.

Un grai aparte au aromânii așezați în Republica Macedonia, localitatea Muloviște, din apropierea orașului Bitolia. „Ca înfățișare, afirmă Th. Capidan, ei nu se deosebesc de aromânii grămusteni în mijlocul cărora trăiesc. Numai graiul lor este puțin deosebit. [...] Ei sunt oameni inteligenți, muncitori ca toți aromânii, și foarte întreprinzători”³⁷. Theodor Capidan, ocupându-se de originea meglenoromânilor, pe baza unui element din graiul muloviștenilor și gopeșenilor, anume rostirea lui *î, ă* sub accent ca *o*, a presupus că „tulpina acestor aromâni ar ținea de megleniți”. În graiul fărșeroților originari din Albania, *ă*, accentuat în poziție nazală, uneori, în vorbire se pronunță ca *o* deschis.

Tache Papahagi³⁸, în studiul *Originea Muloviștenilor și Gopeșenilor în lumina unor texte*, publicat în „Grai și suflet”, IV, 1923, p. 195–256, afirmă că desprinderea din grupul megleniților a muloviștenilor ar fi avut loc în secolul al XVI-lea.

Particularități fonetice

În vocalism

e : ă

După *ț < ċ* trecerea lui *e* la *ă* are loc, în graiul din Muloviște, numai în forma *ațâl* < *eccum illum*, ca și cum *ț* ar proveni din *t*: *să-l' da ficórlu ațâl* „să-i dea băiatul acela”, *s-duse pi locul ațâl* „se duse în locul acela”.

Tot în această formă: *țâl* se întâlnește și în Ohrida³⁹.

ea : e

În textele înregistrate, diftongul *ea* apare în variație liberă cu *e*: *feti* dar și *fėti*; *dēdi* pentru *dědi*.

Sunt și cazuri când apare *ea* după *ș* (rostit moale): *așeáyo* „șă”.

³⁷ Capidan 1932: 19.

³⁸ Papahagi 1923: 195–256.

³⁹ Weigand 1895: 72.

uă : o

Acest tip de monoftongare apare numai în graiul din Muloviște la substantivele terminate în *-uă*: *no* pentru *neăuă* ‘nea’, *g'ițo* pentru *g'ițăuă* ‘vițică’.

În *consonantism*

ĝ: j

Particularitatea fonetică care deosebește graiul aromânilor din Muloviște de restul aromânei este rostirea lui *ĝ* ca *j*: *ajutór* pentru *aĝutór*, *joc* pentru *ĝoc* etc. Prin urmare, în graiul din Muloviște avem *j* pentru *ĝ* ca în dacoromână etc.

ç: z

Un fenomen specific este trecerea lui *ç* la *z*: *Dumnezău* pentru *Dumniçău*, *fuz* pentru *fuç* ‘fugi’, *traz* pentru *traç* ‘tragi’, *mărzine* pentru *mărçine* ‘marginie’ etc.

șt: șc

Redarea lui *șt* ca *șc* este o particularitate a graiului din Muloviște care se regăsește în graiul din Crușova: *zburășci* ‘vorbește’, *vluhutășci* ‘aromânește’.

Particularități morfologice. Articularea substantivelor masculine este ca în dialectul dacoromân: *bărbátul* și *bărbățil'* în loc de *bărbátlu* și *bărbățli'*. În urma amuțirii lui *-u* final, se păstrează tipul mai vechi de articulare, care se identifică cu acela din dacoromână: *anul*, *aușáticul*, *mușátul*, *cápul*, *pápul* etc. Acest fel de articulare se întâlnește foarte des la scriitorii din secolul al XVIII-lea, în special în *Codex Dimonie: episcopul, lúpul, jócul, mėsul*⁴⁰.

Pronumele nehotărât ‘tot, toți’, apare în forma *tot*, *tçátă*, *tóț*, *tçáte*, formă apropiată de cea din graiul fărșeroților din Albania, în loc de *tut*, *tútă tuț*, *túti* la ceilalți aromâni⁴¹.

În ceea ce privește unele **aspecte etnografice** din zonele cercetate, menționăm jocul *aruyucării*, echivalentul *căiuților*. În localitatea aromânească Vlahoclisura, pe care am vizitat-o, acest joc îl practică, în noaptea de Anul Nou, tineri în port de soldați cu mască pe față. Semnificația este aceeași ca în cazul căluților din spațiul dacoromân, aceea de ritual de trecere. Termenul *aruyucărí* are la bază cuvântul grecesc *άλoγoς* ‘cal’. La fărșeroți termenul apare sub forma de *liyuçărí*, care susține această etimologie.

În dimineața Anului Nou, băieții se fac *liyuçari* sau *aruyucari*, își pun o mască cu o coadă de vulpe în vârful, o trag peste față și mai pun o coadă de vulpe în spate, după care se duc în mijlocul satului și joacă, sunând cu clopoței. Abia apoi urmează colindul prin case. În Vlahoclisura tinerii se îmbracă în costum de soldat⁴², își pun o mască pe față și poartă săbii de lemn. Se strâng în cete și pornesc

⁴⁰ Cf. Nevaci 2009: 134–146.

⁴¹ Nevaci 2007: 90.

⁴² Brâncuș 2004: 48 și Brâncuș 1991: 111: *călăraș* în limba română semnifică și ‘soldat de cavalerie’.

pe la case petru a ura. Ceremonialul presupune lovitul săbiilor și săritul peste foc. Recent au fost primite și fetele în cetele de *liyućari*. „Un alt obicei interesant este și acela cunoscut la păstorii din Pind sub numele *arugucari* sau *ligucari*, care se identifică cu *Călușarii* de la noi. În ziua de Anul Nou se formează cete de tineri în fiecare comună, travestiți în fel și chip, purtând clopote de diferite mărimi, cu masca pe față și înarmați cu măciuci și săbii de lemn, aleargă din casă în casă spre a strânge daruri”⁴³.

În multe dintre localitățile vizitate se practică obiceiul Sânzienelor, numit în aromână *Taianí* (cu sensul de ‘Sfântul Ion’, echivalentul *Sânzienei* din dacoromână). I.-A. Candrea afirmă că în dacoromână termenul *Sânziene* provine din *Sanctus/a dies Johannis*). Interesantă este, așa cum a arătat Grigore Brâncuș⁴⁴, concordanța cu alb. *Shëngjiin*, termen provenit din lat. *Sanctus Johannes*. În aromânescul *Taianí*, *ta* (fem.) provine din lat. *Sancta* din *Sanctus/a dies* Corespondentul lat. *Johannis* este în aromână *Iani* ‘Ion’, formă adaptată după gr. *Ιώνη*. Semnificația magică este aceeași ca în spațiul dacoromânesc. Sărbătoarea *Taianí* se ținea în ziua de 23 iunie. Pericle Papahagi⁴⁵ afirmă că grecii, bulgarii, sârbii și albanezii nu cunosc această sărbătoare.

La Vlahoclisura în ajunul zilei de 23 iunie femeile porneau în căutarea unei plante numite *cusîță* ‘ferigă’ și o acopereau cu frunze pentru a nu-i fi luată de altă femeie. Atunci când găseau planta căutată, o însemnau, adică fiecare femeie lega planta găsită cu un șnur roșu, apoi culegeau sulfină, pe care o foloseau la împodobirea găleții în care aruncau *cusîța* împletită în cunună. După ce găleata era ornată cu flori, se mergea la trei izvoare, *șópati*. La fiecare *șópat*, cât timp se lua apă, se interpreta un cântec ce a intrat în ceremonialul de nuntă: „Úmple sórá, veársă frate”. La miezul nopții găleata, în urma unui ritual, era „condusă la culcare”. În dimineața zilei de 24 iunie fetele mergeau și luau *cusîța* din găleată și o împleteau în cozi pentru ca părul să crească mai frumos. Însoțite de băieți, care purtau săbii din lemn, mergeau la casele oamenilor să dea apă din găleata în care a fost planta; pentru această apă ei primeau un ban de argint. Cine bea apa în care a dormit *cusîța* nu se îmbolnăvea tot anul, femeile deveneau fertile, iar fetele își găseau ursitul.

Fetele din satele din jurul orașului Veria (Grecia) împodobesc găleata cu piese de argint din port. Când se întâlnesc două cete, schimbă câte un ban de argint, spunând că podoabele de argint spălate cu apă de la *Taianí* nu se mai înnegresc.

În jurul Avdelei, în timp ce femeile desfășoară ritualurile de *Taianí* bărbații petrec și ei într-un mod diferit. Ei îl îmbracă pe unul dintre ei în mireasă, îl urcă pe un măgar și îl plimbă pe la fântâni – trei fântâni – unde îl pun să se închine. Tot drumul se trag focuri de pușcă. După ce încheie acest drum, se duc în centrul satului (*misuhóri*) și joacă. Seara merg prin sat cântând: *Taianí ianizmáta* ‘*Taianí înmiresmata*’:

⁴³ Capidan 1942: 83.

⁴⁴ Brâncuș 1999: 54; Brâncuș 2004: 167–169. Vezi și Vătășescu 2009: 193–202.

⁴⁵ Papahagi 1900: 29.

taʃani⁴⁶ ʃanizmata⁴⁷ /
 cócâza⁴⁸ ʃ-ma nícâza⁴⁹ /
 iu nkisíʃi⁵⁰ diń t̃e-adráʃi⁵¹ /
 nkisíi la náuʃi fraʃ, /
 náuʃi⁵² fraʃ, ninsuráʃ, niisusíʃ⁵³ /
 s-nu ʃâ párá aráʃu, gâleátâ sor^u⁵⁴ /
 câ múlʃi ʃóputi⁵⁵ nu t̃i-alâgám^u⁵⁶ /
 câ di veárâ⁵⁷ ma s-bânám^u
 ma múlʃi va t̃i-alâgám^u //

[Tana^u al^u Hrísta, 53 ani; Vlahoclisura, Grecia]

Cele două fapte etnografice, *Sânzienele* și *Căiuții*, evidențiază o moștenire latină comună la românii nord- și sud-dunăreni, care, în cazul Sânzienelor, se regăsește și la albanezi.

GRAIUL GRĂMOSTEAN

Particularități ale graiului grămostean

Fonetică și fonologie

Vocale. Sistemul vocalic al graiului grămostean are 7 unități (*a, e, i, ă, î, o, u*), existând opoziția între *arău* ‘rău’ și *arău* ‘rău’ *arăđ* ‘obiceiuri’ și *arăđ* ‘râzi’.

O particularitate a graiului grămostean (și a celor mai multe graiuri) este păstrarea lui [u] final asilabic ([u] scurt final) după orice cuvânt care se termină într-o consoană: *cap^u*, *bun^u*, *dor^u* etc. Acest [u] se rostește plenison când cuvântul se termină în grup de consoane: *lémnu*, *sémnu*, *cându*, *cântu* etc. Acestei reguli i se supune și [i] final (rostit [î] după consoane dure): *plândi* [= plângi], *múnfi* [= munți] etc.

⁴⁶ *taʃani* ‘Sânziene’, formă în care se recunoaște (*ta*) < *(s)ta (< lat. *sancta*) + gr. *Aἱγιαυτιου* ‘Sanctus Johannis’ (cf. DDA 620, s.v. *Γιαῖνι*).

⁴⁷ *ʃanizmata*, cuvânt neidentificat.

⁴⁸ *cócâza* ‘măceș, fruct’, cf. alb. *kokëzë*.

⁴⁹ *nícâza* ‘micuța’ < *nícă* + suf. diminutival -ză.

⁵⁰ *nkisíʃi* ‘porniși’ < gr. *κινό*.

⁵¹ *ń-t̃e-adráʃi* ‘mi te-ai gătit’, construcție cu dativ etic; *adár^u* ‘fac’ (< lat. *dolare*), cf. dr. *dura*.

⁵² *náuʃi* ‘cei nouă’, numeral substantivizat, format din num. *náiu* + art. -ʃi.

⁵³ *niisusíʃi* ‘nelogodiți’; *isusesc^u* ‘logodesc’ < gr. *ισαλόζω*.

⁵⁴ *sor^u* ‘soră’ (< lat. *soror*), formă etimologică.

⁵⁵ *ʃóputi* ‘șipote, izvoare’ < sl. *šipŭtŭ*.

⁵⁶ *alâgám^u* ‘alergarăm’ (< lat. **allargare*), folosit tranzitiv: *nu t̃i-alâgám^u* ‘nu te-am dus, nu te-am plimbat’.

⁵⁷ *di veárâ* ‘la vară’, loc. adv.

În graiul grămostean, spre deosebire de cel fărșerot, este mult mai frecventă proteza vocalei [a] la cuvinte care încep îndeosebi cu consoanele [r] și [l]: *arău* ‘râu’, *armân* ‘aromân’, *alingu* ‘ling’, *arăd* ‘râd’, *alikeșcu* ‘lipesc’, *aúmbără* ‘umbră’ etc.

În poziție neaccentuată, vocalele de deschidere medie [e, ă, o] apar în variație liberă cu vocalele închise corespunzătoare [i, â, u], realizându-se, de obicei, ca vocale închise: *fićór*, *pâdúri*, *lupátâ* etc.

După consoane palatale, rostite moale, se neutralizează opoziția între *e* și *ă*, *i* și *â*, arhifonemele realizându-se ca *e*, *i*: *șed*^u, *măși* (sg. = pl.).

Diftongii *ea* și *oa* se păstrează: *mărá* ‘moară’, *feătă* ‘fată’.

Consoane. În graiul grămostean s-au depalatalizat consoanele *ʃ* și *ɟ* din cadrul alternanțelor *c~ʃ* și *g~ɟ*: *pórâ* înseamnă atât ‘porți’ cât și ‘porci’.

La finală de cuvânt consoanele sonore își pierd sonoritatea în graiul grămostenilor din Bulgaria (sub influență slavă): *slap*^u ‘slab’, *asút*^u ‘asud’. La aceiași grămosteni *l > j*: *iaú* ‘iau’, *iepur*^u ‘iepure’, *gâinâ* ‘găină’ etc., față de *laú*, *lepur*^u, *gâlnâ* la ceilalți aromâni; tot așa *cl*, *gl > k*, *g*: *kem*^u ‘chem’, *gem*^u ‘ghem’, față de *clēm*^u, *glēm*^u la ceilalți aromâni.

Morfologie

Substantivul

Forma de genitiv-dativ a numelor feminine de persoană este *a dădăleĭ* ‘(a) mamei’, *a feătăleĭ* ‘(a) fetei’, față de *âli dădi*, *âli feăti* în alte graiuri.

În urma asurzirii consoanelor în poziție finală, alternanțele se realizează diferit în graiul grămostenilor din Bulgaria: *slap*^u ‘slab’ ~ *slak* ‘slabi’, față de *slab*^u ~ *slag*, în restul graiurilor.

După consoanele palatale, rostite moale, se neutralizează opoziția singular – plural la unele substantive feminine terminate în *ș* moale, ca în Oltenia de nord-est: *uși* ‘ușă; uși’, *măși* ‘babă; babe’.

Articolul

Articularea substantivelor masculine: *ómlu* ‘omul’, *fićórli* ‘feciorii’, față de *ómu*, *fićóri*, la fărșeroți.

Unele dintre aceste substantive cunosc o dublă modalitate de articulare, atât cu articol hotărât enclitic, cât și cu articol hotărât proclitic:

al^u auș^u → *a aúșuluĭ*

âli nvăști → *a nvăști leĭ*

Numele proprii de persoană cunosc o articulare mixtă, primind articol hotărât enclitic la plural și la nominativ–acuzativ singular, și articol hotărât proclitic la genitiv–dativ singular:

masculin sg.
N. Ac. *Hálcul^u*, *Téglu*, *Nículu*
G. D. *al^u Hálću*, *al^u Tégu*, *al^u Nícu*

feminin sg.
María, *Chiráța*, *Limbăda*
âli Marii, *âli Chiráță*, *âli Limbădi*.

Numele de familie folosite ca plural colectiv se articulează astfel:

N. Ac. *Líbańłł, Pítańłł*

G. D. (a) *Líbańłór*^Ń, (a) *Pítańłór*^Ń.

Adjectivul. *Gradele de comparație*

Comparativul se exprimă cu ajutorul adverbului *ma* (< lat. *magis*) sau *cáma* (< *ca* + *ma*) ‘mai’: *ma bun*^Ń, *ma mușát*^Ń, *cáma bun*^Ń, *cáma mușát*^Ń.

Superlativul cunoaște opoziția relativ-absolut în graiurile fărșerot și grămostean, opoziție pe care alte graiuri din dialectul aromân nu o au. Superlativul relativ se formează în două feluri:

- a) prin articularea enclitică a adjectivului de la comparativul de superioritate (în funcție de context): *cáma búńlu*, *cáma mușáta*
- b) cu ajutorul adverbului *naĵ* (împrumutat din slavă), care precede adjectivul articulat: *naĵ(ma) búńlu*.

Superlativul absolut se formează cu ajutorul adverbului *múltu* (+ adjectivul nearticulat): *múltu búńă*, *múltu mușát*^Ń.

Complementul comparativului se construiește cu prepoziția *di* ‘decât, ca’: *ma bun di mini* [= mai bun decât mine].

Pronumele

Particularități ale *pronumelui personal*:

La persoana I, pronumele personal are forma *ĵo*, față de *míni* la fărșeroți.

În unele graiuri grămostene, forma de nominativ *ĵo* se folosește și la acuzativ: N. *ĵo mâc*^Ń ‘eu mănânc’; Ac. *ĵńnu la ĵo* ‘vino la mine’.

Forma accentuată de dativ este precedată de *a* invariabil: *a néĵa* ‘mie’, *a țéĵă* ‘ție’, *a lor*^Ń ‘lor’ etc.

Pronumele reflexiv. Pronumele reflexiv de pers. a II-a sg.: D. Ac. *ță*, față de *ĵt*, *ț* la fărșeroți.

Pronumele relativ-interogativ. Se cunosc următoarele pronume personale relativ-interogative: *cari* ‘care, cine’, *ți* ‘ce’ și *căt*^Ń (*căt*^Ń, *cátí*, *cătă*, *cătí*). Dintre acestea *ți* este invariabil, iar *căt*^Ń are forme deosebite după gen și număr. *Cari*, singurul pronume relativ-interogativ cu flexiune cazuală, este invariabil după gen și număr (N. Ac. *cári*; G. D. *a cúri*).

Pronumele negativ. În graiul grămostean apar următoarele pronume negative, folosite invariabil: *țívá*, ‘nimic’ *vârnu* ‘nimeni’, *cánă* ‘nimeni, niciunul’.

Pronumele demonstrativ de apropiere cunoaște formele: N. Ac. sg. *aéstu*, *aéstí*, pl. *aéșfí*, *aésti*.

Pronumele (și adjectivul) posesiv cunoaște următoarele forme specifice graiului grămostean:

Pers. I sg. *a meŃ*, *a meș*, *a nóstu*, *a nșástă*; pl. *a meĵ*, *a meșáli*; *a noșfí*, *a nșásti*.

Pers. a II-a sg. *a tăŃ*, *a táu*; *a vóstu*, *a vșástă*; pl. *a tăĵ*, *a táli*; *a vóșfă*, *a vșásti*.

La persoana a III-a se folosesc formele de genitiv ale pronumelui personal: *a luĵ*, *a leĵ*, *a lor*^Ń.

Exemple: *călu-* a meu, *feătile* a noastră etc.

Sunt folosite ca adjective posesive următoarele forme enclitice de singular ale pronumelui posesiv, ce apar pe lângă substantivele care denumesc grade de rudenie (un singur posesor) și cunosc flexiunea, deosebind N. Ac. de G. D.:

N. Ac.: *fráti-ńu*, *dádă-męa*, *tátă-tu*, *sor-ta*, *tátă-su*, *sor-sa*

G. D. a *fráti-ńu(ń)*, a *dádă-męa(ń)*, a *tátă-tu(ń)*, a *sor-ta(ń)*, a *tátă-su(ń)*, a *sor-sa(ń)*.

Dativul posesiv. În poziție encitică, se folosesc și formele neaccentuate ale pronumelui personal: *fumęá-l-ń* ‘copiii mei’, *cása-ń* ‘casa ta’, *feáta-l* ‘fata sa’ (uneori și *cása-nă* ‘casa noastră’, *aveáreńa-vă* ‘aveara voastră’).

Numeralul

În graiul grămostean, apare o formă de feminin la numeralul *trei*: fem. *tréńi* (< lat. *tria*), atestată în italiană și păstrată până azi în dialectele italiene meridionale. O formă de feminin se întâlnește, de asemenea, în albaneză: masc. *tre*, fem. *tri*; în greaca actuală există o formă de masculin-feminin (*τρεις*), diferită de cea de neutru (*τρια*). Forma de feminin *tréńi* apare și în componența numeralelor compuse. (Pentru întreaga chestiune, vezi Saramandu 1996: 207–215). Remarcăm prezența în dacoromână, dialectal, a unei forme de feminin a numeralului *trei* în componența numeralelor colective: *toate trele*, sau distributive: *câteși trele*.

Verbul

Se remarcă alternanța *sc/șt* în flexiunea verbală: *créscu* ~ *créștá* ‘cresc ~ crești’, *múșcu* ~ *múștá* ‘mușc ~ muști’, față de *sc/șt* la fărșeroți și la pindenii: *cresc* ^u ~ *creștí*, *mușc* ^u ~ *muștí*.

Vitorul este un timp analitic format din *va* (forma de persoana a III-a singular a auxiliarului *voń* ‘vreau’) și *conjunctivul prezent* al verbului de conjugat: *va s-căńtu*, *va s-căńtă*, *va s-căńtám* ^u, *va s-căńtát*, *va s-căńtă*.

Lexicul

Kívėrnisi ‘guvern’ (< gr. *κυβέρνηση*)

ájćá ‘smântână’ (< alb. *ajkë*)

adńsésću ‘a răsturna conținutul, a goli’ (< gr. *αδειάζω*)

afránđá ‘fragă’ (< lat. *fraga*)

angârlím ^u ‘a se cățara’ (< ?)

angăldăsésću ‘a înțelege, a pricepe’ (neatestat DDA)

apărhésću ‘porni’ (< vsl. *porinoti*)

apudidésću ‘podidi’ (< vsl. *podūtiti*)

aríză ‘prosop’ (< alb. *rizë*)

armíră ‘saramură’ (neatestat DDA)

azdisésću ‘a exalta’ (< tc. *azdırmak*)

băldăsésću ‘a extenua’ (< tc. *bayılmak*)

barbútă ‘prosop’ (neatestat DDA)
bârgádán ^U ‘mămăligă’ (< bg. *bŭrkadanŭ*)
blizni ‘gemeni’ (neatestat DDA)
cámat ‘scul de lână vopsită’ (< it. *camata*)
cápit ‘lână tunsă de pe capul și de la coada oii’ (< lat. **capitare*)
câstáni ‘castană’ (< lat. *castanea*)
čiurutipsésu ‘a degenera’ (< tc. *čŭrŭtmek*)
dăinsésu ‘a rezista’ (< tc. *dayanmak*)
distiméli ‘batistă’ (< tc. *dest-mal*)
dódâ ‘mătușă’ (< ? DDA)
čirnič ‘dud’ (< bg. *černica*)
fŭrnu ‘cuptor’ (< lat. *furnus*)
ilácâ ‘prosop’ (< ? DDA)
ipráki ‘plăcintă cu brânză’ (< tc. *yaprak*)
lâhŭri ‘broboadă’ (< tc. *lahuri*)
Kitcâ ‘floare’ (< bg. *kitka*)
pâtrâgân ‘pătlăgică roșie; roșie’ (< tc. *patlican*)
pipércă ‘ardei gras’ (< bg. *piperka*)
șumác ^U ‘frunziș’ (< bg. *šumka*)
uřilisésu ‘a folosi’ (gr. < *ὄφελω*)
umúti ‘speranță’ (< bg. *umutŭ*)
urmáni ‘pădure în câmpie’ (< tc. *orman*)
vidęálâ ‘lumină’ (< bg. *vidělo*)

Aspecte etnolingvistice

Bateria alviței (halviței) reprezintă un obicei de Lăsata-Secului, de *Pręásiń* (< *quadragesima*), cf. dr. *păresimi*, de fapt o ceremonie practică și în România, în sudul țării: alvița, legată cu o sfoară, este plimbată prin fața tinerilor care, cu mâinile legate la spate, încearcă s-o prindă cu gura. Cei care reușesc mușcă din ea, își pun o dorință, crezându-se că vor fi însoțiți de noroc și împliniri, iar tinerii se vor căsători.

[Hásca⁵⁸]

[T11 G]

cându ęarám níř fțeam⁵⁹ hásca / cându alásám⁶⁰ pręásín⁶⁰ / nínti di Páști // șási stâmán⁶¹ nínti di Páști // s-aduná tútá sója⁶² la páplu⁶³ ș-la mája⁶⁴ // noi n-adunám⁶⁵ la páplu di pártęa a tátánui // ýingá frátli-al⁶⁵ táti / fraț surárí de-a lui / ș-cu nipóřli // n-adunám⁶⁵ náuâ nipóř / pátru feáti ș-tínři fcorí // cáma mări⁶⁵ ș-cáma níř // io ęarám⁶⁶ di mési⁶⁶ // hásca s-fățęá cu ou // páplu ligá un⁶⁷ ou cu cęárá⁶⁷ și-l⁶⁷ țânęá nsus⁶⁷ / s-nu putém⁶⁸ s-aęunđém⁶⁸ cu gúra la el⁶⁸ // oulu s-miná⁶⁸ tu cęárá / na stánga // na ndreápta // ș-noi nu puteám⁶⁹ s-lu acățám⁶⁹ cu gúra // pánâ tu sóni⁷⁰ un⁶⁹ di noi lu-acățá și s-hársęá⁷¹ múltu // alántâ sâ nviriná⁷² // únâ ęárâ lu-acățái io / ș-páplu n-urá: «cu sánátáti» // loái oulu și-l țánúi / nu-l mâcái únășuná⁷³ // mána mi lo m-brátâ ș-mi bâșę⁷⁴ // a néja⁷⁵ n-criscú ínima de-ahátâ⁷⁶ vręári⁷⁷ //

[Iáni al⁶⁵ Múși, 50 de ani; Livezi, Grecia]

Concluzii. În unele privințe se confirmă constatările anterioare privind particularitățile graiurilor cercetate de noi. Am întâlnit fenomene noi (evoluții

⁵⁸ *hásca* [lit.] ‘căscatul gurii’; obicei de Lăsata Secului (cu 40 de zile înainte de Paște) când se bate halvița; de la *háscu* ‘a căsca’ (< lat. **cascare*; cf. și gr. *χάσσω*).

⁵⁹ *fțeam* ⁶⁵ ‘făceam’ cu sincopă, față de *fățęám* ⁶⁵ la fărșeroți.

⁶⁰ *alásám* ⁶⁵ *pręásín* ‘lăsăm păresimi, lăsăm sec’

⁶¹ *stâmán* ‘săptămâni’, cu haplologie, față de *săptămán* în alte graiuri.

⁶² *sója* ‘neamul’ (< tc. *soy*), general în aromână.

⁶³ *páplu* ‘bunicul’ < lat. *pappus*.

⁶⁴ *mája* ‘bunica’, cf. sb *maja* ‘bunică’ (DDA, s.v.).

⁶⁵ *cáma mări* ‘mai mari’, comparativul de superioritate cu adj. la plural *mări*, față de *marí* la graboveni.

⁶⁶ *di mési* ‘mijlociu’; *mési* ‘mijloc’ < gr. *μέση*.

⁶⁷ *cęárá* ‘sfoară’, etimologie necunoscută.

⁶⁸ *s-miná* ‘se mișca’ < lat. *minare*; face parte din fondul de termeni latini păstrați în aromână.

⁶⁹ *acățám* ⁶⁵ ‘prindem’ (< lat. **accaptiare*); cf. dr. *agăța*.

⁷⁰ *pánâ tu sóni* ‘până la sfârșit’; *sóni* ‘sfârșit’ < tc. *son*.

⁷¹ *s-hársęá* ‘se bucura’; *hársęá* < gr. *χαίρω*.

⁷² *sâ nviriná* ‘se supărau’; *nvirin* ⁶⁵ < lat. *in-verenare*, păstrat în aromână.

⁷³ *únășuná* ‘imediat’ < *únă* + *și* + *únă*.

⁷⁴ *bășę* ‘sărut’; *baș* ⁶⁵ < lat. *basiare*, păstrat în dialectul aromân.

⁷⁵ *a néja* ‘mie’, la grămosteni, față de *níja*.

⁷⁶ *ahátâ* ‘atâta’ < lat. *eccu-tantus*.

⁷⁷ *vręári* ‘iubire, dragoste’ (< lat. *volere*), păstrat în aromână cu acest sens, neînlocuit de termeni slavi.

recente) sau fenomene nesemnalate până-n prezent. Prin arhaicitatea lor, cele mai interesante sunt graiurile din Pind, unde elementul latin s-a păstrat mai bine. Tocmai prin aceste elemente conservatoare, graiurile din Pind se apropie mai mult de dacoromână. Ca și în cazul fărșeroților din Poian (vechea Apollonia), conștiința romanității este foarte trează. Este explicabil, pentru că Via Egnatia (arom. *Calea Mare*), cea mai importantă arteră de circulație în perioada romanității, trece prin Mețovo și alte localități din Pind. Alte importante drumuri romane trec prin *Muloviște*, *Pisuderi*, *Vlahoclisura*. Menționăm faptul că cele mai importante trecători montane păstrează drumuri latinești: *Giug* (lângă Mețovo), la cumpăna apelor între Tesalia, Epir și Macedonia. Lângă localitatea aromânească Pisuderi se află pasul (trecătoarea montană) *Vigla* (< lat. *vigilia*). La *Vigla* au fost atestați pentru prima dată aromânii în istorie sub denumirea de *vlahi oditi* ‘vlahii călători’ de către istoricul bizantin Kedrenos, despre care autorul spune că l-au omorât pe David, fratele țarului Bulgariei, Samuil. Termenii *βίγλα* și *ζύγοσ* sunt termeni grecești de origine latină. De asemenea, prin Beala de Sus trece un drum roman care leagă Macedonia de Epir. Nu e întâmplător faptul că lângă aceste importante trecători se află până azi așezări aromânești (puncte de pază). Și nu e surprinzător faptul că la aromânii din toate zonele cercetate e atât de vie conștiința romanității și a românității. E o constatare pe care am făcut-o și cu alt prilej, când am prezentat zona de câmpie a Albaniei, unde odinioară au debarcat trupele romane.

Au rezultat, din expunerea noastră, numeroase concordanțe cu dacoromâna – elemente conservatoare sau inovații –, dintre care unele n-au fost semnalate anterior. În cazul inovațiilor, este vorba de *inovații paralele*, ceea ce arată că dialectele aflate la distanță, fără contact direct între ele, ca în cazul aromânei actuale față de dacoromână, evoluează nu numai divergent, ci și convergent. Am putea adopta, în acest caz, termenul de *dialect la distanță* (în loc de *dialect divergent*), așa cum s-au numit asemenea dialecte în literatura de specialitate⁷⁸.

Aria geografică și statutul social al aromânei vorbite de diferite generații, precum și caracteristica ansamblului lexicului selectat, descrise prin raportare permanentă la dacoromână, demonstrează încă o dată afirmația lui Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei (De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus)* (1716): „Așadar, această Valahie, care se află în Moesia, este o parte a Valahiei mari, adică a Daciei celei vechi, iar locuitorii ei sunt rămășițele acelor romani pe care Aurelian Împăratul, precum am spus, îi strămutase din Dacia în Moesia. N-ar putea fi nimeni care să-mi tăgăduiască că tocmai din acei romani [se trage] populația românească, cea care locuiește încă și astăzi în tot Epirul și în jurul Ianinei, căci graiul însuși ne este martor, dat fiind că și aceia vorbesc românește [...]”.

⁷⁸ Cf. Schimdt 2010: 201–225.

BIBLIOGRAFIE

- Brâncuș 1983 = Gr. Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București.
- Brâncuș 1991 = Gr. Brâncuș, *Istoria cuvintelor*, București.
- Brâncuș 1995 = Gr. Brâncuș, *Cercetări asupra fondului traco-trac al limbii române*, București.
- Brâncuș 1999 = Gr. Brâncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, București.
- Brâncuș 2003–2004 = Gr. Brâncuș, *Evoluția lexicului latin din aromână*, în „Fonetica și dialectologie”, XXII–XXIII, p. 37–45.
- Brâncuș 2004 = Gr. Brâncuș, *Istoria cuvintelor*, București.
- Brâncuș 2012 = Gr. Brâncuș, *Atlasul lingvistic al albanezei. Concordanțe cu româna*, în „Fonetica și dialectologie”, XXXI, p. 5–19.
- Capidan 1931 = Theodor Capidan, *Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, București (extras din *Dacoromania*, VI).
- Capidan 1932 = Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București.
- Capidan 1942 = Theodor Capidan, *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă*, București.
- Çabej 1975 = Eqrem Çabej, *Zur aromunischen Wortforschung*, în SCL, XXVII, nr. 1.
- CDDE = I.-A. Candrea, Ovid Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elemente latine. A – Putea*, București, 1914.
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic. Dictionnaire aroumain (macédo-roumain), général et étymologique*, ediția a doua, București, 1974.
- DER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, 2001.
- Douga-Papadopulu, Tsitsilis 2006 = Evanthia Douga-Papadopulu, Tsitsilis, Hristos, *To glossiko idioma tis oreinis Pierias*, Salonic.
- Fjalor 2006 = Jani Thomaj et alii, *Fjalor i gjuhës shqipe*, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë (Akademia e Shkencave e RSH), Tirana.
- Kyriazis 2013 = Doris K Kyriazis, *Greqishtja – Shqipja – Arumanishtja. Vështrim etimologjik dhe sociolingvistik*, București.
- Murnu 1902 = George Murnu, *Rumänische Lehnwörter im Neugriechischen*, München.
- Meyer-Lübke 1911 = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg.
- Nevaci 2007 = Manuela Nevaci, *Graiul aromânilor fărșeroți din Dobrogea*, București, Editura Cartea Universitară.
- Nevaci 2009 = Manuela Nevaci, *Codex Dimonie – un text religios aromânesc vechi. Probleme de editare*, în „Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie”, Cluj-Napoca, p. 134–146.
- Papahagi 1900 = Pericle Papahagi, *Din literatura poporană a aromânilor*, București.
- Papahagi 1923 = Tache Papahagi, *Originea Muloviștenilor și Gopeșenilor în lumina unor texte*, în „Grai și suflet”, IV, p. 195–256.
- Saramandu 1972 = Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, București.
- Saramandu 1981 = Nicolae Saramandu, *Cuvinte românești (aromânești) în neogreacă*, în vol. *Studii aromâne și meglenoromâne*, Constanța, 2004 (publicat anterior în RESEE, XIX, 1981, nr. 2, p. 394–396).

- Saramandu 1996 = Nicolae Saramandu, *Romano-balcanica. Flexiunea de gen a numeralului trei în aromână*, în SCL, XLVII, nr. 1–6, p. 207–215.
- Saramandu 2004 = Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, București.
- Schmidt 2010 = Jürgen Erich Schmidt, *Language and space: the linguistic dynamics approach*, în *An international handbook of linguistic variation: Theories and methods*, Ed. by Auer, Peter / Schmidt, Jürgen Erich, New York, p. 201–225.
- Teaha 2005–2007 = Teofil Teaha, *Din lexicul latin moștenit în graiurile românești actuale (IV)*, în „Fonetica și dialectologie” XXIV–XXVI, p. 229–253.
- T Sar = Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, București, 2007.
- Vătășescu 1997 = Cătălina Vătășescu, *Vocabularul de origine latină în limba albaneză în comparație cu româna*, București.
- Vătășescu 2009 = Cătălina Vătășescu, *Concordanțe semantice între română și albaneză privitoare la numele sărbătorii Sfântului Ioan Botezătorul*, în „Lucrările celui de-al doilea Simpozion Internațional de Lingvistică”, București (editori: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci și Carmen Ioana Radu), p. 193–202.
- Weigand 1894–1895 = Gustav Weigand, *Die Aromunen*, I–II, Leipzig, 1894–1895.

THE AROMANIAN SPOKEN TODAY IN THE BALKAN PENINSULA

ABSTRACT

This paper presented the results of our field research on Aromanians from Greece, Albania, F.Y.R. Macedonia from the perspective of preserving the Romanian dialect they speak in the Balkans. By preserving the dialect, which they use in their day-to-day conversations, the Aromanians from these areas have kept alive the *Romance and Romanian awareness*. This is obvious not only in the areas where they form a compact group (for instance, in Pind – Greece, especially in Metsovo, or in the area of Korçe-Moscopole in Albania), but also in isolated places showing a great cultural tradition (for instance, Siracu in Greece). An interesting phenomenon is to be found in some old settlements, where the main population has added in time members of other groups. Without being the only example, it is representative the situation from the small Aromanian town of Meșovo (Arom. Aminciu), the most important Aromanian community in Greece. In Aminciu – old Pindens place, first mentioned in documents of the 13th century – in time a group of Farsherots have joined. For a long time, the two groups had kept very well their own speech.

Numerous texts registered on field in a great number of places from Greece, Albania and F.Y.R. Macedonia have allowed us to develop an updated description on the one hand of the dialect as a whole and, on the other hand, of various idiolects: *Pindean*, *Farsherot*, *Gramostean*, as well as the particular idiolects of *Moloviște*, *Crușova*, *Vlahoclisura*.

The most important part of our research is the description – in general and for each region – of contemporary Aromanian based on the texts recorded on field. This description took into account the results of previous research, enriched with phenomena which are either new or never mentioned before. A special attention was given to the specific characteristics of different idiolects.

This presentation first mentions some particularities of the Aromanian dialect in general.

Another interesting fact emphasised in our research is the conservative feature of the Pind area. In the settlements from the Pind, even if it is a mountain area as an enclave in the Greek environment, the agricultural terminology of Latin descent is better kept as compared to other areas: *arătru* (< *aratrum*) ‘plough’, *strâmburări* (< Lat. **stimularia*) ‘prod’, *șîzmăre* (< Lat. *vindemiare*) ‘vine harvesting’, *vómeră* (< Lat. *vomer*) ‘coultter, stubble plough’, *sărcleq^h* (< Lat. *sarculare*) ‘to

hoe'. In other Aromanian dialects, these terms have either not been attested, or they do not exist: *strâmburári*, *ȳzmáre* (*strâmburári*, *ȳzmári*, *vómeră*, *sărcĕqʰ*), or they have been replaced with loan words (*damaluc* 'plough', cf. Alb. *damalug*).

Our research resulted in numerous similarities with Dacoromanian – conservative or innovation facts –, some of which never mentioned before. As for innovations, we talk about *parallel innovations*, which show that distance dialects, without any direct contact, like contemporary Aromanian, as compared to Dacoromanian – develop not only divergently, but also in a convergent manner. This is in favour of using the term *distance dialect* (instead of *divergent dialect*), as these dialects have been called in the literature (Schimdt 2010: 201–225).

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

MOMENTUL MOSCOPOLE ÎN ISTORIA RAPORTURILOR LINGVISTICE ROMÂNNO-ALBANEZE

NICOLAE SARAMANDU

Primele informații despre raporturile dintre limbile română și albaneză le găsim într-un scurt text datând din anul 1731 și datorat ieromonahului, de origine aromână, Nectarie Târpu¹. Este vorba de o inscripție pe o gravură în lemn, descoperită în anul 1950 la mănăstirea Ardenița de lângă orașul Fier (ar. *Fearică*), Albania, și descrisă în 1952 de Dh. S. Shuteriqi, președinte, la acea dată, al Uniunii Scriitorilor din Albania, într-un articol publicat în „Buletin për shkencat shoqërore” (Buletinul științelor sociale), III (1952), p. 14–15. Gravura, care o reprezintă pe Fecioara Maria cu pruncul Iisus în brațe, are pe una din laturi un text în aromână, redat în limbile albaneză, greacă și latină, înscrise pe celelalte laturi ale gravurii. Textul în aromână este: *Viryiră Muma-l dumneđă oră tră noi pecătoșli* ‘Fecioară, mama lui Dumnezeu, roagă-te pentru noi, păcătoșii’, căruia îi corespunde, în albaneză, textul: *Virgjinë Mame e perëndis uro prë ne fajtorëte*.

Acest scurt text este foarte instructiv din punctul de vedere al comparației între română și albaneză. Textul în aromână și cel în albaneză conțin două cuvinte, ar. *viryiră, oră*, alb. *virgjinë, uró*, care ne trimit la forme latinești: *virgo, -inis* ‘fecioară’ și *orare* ‘a se ruga’. În textul aromânesc mai este un termen de origine latină, *pecătoșli*, redat în albaneză prin *fajtorëte*. *Pecătos* este, în aromână, un derivat de la *pecat (picat)* ‘păcat’, care provine din lat. *peccatum* (existent în albaneză, ca împrumut din latină, sub forma *mëkat*, cu derivatul *mëkatar* ‘păcătos’). Cuvântului de origine latină din aromână, *pecătoșli*, îi corespunde în textul albanez *fajtorëte*, care provine de la verbul *fajtoj* ‘a fi vinovat’, derivat de la *faj* ‘vină, greșeală, păcat’, termen de origine latină (atestat în limbile romanice occidentale: it. *faglia*, port. *falha* < lat. **fallia*, REW 3168; cf. Çabej I: 172). Ca formă derivată, alb. *fajtoj* îi corespunde verbului latinesc *fallere* ‘a înșela’. Lui *dumneđă* din textul aromânesc îi corespunde, în textul albanez, *perëndi* ‘divinitate, Dumnezeu’, care provine din lat. *imperantem* ‘care comandă, comandant’ (Çabej II: 17–18; cf. și Vătășescu 1997: 458–459), derivat din lat. *imperator*.

¹ „Este sigur că Nectarie Târpu era aromân originar din Moscopole” (Drimba 1955: 342). Autorul preia informația de la Per. Papahagi: „mai mulți bărbați învățați și-au luat zborul din acest înfloritor oraș [Moscopole]” (Papahagi 1909: 10; vezi și nota 6 de la p. 11).

Menționăm faptul că toți termenii latinești aici în discuție apar și în româna nord-dunăreană, adică în dacoromână – *vergură* (*vărgură*), vb. *ura*, *păcătos* (*păcat*), *împărat* –, constatare edificatoare pentru vechile concordanțe dintre română și albaneză întemeiate pe elementul latin.

La mai puțin de patru decenii de la inscripția din 1731 datorată ieromonahului Nectarie Târpu apare prima lucrare tipărită, în care aromâna e prezentă, alături de albaneză, cu un corpus de cuvinte mult mai amplu. Este vorba de cunoscuta scriere publicată la Veneția în anul 1770 și datorată lui Theodor Anastasie Cavallioti, *Πρωτοπειρία* [Prima învățătură], o carte de citire pentru clasele elementare, redactată în grecește, care este însoțită de un vocabular de 1770 de cuvinte, unde termenii grecești sunt traduși în aromână și albaneză.

Lucrarea lui Cavallioti, din care nu se cunoaște în prezent niciun exemplar, ne-a fost transmisă prin reeditări ulterioare, dintre care cea mai veche o datorăm lui Johann Thunmann. Învățatul german (de origine suedeză) a reeditat în 1774 vocabularul trilingv al lui Cavallioti, incluzându-l în opera sa, *Über die Geschichte und Sprache der Albaner und der Wlachen* (Leipzig, 1774)². În lucrarea lui Thunmann vocabularul propriu-zis ocupă 58 de pagini (p. 181–238), restul cărții (p. 171–180, 239–366; în total, 138 p.) reprezentând un amplu studiu despre istoria și limba românilor și a albanezilor, primul de acest fel în literatura de specialitate.

Este locul să amintim aici că exemplarul din *Πρωτοπειρία* care a ajuns în posesia lui Johann Thunmann îi fusese oferit acestuia de un tânăr aromân, originar din Moscopole, Constantin Hagi Cegani, care studiasse în universități străine și pe care învățatul german îl prezintă în mod elogios: „Domnul Constantin Hagi Cegani din Moscopole m-a onorat cu această carte rară: [el este] un om cu multe cunoștințe, mai ales în filozofie și matematică, cu o gândire luminoasă [strălucită] și demn de o soartă mai fericită. După ce, în trei ani, s-a aflat de două ori la această universitate, a vizitat Leiden și Cambridge, a fost în Franța și Italia, se întoarce acum în patria sa, pentru ca prin știința dobândită să fie de folos compatrioților săi. Dincolo de asta, dl Cegani mi-a oferit multe informații despre aromâni și albanezi, precum numele, răspândirea, numărul, limba lor etc.” (Thunmann 1774: 179–180, notă).

De la Johann Thunmann avem primele date despre *Πρωτοπειρία* și autorul ei: „Cartea în care apare această listă de cuvinte s-a tipărit la Veneția în 1770 la Antoni Bortoli. Autorul ei este dl Theodor Cavallioti, protopop sau cel mai distins predicator în Moscopole, Macedonia. El este un om învățat, cel mai învățat în poporul său; a studiat cu folos limbile, filozofia și matematica. [...] Înțelege și vorbește greaca, aromâna și albaneza ca limbi materne. S-a născut în Moscopole și are acum aproximativ 46 de ani. Umanioarele [științele umaniste] le-a studiat în orașul natal [...], filozofia și matematica în Iannina [...]. A scris despre aproape toate științele filozofice, dar nu s-a tipărit nimic” (Thunmann 1774: 177–178 și nota g de la p. 178).

² Lucrarea lui Johann Thunmann a apărut în volumul *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Erster Theil, Leipzig, 1774, p. 169–366.

Reeditând vocabularul trilingv al lui Th. Cavallioti, Johann Thunmann a adăugat o foarte importantă coloană cu termenii traduși în latină, care, pe de o parte, pune cu pregnanță în evidență originea romană a aromânei și, pe de altă parte, oferă posibilitatea comparației cu albaneza, pe baza elementului latin. În ceea ce privește elementul latin, este revelator faptul că, din cele 1170 de cuvinte cuprinse în vocabular, peste 650 sunt, în aromână, de origine latină, ceea ce înseamnă un procentaj de peste 50% (aproximativ 56%). Thunmann însuși a făcut acest calcul pe baza vocabularului lui Cavallioti: în limba românilor de la sud de Dunăre, 50% din cuvinte sunt latinești: „die Hälfte derselben [Sprache] (ich habe nachgezählt) ist Lateinisch” (Thunmann 1774: 339). Este interesant de semnalat faptul că un procentaj aproape identic înregistrează cuvintele de origine latină din aromână în *Lexiconul în patru limbi* (Λεξικόν Τετράγλωσσον) al lui Daniil Moscopoleanul, tipărit la Veneția în 1794: din cele 1072 de cuvinte aromânești, 586 sunt de origine latină, adică aproximativ 55 % (cf. Brâncuș 1992: 40).

Dintre cuvintele de origine latină pentru care Johann Thunmann dă corespondenți în aromână și albaneză, menționăm:

(8) ar. *sămtu*, alb. *shent* [*i shënjtë, i shentjë*] (< lat. *sanctus*) (cf. Vătășescu 1997: 470); dr. *sânt*.

(36) ar. *rădă*, alb. *reze* [*rreze*] (< lat. **radia* [= *radius*]) (cf. Çabej II: 93; lipsește la Vătășescu 1997); dr. *rază*.

(46) ar. *cal*, alb. *kalë, kali* (< lat. *caballus*; la Thunmam, s.v. *equus*) (cf. Vătășescu 1997: 199); dr. *cal*.

(60) ar. *nepótu*, alb. *nip* (< lat. *nepos, -tis*; la Thunmam, s.v. *consobrinus*) (cf. Vătășescu 1997: 106); dr. *nepot*.

(63) ar. *pulpă*, alb. *pulpë* (< lat. *pulpa*; la Thunmam, s.v. *sura*) (cf. Vătășescu 1997: 37); dr. *pulpă*.

(72) ar. *numeru*, alb. *numur* [*numër*] (< lat. *numerus*) (cf. Çabej I: 384, Vătășescu 1997: 229); dr. *număr*.

(81) ar. *máscuru*, alb. *mashkull* (< lat. *masculus*; la Thunmam, s.v. *mas*) (cf. Vătășescu 1997: 19); dr. *mascur*.

(106) ar. *fúndu*, alb. *fund* (< lat. *fundus*; la Thunmam, s.v. *profunditas*) (cf. Vătășescu 1997: 149, 226, 271); dr. *fund*.

(169) ar. *sănătos*, alb. *shëndoshë* (< lat. *sanitosus*; la Thunmam, s.v. *sanus*) (cf. Vătășescu 1997: 70); dr. *sănătos*.

Este remarcabil faptul că toți termenii menționați se regăsesc în dacoromână, cei mai mulți dintre ei întâlnindu-se și în celelalte dialecte românești: *cal*, *fund*, *nepot*, *număr* (în meglenoromână și istroromână), *mascur*, *săm(t)* și *sănătos* (în meglenoromână), *pupă* [= *pulpă*] (în istroromână).

Dintre cuvintele comune cu albaneza, pe care româna le-a moștenit din substratul autohton, menționăm:

(9) dr. *ghimpe*, alb. *gjep* [*gjemb*], păstrat numai în dacoromână; ar. *skinu* (< lat. *spinus*) (cf. Brâncuș 1983: 78–79).

(109) ar. *bag* (probabil autohton); cf. alb. *vë*, gr. *βάζω*.

(298) ar. *bănețu* 'a trăi', alb. *banoj* (în aromână, probabil împrumut din albaneză).

(520) ar. *mațăre*, alb. *modhul* (Brâncuș 1983: 93–94).

(521) ar. *grumațu*, alb. *gurmaz* (Brâncuș 1983: 84–85).

ar. *gușă*, alb. *gushë* (Brâncuș 1983: 84–85).

Pentru albaneză, Thunmann dă *kiafă* [qafë], cu corespondent în dr. *ceafă*.

(522) ar. *groapă*, alb. *gropë* (Brâncuș 1983: 47–48).

(546) ar. *baltă*, alb. *baltë* (Brâncuș 1983: 35–37).

(707) ar. *năpărtică* 'viperă', alb. *nepërkë* (Brâncuș 1983: 104–105).

(797) ar. *bască* 'lână tunsă de pe o oaie', alb. *bashkë* (Brâncuș 1983: 40–41).

(994) ar. *țalpă* 'urdoare', alb. *gjalpë* 'unt' (cf. Saramandu 1987: 126 ș.u.).

Ca și în cazul cuvintelor moștenite din latină, constatăm, și în cazul termenilor proveniți din substrat, că se întâlnesc fie în toate dialectele (*baltă*, *groapă*, *gușă*) fie în unele dintre ele: în dacoromână, aromână și meglenoromână (*bască*, *mazăre*, *năpărcă*) sau în dacoromână și aromână (*grumaz*). Doi termeni apar numai în dacoromână (*ceafă* și *ghimpe*), iar unul numai în aromână (*țalpă*).

Am insistat asupra lucrării lui Johann Thunmann din mai multe motive. Mai întâi, remarcăm faptul că, prin ea, intră în circuitul științific occidental cel mai important dintre dialectele românești sud-dunărene, aromâna, despre care autorul afirmă că „după cunoștința mea, înainte de vocabularul pe care vi-l prezint [al lui Th. Cavallioti], nu se știa nimic” (Thunmann 1774: 177). Aromâni, pe care Johann Thunmann îi numește *Thracische Wlachen*, vorbesc aceeași limbă cu frații lor din nordul Dunării (*Dacische Wlachen*) (cf. Thunmann 1774: 176, nota): „Sie reden eben dieselbe Sprache, als ihre Brüder diessseits der Donau” (Thunmann 1774: 174). Dincolo de importanța pe care o prezintă pentru studiul limbii române și pentru romanistică în general, lucrarea lui Johann Thunmann stă la baza studiilor ulterioare privind substratul, concordanțele lingvistice balcanice, elementul latin comun românei și albanezei etc. Johann Thunmann formulează pentru prima dată *teoria continuității*, atât a românilor cât și a albanezilor în teritoriile pe care le locuiesc, punct de vedere care s-a impus. S-a impus, de asemenea, teoria substratului, întemeiată pe comparația românei cu albaneza, la studiul concordanțelor lingvistice balcanice adăugându-se ulterior bulgara (Kopitar 1829) și greaca (Miklosich 1861).

Franz Miklosich a prezentat, cel dintâi, cele mai multe din aceste concordanțe, dintre care amintim: (1) prezența vocalei de timbru *ă* în albaneză, română și bulgară; (2) articolul hotărât enclitic (postpus) în albaneză, română și bulgară; (3) lipsa infinitivului în albaneză, bulgară și greacă și înlocuirea lui cu conjunctivul (în română, parțial); (4) confuzia genitivului cu dativul în albaneză, română, bulgară și greacă; (5) formarea timpului viitor cu auxiliarul *a vrea* în română, greacă, bulgară și albaneză (dialectul tosc); (6) formarea numeralului cardinal de la 11 la 19 după tipul *unus super decem* în albaneză, română și bulgară.

La aceste concordanțe se adaugă unele particularități comune românei și albanezei, dintre care amintim rotacismul (în dialectul tosc al albanezei și dialectul în română).

Un alt învățat aromân care provine din mediul cultural moscopolean al epocii – sfârșitul secolului al XVIII-lea – este Daniil Moscopoleanul (numele complet: Daniil Mihali Hagi Moscopoleanul), autorul unei cărți de lectură, cu conținut religios, scrisă în grecește, *Εισαγωγική διδασκαλία* [Învățătură introducătoare], tipărită la Veneția în anul 1794, care are, la sfârșit, un manual de conversație în greacă, aromână, bulgară și albaneză (*Λεξικὸν Τετραγλωσσον*)³. Este interesant de reținut faptul că aromâna nu e numită *Βλάχικα*, așa cum apare la Cavallioti. Daniil precizează chiar în titlul lucrării sale că traduce textul grecesc *ἐν Μοισία Βλαχικῆς*, adică în „româna din Moesia”, ceea ce sugerează unitatea lingvistică dintre aromână și dacoromână, care reprezintă o singură limbă. Ca și în cazul lucrării lui Cavallioti, reeditată ulterior, a fost republicată și opera lui Daniil, de către englezul William Martin Leake, în *Researches in Greece* (Londra, 1814), de Franz Miklosich, în *Rumunische Untersuchungen*, vol. I, 2 (Viena, 1882) și de Per. Papahagi, în *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea* (București, 1909)⁴.

Importanța lucrării lui Daniil Moscopoleanul a fost subliniată, printre alții, de Th. Capidan: „Însemnătatea lucrării lui Daniil pentru cunoașterea nu numai a dialectului aromân, dar și a celorlalte limbi balcanice, albaneza și bulgara, este foarte mare. Nicăieri în literatura dialectală aromână nu întâlnim o construcție a frazei atât de liberă ca în cartea lui Daniil. În calitate de aromân, care cunoștea bine dialectul, el scria neinfluențat de celelalte limbi” (Capidan 1932: 53). Grigore Brâncuș a studiat *Lexiconul* lui Daniil Moscopoleanul, considerându-l „unul dintre cele mai vechi și mai importante monumente de limbă română din sudul Dunării” (Brâncuș 1992: 43). Analizând structura etimologică a lexicului aromânesc, Grigore Brâncuș constată că, din cele 1072 de unități lexicale care apar în *Lexicon*, 586 (adică aproximativ 55 %) sunt de origine latină. Procentajul e aproape identic cu cel pe care l-am constatat la Th. Cavallioti (56%; vezi *supra*, p. 131).

Amintim aici și cea de a treia lucrare datorată unui autor provenind din mediul cultural moscopolean din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Este vorba de Constantin Ucuta, autorul lucrării *Νέα Παιδαγωγία* [Noua pedagogie], cu subtitlul (în original, în greacă) „abecedar lesnicios pentru a-i învăța pe copiii carte romano-vlahă în uzul curent al romano-vlahilor”, lucrare tipărită în 1797 la Viena, în imprimeria marchizilor Pului, de origine aromână (cf. Capidan 1932: 61). C. Ucuta a scris abecedarul cu scopul declarat de a-i instrui pe copiii aromânilor în idiomul matern: „Primește lumina aceasta puțină, spre folosul copiilor noștri, că de mult îți era dor să vezi acest început în neamul nostru, pentru ca în mod lesnicios să înțeleagă copiii noștri ceea ce cu multă pierdere de vreme și cu multă osteneală pricepe în altă limbă” (cf. Papahagi 1909: 65; Capidan 1932: 61). Este interesant să

³ Lucrarea a avut și o a doua ediție, în 1802.

⁴ Scrierea lui Daniil, folosită ca ghid de conversație, a cunoscut și unele reeditări parțiale în secolul al XIX-lea, de exemplu numai a textului grecesc și bulgăresc (cf. Capidan 1932: 54).

observăm că Ucuta nu-i mai numește pe aromâni *vlahi* (iar idiomul vorbit de ei, *vláhica*, așa cum apare la Cavallioti) sau *vlahi din Moesia* (cum apare la Daniil), ci *romano-vlahi*, denumire prin care, pentru prima oară, se evidențiază clar romanitatea lor. La data scrierii lucrării, C. Ucuta era hartofilax și protopop în Posen (Prusia Orientală) și este de presupus că se informase, din medii intelectuale din Austro-Ungaria (Ucuta își tipărea lucrarea la Viena, unde exista o colonie aromânească) sau prin contactul direct cu vorbitori de limbă română, de unitatea de origine și de vorbire a românilor nord- și sud-dunăreni⁵. La scurtă vreme după Ucuta, Gheorghe Constantin Roja publica la Pesta, în 1808, în limba germană, un studiu despre istoria aromânilor, pe care îi numește *români* (germ. *Romanier*)⁶.

În secolul al XIX-lea, acumularea rapidă a cunoștințelor despre istoria celor două popoare, român și albanez, ca și despre limbile lor a avut, printre altele, ca efect apariția în România a primelor studii privind raporturile româno-albaneze. Aceste studii au o tradiție de peste un secol și jumătate, începând cu cel datorat lui B. P. Hasdeu, din 1860, semnificativ intitulat *Perit-au dacii?*⁷, și cu alte numeroase studii ale aceluiași autor, dintre care amintim *Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice* (1891–1892)⁸ sau *Cine sunt albanezii?* (1901)⁹. Cercetările au continuat prin contribuțiile a numeroși lingviști și istorici, între care Ovid Densusianu, Pericle Papahagi, Sextil Pușcariu, Th. Capidan, Al. Philippide, I.-A. Candrea, Al. Rosetti, I. I. Russu, H. Mihăescu, Gr. Brâncuș, C. Poghir, N. Saramandu, Cătălina Vătășescu. În zilele noastre, specialistul recunoscut este Grigore Brâncuș, care, de-a lungul a peste trei decenii, a publicat cele mai importante contribuții privind concordanțele dintre limbile română și albaneză, începând cu cunoscuta lucrare de sinteză, *Vocabularul autohton al limbii române* (1983) și continuând cu numeroase alte lucrări (articole, volume), dintre care menționăm *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române* (1995), *Concordanțe lingvistice româno-albaneze* (1999), *Studii de istorie a limbii române, I–II* (2007, 2008). Remarcăm faptul că, în studiile sale, Grigore Brâncuș a urmărit concordanțele româno-albaneze în toate domeniile limbii: vocabular, fonetică, morfologie, sintaxă, frazeologie. În acest sens, Grigore Brâncuș continuă nemijlocit

⁵ Th. Capidan consideră că e posibil ca Ucuta să fi avut cunoștință de lucrarea lui Johann Thunmann: „Probabil, însă, că dânsul nu va fi ignorat opera istorică a lui Thunmann, în care pentru întâia dată se vorbește despre romanitatea aromânilor. Aceasta se pare că rezultă din faptul că Ucuta nu mai numește pe aromâni «Vlahi din Misia», ci «Romano-Vlahi». Acest nou nume apare, după cum am văzut, chiar pe copertă: copiii «Romano-Vlahilor» să învețe «carte romano-vlahă»” (Capidan 1932: 61–63).

⁶ Gheorghe Constantin Roja, *Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen* [Cercetări despre românii sau așa-numiții vlahi care locuiesc dincolo de Dunăre], Pesta, 1808.

⁷ B. P. Hasdeu, *Perit-au dacii?*, în „Foaie de istorie și literatură”, Iași, 1860, nr. II–V (aprilie–iulie).

⁸ Idem, *Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice*, în „Analele Academiei Române”, seria II, tomul XIV, 1891–1892, p. 225–261.

⁹ Idem, *Cine sunt albanezii?*, în „Analele Academiei Române”, seria II, tomul XXIII, 1901, p. 103–113.

direcția de cercetare inaugurată de ilustrul său predecesor, B. P. Hasdeu, care în *Cine sunt albanezii?* (1901) afirma: „Identitatea lexică albanezo-română e secundară, după mine, în comparațiune cu identitatea cea gramaticală. Caracteristicile mai ales sunt întâlnirile între români și albanezi nu prin vocabular, ci prin particularitățile fonetice, morfologice și sintactice, care nici într-o ipoteză nu se pot împrumuta de la străini, nu se pot altoi în cursul timpului, ci datează de la însăși obârșia lumii” (Hasdeu 1901; citat după B. P. Hasdeu, *Studii de lingvistică și filologie*, II, București, Editura Minerva, 1988, p. 470). „Numai printr-o comunitate de origine și printr-o intimă conlocuire, totodată, se poate explica natura cea organică primordială a legăturilor între limbile română și albaneză” (*ibidem*, p. 469).

Ne permitem să încheiem, în același spirit, cu citate din doi autori cu cea mai mare autoritate în Albania și în România în domeniul studiilor lingvistice româno-albaneze, Eqrem Çabej și Grigore Brâncuș. „Orice cercetare cu privire la o perioadă mai veche a limbii albaneze duce cu necesitate la raportarea cu celelalte limbi balcanice. Dintre acestea, primul loc îl ocupă, fără îndoială, limba română. Albaneza și româna au legături strânse în domeniul foneticii, al morfologiei, al vocabularului, al formării cuvintelor, al sintaxei și frazeologiei, al zicalelor și al locuțiunilor proverbiale, încât – fără a lăsa neobservate deosebirile – adesea ai impresia că este vorba de unul și același spirit al limbii, manifestat sub două forme” (Çabej 1959: 531). „Intenția noastră a fost să punem în lumină [...] «miracolul» înrudirii originare a celor două limbi și implicit, străvechea afinitate spirituală a popoarelor român și albanez” (Brâncuș 1999: 7).

BIBLIOGRAFIE

- Brâncuș 1967 – Gr. Brâncuș, *Elemente lexicale autohtone în dialectul aromân*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XVIII, 1967, nr. 5, p. 491–505; republicat în vol. *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, București, Institutul Român de Tracologie, 1995, p. 51–66.
- Brâncuș 1982 – Gr. Brâncuș, *Observații asupra structurii vocabularului aromân în Dicționarul lui Daniil Moscopoleanul*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XLIII, 1992, nr. 1, p. 39–43; republicat în vol. *Studii de istorie a limbii române*, [I], București, Editura Academiei Române, 2007, p. 99–103.
- Brâncuș 1983 – Gr. Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Brâncuș 2003–2004 – Gr. Brâncuș, *Evoluția lexicului latin în aromână*, în „Fonetică și dialectologie”, XXII–XXIII, p. 37–45; republicat în vol. *Studii de istorie a limbii române*, [I], București, Editura Academiei Române, 2007, p. 91–98.
- Brâncuș 2009 – Gr. Brâncuș, *Raporturi lingvistice aromâno-albaneze*, în vol. „Lucrările celui de al doilea Simpozion Internațional de Lingvistică”, București, Editura Universității, p. 11–20.
- Brâncuș 2012 – Gr. Brâncuș, *Atlasul dialectal al limbii albaneze. Elemente comune cu româna*, în „Fonetică și dialectologie”, XXXI, p. 5–19.
- Çabej 1959 – Eqrem Çabej, *Unele probleme ale istoriei limbii albaneze*, în „Studii și cercetări lingvistice”, X, nr. 4, p. 527–560.

- Çabej 1976 – Eqrem Çabej, *Zur aromunischen Wortforschung*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXVII, nr. 1.
- Çabej I, II – Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore*, I, II, Prishtinë, Rilindja, 1976.
- Capidan 1922 – Th. Capidan, *Raporturile albano-române*, Cluj, Editura „Institutului de Arte Grafice «Ardealul»”, (extras din „Dacoromania”, II).
- Capidan 1931 – Th. Capidan, *Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, București, Cartea Românească (extra din „Dacoromania”, V).
- Capidan 1932 – Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, Imprimeria Națională.
- Drimba 1955 – V. Drimba, *Asupra unui text aromân din anul 1731*, în „Studii și cercetări lingvistice”, VI, nr. 3–4, p. 341–345.
- Hetzer 1981 – Armin Hetzer (ed.), *Das dreisprachige Wörterverzeichnis von Theodoros Anastasiu Kavalliotis*, Hamburg, Helmut Buske Verlag.
- Kopitar 1829 – B. Kopitar, *Albanische, walachische und bulgarische Sprache*, în „Wiener Jahrbücher der Literatur”, vol. 46, p. 59–106.
- Lafe & Lafe 2010 – Emil Lafe, Gene Lafe, *I rapporti linguistici rumeno-albanesi nella visione di Grigore Brâncuș*, în vol. *Studii de limba română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuș*, Editura Universității, București, p. 115–120.
- Lloshi 2000 – Xhervat Lloshi, *Albanian Dictionaries and D. Moskopopolitis „Lexicon Tetraglosson”*, în Christos Tzitzoulis, Charalambos Symeonidis (eds.), *Βαλκανική Γλωσσολογία. Συγχρονία και Διαχρονία. Balkanlinguistik. Synchronie und Diachronie*, Thessaloniki, p. 151–157.
- Mihăescu 1993 – H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, Editura Academiei Române.
- Miklosich 1861 – Franz Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Viena.
- Papahagi 1909 – Per. Papahagi, *Scrittori aromâni în secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil)*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”.
- Peyfuss 1974 – Max Demeter Peyfuss, *Die aromunische Frage*, Wien/Köln/Graz, Herman Böhlau Nachf.
- Peyfuss 1989 – Max Demeter Peyfuss, *Die Druckerei von Moschopolis, 1731–1769*, Wien/Köln, Böhlau, Verlag.
- Poghirc 1969 – C. Poghirc, *Influența autohtonă*, în *Istoria limbii române*, II, București, Editura Academiei, p. 313–365.
- Russu 1981 – I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Saramandu 1972 – Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, București, Editura Academiei.
- Saramandu 1987 – Nicolae Saramandu, *Concordanțe etimologice și lexicale româno-albaneze*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXXVIII, nr. 2, p. 126–141.
- Saramandu 1991 – Nicolae Saramandu, *Probleme ale studierii substratului aromânei*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XLII, nr. 3–4, p. 119–123.
- Saramandu 1996 – Nicolae Saramandu, *Romano-balcanica. Flexiunea de gen a numeralului trei în aromână*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XLVII, nr. 1–6, p. 207–215.
- Saramandu 1998 – Nicolae Saramandu, *Les rapports entre le thraco-dace et les anciennes langues européennes (sur les données de l'Atlas Linguarum Europae)*, în *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations*, vol. II, București, p. 673–678.
- Saramandu 2010 – Nicolae Saramandu, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, în vol. *Studii de limba română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuș*, București, Editura Universității, p. 203–208.

- Thunmann 1774 – Johann Thunmann, *Über die Geschichte und Sprache der Albaner und der Wlachen*, în vol. *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, 1. Theil, Leipzig, p. 169–366.
- Vătășescu 1997 – Cătălina Vătășescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, București.

**LE „MOMENT MOSCOPOLE” DANS L’HISTOIRE
DES RAPPORTS LINGUISTIQUES ENTRE LE ROUMAIN
ET L’ALBANAIS**

RÉSUMÉ

Dans la deuxième moitié du XVIIIe siècle, la ville de Moscopole a joué un rôle majeur dans l’histoire culturelle des Balkans. Par leurs livres imprimés en plusieurs langues, les écrivains d’origine aroumaine Th. A. Cavallioti, Daniil et Constantin Ucuta ont beaucoup contribué au progrès de l’enseignement dans les langues nationales de la Péninsule Balkanique.

CÂMPUL LEXICAL AL NUMELOR DE RUDENIE ÎN ROMÂNĂ ȘI ALBANEZĂ

DANIELA CARMEN STOICA

Vocabularul referitor la numele de rudenie în albaneză prezintă numeroase concordanțe semantice, dar și etimologice, cu vocabularul rudeniei în aromână. Această lucrare are ca scop prezentarea acestui vocabular pornind de la clasificarea făcută de Angela Bidu-Vrânceanu în lucrarea *Câmpuri lexicale din limba română*, care are la bază coordonatele semantice: rudenie naturală/rudenie socială, linie directă/linie colaterală, coordonate în cadrul cărora se stabilesc opoziții de gen sau de sex¹.

1. RUDENIA NATURALĂ

1.1. Rudenia directă

Termenii referitori la rudenie naturală, în linie directă (generația ascendentă) sunt în albaneză *gjysh*, *gjyshe*. În dialectul din sudul Albaniei, cunoscut și sub numele de dialectul tosc, foarte des, în loc de *gjyshe* se folosește cuvântul *nenë*, care, de fapt, la origine înseamnă „mamă”. Și aromâna are o modalitate de lexicalizare diferită a acestor termeni, deoarece pentru „bunic” găsim atât *papū* cât și *giuș*. Echivalentele pentru „bunică” sunt chiar mult mai multe în aromână: *mumă*, *babă*, *omă* dar și *dadă*. În graiul fărșerot al aromânei se folosesc cu precădere *papū* și *dadă*.

Cuvintele *mamă*, *tată*, pe care româna le-a moștenit din latină, au corespondenți în albaneză pe *atë* și *emë*, de origine autohtonă, care foarte des, în limbajul familiar, sunt înlocuiți de *babë* (împrumutat din turcă), și de *mama*. În sfera rudeniei directe, un cuvânt important de origine latină este *prindër* (părinte), care, ca și în română (*părinți*), desemnează tatăl și mama, sau tații, mamele și strămoșii, dar nu rudele în general (frate, soră, unchi etc.) În aromână avem pentru „tată”, următorii termeni: *tată*, *patera* (împrumut din greacă), iar pentru „mamă”, exemplele sunt și mai numeroase: *atã* (format foarte posibil sub influența masculinului albanez *atë*), *dadă*, *iată*, *îmă*, *mamă*, *mumă*, *mană* (împrumut din

¹ Bidu-Vrânceanu 2008: 305–307.

greacă). Despre numărul mare de unități lexicale care desemnează noțiunea de „mamă” vorbește Theodor Capidan, în 1922, în studiul său *Raporturile albanoromâne*, menționând că întrebuițarea lui *atã* este atestată numai la aromânii originari din Albania, lucru care ar putea explica și originea lui albaneză: „*Atã* s.f. (pl. *ate*) este întrebuițat la aromânii din nord, la cei din Bitolia, Crușova, Perlepe, Veles etc. Aci cuvintele *mamã*, *mumã* lipsesc. Pentru acestea avem *atã* și *nao* din *nveastã nauã* la femeile mai tinere, și *dadã* ca termen general pentru «mamã» și, în special, pentru femeile bătrâne. În cazul din urmă, se mai zice și *dadã-mare*, în opoziție cu *dadã-ñicã*”².

Pentru „fiu” și „fiică” există în albaneză *bir*, *bije*, termeni frecvent înlocuiți în vorbire cu *djalë* (cu sensul de bază „băiat”) și *vajzë* sau *çupë* (în dialectul tosc), cu sensul de „fată”. Această ambiguitate semantică este caracteristică și cuvintelor *ficior*, *featã*, în aromână. Aromâna are și corespondenții exacti pentru *fiu*, *fiică*: *fiñi*, *fiñe* sau *ciuprã* (corespondentul lui *çupë* din dialectul tosc). Pentru termenul „copil” în albaneză avem *femijë*, iar în aromână *cilimean* (pentru copii cu vârstele cuprinse între 7 și 10 ani) sau *fumeañi*. Interesantă este forma *kopil* în limba albaneză, care înseamnă „copil din flori”, iar în aromână pentru acest sens există *ludù*, (*ludã*) sau *cupilciù* (sub influența albanezei). Petru „nepot”, „nepoată” în albaneză avem cuvintele *nip* și *mbesë*³, iar acestea, ca și în română, pot fi folosite atât pentru copiii copiilor (deci de bunici), cât și pentru copiii fraților/surorilor (deci de unchi/mătuși). În aromână, perechea corespunzătoare este reprezentată de *nipot/nipoatã*, prezentând aceeași ambiguitate semantică.

1.2. Rudenia colaterală

Spre deosebire de termenii pentru rudenii directă, care sunt în mare parte de origine autohtonă, numeroși termeni de rudenie colaterală sunt, în albaneză, de origine latină, ca de exemplu *emtë* „mătușă”, *ungj* „unchi”. Albaneza dispune de un număr mult mai mare de termeni pentru acest tip de relații de rudenie decât româna, termeni care conțin nuanțe semantice importante. De exemplu, pentru „mătușă” în albaneză există și termenul *hallë* (împrumutat din turcă), care desemnează sora tatălui, și *teze*, sora mamei. De asemenea, există și termenul *teto*, care poate desemna atât sora mamei, cât și a tatălui. Este importantă semnalarea lui deoarece îl găsim și în aromână, alături de *mamã mare*, mătușa cea mai în vârstă din partea tatălui. De asemenea, pentru „unchi”, albaneza prezintă un număr important de termeni, ca *dajë*, *xhaxha*, precum și *xhaxh* sau *lalë*, aceștia din urmă fiind folosiți în special de copii. Ca și termenul *teto*, termenul *xhaxh* (mai ales sub

² Capidan 1922:34.

³ Potrivit Cătălinei Vătășescu 2006, originea cuvintelor alb. *nip* și *mbesë* este controversată. Astfel, Jokl și Çabej consideră că e vorba de termeni autohtoni. Există însă un număr important de cercetători care susțin originea latină a acestora (Meyer, Pellegrini).

forma articulată enclitic *xhaxhi*) are o sferă semantică mai extinsă, putându-se folosi, în general de către copii, ca un apelativ adresat unor bărbați mai mult sau mai puțin cunoscuți și cu care nu au neapărat o legătură de rudenie. În aromână, termenul corespondent pentru „unchi” este *lală*. Pe de altă parte, există și cuvântul *tata mare*, care desemnează unchiul cel mai în vârstă din partea tatălui⁴.

Pentru „frate” și „soră”, albaneza are termenii autohtoni *vëlla* și *motër*, în schimb în aromână apar termenii de origine latină, *frati* și *soră* (*sorū*). Pentru sora mai mare, aromâna folosește termenul *dodă*.

Termeni pentru *văr* și *vară* (*verișoară*). Cuvântul *kushëri* din albaneză a fost moștenit din latină (lat. *consobrinus*), el existând și în aromână (*cusurin*). Dacoromâna și aromâna au păstrat din latină adjectivul *verus* (dacorom. *văr*, arom. *ver*). În albaneză, *kushëri* (sing.), *kusherinj* (pl.) este utilizat și cu sensul de „rudă/rude de sânge”.

2. RUDENIA SOCIALĂ

2.1. Rudenia prin alianță

Termenii care desemnează tipuri de relații de rudenie prin alianță sunt diverși atât în română, cât și în albaneză, mulți dintre aceștia fiind de origine latină. Pentru „soț”, „soție” există în albaneză *shoq*, *i shoqi*, *e shoqja*, urmașii cuvintelor latine *socius*, *socia*, care au dezvoltat, pe lângă sensul de „tovarăș”, „tovarășă” și pe acela de „soț”, „soție”⁵. Cu toate acestea, în limba vorbită, în loc de *i shoqi* se folosește destul de frecvent *burri*, al cărui sens de bază este „bărbat”, iar în loc de *e shoqja* se folosește *gruaja*, care are sensul de bază „femeie”. Pe lângă aceste forme, albaneza mai are și cuvintele *bashkëshort* și *bashkëshorte*, care aparțin limbii literare. În aromână, pentru „soț” există termenul *bërbat*, iar pentru „soție”, există atât *nveastă*, cât și *mullari*, care înseamnă atât „soție” cât și „femeie”. Adăugăm faptul că și în aromână există termenii *soț*, *soață*, dar ei au numai sensul de „tovarăș”, „tovarășă”⁶.

Atât în albaneză cât și în română se continuă termenii latini *cognatus*: *cumnat* în română, *kunat* în albaneză și *consocer*: *cuscru* (*cuscră*) în română, *krushk* (*krushkë*) în albaneză. Albaneza dispune și de alți termeni, ca de pildă *baxhanak*, care exprimă legătura de rudenie stabilită între soții a două surori. Același tip de legătură este exprimată și de termenul *bağanac* din aromână, împrumutat din turcă. În aromână acesta desemnează și „rudenia stabilită între soții a două verișoare

⁴ Cf. Șerbănescu 2007: 207.

⁵ Vătășescu 2006: 110.

⁶ Vezi și Neiescu 1997: 184–185.

primare⁷. Tot în aromână, pentru „cumnată”, găsim și termenul *sinfadhă*, împrumutat din greacă.

Trebuie menționat că în albaneză termenul *krushk* a ajuns să numească orice rudă prin alianță, așa cum *kushëri* a devenit termenul generic pentru rudele de sânge. În dialectul aromân, *cuscru* are o semantică apropiată de cea a termenului din albaneză, însemnând „tatăl, mama, rudele apropiate din partea soțului ori ale soției sau orice rudă prin alianță”.

Pentru „mamă vitregă” și „tată vitreg” albaneza a păstrat termenii *njerkë* și *njerk* din latinescul *noverca*, pe care îi găsim și în aromână: *nearcă* și *nerc*. În albaneză există și cuvântul (cu valoare morfologică de substantiv) *vitërk*, având doar sensul de „tată vitreg”, care continuă latinescul *vitricus*, care în dacoromână a dat naștere adjectivului *vitreg*, dar care, spre deosebire de cuvântul din albaneză, poate fi combinat atât cu *tata*, cât și cu *mama*, *fiul* (*copilul*).

2.2. Rudenia spirituală

În ceea ce privește rudenii spirituală, Cătălina Vătășescu remarcă o serie de concordante interesante între albaneză și română. Trebuie să remarcăm prezența în cele două limbi a cuvintelor latinești însemnând „a boteza” și „a se căsători”. Totuși, dacă în albaneză, cuvântul *martoj* se referă atât la bărbat, cât și la femeie, în română *a (se) mărita* se referă exclusiv la femeie, iar *a (se) însura*, se referă exclusiv la bărbat.

Cuvântului românesc *a cununa* îi corespunde în albaneză un derivat de la substantivului *kurorë* „coroană”, și anume *kurorëzj* (*kurorëzohem*), ca și expresia *vej kurorë* „a pune cununii”, ambele cu antonimul format cu prefixul *ç-*: *çkurorëzj* (*çkurorëzohem*) „a divorța, a se despărți legal, la judecătorie”, termen folosit indiferent de religia căreia îi aparțin soții care se despart, care pot fi și musulmani. Interesant este că, și atunci când un cuplu musulman se căsătorește, cuvintele sau expresiile care se folosesc sunt aceleași ca în cazul unui cuplu creștin: *kurorëzj* (*kurorëzohem*) sau *vej kurorë*. Tot în această sferă semantică, în albaneză există și expresii de tipul *kurora e parë* cu sensul de „prima căsătorie, prima nevastă” sau *grua/burrë me (pa) kurorë*, semnificând „soție/soț cu (fără) cununie”.

În acest context, trebuie adăugată și concordanța dintre termenii pe care româna și albaneza îi au pentru „logodnă”. Este vorba de doi termeni latinești, integrați în vocabularul religios al albanezei și românei, care au o evoluție semantică specifică și identică în cele două limbi: lat. *fides* > alb. *fe* și lat. *credentia* > rom. *credință* stau la baza verbelor derivate *fej* (*fejohem*) în albaneză și *a încredința*, în română, care au sensul de „a logodi” („a se logodi”). În aromână s-a împrumutat din greacă, *isusescu*.

Această prezentare a termenilor referitori la înrudirea spirituală oferă cadrul pentru prezentarea vocabularului privitor la relațiile care se stabilesc între naș și

⁷ Șerbănescu 2007: 207.

fin, ca și relațiile dintre rudele tinerilor căsătoriți. Persoana aleasă pentru a asista fie un copil la botez, fie o tânără pereche la căsătorie este desemnată în albaneză și în română prin urmașii cuvântului latinesc *nonnus*. Proveniența acestui cuvânt din vocabularul bisericesc explică oarecum sensul cuvintelor din română și albaneză. Spre deosebire de română, în albaneză nu există forme specializate în funcție de referent. Astfel, „naș de botez” și „nun de căsătorie” poartă în albaneză același nume: *nun* (*m.*), *nuna* (*f.*). În dacoromână, forma moștenită *nun* s-a specializat pentru a desemna pe cel care asistă tinerii căsătoriți la cununie, iar forma derivată *nunaș* (*naș*) desemnează în primul rând pe cel care asistă la botezul unui copil și numai în al doilea rând pe cel care participă ca părinte spiritual la cununia unei tinere perechi⁸. În aromână nu avem decât perechea *nunū–nună*, pentru ambele sensuri. Derivatele colective *nunëri* în albaneză, *nășie* în dacoromână și *nuni/le* în aromână au sensul comun de „calitatea de a fi naș”, cu sensuri secundare în albaneză, unde înseamnă „totalitatea nașilor, toți nașii împreună”, și în dacoromână, unde înseamnă „legătura de rudenie spirituală între toți finii aceluiași naș”⁹.

O altă diferență importantă care trebuie semnalată între română și albaneză este cea existentă între referenții termenilor rom. *fin* (*hi/fin* în aromână) și alb. *fijan*, *famull*, din lat. **filianus*, *famulus*. Cuvântul românesc *fin* se referă atât la copilul pe care îl botează nașul, cât și la fiecare dintre cei doi miri uniți prin cununie. Albaneza utilizează atât *fijan* cât și *famull* pentru a desemna exclusiv copilul care este botezat. Tinerii cununați sunt numiți *dhëndër* (mire) și *nuse* (mireasă). Albaneza nu are, așadar, nume speciale pentru a exprima legătura tinerilor căsătoriți în raport cu nașul. Dicționarele limbii albaneze precizează împrejurările în care un naș poate avea un fin: la botez, în timpul ceremoniei de tăiere a părului, tradițională în vechea societate albaneză, și la prima comuniune (în cazul albanezilor catolici). Trebuie, de asemenea, menționat că alb. *fijan* are o răspândire dialectală limitată la dialectul gheg din nordul Albaniei. *Famull* este cuvântul cu răspândire mai largă. Privitor la cuvântul *nuse*, semnalăm faptul că în albaneză el poate avea și sensul de „soție” în raport cu soțul, dar și de „noră”, în relație cu socrul sau soacra, iar *dhëndër* are sensul atât de „mire” cât și de „ginere”, în relație cu părinții soției. În aromână avem cuvintele de origine latină, *norus* și *gener*: *noră*, *dziniri*, cu același sens ca în dacoromână, *noră* și *ginere* desemnând relația soției cu părinții soțului, respectiv a soțului cu părinții soției. Pentru „mire”, „mireasă”, corespondenții sunt *gambro* (împrumutat din greacă) și *nveastă*.

Privitor la termenii *cumătru*, *cumătră* în dacoromână și respectiv *kumtër*, în albaneză, se pare că aceștia continuă latinescul *commater*. Potrivit specialiștilor, forma de masculin *cumătru* provine de la forma de feminin¹⁰. Termenii desemnează

⁸ *Dicționarul limbii române*, București, Editura Academiei, 1965.

⁹ Stahl 1958–1965: 133, 145.

¹⁰ I. Coteanu, M. Sala 1987: 104–105 și Mihăescu 1993: 443–493.

nașul și nașa în relație cu părinții copilului botezat. După Çabej¹¹ cuvântul alb. *kumtër* s-ar fi format în același mod ca și românescul *cumătru*. Spre deosebire de română, în albaneză nu mai există forma originară de feminin, iar cuvântul *kumtër* este unul dintre numele date nașului care asistă la botez. În română termenii *cumătru*, *cumătră* sunt folosiți de părinți pentru a se adresa nașei sau nașului copilului lor (fie de botez, fie de cununie). În aromână termenii *cumătru*, *cumătră* nu există.

3. CONCLUZII

În acest articol am pus în evidență asemănările, dar și deosebirile la nivel semantic dintre termenii referitori la rudenie în română și albaneză. Așa cum am arătat, în albaneză există un număr surprinzător de mare de termeni de origine latină aparținând acestui câmp semantic, dar care au avut evoluții atât convergente cât și divergente, de conservare a sensurilor de origine, de îmbogățire semantică sau de dispariție a anumitor sensuri. Astfel, acești termeni acoperă o realitate în parte diferită în albaneză față de română. O serie de termeni comuni au referenți diferiți. „Gradele de rudenie există ca atare în limbile respective, deși, pentru denumirea lor, vorbitorii recurg în mod diferit la cuvinte și realizează decupaje diferite în continuumul realității”¹². Putem afirma că albaneza și aromâna, datorită numeroaselor contacte lingvistice (cu limbile greacă, turcă) și în special datorită bilingvismului, prezintă numeroase împrumuturi reciproce, dar și din limbile cu care au intrat în contact, precum și evoluții semantice asemănătoare în cazul unor termeni de rudenie.

Tabel

Rudenie naturală			dacoromână		albaneză		aromână	
/linie directă/	/generație ascendentă/	gr. 2	bunic	bunică	gjysh	gjyshe	pap gjuș	mumă maie babă omă dadă
		gr. 1	tată	mamă	atë baba	emë mama	tată patera	mamă ată dadă iată imă mană
	/generație zero/	<i>ego</i>						

¹¹ Apud Vătășescu 2006: 111.

¹² Șerbănescu 2007: 207.

Rudenie naturală			dacoromână		albaneză		aromână	
	generație descendentă/	gr. 1.	fiu	fiică	bir djalë	bije vajzë çupë (dialectal)	ficior hi'lu	feată hi'i ciupră
		gr. 2	nepot	nepoată	nip	mbesë	nipot	nipoată
		gr. 3	strănepot	strănepoată	stërnip	stërmbesë	–	–
/linie colaterală/	/generație ascendentă/	gr. 1	unchi	matușă	emtë hallë (sora tatălui) tezë (sora mamei) teto	ungj dajë xhaxha xhaxhi lalë	lală tată mare (unchiul cel mai în vârstă din partea tatălui)	tetă mamă mare (mătușă cea mai în vârstă din partea tatălui)
	/generație zero/	gr. 1	frate	soră	vëlla	motër	frati	soră (sorū)
		gr. 2	văr	vară	kushëri (la plural: totalitatea rudelor de sânge)	kushërirë	ver cusurin	veară cusurină
	/generație descendentă/	gr. 1	nepot	nepoată	nip	mbesë	nipot	nipoată

Anexă

Rudenie socială			dacoromână		albaneză		aromână	
/linie directă/	/generație ascendentă/		socru	soacră	vjerr	vjerrë	socru	soacră
	/generație zero/	/înainte de căsătorie/	logodnic	logodnică	i fejuari	e fejuara	isusit	isusită
		/în momentul căsătoriei/	mire	mireasă	dhëndër	nuse	gambro	nveastă
		/în timpul căsătoriei/	soț	soție nevestă	bashkëshort burri	bashkëshorte gruaja nusja	bărbat	nveastă mul'ari
		/după căsătorie/	văduv	văduvă	ve	e ve	veduū	veduă
		divorțat	divorțată	i ndarë i divorcuar	e ndarë e divorcuar	alāsāt	alāsată	

Rudenie socială			dacoromână		albaneză		aromână	
/linie indirectă/	/generație ascendentă/	/părinții soților unii față de alții/	cuscru	cuscră	krushk (la plural: totaliatea rudelor prin alianță)	krushkë	cuscru	cuscră
	/generație descendentă/	/soțul (soția) față de părinții celuilalt/	ginere	noră	dhëndër	nuse	dziniri	noră
	/generație zero/	/frații (surorile) soțului (soției)/	cumnat	cumnată	kunat baxhanak (soții surorilor unii față de alții)	kunatë	cumnat bağanac (soții surorilor verișoarelor primare unii față de alții)	cumnată
	/generație ascendentă/	/Persoana care cunună un cuplu/ /persoana care botează un copil	nun naș	nună nașă	nun	nuna	nun	nună
	/generație zero/	Tinerii cununați față de nuni/ copiii botezați față de nași	fîn	fînă	fîjan, famull /copilul botezat/	-	h'fin	h'fină

BIBLIOGRAFIE

- Bidu-Vrănceanu, Angela, 2008, *Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice*, București.
- Capidan, Th., 1922, *Raporturile albano-române*, extras din *Dacoromania*, II, Cluj.
- Bello, Dhimitri, 2004, *Lidhja Gjuhësore Ballkanike*, în *Buletini Shkencor*, i *Universitetit „Fan S. Noli”*, Korçë, nr. 6.
- Brâncuș, Gr., 1983, *Vocabularul autohton al limbii române*, București.
- Brâncuș, Gr., 1993, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, București.
- Çabej, Eqrem, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, Tirana, I, 1982; II, 1976; III, 1987. *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1969.
- Coteanu, I., Sala, M., 1987, *Etimologia și limba română. Principii, probleme*, București.
- Mihăescu, H., 1993, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București.
- Neiescu, P., 1997, *Mic atlas al dialectului aromân din Albania și din fosta Republică Iugoslavă Macedonia*, București.
- Orel, Vl., 1998, *Albanian Etymological Dictionary*, Leiden, Boston, Köln.
- Papahagi, T., 1974, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ed. a II-a, București.
- Rusu, I. I. 1970, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, București.
- Saramandu, N., 2004, *Romanitatea orientală*, București.
- Scurtu, A., 1966, *Termeni de înrudire în limba română*, București.
- Stahl, H. H., 1958–1965, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. II, București.
- Șerbănescu, A., 2007, *Cum gândesc și vorbesc ceilalți. Prin labirintul culturilor*, Iași.
- Vătășescu, Cătălina, 2006, *Studii româno-albaneze. Note semantice și etimologice*, București.

THE VOCABULARY REFERRING TO KINSHIP IN ROMANIAN AND ALBANIAN

ABSTRACT

The vocabulary referring to kinship in Albanian contains many semantic and etymological concordances with those in Romanian and Aromanian. This paper aims at presenting this vocabulary in Albanian, Romanian and Aromanian starting from the classification made by Angela Bidu-Vrănceanu in her work *Câmpuri lexicale din limba română*, which is based on the following semantic coordinates: “natural kinship”/“social kinship”, “direct lineage”/ “collateral lineage”. Within each of these coordinates, oppositions of “gender/sex” are established.

Universitatea “Fan S. Noli”
Korçë, Albania

ACENTUL ÎN LIMBA ROMÂNĂ LA NIVEL DIALECTAL ȘI POPULAR

AIDA TODI

Referirile la aspectele dialectale ale accentului din studiile de specialitate sunt puțin numeroase¹; în general observații în această privință apar în articole sau monografii generale asupra unor graiuri, în lucrările mai ample de dialectologie, în cursurile universitare sau în istoriile limbii române, precum și în studii privitoare la evoluția limbii române literare². Cercetările pe care le-am întreprins până acum în domeniul vast al accentului românesc ne-au dovedit că o abordare minuțioasă a impactului accentului asupra graiurilor românești este un capitol care ar putea sta în atenția dialectologilor. Câteva dintre constatările în această privință le-am făcut cunoscute prin comunicări publice (conferințe, simpozioane, colocvii) și prin publicarea lor în volume colective³.

Prezentul articol își propune o sistematizare și o prezentare a situațiilor în care prezența sau lipsa accentului are un rol important, determinând unele fenomene fonetice diferențiate dialectal; pe de altă parte, accentul este în strânsă legătură cu anumite aspecte morfologice dialectale și populare (schimbări de paradigmă între clasele de conjugări sau în interiorul acestora (I și IV, II și III etc.).

Fenomenele dialectale mai frecvente în care este implicat, într-un fel sau altul, accentul, ar putea fi grupate astfel:

1. Absența sau prezența accentului sau poziția acestuia în cuvânt determină schimbări de timbru ale vocalelor în cauză.

¹ Printre articolele care abordează aspecte dialectale ale accentului sunt de amintit articolele lui Coștîu 1971 și Faiciuc 1973.

² Pentru o prezentare detaliată a situației și bibliografie vezi Todi 2009. Adăugăm la cele menționate studiul lui Ursan 2008 (publicat în timp ce articolul nostru citat anterior era deja sub tipar), în care apar referiri la configurația dialectală a dacoromânei actuale (cu unele observații și la situația accentului în diferite graiuri), forme accentuale care nu definesc anumite arii dialectale; prin răspândirea lor mai largă ele ar putea fi considerate populare; aici se încadrează și accentuarea unor neologisme, neconformă cu norma, a căror circulație nu se limitează la o anumită regiune.

³ Todi 2007, 2008a, 2008b, 2009, Todi & Nevaci 2008), Mladin & Todi 2009. În unele dintre acestea am discutat și forme accentuale care, fără a defini o anumită arie dialectală sau arii dialectale, ar putea fi considerate, prin răspândirea lor mai largă, populare; de pildă, accentuarea unor neologisme, neconformă cu norma.

a. astfel, unele graiuri manifestă tendința de închidere a vocalelor neaccentuate a (> ă: papúc > *păpúc*), e (> i: plecát > *plicát*), o (> u: *îngrupát*). Fenomenul pare să fie mai frecvent în Banat, dar și în Crișana;

b. sincopa vocalelor accentuate *í* și *ú* (fenomen neobișnuit, pentru că, de regulă, vocalele neaccentuate sunt cele care suferă sincoparea) la formele de participiu, cu mutarea accentului de pe sufix pe radical este întâlnită într-o arie dialectală specifică Transilvaniei, dar și în Banat): *am văst* (< lat. *vis(i)tus*), (am văzút), formă verbală etimologică de participiu care a determinat ulterior fenomene similare la *am găst* (am găsít), *am aúst* (am auzít), *am vint* (am venít), *am căst* (am căzút), *am șást* (am șezút), *găst* (*am găsít*), *am piert* (am pierdút)⁴. Formele respective au dispărut în restul teritoriului, precum și în limba literară;

c. rostirea mai lungă a vocalelor accentuate este principala trăsătură fonetică a graiurilor din Transilvania; coroborată cu accentul de intensitate, lungimea vocalei accentuate, ea individualizează graiurile nord-vestice (Crișana, Maramureș).

2. Unii diftongi accentuați suferă, în anumite situații, monoftongarea.

a. Se monoftonghează diftongii accentuați: *ęá* (inclusiv final) și *óá* > *é* și *ó* (deschise): *spunēm*, *avē*, *punē*, *vedēm*, *ușórá* (Transilvania).

b. Diftongul *já* > *je* (*mu₁ját* > *mu₁jet*, *bă₁ăt* > *bă₁jet*, *tămâ₁ăt* > *tămâ₁jet*) – graiul moldovean (exemplele apar și la Eminescu), dar și cel maramureșean).

3. În flexiunea verbului⁵, prezența sau absența accentului este asociată, în unele arii dialectale, cu anumite schimbări de conjugare.

La formele de conjugarea I și a IV-a (la indicativ și conjunctiv prezent), în care aceste categorii de verbe își pierd sufixul, accentul se mută pe radical:

1. Specifică graiurilor din nordul și vestul țării și nord-vestul Olteniei este utilizarea unor verbe de conjugarea I și a IV-a, la indicativ și conjunctiv prezent, fără sufix (și cu deplasarea accentului pe radical) este: *cin* (cinéz), *ciúgule* / *ciugoále* (ciuguléște), *ciup* (ciupésc), *jumul* (jumulésc), *pescui* (pescuiésc), *săr* (săréz), *se împuțină* (se împuținează), *se oáspătă* (se ospătează), *se prăpăde* (se prăpădește) etc. (TDR, p. 262, 305, 374), la care am putea adăuga: *amórte* (amorțéște), *se pérpele* (se perpeléște), *se ópăre* (se opărește), *să ócole* (să ocolească) etc.

În graiurile muntenești formele sufixate circulă în variație liberă cu cele nesufixate (TDR, p. 178).

În ariile dialectale în care se petrece fenomenul invers (se sufixează verbe care în limba literară sunt nesufixate), accentul se mută pe radical.

În unele zone apar forme sufixate, corespunzătoare celor nesufixate din limba literară: *mustréz* (mústru), *dărméz* (dărám), *omorásc* (omór), *simțásc* (simt), uneori forma sufixată și cea nesufixată coexistând în vorbirea aceluiași individ (TDR, p. 335).

⁴ TDR 1994: 358.

⁵ Pentru rolul accentului în conjugarea verbului, vezi Lombard 1955.

Menționăm că fenomenul pierderii sau atașării sufixului de indicativ și conjunctiv prezent nu este numai dialectal, ci uneori poate fi considerat popular (fapt de limbă vorbită), întrucât se întâlnește, mai mult sau mai puțin frecvent, în toate ariile dialectale. El afectează nu numai cuvinte din fondul vechi al limbii, ci și neologisme. Din această perspectivă amintim lucrările normative care fie optează pentru o anumită formă verbală, cu sau fără sufix, fie admit, în numeroase cazuri, dubletele morfologice⁶.

2. În toate graiurile românești se întâlnesc schimbări de conjugare: cele mai frecvente sunt trecerile de la conjugarea a II-a la a III-a (și, ceva mai rar, invers)⁷; ele se manifestă mai ales prin structurile accentuale: în graiurile oltenesti au fost înregistrate, izolat, cazuri în care verbe de conjugarea a II-a apar, la persoanele I și a II-a plural, cu accent pe radical: *védem, védeț, tácem, táceț* (pct. 964)⁸; în aceeași arie lingvistică, la câteva verbe de conjugarea a IV-a apar forme cu accent pe radical după modelul conjugării a III-a: *ascútem, ascúteț* (pct. 932), *añúdem, añúdeț* (pct. 907), *súntem, súnțeț; smútem, smúteț* (pct. 901), precum și fluctuații de accent de tipul: *țáném, țánéț; umplém, umpléț* (pct. 902); *țánem, țáneț; úmplem, úmpleț* (pct. 901)⁹; astfel de deplasări accentuale se întâlnesc și în Moldova (TDR, p. 224).

3. Deplasarea accentului de pe radical pe sufix la unele verbe de conjugarea a III-a (*spunéți, făcéți* etc., mai ales în forme conjuncte cu pronume) s-ar putea explica prin analogia cu verbe de alte conjugări, accentuate pe sufix; fenomenul, relativ frecvent în dacoromână, a fost semnalat și în dialectele sud-dunărene: în istroromână, unde această accentuare s-a generalizat (*cunostén* ‘cunoaștem’, *trazéț* ‘trageți’), în aromână și meglenoromână¹⁰.

a. În legătură cu formele de perfect simplu la verbele de conjugarea a III-a s-a constatat existența unor variante de accentuare, pentru care limba literară admite tipul slab, cu accent pe sufix (*arséi, arséși; întorséi, întorséși; rămáséi, rămáséși; ziséi, ziséși*), alături de care circulă variante de tip tare, accentuate pe radical (*mérsei, mérseși; rămásei, rămáseși* etc.), singura formă care nu pune probleme de accentuare fiind persoana a III-a singular; *árse, întoárse, rămáse, zíse* etc.¹¹ Două

⁶ Vezi studiul nostru care subliniază evoluția normei lingvistice în această privință (analiza comparativă a celor două lucrări normative de bază, DOOM₁ și DOOM₂, apărute la un interval de doar două decenii). Comparația noastră relevă dinamica normei în domeniul morfologiei (Todi 2007).

⁷ Pentru detalii, vezi și Pană Dindelegan 1987.

⁸ Coștîu 1971, 161. Ca o observație deocamdată empirică (intenționăm să facem o documentare detaliată în această privință), menționăm că în ultimii ani am auzit, personal, astfel de forme (pentru verbul *a vedea*) la vorbitori din Muntenia, inclusiv din București (prima constatare de acest fel am făcut-o în primăvara anului 2011, când am auzit pentru prima dată formele indicate la un vorbitor din Muntenia); în ultima vreme frecvența lor pare să fi crescut (recent, într-o singură zi am auzit de trei ori astfel de forme la persoane provenind din județe diferite, toate din Muntenia).

⁹ *Ibidem*, p. 161–162.

¹⁰ Pușcariu 1994, 102.

¹¹ Avram, 1987, 47–54.

variante circulă mai ales la persoanele I și a II-a plural: *mérserăm / mersérăm, mérserăți / mersérăți*, în legătură cu care opiniile specialiștilor sunt împărțite¹².

b. în cadrul flexiunii nominale, prezența sau absența sufixului se poate corela cu exprimarea unor forme de vocativ.

Interesant este comportamentul accentului la unele vocative în Maramureș – au fost consemnate forme scurte, reduse prin apocopă, cu deplasarea accentului original (*finú, nănașú, uncheșú, șogó* etc.) și vocative terminate în *-ă* sau *-e*, cu accentul pe desinență (*mamá, mătușă, tată, cuscré* etc.); în aceeași arie lingvistică se constată deplasări de accent și la unele substantive în *-ă*, cu vocativul în *-le* (*mamále, tatále* – înregistrate de I.-A. Candrea și în Țara Oașului) sau la vocative în *-o*, cu accentul păstrat sau mutat pe desinență (*mamó, babó*)¹³.

În graiurile din Crișana și în vestul Maramureșului are loc o deplasare specifică de accent (pe silaba penultimă) la vocativele în *-ule* (*cuscrúle, finúle* etc.), precum și în forma *șogóre*, care ar fi influențat și nominativul (*șogór*)¹⁴.

În româna din Moldova au fost înregistrate¹⁵ fluctuații accentuale la mai multe categorii de cuvinte (în special neologisme) în pronunțarea cărora vorbitorii din România întâmpină rar dificultăți¹⁶. În majoritatea cazurilor, este vorba despre deplasarea accentului pe o silabă anterioară; fenomenul a fost remarcat, în urmă cu câteva decenii, de Al. Niculescu, care considera accentuarea regresivă un „fenomen romanice semicult”¹⁷; deși exemplele pe care le oferă studiul menționat sunt diferite, exemplele de mai jos, preluate din dicționarul lui A. Crijanovschi, se înscriu în aceeași tendință general romanice pe care Al. Niculescu o semnala în română, spaniolă și italiană. Dicționarul amintit înregistrează deplasări ale accentului pe o silabă anterioară în următoarele situații (exemplele de mai jos sunt preluate din studiul nostru referitor la aspectele populare și dialectale ale accentului¹⁸):

a. La numeroase derivate (substantive și/sau adjective) cu sufixul *-tór* (la cuvinte de câte 4, 5 sau 6 silabe), la care se constată tendința deplasării accentului pe silaba anterioară (penultimă); avem în vedere cuvinte precum: *accelerátór I, acompaniátór, adnotátór, agitátór, amplificátór, analizátór, anchetátór, aviatór, calcinatór, carburátór, catalizatór, civilizátór, clasificátór, colectór, colonizatór, comentátór, compilátór, compozítór, comutatór, condensátór, conformátór, congelátór, conspirátór, convectór, cooperátór, coordonatór, corectór I* etc. (dăm alături formele accentuale incorecte, nerecomandate de autor, însoțite, uneori, și de alte greșeli de pronunție, eventual ortografice¹⁹: **accelerátor, *acompaniátor*,

¹² Pentru întreaga discuție asupra opiniilor lingviștilor și repartiției dialectale a acestor forme, *ibidem*.

¹³ Faiciuc, 1973), 63–74.

¹⁴ TDR, p. 303, 317.

¹⁵ Crijanovschi, 2000.

¹⁶ Am înregistrat mai jos doar fluctuațiile neliterare, nu și pe cele acceptate de normă.

¹⁷ Niculescu, 1969, 157–165.

¹⁸ Todî 2009.

¹⁹ În cele ce urmează am notat formele respinse de normă cu asterisc (*).

*adnotător, *ág(h)itător, *amplificător, *analizător, *anchetător, *calcinător, *carburător, *catalizător, *civilizător, *clasificător, *coléctor, *colonizător, *comentător, *compilător, *compozitor, *comutător, *condensător, *conformător, *congelător, *conspirător, *convéctor, *cooperător, *coordonător, *coréctor 1 etc.).

Totuși, inventariind formele înregistrate de dicționarul amintit, constatăm că această fluctuație accentuală nu e consemnată la toate derivatele în *-tor*; astfel, par să nu pună probleme accentuale derivatele în *-tor* cu bază mai veche în limbă (*cercetător, cerșetor, cheltuitor, fierbător, legiuitor, lustruitor, suflător 1, suflător 2, trăgător 1, trăgător 2, tulburător, ucigător 1, ucigător 2, următor, vindecător, vorbitor* etc.), dar și unele neologisme (*circulator, colaborator, conciliator 1, conector, contractor, corupător, incriminator, infractor, modificator 1, ondulator, pacificator, sortator 1, sortator 2, stimulator 1, transportator, trasator 1, trasator 2, viticultor* etc.).

b. Compuse (cu elementele de compunere / sufixoide) savante:

– *gráf*: *aerograf* (**aerograf*), *autograf* (**autograf*), *biograf* (**biograf*), *cardiograf* (**cardiograf*), *cartograf* (**cartograf*), *cinematograf* (**cinematograf*) etc.

– *grafie*: *biografie* (**biografie*), *cartografie* (**cartografie*) etc.

– *lóg*: *analog* (**analog*), *antropológ* (**antropolog*), *arheológ* (**arheolog*), *astrológ* (**astrólog*), *bacteriológ* (**bacteriolog*), *biológ* (**biolog*), *cardiológ* (**cardiolog*), *dermatológ* (**dermatolog*) etc.

– *naút*: *acvanaút* (**acvanaut*), *aeronaút* (**aeronaut*), *argonaút* (**argonaut*), *astronaút* (**astronaut*) etc.

– *nautică*: *aeronautică* (**aeronautică*); *astronautică* (**astronautică*) etc.

– *oid*: *alcaloid* (**alcaloid*), *asteroid* (**asteroid*), *australoid* (**australoid*), *elicoid* (**elicoid*), *elipsoid* (**elipsoid*), *hiperboloid* (**hiperboloid*) etc.

General în Transilvania este considerat și accentul pronomelor și adverbelor compuse (pe primul segment al cuvântului, reprezentat de pronumele sau adverbul relativ-interogativ *ce, cine, unde, când, cum*), diferit de cel din limba literară (care înregistrează ca formă corectă accentuarea pe elementul final de compunere *-vá*): „*céva* (ALR II s.n., 5, h. 1393, pct. 102, 105, 172, 219, 228, 260, 272, 284), *cíneva* (ALR II, s.n., 6, h. 1738, pct. 102, 105, 130, 141, 272, 284), *úndeva, cândva, cúmva*; acest mod de a accentua este general în Transilvania, cu excepția sud-estului zonei”. (TDR, p. 358).

4. Uneori etimologia cuvântului (cu păstrarea formei originare, moștenite sau împrumutate) explică prezența dialectală a unor forme; este cazul unor împrumuturi vechi cu accentul etimologic păstrat: substantivele feminine de origine turcă terminate în *-á* accentuat: *abá, ocá, páftá* etc.; unele dintre ele, adaptate la sistemul românesc, au accent pe silaba penultimă (*ábă, ócă, páftă* etc.); cuvinte de origine maghiară, cu accent păstrat, în general, pe prima silabă, iar în alte cazuri „românizat”, prin intrarea fie în categoria celor cu accent paroxiton (mai frecvent), fie cu accent proparoxiton (mai rar), sau cu fluctuații de accentuare

(*ceârdaş – ceardăş, gîngaş – gîngăş, lăcăt – lăcăt* etc.)²⁰; unele neologisme romanice (întrate la noi prin filieră rusă ori germană) precum *cavalérie, infanterie* pronunțate, în Ardeal, *cavalerie, infanterie*; sau *augúst, fabrică, muzică, industrie; Ánton, Teódor, Ştéfan, Émil, Mária* (în loc de *Antón, Teodór, Ştefán, Emíl, María...*)²¹; și TDR amintește că „se accentuează pe prima silabă și unele nume de persoană ca *Émil, Ştéfan*, în întreaga Transilvanie ca și în Banat, Crișana, Maramureș și jumătatea nordică a Moldovei (ALR II s.n., 5, h. 1537) și *Mária*, în centrul și vestul Transilvaniei (ALR II, s.n. 5, h. 1545)”²².

Constatam, într-un articol precedent, că unele zone mai conservatoare prezintă, la unele cuvinte, accent arhaic, etimologic, acesta nefiind însă reprezentativ în mod exclusiv pentru o anumită arie lingvistică. Așa, de pildă, pentru **subdialectul bănățean**, lucrările de specialitate amintesc conservarea accentului în formele de indicativ prezent ale verbului *a blestema*: *blástăm* (înregistrat de NALR Banat, chest. 1882, ALR II, VII, h. 1881, 1882); formele cu accent etimologic (*blástăm, blástămi, blástămă*) sunt generale „în Transilvania, Crișana, Maramureș, Banat, nord-vestul Olteniei și Moldova de nord” (TDR, p. 358); în subst. *măđuvă*: *măđúuă (măđúgă, măđúhă, măđúvă)*: NALR – Ban. I, h. 92; în subst. *áripă*: (*h*)*áripa (hárpe, árpíe)*: chest. 983 „în afara unei zone, situate în nord-estul Banatului, în care cuvântul este accentuat paroxiton” (TDR, p. 244); în substantivul *ánin*, care apare cu accent paroxiton (*ánin*)²³; în formele flexionare ale pronumelui demonstrativ sau relativ: *astúia, alóra, cărúia*, unde pronumele păstrează accentul ca în latina populară și ca în aromână. Accente diferite de cel recomandat de normă au mai fost înregistrate la cuvintele *p(i)eliță, poliță, veveriță* (chest. 797), *oftică, padină*, „în cea mai mare parte a ariei bănățene, în afara unei zone restrânse în nordul Banatului, unde accentul e proparoxiton” (TDR, p. 244), precum și unele adverbe: *acoló, încoló, dîncoló*²⁴.

5. Se înregistrează uneori accente diferite de la o arie lingvistică la alta, conforme sau nu cu norma, fără caracter sistematic²⁵.

În concluzie, se poate afirma că accentul, prin repartitia sa dialectală, oferă informații interesante în legătură cu etimologia și evoluția unor cuvinte de la o arie la alta. Cercetări detaliate ulterioare ar putea arăta dinamica formelor accentuale în timp, precum și dinamica normei, nu numai în cuvinte izolate, ci și în anumite paradigme verbale.

²⁰ Pușcariu, 1994, 99.

²¹ *Ibidem* 98.

²² TDR 358.

²³ I.-A. Candrea, *Atlasul lingvistic al Banatului*, manuscris; înregistrat și de Pușcariu, apud TDR 1994, 244.

²⁴ Todî 2009.

²⁵ *Ibidem*.

BIBLIOGRAFIE ȘI ABREVIERI

Atlase lingvistice

- ALM = *Atlasul lingvistic moldovenesc*, redactat de R. Udler și V. Comarnițchi cu participarea lui V. Melnic și V. Pavel. Vol. I, 1,2; II, 1,2. Chișinău, 1968–1973.
- NALR Banat = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*, I, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, București, 1980.
- NALR Oltenia = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu, de dr. Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, 1967.
- ALR II = *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, întocmit de Institutul de Lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei Republicii Populare Române, vol. I–VII, București, 1956–1972.
- ALRM = *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu: partea I (ALR I), vol. I–II, de Sever Pop; partea a II-a (ALR II), vol. I și supliment de Emil Petrovici, Cluj, 1938 (I 1); Sibiu, Leipzig, 1942 (I–2); Sibiu, Leipzig 1940 (II–1); Sibiu, Leipzig, 1942 (II–1 supliment).

Dicționare și lucrări normative

- Crijanovschi 2000 = Andrei Crijanovschi, *Dicționar de dificultăți ale limbii române*, Chișinău, Editura Arc – Editura Museum.
- DEX = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- DOOM 1 = Academia Republicii Socialiste România, Institutul de Lingvistică din București, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Academiei, 1982.
- DOOM 2 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
- ÎOOP = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a V-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995.

Studii și articole

- Avram 1987 = Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, București, Editura Academiei RSR.
- Coțiu 1971 = Mihai Coțiu, *Observații asupra accentuării formelor verbale în graiurile oltenești*, FD, 7, p. 159–172.
- Faiciuc 1973 = Ion Faiciuc, *Vocativul termenilor de înrudire și al prenumelor în graiul maramureșean*, în CL, 18, 1, p. 63–74.
- Lombard 1955 = Alf Lombard, *Le verbe roumain. Étude morphologique*, II, Lund.
- Mladin & Todi 2009 = Ioan-Constantin Mladin, Aida Todi, *Recherches sur la constitution de la norme accentuelle en roumain, Bon usage et variation sociolinguistique (Good usage and sociolinguistic variation: Diachronic perspectives and national traditions)*, Murray Edwards College, University of Cambridge, 16–18 July 2009), publicată în rezumat pe situl universității Cambridge: <http://www.mml.cam.ac.uk/french/observations/abstracts.html>

- Niculescu 1969 = Al. Niculescu, *Un fenomen romanic semicult: accentuarea regresivă*, SCL, 20, nr. 2, 157–165.
- Pană Dindelegan 1987 = Gabriela Pană Dindelegan, *Aspecte ale dinamicii sistemului morfologic verbal (perioada de după 1880)*, Tipografia Universității din București.
- Pușcariu 1994 = Sextil Pușcariu, *Presiunea și înălțimea (accentul)*, în *Limba română (vol. II) Rostirea*, București, Editura Academiei Române, p. 95–108.
- Saramandu, Nevaci, Radu 2008 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, *Lucrările Primului Simpozion Internațional de Lingvistică, București, 13–14 noiembrie 2007*, Editura Universității din București, p. 345–354
- TDR 1994 = *Tratat de dialectologie românească* (coordonator: Valeriu Rusu), Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1984.
- Todî 2007 = Aida Todî, *Fluctuații în flexiunea verbului în limba română actuală*, în *Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană Dindelegan, la aniversare*, Editura Universității din București, 2007, p. 213–219.
- Todî 2008a = Aida Todî, *Dubletele accentuale și norma lingvistică*, în Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu, „*Lucrările Primului Simpozion Internațional de Lingvistică, București, 13–14 noiembrie 2007*”, Editura Universității din București, p. 345–354.
- Todî 2008 b = Aida Todî, *Accentul românesc. Evoluție și aspecte normative*, în *Filologia modernă: realizări și perspective în context european*, Chișinău, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie, 2008, p. 323–328.
- Todî 2009 = Aida Todî, *Accentul românesc. Aspecte dialectale*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie (Baia-Mare, 19–21 sept. 2008)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, vol. II, p. 595–612.
- Todî & Nevaci 2008 = Aida Todî, Manuela Nevaci, *Rolul distinctiv al accentului în limba română din perspectivă istorică și dialectală*, Colocviul Catedrei de limba română, Universitatea București, 5–6 dec. 2008.
- Ursan 2008 = Vasile Ursan, *Despre configurația dialectală a dacoromânei actuale*, în „*Transilvania*”, nr. 1, p. 77–85.

DIALECTAL AND FOLK OCCURENCES OF THE ROMANIAN ACCENT

ABSTRACT

The aim of this paper is to systematize and present the cases where the presence or absence of stress plays an important part, causing certain phonetic phenomena in different dialects; on the one hand, stress is closely related to certain dialectal and folk morphological aspects (shifts in conjugation classes or within them (1st and 4th, 2nd and 3rd, etc.).

The major dialectal phenomena involving stress in one way or another could be grouped as follows:

- a. The presence or absence of stress or its position in a word determines changes in the quality of the vowels involved;
- b. Some stressed diphthongs undergo, in some cases, monophthongization; in other cases, some stressed vowels are diphthongized;
- c. In verb inflection, the presence or absence of stress is associated, in some dialectal areas, with certain changes in conjugation; la substantiv, with the use of certain forms of the Vocative case.

Universitatea „Ovidius”
Constanța

ATLASUL MULTIMEDIA PROZODIC ROMÂN (AMPRom)

ADRIAN TURCULEȚ

1. AMPRom ȘI AMPER-ROM

Marea asemănare a celor două acronime nu este deloc întâmplătoare. AMPER-ROM[ÂNIA] este o parte integrantă a proiectului AMPER¹ – *Atlas multimédia prosodique de l'Espace Roman* (adică partea atlasului prozodic romanic consacrată domeniului limbii române) și, totodată, face parte și din proiectul AMPRom: toate localitățile cercetate pentru AMPER-ROM vor intra în rețeaua de puncte a atlasului prozodic român. AMPRom preia, cu unele dezvoltări proprii, concepția, metodologia și instrumentele de lucru elaborate în cadrul proiectului romanic. Prezentarea proiectului AMPRom în cele ce urmează va reliefa asemănările esențiale de metodă, dar și deosebirile dintre proiectele romanic și cel românesc.

2. CORPORA

2.1. Corpusul fix

Ancheta pentru AMPRom lucrează cu **două chestionare**. Primul chestionar formează legătura directă cu proiectul romanic, fiind cel utilizat pentru AMPER-ROM. Este o listă de 45 de enunțuri structurate după criteriile silabico-accentuale și morfo-sintactice unitare pentru toate varietățile romanice. Enunțurile au structura sintactică SVO (obișnuită în toate limbile romanice și mai echilibrată din punct de vedere comunicativ și intonațional) în care S și O se pot substitui și primesc, pe rând, expansiuni adjectivale sau, în lipsa unor adjective cu structura fonetică dorită, determinări prepoziționale. Se folosește un număr cât mai redus de lexeme, pentru ca acestea să apară în toate pozițiile posibile. Cu excepția formei verbale bisilabice,

¹ Pentru informații cu privire la AMPER trimitem la site-ul de la Grenoble: <http://w3.u-grenoble.fr/dialecto/AMPER/amper.html>. Un raport asupra acestui proiect (însoțit de un DVD cu anchetele realizate până la acea dată) a fost publicat în 2011, cu ocazia împlinirii a 10 ani de la lansarea proiectului: Mairano 2011; vezi și Turculeț 2007. Bibliografia publicațiilor legate de proiectele AMPER-ROM și AMPRom se poate vedea în raportul menționat aici și pe site-urile celor două proiecte.

toate lexemele sunt trisilabice și cu tipuri accentuale diferite: oxiton, paroxiton și proparoxiton. Ilustrăm aceste trăsături prin două enunțuri (simple și cu extensiuni), a căror structură este simbolizată prin grupul de litere precedent:

twk <i>Nevasta vede un căpitan</i>	kwt <i>Un căpitan vede nevasta</i>
fwk <i>Nevasta frumoasă vede un căpitan</i>	gwk <i>Un căpitan elegant vede nevasta</i>
twg <i>Nevasta vede un căpitan elegant</i>	kws <i>Un căpitan vede nevasta frumoasă</i>

Structura fixă a enunțurilor corespunde obiectivului central al proiectului AMPER: de a facilita o analiză acustică strictă, fizico-matematică, a relațiilor dintre accentul lexical (*stress*), accentul tonal (*pitch accent*) și poziția acestora în structura enunțului și în conturul intonațional al acestuia. Enunțurile trebuie rostite în cele două modalități de bază: enunțiativă și interogativă. Mai trebuie precizat că se urmărește obținerea unor rostiri „normale” (fără conotații afective sau cu modele ritmico-intonaționale contrafăcute) și cu intonație *neutră* (*neutrală*), adică fără reliefarea specială a vreunui constituent. În opoziție cu „focalizarea restrânsă” (*narrow focus*) a unui/unor constituent/-enți, asemenea enunțuri sunt numite cu focalizare largă (*broad focus*): întreaga propoziție constituie informația nouă pe care vrea să o comunice vorbitorul; o ușoară proeminență are elementul final, datorită funcției modale a conturului terminal. Fiecare enunț este repetat de mai multe ori, anchetatorul urmărind să obțină cel puțin trei repetiții cu intonație neutră. Indicativul complet al unui enunț este, de exemplu, 9A01twka1². Luând în considerație faptul că adverbul de negație *nu* poartă, adesea, accentul sintactic (nuclear) în diverse varietăți ale limbii române, am introdus în chestionarul AMPER-ROM, în plus, modalitățile enunțiativă negativă și interogativă negativă. Astfel, numărul minim al enunțurilor obținute de la un informator va fi 45×4 (modalități) \times 3 repetiții = 540.

Al doilea chestionar al AMPERom este alcătuit din cca. 370 de chestiuni (numărul total al enunțurilor diferă în funcție de răspunsurile primite), dintre care 128 sunt obligatorii (91 se cer de 3 ori și 37 numai o dată, cu condiția ca enunțul obținut să fie reprezentativ) și cca. 60 facultative (care se aplică, în medie, o dată la 4–5 localități, cu informatorii mai buni).

În anchetă chestionarul al doilea se aplică prima dată. Inițial, l-am conceput cu scopul expres de a suplini renunțarea, în multe puncte, la corpusul semispontan (MapTask), prin introducerea unor propoziții mai simple și mai puțin rigide (în unele cazuri se pot obține chiar variante diferite pentru același tip de enunț, de ex., *Cât costă ceapa?*, *Cât e ceapa?*, *Cum dai ceapa?*). Asemenea propoziții au darul de a facilita apropierea dintre anchetator și informatori, de a-i familiariza pe aceștia cu procedeele de bază al anchetei: realizarea unor situații de vorbire cu ajutorul mijloacelor verbale. Introducând tipuri noi de enunțuri, am simțit nevoia de a

² Primele semne de dinaintea structurii *twk* indică domeniul limbii române, Moldova, orașul Iași, informatorul 1 (feminin) (cf. *infra*), după *twk* (indicativul enunțului) urmează modalitatea *a* = asertivă și numărul repetiției: 1 = prima, 2, 3...

include și alte structuri morfo-sintactice (fără iluzia de a le putea epuiza). Vom prezenta în continuare tipuri noi de propoziții cerute în chestionarul AMPRom:

– structuri VO (cu subiect inclus) cu final oxiton, paroxiton, proparoxiton, utilizate cu cele patru modalități: *L-am văzut pe Ion/Vasile/fetele. Nu l-am văzut pe Ion/Vasile/fetele. L-ai văzut pe Ion/Vasile/fetele? Nu l-ai văzut pe Ion/Vasile/fetele?* structura VO cu extensiune simplă a verbului: *L-am văzut pe Ion la biserică.* sau cu extensiune alternativă/disjunctivă: *L-ai văzut pe Ion la biserică sau la cârciumă? L-am văzut pe Ion la biserică, nu la cârciumă.*

– structuri VS: *Vine Ion. Vine Ion? Cine vine?*

În unele enunțuri precedente s-au avut în vedere posibilitățile de schimbare a topicii cu implicații privind structura morfo-sintactică (VO → OV, VS → SV) și, mai ales, informațională a propoziției: *Pe Ion l-am văzut. Pe Ion nu l-am văzut. Pe Ion l-ai văzut? Pe Ion nu l-ai văzut? Vine Ion. Ion vine.*

– enunțative cu enumerare: *Am fost la piață și am cumpărat: cartofi, ouă, lapte, fructe...*[obiecte la alegerea informatorului]; [zilele săptămânii:] *luni, marți, miercuri, joi, vineri, sâmbătă (și) duminică.*

– cu negație dublă: *N-a venit nimeni la noi.*

– exclamative: *Atâta-i/așa-i de harnică! Ce batic frumos ai!*

– imperative – ordin: *Lasă-mă-n pace! Dă-mi pace!;* rugămintă: *Ana, dă-mi un măr (te rog)!*

– dubitative: *Să mă duc, să nu mă duc...*

– suspensive (amenințare): *Apucă-te/Pune mâna/Ia și-nvață, că de nu...*

– asertive de contrazicere: [Eu cred că vine Vasile.] *Nu. Ion vine.* (Tu ai spart mingea!) – *Ba nu. Tu ai spart mingea/ai spart-o.*

– trecerea de la vorbirea indirectă la cea directă, propoziții intercalate: 74a *Tata mi-a zis: du-te repede și cheam-o pe soră-ta!,* 74b *Du-te repede și cheam-o pe soră-ta! mi-a zis tata.* 74c *Du-te repede – mi-a zis tata – și cheam-o pe soră-ta!*

– interogative totale disjunctive: *Vii sau nu vii? Cumperi mere sau pere?;* cu enumerare: *Cumperi mere, pere sau nuci?*

– interogative cu dublă negație: *Nu vine nimeni la noi?*

– interogative totale de confirmare: 55b *Pleci mâine la Iași, nu-i așa?* 55c *Pleci mâine la Iași, da?* 55d *Pleci mâine la Iași, nu?* [Când știi că interlocutorului îi este foame] *Ți-i foame?;* de așteptare: *Se putea să nu facă el o poznă?!*

– interogative totale exclamative/afective: (surpriză) *Bei vin?!;* (amenințare) *Te mai las eu altădată (la disco)?!*

– interogative parțiale cu diferiți relatori: *Ce faci mâine? Cu cine-ai vorbit la școală? De ce n-ai fost duminică la biserică? Cum te cheamă? Unde te duci/mergi?*

– interogative parțiale duble: *Unde te duci și când te-ntorci?*

– interogative parțiale exclamative: [Când nu-ți convine ceea ce a spus partenerul] *Ce-ai zis?! Ce?!,* (rugămintă) *De ce nu vrei să vii?!*

– interogative parțiale fatice: *Ce (mai) faci?, Ce mai zici? Cum o mai duci?*

– interogative totale ecou: [Te gândești, repetând întrebarea] *Cine vine?* (*Cred că Ion vine*).

– vocative de adresare, de insistență și „la distanță” ale unor nume proprii feminine: *Ana, Maria, Ileana* și masculine: *Ion, Mihai, Vasile*.

– utilizarea unor modalizatori (adverbe, verbe): *Chiar vine Ion? Oare vine Ion? Sigur/ precis/Numaidecât/Neapărat (că) vine (Ion), Poate/Cred (că) vine (Ion), S-ar putea să vină (Ion)*.

– mai multe propoziții simple coordonate: *Azi m-am sculat la ora 6, m-am spălat, am mâncat...*

– fraze cu subordonare cu topică diferită a regentei: 72a *Când am ajuns la piață, ploua cu găleata*. [Se folosește expresia uzuală.] 72b *Ploua cu găleata, când am ajuns la piață*.

O propoziție redusă la verb (cu subiect subînțeles sau inclus) este cerută în trei modalități: *Așteaptă. Așteaptă? Așteaptă!*, ilustrând situația în care intonația este singurul mijloc de exprimare a modalității.

Spre deosebire de chestionarul AMPER care vizează intonația *neutrală* („cu focalizare largă”), chestionarul AMPRom, pe lângă tipurile de enunțuri cu nuanțe afective, exclamative, imperative ilustrate mai sus, urmărește să obțină *focalizarea restrânsă* a unor constituenți în enunțuri obținute anterior cu intonație *neutrală*. După aplicarea chestionarului AMPER-ROM, se reia primul enunț: *Nevasta vede un căpitan* la cele patru modalități, cerându-se, pe rând, focalizarea fiecărui constituent prin emfaza intensivă, informațională (*rema*), ca răspuns la întrebări parțiale de tipul [Cine vede-un căpitan?] *Nevasta vede-un căpitan* sau cu focus corectiv [Fata vede un căpitan?] (*Nu.*) *Nevasta vede-un căpitan*. Se cere apoi focalizarea adjectivelor din *Nevasta frumoasă vede-un căpitan* și *Nevasta vede-un căpitan elegant*.

Unele întrebări ale chestionarului AMPRom cer, de asemenea, focalizarea unui anumit constituent (însoțită, frecvent, de schimbarea topicii): *L-ai văzut pe Vasile? (Da) pe Vasile l-ai văzut? Vine Ion? Vine Ion? Ion vine? Vine Ion. Vine Ion./Ion vine. Mănânci pește? Mănânci pește?/ Pește mănânci?*

Partea facultativă a chestionarului AMPRom (cca 60 de chestiuni, dar cu răspunsuri multiple) cuprinde aspecte considerate (în urma experienței pe teren) ca fiind mai dificile: enunțiativă cu intonație de suspensie, de contradicere, intercalate, interogative totale de confirmare, exclamative, interogative parțiale exclamative, ecou. Se mai cer unele formule de salut (obișnuite, ocazionale), de politețe, îndemnuri, imprecășii, lamentări, strigăte de ajutor, tipuri de afirmații sau negații cu intensificatori; unele expresii idiomatice (multe dintre acestea cercetate la nivelul limbii literare de L. Dascălu Jinga): *da de unde, nu mai spune, ce folos, nici vorbă/pomeneală, cum/unde să..., da mai știi?, ei și?, (m)de, iote/iete măi!* Anchetatorii pot înregistra și alte expresii locale.

Indicativul unui enunț din lista AMPRom redă locul anchetei, informatorul, numărul întrebării și al repetiției (când este o singură repetiție, cifra ultimă este 1),

de ex., 9A011a2 = Iași, inf.1, chestiunea 1, primul aspect al chestiunii (a), repetiția a doua.

Prin cel de al doilea chestionar³, *AMPRom sporește informațiile referitoare la intonația limbii române, atât prin diversitatea structurilor morfo-sintactice investigate, cât și prin abordarea altor aspecte ale intonației decât cel neutral.*

2.2. Corpusul semispontan

AMPER și-a propus realizarea a încă două corpusuri: „semispontan” și „spontan”, care să permită completarea și verificarea datelor cuprinse în corpusul fix. La alcătuirea corpusului semispontan (semiliber) se optează pentru utilizarea procedurii MapTask. După prima sa utilizare, pentru engleză (Anderson *et alii* 1991), acest procedeu este folosit în mod curent pentru realizarea unor corpusuri de înregistrări de limbă vorbită în forma sa de bază, cea dialogală. Tehnica constă în faptul că doi subiecți dialoghează pe baza a două schițe topografice (cu unele diferențe între ele, care facilitează schimbul de replici), realizând o călătorie imaginară comună. Reprezentarea unor obiecte anumite, poate determina ocurența unor cuvinte și enunțuri urmărite de cercetător⁴.

În anchetele pentru AMPRom, procedul MapTask a fost aplicat în majoritatea anchetelor realizate în mediul urban. În localități rurale, procedul s-a dovedit mai dificil de folosit, întrucât vorbitorii nu sunt obișnuiți cu călătorii/excursii în care să se ghideze pe baza unor hărți/planuri turistice. Al doilea chestionar AMPRom substituie, în mare măsură, procedul MapTask, datele obținute în cadrul dialogului susținut între anchetator și informator fiind apropiate de comunicarea spontană (semispontane).

2.3. Corpusul spontan

Acest corpus este format din înregistrări libere ale unor texte narative (scurte povestiri ale unor întâmplări ale subiecților) sau descriptive (diverse acțiuni, obiceiuri locale). Pentru obținerea unor conversații dialogate se înregistrează discuții libere între vorbitori locali sau între anchetator și unul sau mai mulți informatori. Punctul de plecare este, adesea, înregistrarea datelor biografice ale subiecților. Toate enunțurile formulate de informatori în cursul anchetei cu chestionar (de la ezitări vocalizate sau simple afirmații/negații de tipul *da, nu*, la autocorectări, observații sau aprecieri mai ample) se înregistrează în fișierele „alte

³ Chestionarul a suferit modificări în urma practicii de teren, renunțându-se la unele întrebări care se repetau sau păreau prea dificile, pe de altă parte, adăugându-se unele chestiuni noi. Aserțiunea că niciun chestionar nu poate tinde să fie „complet” este cu atât mai valabilă în domeniul complex și variabil al prozodiei. Împărțirea listei de enunțuri într-o parte obligatorie și alta facultativă ține seama de capacitatea informatorilor de a „suporta” un chestionar amplu, chiar aplicat în mai multe reprize.

⁴ Pentru mai multe detalii, vezi Bibiri, Panaite, Turculeț 2012.

enunțuri” sau „fragmente de conversație”. În fișierul „alte enunțuri AMPER” se stochează enunțurile cu ezitări, pauze, reformulări sau cu alte modele intonative decât cele considerate „neutrale”.

3. REȚEAUA DE PUNCTE

Rețeaua cuprinde spațiul tradițional al limbii române, circumscris de ALR, cu cele patru dialecte ale sale: dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân. Pentru a respecta modul de codificare al AMPER, care a atribuit limbii române indicativile 90–99, am împărțit domeniul românesc în *diviziuni*, care, în cadrul dialectului dacoromân, sunt provinciile istorice mari, împărțite, la rândul lor, în *arii/zone*: Moldova (Moldova în sens restrâns, Bucovina și Basarabia), Transilvania (Transilvania propriu-zisă, Maramureșul, Crișana, Banatul), Muntenia (Muntenia, Oltenia, Dobrogea), la care se adaugă diviziunile *dacoromâna din Ucraina* (Bucovina de nord, Maramureșul de nord și sudul Basarabiei), *dacoromâna din Serbia și Bulgaria* (Vojvodina, Valea Timocului) și *dacoromâna din Ungaria*. Domeniile *aromân (macedoromân)*, *megleno-român* și *istroromân* se divid după țările în care se vorbesc aceste dialecte: Grecia, Albania, R. Macedonia și Bulgaria pentru aromână, Grecia și R. Macedonia pentru meglenoromână, Croația pentru istroromână⁵. Se adaugă *aromâna și meglenoromâna din Dobrogea*. În total sunt 19 zone simbolizate prin câte o literă majusculă: A, B, C... În fiecare zonă se pot cerceta (fără a depăși 9 simboluri) câte 10 localități. Indicativul cu care este stocat fiecare enunț este format, în prima parte, din cifra 9 – indicativul limbii române în AMPER; o literă pentru una din cele 19 zone; o cifră de la 0 la 9 pentru punctul anchetat. Urmează indicativul informatorului, al enunțului (din AMPER-ROM) sau numărul întrebării (în cazul enunțurilor din lista AMPRom), ultimul dintre cele nouă simboluri fiind numărul repetiției (cf. *supra*).

Pentru AMPRom ne-am propus două rețele de puncte: prima rețea formată din 20 de orașe mai mari, centre istorice și culturale, care are ca obiectiv cercetarea variației intonației la nivelul limbii naționale de cultură (numită curent limba literară), în varianta orală, colocvială a acesteia și a doua rețea, formată din cca. 30 de localități rurale, urmărind cercetarea intonației la nivelul graiurilor dacoromâne și al dialectelor românești balcanice. Localitățile rurale cercetate sunt, în cea mai mare parte, puncte de anchetă din ALR și/sau din atlasele regionale (NALR/ALRR).

Ne-am propus ca, în măsura posibilităților, în localitățile cu populație majoritară bilingvă, să facem anchete duble: pentru română și pentru cea de a doua/prima limbă. Până în prezent au fost făcute asemenea anchete la Cahul și Cernăuți (română și rusă) și în Albania (aromână și albaneză).

⁵ La reprezentarea istroromânei s-ar putea renunța, avându-se în vedere situația actuală precară a acesteia.

4. INFORMATORII

În localitățile rurale se lucrează, de regulă, cu doi informatori: **1** și **2** (femeie, bărbat), originari din localitate, cu vârsta medie între 30 și 50 de ani (uneori, și mai tineri sau mai în vârstă, dacă îndeplinesc condițiile psiho-fizice necesare), reprezentativi pentru vorbirea locală (după aprecierea altor localnici, verificată de anchetator), cu școala generală sau și profesională (în unele cazuri cu liceu). În centrele urbane se folosesc și cel puțin doi subiecți cu studii superioare (în unele cazuri, au fost anchetați numai aceștia): **5** și **6** (femeie, bărbat) care vorbesc în mod curent limba literară. În cazurile (destul de numeroase) în care subiecții 5 și 6 sunt profesori, se evită ca aceștia să aibă specialitatea limba română sau o limbă străină. Când sunt mai mult de patru informatori, aceștia primesc indicativele 3, 4, respectiv 7, 8, după starea lor socioculturală.

Pe lângă capacitatea de a vorbi firesc, spontan, în condiții de anchetă, deosebit de importantă este calitatea vocii informatorilor, care trebuie să fie clară și normală, fără căderi sau distorsiuni (*regular voice*).

5. CULEGEREA DATELOR

Modalitatea generală este înregistrarea datelor în anchete pe teren, la locuința subiecților sau în camere puse la dispoziție de diferite instituții: primărie, școală, cămin cultural, universitate. Prin anchetele pe teren, AMPER(-ROM) și AMPRom introduc tradiția geolingvisticii și în domeniul geoprozodie, despărțindu-se de fonologia de laborator (*Laboratory Phonology*), metoda dominantă în paradigma actuală a cercetărilor prozodice.

Ancheta pe teren poate culege date autentice, mai apropiate de vorbirea normală a informatorilor, în primul rând, prin faptul că se renunță total la *citirea* enunțurilor vizate⁶, care introduce, de obicei, o intonație specifică, diferită de cea a limbii vorbite. Deplasarea pe teren nu este însă suficientă pentru fiabilitatea datelor. Luând ca premisă faptul că sunt asigurate condiții tehnice normale (aparat de înregistrare profesional, acustica bună a încăperii), în ancheta prozodică, rolul cercetătorului este deosebit de important, atât în alegerea informatorilor, cât și în conducerea anchetei.

De obicei, ancheta începe cu discuții între cercetător și unul sau mai mulți localnici, în cursul cărora anchetatorul are posibilitatea să observe modelele intonaționale folosite de localnici, spontaneitatea vorbirii lor și să-i aleagă pe informatorii cei mai potriviți. Aceste discuții pot fi înregistrate pentru corpusul spontan al anchetei. Urmează aplicarea chestionarului AMPRom, care nu pune

⁶ Informatorii mai grăbiți cer anchetatorului să le dea foaia cu propoziții, ca să le citească, sub pretextul că, astfel, ancheta va dura mai puțin timp.

probleme deosebite la majoritatea întrebărilor (cele obligatorii) și apoi a listei de enunțuri fixe a AMPER-ROM. La aceasta din urmă, se fixează mai întâi cuvintele și sintagmele folosite, verificându-se dacă informatorii le cunosc și le pot folosi, inclusiv cele două sintagme mai puțin uzuale, introduse din motive fonetice: *nevastă tinerea* și *căpitan repede*. Când subiectul nu cunoaște/nu poate folosi corect un cuvânt, acesta este înlocuit; cazuri mai frecvente de acest fel au fost în anchetele realizate la aromâni și meglenoromâni, unde ambele chestionare au suferit modificări substanțiale.

Metoda de bază a anchetei pentru corpusul fix este *chestionarea indirectă*, care, aplicată la prozodie, înseamnă realizarea prin mijloace verbale (și/sau prin gesturi, indicare, mimică) a unei situații de vorbire care să provoace folosirea enunțului vizat. Anchetatorul intervine, când și cât este cazul, pentru obținerea formei morfo-sintactice „fixe” a enunțului.

Stilul „neutral” al intonației coincide, de regulă, cu expresia cea mai directă, mai puțin controlată de către vorbitor a enunțului, comunicat ca informație unitară, fără sublinierea vreunui constituent. Pentru evitarea unei repetări mecanice, cele trei repetiții minimale nu sunt cerute succesiv, ci în reprize diferite. Între timp se pot realiza alte aspecte ale anchetei sau se pot face pauze mai scurte sau mai lungi. Anchetatorul trebuie să urmărească modelul intonațional folosit de subiect într-un anumit tip de enunț și, în caz de schimbare a acestuia la a doua sau a treia repetiție, să verifice care variantă este cea adecvată. Se cere repetarea enunțului respectiv, sugerându-se informatorului, de exemplu, să nu sublinieze („accentueze”, „apese” pe) un anumit cuvânt. Nu trebuie, desigur, să se insiste (prin sugerare sau în mod direct) să se obțină un anumit model „ideal”, care poate să fie insolit pentru informatori. Enunțul trebuie repetat imediat și în cazuri „accidentale”: când vorbitorul ezită, face pauze (mari), se bâlbâie, ratează modalitatea cerută etc.

6. PRELUCRAREA ACUSTICĂ A DATELOR

Prin intermediul unui program de prelucrare a sunetelor (de ex., GoldWave), înregistrările digitalizate realizate cu reportofone *marantz profesional* sunt reeșantionate la 16.000 Hz, apoi enunțurile vizate se segmentează și se arhivează după codificarea AMPER (vezi *supra*). Pentru etapele ulterioare se folosesc instrumentele de analiză acustică dezvoltate la Centrul de Dialectologie din Grenoble. Segmentarea vocalelor din fiecare enunț se face cu ajutorul oscilogramelor, spectrogramelor și al ascultării enunțului și a sunetelor separate. Prin aplicarea în Praat a unui *script* pentru vocale rezultă, pentru fiecare vocală, un *text* care prezintă corelatele fizice ale acesteia: durata, intensitatea și frecvența fundamentală F0, măsurată în trei puncte din desfășurarea temporală a vocalei. Totodată, se trasează un contur intonațional al enunțului, „modelat/stilizat” prin eliminarea unor variații microprozodice intrinseci (ale vocalelor analizate) și

co-intrinseci (datorate coarticulației) și ale altor trăsături individuale. O *interfață* realizată de A. Rillard produce în format *.jpg* histograme de durată și intensitate, contururi melodice pentru fiecare enunț individual și pentru valorile medii ale celor trei repetiții, precum și histograme și contururi melodice comparative (pe baza valorilor medii) ale modalităților enunțiativă și interogativă, respectiv enunțiativă negativă și interogativă negativă. Un inconvenient al interfeței este acela că nu permite compararea enunțurilor care au un număr diferit de vocale, de exemplu, conturul unui enunț la modalitatea declarativă pozitivă cu cel al modalității declarative negative corespunzătoare, deoarece ultima are în plus adverbul *nu*. Se realizează și curbe melodice fără substanța fonică segmentală, care reproduc numai mișcarea tonală/melodică și pot fi folosite în teste de percepție, deosebit de utile în cercetarea prozodiei.

Etape de prelucrare acustică a datelor pentru a fi introduse pe site-ul AMPER-ROM și/sau AMPRom durează cel mai mult în economia atlasului, prelucrarea datelor dintr-un punct de anchetă cu doi informatori consumă câteva sute de ore de muncă.

7. PUBLICAREA ATLASULUI

Fiind un atlas informatizat, AMPRom va fi o bază de date accesibilă pe site-ul <http://amprom.uaic.ro/> lansat la 05. 07. 2011 la departamentul Mediaec al Universității⁷ într-o formă demonstrativă, interactivă, care permite celor ce accesează site-ul să selecteze pe o „hartă vorbitoare” o localitate, un informator și unul sau două enunțuri. Se poate asculta câte o mostră (.wav) din fiecare modalitate a unui enunț în rostirea reală a informatorului ales, tonul sintetic (_ton.wav), adică conturul melodic pur, fără suport segmental, al enunțului; se pot consulta trei grafice: durata, intensitatea maximă a vocalelor și conturul melodic (F0) ale unui enunț și se pot realiza comparații între contururi melodice ale unui enunț rostit de același informator cu modalități diferite sau între contururi melodice rostite de informatori diferiți din aceeași localitate sau din localități diferite.

În forma sa finală, site-ul trebuie să permită accesarea întregului material înregistrat în anchete. Fiecare punct de anchetă va avea un fișier-depoziț care va conține toate datele culese în localitatea respectivă. Enunțurile analizate acustic, transcrise ortografic și fonetic, vor fi reprezentate ca .wav în forma originală rostită de informator, ca _ton.wav (conturul melodic pur realizat prin sinteză), sub formă de oscilogramă și spectrogramă și vor fi însoțite de câte un .txt cu parametrii acustici ai vocalelor (frecvența/înălțimea măsurată în câte trei puncte, intensitatea maximă, durata), de conturul melodic (F0) pentru fiecare repetiție și pentru media acestora. Datele acestor fișiere-depoziț vor putea fi transferate pe alte tipuri de memorie magnetică-optică, cum ar fi CD/DVD-uri.

⁷ Acest site va fi reorganizat și adus la zi, atunci când se va găsi o persoană competentă și disponibilă care să facă aceasta.

Contururile melodice din diferite puncte de anchetă vor putea fi redade prin simboluri pe hărți pentru a vedea repartizarea lor areală. Asemenea hărți vor putea fi transpuse și pe hârtie în fascicule/volume asemănătoare celor din geolingvistica tradițională.

Modalitățile de stocare și prezentare a datelor oferă posibilitatea controlului obiectiv al fiabilității datelor culese și al prelucrării acestora. Datele noastre vor putea fi folosite de specialiștii în prozodie sau de alți specialiști pentru elaborarea unor cercetări proprii bazate pe analiza auditivă, acustică sau pe sinteza vorbirii. De curând s-a inițiat preluarea unor date ale AMPRom într-un *speech-aligned-corpus for Romania* alcătuit la Facultatea de Informatică în cadrul rețelei europene META-NET.

Materialul înregistrat de AMPRom va putea fi folosit și pentru cercetări de fonetică segmentală (facilitate prin repetarea de mai multe ori a aceluiași cuvânt în diferite poziții în enunț)⁸, de morfosintaxă și, în mai mică măsură, de lexicologie/lexicografie.

8. SCURT ISTORIC ȘI STAREA ACTUALĂ A PROIECTULUI

Lucrările preliminare au început în anii 2002 și 2003 în urma contactului personal cu Antonio Romano, unul dintre promotorii proiectului AMPER, care mi-a propus să organizez reprezentarea limbii române în proiectul romanic. În cadrul practicii studenților din anul I de la Facultatea de Litere la Seminarul de fonetică și dialectologie al Universității „Al. I. Cuza” din Iași, am organizat mici anchete prozodice, probând tipuri de chestionare, procedee de culegere și de prelucrare acustică a datelor, comparând contururi melodice din diferite zone ale țării. Ancheta prozodică efectuată de o studentă în satul natal – Pufești (Vrancea) a stat la baza unor cercetări proprii pentru teza de masterat, iar materialul înregistrat a fost preluat în site-ul AMPRom. La ideea participării la AMPER au aderat câțiva cercetători și cadre didactice din Iași și din alte centre universitare. Împreună cu L. Botoșineanu, A. M. Minuț și A. Romano am realizat o comunicare (Turculeț, Botoșineanu, Minuț, Romano 2005) cu care am participat la cel de al II-lea Seminar AMPER de la Grenoble (2004). La acest seminar s-a stabilit coordonarea științifică și administrativă generală a proiectului și a domeniilor lingvistice integrate. Am fost numit coordonator al domeniului limbii române. În 2005 am lansat ideea realizării, paralel cu participarea la AMPER, a unui atlas prozodic românesc (Turculeț, Botoșineanu, Minuț 2006).

Istoricul propriu-zis al celor două proiecte gemene AMPER-ROM și AMPRom începe odată cu obținerea grantului CNCSIS 1365/2007–2008, care ne-a oferit resursele financiare pentru procurarea mijloacelor tehnice necesare și pentru începerea anchetelor. Echipa de lucru a efectuat în această perioadă 10 anchete parțiale (numai cu inf. 5, 6) în unele centre culturale mai importante (I. C. Mladin:

⁸ Vezi Turculeț 2010, 2011.

nouă anchete și A. M. Minuț: o anchetă) și trei anchete în mediu rural (A. Turculeț: 2 anchete, V. Olariu: o anchetă). O parte din materialul adunat a fost folosit în comunicarea susținută la Simpozionul Internațional de Prozodie organizat, în cadrul AMPER, la Iași în 2008 (Turculeț, Botoșineanu, Minuț, Mladin 2008)⁹.

După 2008 prima echipă de lucru la cele două proiecte s-a destrămat din lipsa susținerii financiare¹⁰ și a slabei participări a unor membri. În toamna anului 2009, Biroul Senatului Universității „Al. I. Cuza” ne-a oferit sprijin financiar pentru reluarea anchetelor (de către I. C. Mladin și A. Turculeț), iar în 2010 proiectele AMPER-ROM și AMPRom au fost incluse în planul de lucru al Departamentului de Cercetări Științifice Interdisciplinare în Domeniul Socio-Uman. S-a format o nouă echipă de lucru alcătuită din 6, apoi 7 cercetătoare din cadrul secțiunii *Dicționare și enciclopedii*. Un câștig real pentru proiectele de prozodie a fost faptul că două cercetătoare, Oana Beldianu și Anca Bibiri, au obținut burse postdoctorale pentru cercetări prozodice în Maramureș și Crișana, aflându-se, în prezent, în etapa de prelucrare a datelor culese pentru a fi incluse în site-ul AMPRom. Celelalte cercetătoare nu și-au putut îndeplini sarcinile minimale (20 de ore lunar) de prelucrare a datelor din diferite motive, neînsușindu-și, din lipsă de perseverență și continuitate în lucru, deprinderile necesare pentru a putea realiza în mod independent această operație. În toamna anului 2012, ca urmare a reorganizării Departamentului, numai Anca Bibiri a continuat să lucreze până în prezent la cele două proiecte prozodice, împreună cu o colaboratoare externă care a avut un contract de colaborare pe 6 luni.

Până în prezent au fost trimise la Baza de date AMPER înregistrările cu chestionarul AMPER-ROM din 10 localități și se află în etapa finală prelucrarea datelor din alte două localități. În prezent anchetele pentru AMPER-ROM au fost realizate în proporție de 75%. Ne-am propus ca în anul curent – 2013, să încheiem anchetele pentru AMPER-ROM, prin efectuarea a 2–3 anchete la aromânii și meglenoromânii din Grecia, precum și a 3–4 anchete în unele zone dacoromânești mai puțin reprezentate în momentul de față. Prelucrarea datelor culese în aceste anchete va dura și anul viitor, în condițiile în care doar doi participanți la proiect sunt în stare să efectueze această operație în mod independent.

În ceea ce privește proiectul AMPRom, situația actuală este următoarea:

Anchetele pentru cercetarea prozodiei la nivelul limbii literare vorbite/colocviale au fost efectuate în proporție de cca 90%: în 17 centre urbane din cele 20 planificate, iar din rețeaua de cca 30 de puncte în mediu rural au fost anchetate 15 localități (50%).

Etapa cea mai costisitoare, ca muncă și timp, a proiectului este prelucrarea acustică a înregistrărilor făcute pe teren. Datele obținute cu chestionarul AMPER-ROM din 18–20 de localități, care au fost sau vor fi trimise până în 2014 la Baza de date

⁹ Lucrările Simpozionului au fost publicate de Turculeț (ed.) 2008.

¹⁰ În anul 2009 nu s-au mai acordat granturi și, ulterior, tinerii mei colaboratori noi nu îndeplineau condițiile cerute pentru directorii de grant.

AMPER, vor fi incluse în site-ul AMPRom. Prelucrarea datelor culese cu chestionarul AMPRom se află încă într-un stadiu incipient. Site-ul AMPRom conține în prezent datele înregistrate cu chestionarul AMPER-ROM în 5 localități din Moldova, care trebuie, de asemenea, întregite cu datele AMPRom. Anchetele pentru atlasul prozodic român ar putea fi terminate în următorii 2–3 ani, iar prelucrarea datelor va dura aproximativ un deceniu; o planificare strictă se va putea face atunci când se va ști exact câte persoane și cu ce sarcini vor participa la acest proiect¹¹.

Menționăm aici câteva dintre rezultatele unor analize parțiale a datelor înregistrate în proiectul AMPRom realizate până în prezent.

Nu există tipare intonaționale „unice” pentru limba literară vorbită, așa cum pare să reiasă din cercetările Laurenției Dascălu Jinga (2001, 2005). Acestea variază în funcție de originea locală a vorbitorului (mai exact, în funcție de varietatea locală a românei pe care acesta și-a însușit-o în perioada socializării primare), posibil și de gradul de instrucție și de stilul de vorbire adoptat de locutor¹². Limitându-ne la aspectul neutral (de bază) al intonației, cele mai multe variații apar la propozițiile interogative totale. Pe lângă cele două modele intonaționale ale acestor propoziții descrise de autoarea citată¹³: 1) cu contur terminal (CT) *ascendent* pe silabă finală accentuată și 2) cu CT *ascendent* (pe silaba accentuată) – *descendent* (pe silaba/silabele neaccentuate următoare), mai sunt atestate încă cel puțin două modele: 3) cu CT *descendent înalt* (vs. *descendent jos* al enunțiativelor sau interogativelor parțiale) pe ultima silabă accentuată, precedată, adesea, de un „platou înalt”¹⁴ care cuprinde, în enunțurile cu structura SVO, sintagma verbală și 4) cu CT *ascendent prelungit* atât pe ultima silabă accentuată, cât și pe silaba/silabele următoare¹⁵. Adesea aceste modele coexistă la același vorbitor fără deosebiri funcționale evidente, iar din interferența lor pot rezulta contururi mixte, contaminate.

Repartiția teritorială a modelelor intonaționale nu coincide cu repartiția graiurilor dacoromâne stabilită cu ajutorul datelor fonetice și lexicale oferite de hărțile atlaselor lingvistice, nici măcar cu împărțirea cea mai largă și cea mai veche

¹¹ Nu putem decât spera că Universitatea „AL. I. Cuza” din Iași va găsi resurse, măcar minime, de a finanța în continuare proiectele AMPER-ROM și AMPRom și nu le va abandona în stadiul avansat în care se află.

¹² Vezi Turculeț, Botoșineanu, Minuț, Romano 2005; Turculeț 2006; Turculeț, Botoșineanu, Minuț, Mladin 2008.

¹³ Faptul că noua ediție a *Gramaticii* Academiei – GLR, II, 2005 a preluat aceste modele, ridicându-le la rangul de norme prescriptive ale intonației românești (primele de acest fel în istoria gramaticii românești) nu poate efusa dificultățile reale ale stabilirii unor norme prescriptive în acest domeniu al limbii.

¹⁴ Cf. Dascălu Jinga 1986.

¹⁵ Faptul că acest CT caracterizează interogativele totale cu focalizarea ultimului constituent permite ipoteza că la origine ar fi o marcă pragmatică care tinde să se generalizeze în unele zone sau la unii informatori. În mod asemănător, emfaticizarea afectivă a negației *nu* în asertivele negative s-a „gramaticalizat” la mulți vorbitori, devenind o marcă a acestor enunțuri.

între graiurile muntenești (sudice) și cele nemuntenești (nordice). În ceea ce privește intonația, graiurile moldovenești merg, în esență, cu graiurile muntenești și se delimitează de cele ardelenesti învecinate¹⁶. Calificarea drept „ardelenească” a CT „descendent înalt” nu trebuie însă luată *ad-litteram*. AMPRom atestă acest model și în afara Transilvaniei în sens larg (cu Maramureșul, Crișana, Banatul) prin Bucovina, Basarabia, Oltenia. AMPRom va putea contribui la o mai bună cunoaștere a ariilor intonaționale și la stabilirea unei tipologii prozodice a graiurilor și dialectelor românești. Această tipologie va putea fi verificată prin aplicarea unor procedee matematice de tip dialectometric¹⁷.

Pe lângă CT, important pentru marcarea modalității enunțului, trebuie luată în considerație întreaga mișcare a tonului fundamental în enunț, chiar în interogativele totale neutre. Unii vorbitori, de exemplu, din nordul Bucovinei pun accentul nuclear (sintactic) pe verb, după care tonul coboară până la final ca în enunțative.

9. ATLASUL MULTIMEDIA ROMÂN (AMPROM) ÎN TRADIȚIA GEOLINGVISTICII ROMÂNEȘTI

De la începuturile sale, geolingvistica românească s-a situat la nivelul de vârf al romanisticii, care a dat modelele-etalon ale geolingvisticii universale. *Atlasul lingvistic român*, numit de I. Iordan un „monument închinat limbii române”, s-a bucurat de o bună primire în rândul romaniștilor. Într-o amplă recenzie-studiu la primul volum al părții I a ALR, Karl Jaberg (1940), el însuși director al unui atlas romanic celebru, aprecia ALR ca cel mai bun atlas lingvistic apărut până atunci.

Vizând diferite nivele ale limbii, de la lexic și fonetică la morfo-sintaxă și semantică, ALR nu a avut mijloacele tehnice necesare pentru a aborda și domeniul complex al intonației. După două decenii, Emil Petrovici lansa proiectul unui nou atlas lingvistic național, de data aceasta compus din mai multe atlase regionale, cu scopul de a spori, printr-o rețea de puncte mai deasă, cunoașterea graiurilor românești. Înregistrarea datelor privind variația intonației nu a putut intra nici în programul de lucru al atlaselor regionale.

Prin dezvoltarea informaticii și a programelor de extragere automată a frecvenței fundamentale în perioada anilor '70-'80, cercetarea prozodiei, în special a intonației, a luat un mare avânt, pe de o parte, în fonetica experimentală, mai ales de sinteza vorbirii, pe de altă parte, în abordările sistematice ale fonologiei intonației speciale (a unei limbi) sau generale. Până la începutul secolului nostru, lucrările consacrate intonației aveau ca obiect aproape exclusiv nivelul limbilor de

¹⁶ De exemplu, între graiurile ardelenesti de nord-est și cele moldovenești învecinate (din Bucovina) există o limită prozodică (Turculeț 2012).

¹⁷ În legătură cu primele încercări de a calcula „distanța prozodică” pe baza datelor AMPER, vezi unele contribuții în Turculeț (ed.) 2008; mai recent, Contini 2011: 9.

cultură, iar compararea rezultatelor obținute era dificilă din cauza premiselor teoretice și a metodelor de lucru diferite¹⁸. Este meritul profesorului Michel Contini de a fi văzut aceste deficiențe și de a fi organizat, prin proiectul AMPER, prima cercetare sistematică și de mare anvergură a modelelor prozodice utilizate în limbile romanice. Prin acest proiect, romanistica își confirmă rolul în avangarda geolingvisticii, propunând un nou model de atlas lingvistic.

După cum AMPER a fost conceput de Michel Contini cu scopul de a completa *Atlasul lingvistic roman* (ALiR), tot astfel, AMPRom va completa *Atlasul lingvistic român* (ALR) și *Noul atlas lingvistic român, pe regiuni* (NALR, ALRR) cu date din domeniul prozodiei.

AMPRom va fi *primul atlas prozodic român*, având ca obiect înregistrarea principalelor modele prozodice utilizate de vorbitori și va cuprinde întregul spectru al variației diatopice a limbii române (*regiolecte*): graiuri, dialecte, variante locale ale limbii de cultură supradialectale. Prin înregistrarea unor subiecți cu statut socio-cultural diferit în centrele urbane, AMPRom va permite, de asemenea, abordarea sociolingvistică a varietății diastratice și diafazice.

În ultimele decenii, paralel cu redactarea volumelor din seria atlaselor regionale, dialectologiei români au participat la realizarea atlaselor multinaționale *Atlas linguarum Europae* (ALE) și *Atlas linguistique roman* (ALiR), aparținând celei de a doua generații, cea a atlaselor lingvistice *interpretative*. După aceste modele, dar și prin dezvoltarea tradiției geolingvisticii românești, reprezentată de *Micul atlas lingvistic român*, care este un atlas interpretativ, și de interpretarea parțială a materialului cules în mai multe atlase regionale, Nicolae Saramandu a inițiat (Saramandu 1960) și coordonează un atlas românesc interpretativ, realizat pe baza datelor atlaselor lingvistice regionale: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (ALRR. *Sinteză*), din care au fost publicate primele două volume.

În geolingvistica română, AMPRom este un atlas de tip *nou* nu numai prin obiectul specific, ci și prin demersul teoretico-metodologic care urmează, cu unele dezvoltări proprii, modelul proiectului AMPER. AMPRom aparține generației a treia a atlaselor lingvistice, numite, din diferite perspective, electronice/informatizate, variaționiste/pluridimensionale, multimedia/ vorbitoare.

AMPRom este un atlas *electronic, informatizat* în toate etapele constituirii sale, de la înregistrarea și stocarea digitală a datelor, prin prelucrarea acustică a acestora cu ajutorul programelor de calculator, la publicarea atlasului în forma unei baze electronice de date.

AMPRom este un atlas *multimedia* prin reprezentarea vizuală (grafică) a datelor: oscilograme, spectrograme, curbe de durată, intensitate și F0, contururi melodice individuale și comparate, dar și auditivă, permițând ascultarea secvențelor înregistrate în rostirea directă a vorbitorilor, precum și a conturului melodic „pur”, realizat prin sinteză, al acestora. Întrucât păstrează și redau rostirea

¹⁸ Aceste idei au fost exprimate în repetate rânduri de M. Contini, vezi, de exemplu, Contini 2008.

reală a informatorilor, atlasele din ultima generație sunt numite și atlase „vorbitoare” (*parlants*).

AMPRom este un atlas *variationist/pluridimensional* prin posibilitățile pe care le oferă, prin cele trei niveluri stilistico-pragmatice ale corpusurilor fix, semispontan și spontan, pentru cercetarea variației prozodice, în primul rând, diatopice, dar și a variației diastratice și diafazice. Structurarea datelor într-o bază electronică permite relaționarea complexă a unei cantități mari de informații, care pot fi sporite oricât prin caracterul „deschis” al atlasului.

Realizarea proiectului AMPRom va pune la dispoziția cercetătorilor români și străini o amplă bază de date prelucrate și va menține geolingvistica românească la nivelul actual al geo-lingvisticii romanice.

REFERINȚE

- Anderson *et alii* 1991 = Anderson, Anne, Miles Bader, Ellen Gurman Bard, Elizabeth Boyle, Gwyneth Doherty, Steve Garrod, Stephen Isard, Jacqueline Kowtko, Jan McAllister, Jim Miller, Catherine Sotillo, Henri Thompson & Regina Weinert, *The HCRC Map Task Corpus*, în „Language and Speech” 34/4, p. 351–366.
- Bibiri, Panaite, Turculeț 2012 = Anca Bibiri, Oana Panaite, Adrian Turculeț, *Utilizarea procedurii MapTask în proiectele Atlas Multimedia Prosodique de l’Espace Roman (AMPER-ROM) și Atlasul multimedia prozodic român (AMPRom)*, comunicare la Conferința Internațională „Comunicare, Context, Interdisciplinaritate”, organizată de Facultatea de Științe și Litere a Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, la 22–23 noiembrie 2012 (predată spre publicare).
- Contini 2008 = Michel Contini, *Vers une typologie intonative des variétés romanes*, în Turculeț (éd.), p. 13–18.
- Contini, Romano 2011 = Michel Contini, Antonio Romano, *Au départ, un projet de dialectologues*, în Mairano (éd.) 2011, p. 3–11.
- Dascălu Jinga 1986 = Laurenția Dascălu Jinga, *O intonație sud-carpatică în Țara Oltului*, în SCL XXXVII, 1, p. 24–49.
- Dascălu Jinga 2001 = Laurenția Dascălu Jinga, *Melodia vorbirii în limba română*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Dascălu Jinga 2005 = Laurenția Dascălu Jinga *Organizarea prozodică a enunțului*, în GLR, II, 2005, p. 902–946.
- GLR, II, 2005 = Academia Română, *Gramatica limbii române*, II, *Enunțul*, București, Editura Academiei Române.
- Jaberg 1940 = Karl Jaberg, *Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischean Sprachgebiets*, în „Vox Romanica”, 5, p. 49–86.
- Mairano (ed.) = Paolo Mairano (éd.), *Intonations Romanes*, în „Géolinguistique”, hors-série 4, ELLUG.
- Saramandu 1960 = Nicolae Saramandu, *Pentru un atlas al atlaselor lingvistice regionale*, în LR XXXIX, 1, p. 57–65.
- Turculeț 2006 = Adrian Turculeț, *Variante regionale ale intonației românești*, în *Limba și literatura română. Regional–Național–Universal*.

- Simpozion internațional, Iași–Chișinău, 24–27 noiembrie 2005, Iași, Casa Editorială „Demiurg”, p. 257–272.
- Tuculeț 2007 = *Un nou atlas lingvistic romanic*: AMPER, în SCL, LVIII, p. 203–213.
- Tuculeț (ed.) 2008 = *La variation diatopique de l'intonation dans le domaine roumaine et roman*, Iași, EUAIC.
- Tuculeț 2010 = *Intonația interogativă a aromânilor din R. Macedonia (cu câteva particularități segmentale ale informatorilor)*, în FD, XXIX, p. 157–176.
- Tuculeț 2011 = *Cercetări de (micro)fonetică aromânească*, în Manuela Nevaci (ed.) *Studia linguistica et philologica. Omagiu Profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani*, București, EUB, p. 799–808.
- Tuculeț 2012 = *Există o graniță prozodică a graiurilor ardelenesti?*, în *Lucrările celui de-al XIV-lea Simpozion Internațional de Dialectologie (Cluj-Napoca, 16–17 septembrie 2010)*, Cluj, Argonaut, Scriptor.
- Tuculeț et alii 2005 = Adrian Tuculeț, Luminița Botoșineanu, Ana-Maria Minuț & Antonio Romano, *Recherches acoustiques sur quelques aspects régionaux de l'intonation du roumain littéraire*, în *Projet AMPER. Atlas multimédia prosodique de l'Espace roman*, „Géolinguistique” hors-série no 3, ELLUG, p. 281–304.
- Tuculeț, Botoșineanu, Minuț 2006 = Adrian Tuculeț, Luminița Botoșineanu, Ana-Maria Minuț, *Un nou proiect de integrare în dialectologia romanică (AMPRom)*, în *Comunicare interculturală și integrare europeană*, volum îngrijit de Elena Dănilă, Ofelia Ichim, Florin-Teodor Olariu, Iași, Editura Alfa, p. 283–290.
- Tuculeț et alii 2008 = Adrian Tuculeț, Luminița Botoșineanu, Ana-Maria Minuț, Ioan-Constantin Mladin, *Aspects de la variation diatopique de l'intonation au niveau de la langue roumaine standard*, în Tuculeț (ed.), p. 21–72.

L'ATLAS MULTIMEDIA PROSODIQUE ROUMAIN (AMPRom)

RÉSUMÉ

L'auteur présente le projet AMPRom, l'état actuel du déroulement du projet et il esquisse la place de cet atlas prosodique au cadre de la géolinguistique roumaine.

DIN NOU, DESPRE NUMELE DE PLANTĂ *STIRIGOAIE*

CĂTĂLINA VĂTĂȘESCU

Într-un articol din 2011, privitor la semantica și posibila origine a numelui etnobotanic *stirigoaie*, am atras atenția asupra termenului albanez *shtërgonjë*, care corespunde, atât semantic cât și ca structură, cuvântului românesc (Vătășescu, 2011). Ambele nume se referă la planta care poartă denumirea științifică de *veratrum album* și au în componență sufixul rom. *-oaie* (variantele veche *-oahe*), alb. *-onjë* (variantele mai nouă *-ojë*)¹. În majoritatea dicționarilor, denumirea românească apare cu etimologie necunoscută; ea a fost asociată, însă, cu termenul *strigă* „vrăjitoare” în dicționarul etimologic al lui Ciorănescu, asociere care ar putea fi susținută, așa cum am încercat să arătăm, de concordanța cu albaneza.

În această comparație poate fi atras și dialectul aromân. Deși este cuprins în dicționarul lui Tache Papahagi (Papahagi, 1974), termenul aromânesc ne-a scăpat atenției atunci când am constatat concordanța dintre albaneză și dacoromână. Asupra faptelor din aromână ne propunem să atragem atenția în cele ce urmează. În dicționarul lui T. Papahagi se află termenii: *știrgoán'e* (cu varianta *știrgoáne*), explicat cu ajutorul drom. *șteregoaie* (*veratrum album*) (Papahagi, 1974, p. 1156) și *știrgoáne* „bile, venin” (Papahagi, 1974, p. 1157).

Amintim formele din dacoromână așa cum le dă *Dicționarul limbii române: stirigoaie* (*veratrum album* sau *veratrum nigrum*), cu variantele *strigoaie*, *stregoaie*, *strigoaică*, *stirigoaică*, *stergoaie*, *steregoaie*, *sterigoaie*, *șteregoaie*, *știrigoaie* și *stirigie*, *ștérghie*. Tiktin DRG și Scriban, 1939, dau forma de masculin *stirigoi*; în DLR există masculinul *strigoi* cu sensul „spânz”, *Heleborus niger*².

În albaneză, termenii care pot fi apropiați de formele din dacoromână sunt: *shtërgonjë*, denumire pentru *veratrum album*, cu varianta mai rară *shtërngonjë*. După cum se vede, dacoromâna cunoaște două rânduri de variante, unele cu *s-* la inițială, altele cu *ș-*.

¹ Pentru prezentarea funcțiilor și a frecvenței sufixului în albaneză, în comparație cu româna, și enumerarea argumentelor care fac plauzibilă originea sa latină, vezi Vătășescu, 2010.

² Nu este lipsit de interes să amintim că sensul, în latină, al numelui *veratrum* este „spânz”, Guțu, 1983, s. v. Între cuvintele autohtone sigure, în română, figurează *spânz*, pentru care este propusă paralela cu alb. *shpënd* (vezi, pentru întreaga demonstrație, Brâncuș, 1983, p. 115). Ar trebui, așadar, urmărită relația, pe de o parte, în latină, pe de alta, în română și albaneză, care pare să existe între denumirile plantelor referitoare la „stirigoaie” și la „spânz”.

Albaneza și aromâna au numai variante cu *š* (arom. *ș*-, alb. *sh*-). În ceea ce privește sufixul, se observă că dacoromâna are numai forma mai nouă, *-oaie*, în vreme ce aromâna și albaneza au numai forma veche: arom. *-oáñe*, alb. *-onjë*.

Bibliografia pe care se întemeiază Tache Papahagi este destul de bogată. În continuare trecem în revistă pe larg informația oferită de sursele pe care le rezumă articolul din dicționarul lui T. Papahagi. Dalametra, 1906 înregistrează variantele *știrgoănă* (cu pl. *știrgonii*) și *ștrigoănă* (pl. *ștrigoni*). Sub cea de a doua formă este introdusă definiția „rădăcina unei plante care ne face să strănutăm” și se face echivalarea cu drom. *știrgoaie* sau *ștrăgoaie* (variantele ultimă lipsește din dicționarele privind dacoromâna). La Per. Papahagi, 1905 (p. 708) găsim numai forma *știrgoáñe* cu explicația „un fel de plantă (crește la munte) și dacă o faci praf și o tragi în nas ca tabac provoacă strănutarea”³. Cuvântul este popular, de vreme ce apare în basme. El este cu siguranță documentat în textele populare de versurile date de Tache Papahagi, 1931 (p. 112) despre plecarea turmelor primăvara: *Deade ȳarba ș'ȳindilina* (sunătoarea), *Es fumel'ile Sámárina./.../ Deade ȳarba, știrigoan'ea, / Gȳocá ml'erile la Buboáñea*⁴.

Interesantă este semnificația „venin” a variantei *ștrigónea* (Mihăileanu, 1901). Am arătat (Vătășescu, 2011) că numelui românesc al plantei îi este asociată acțiunea veninului, iar vechile dicționare echivalau rom. *ștrigă* „vrăjitoare” cu lat. *venefica*. Pe de altă parte, alb. *shtarë*, care ar putea fi termenul de bază al derivatului *shtërgonjë*⁵, intră în expresii în care echivalează cu rom. *fiere*, *venin* : „mâncarea a fost amară ca fierea” (*gjella qenka shtarë*). Adjectivul derivat *i shtarët* însemnează exclusiv „amar”, iar verbul *shtaroj* are sensurile „a otrăvi, a da otrăvă”. În dicționarul lui Mihăileanu, exemplul din aromână este *vumú ștrigone nă lighene* (a vărsat un lighean de venin).

Alăturate sensurilor pe care le au termenii din dacoromână și din albaneză, sensurile termenilor din dialectul aromân se încadrează în același domeniu semantic. Fără a aduce informație în plus, care să lămurească deplin etimologia cuvintelor discutate, aromâna dovedește, totuși, răspândirea destul de largă a acestor denumiri botanice. Dialectul aromân face dovada că răspândirea acestei denumiri este pe o arie compactă. O influență albaneză, în cazul aromânei, nu este exclusă. Varianta *știrgoán'e* este mai apropiată de albaneză, în vreme ce varianta cu *-i-* intercalat (*știrgoáñe*) este mai apropiată de dacoromână. Numele plantei începe exclusiv cu *ș*-, în vreme ce numele vrăjitoarei este exclusiv cu *s*- : *ștrigă*. Arom.,

³ Per. Papahagi include termenul în *glosar*, dar nu face trimitere la locul sau locurile din text, așa încât din păcate nu cunoaștem contextul.

⁴ Termenul care ne interesează apare în rimă și are încărcătură poetică evidentă. El apare și în poezia cultă. În poezia *Maiulu'n Pind*, de Zicu Araia, forma de plural a cuvântului este așezată tot în rimă : *Sus pri-un cipit, ca'nă dzână / Ease ș'luna dit știrgoñi / cândă cândă pul'ilu ghioni / Ș'dzâfi că hii tu nă grădină / Di limoñi* (*Calendarul aromânesc* pe anul 1911, București).

⁵ După cum am încercat să arătăm în articolul anterior (Vătășescu, 2011), alb. *shtërgonjë* s-ar putea explica ca derivat de la *shtarë* sub influența formei și sensului termenului *shtirigë* „vrăjitoare”.

drom. *strigă*, alb. *shtrigë* continuă lat. *striga*, după cum se știe. Aproximarea de numele de plantă *știr* care se presupune în dacoromână poate fi bănuită și pentru aromână : *știră*, s. f. < bg. *štirŭ* (Papahagi, 1974). Dacă forma albaneză a avut influență asupra cuvântului aromânesc, atunci avem o dovadă destul de puternică, în plus referitoare la circulația intensă a cuvântului albanez. Pe de altă parte, sensurile din aromână se află în aceleași sfere semantice ca și corespondentele românești.

ABREVIERI

- Brâncuș, 1983 = Gr. Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Ciorănescu, 2001 = Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ed. îngrijită, traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehediniți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Dalamestra, 1906 = I. Dalamestra, *Dicționar macedo-român*, București.
- Guțu, 1983 = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Mihăileanu, 1901 = Ștefan Mihăileanu, *Dicționar macedo-român*, București.
- Per. Papahagi, 1905 = Per. Papahagi, *Basme aromâne și glosar*, București.
- Papahagi, 1932 = Tache Papahagi, *Aromânii. Grai, folklor, etnografie; cu o introducere istorică. Curs ținut în nov. și dec. 1931*, București, curs litografiat.
- Papahagi, 1974 = T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ed. a II-a, București, Editura Academiei.
- Scriban, 1939 = Aug. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași.
- Tiktin DRG = H. Tiktin, *Dicționar român – german*, București, 1903 – 1925.
- Vătășescu, 2010 = *Sufixul albanez -onjë, -oj și corespondentul românesc -oa(ń)e, -o(ń)i. Observații semantice*, în *Studii de limba română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuș*, editori: Gh. Chivu, Oana Uță Bărbulescu, București, Editura Universității București.
- Vătășescu, 2011 = Cătălina Vătășescu, *Rom. stirigoaie, considerații semantice și ipoteze etimologice*, în „Fonetică și dialectologie” XXX.

À PROPOS DU MOT *STIRIGOAIE*

RÉSUMÉ

La présente note met en évidence la diffusion assez importante des termes aroumains pour *veratrum album*: *știrgoán'e*, *știrigoáńe*, *știrigoáńe*, en les incluant dans la correspondance que nous avons constatée entre les mots daco-roumain (*stirigoaie*) et albanais (*shțėrgonjë*), dans un article paru en FD/2011. Il s'agit de noms de plantes utilisés dans le domaine des incantations.

Institutul de Studii Sud-est Europene
București

ETYMOLOGICAL NOTES

DORIS K. KYRIAZIS

1. Μπουρτζόβλαχος

The word is explained as following in the Dictionary of Standard New Greek published by the Institute of Modern Greek Studies, Thessaloniki, 1998, (henceforth DSNG): **μπουρτζόβλαχος** ο [burdzónvloxos] : (derogat.) lout, uncivilized person. [μπούρτζ(ι) -ο- + βλάχος, probably deriving from and related to the notion of ‘castle guardian’). In the same dictionary, the meaning ‘fort located on small island in order to protect the entrance of the port’ is given for the word **μπούρτζι** [búrdzi], considering also that it derives from the Turkish *burc* ‘fort’, which was integrated in Turkish by the Arabic language.

The Etymological Dictionary of New Greek Language (Athens, 2010), prepared by the team of the professor G. Babiniotis, provides the following information: **μπουρτζόβλαχος** ‘shepherd’– (fig.) lout’ < μπουρτζ(ι) ‘castle, fort’ (< turk. burç < arab. burg < late lat. burgus ‘castle’) + Βλάχος, consequently, the word would mean the ‘chief of the castle’ or the ‘highland Vlach’. Let’s note here that in the 3rd edition of the Dictionary of New Greek Language of G. Babiniotis (Athens, 2008), we read that the word might be related with the Slavic *prige* ‘dirty’ or the Romanian *baciu* ‘sheep farm’.

The fact that the suggested etymology for *μπουρτζόβλαχος* is actually not convincing leads the DSNG to doubting its etymological approach. The word *μπούρτζι* is related to islands and ports rather than with mountain regions and rich pasture lands. Additionally, the suggested etymology is not as exhaustive as it ought to be. Our belief is that a more careful and more systematic gathering and evaluation of the already suggested etyma, as well as their examination on a Balkan frame would most probably lead to the adaptation of a more factual and reliable explanation.

D. Georgakas had made such a suggestion since the late 1940s in his extensive research on the Σαρακατσάνοι (Sarakatsani), which was later ignored. Referring to previous efforts of deriving the word, Georgakas concludes that “besides the fact that the noun *βούργον* (burgus) is not related to the modern Greek *μπούρτζι*, Keramopoulos’ hypothetical older form *βουρρόβλαχος* wouldn’t be able, phonetically, to evolve to *μπουρτζόβλαχος*” (Γεωργακάς 1948–49: 230).

Next, and after having presented several forms of the name *Μπουρτζόβλαχος* (*Μουρτζόβλαχος*, *Μπουρτσόβλαχος*, *Μπρουτσόβλαχος*, *Μπρουτζόβλαχος*), Georgakas states that it is possible that the first element of the compound is the noun *μπρούτσα* (η) ‘black fringed wool coat’ (Epirus, Thessaly), synon. *κάπα* ‘cape’. (Γεωργακάς 1948–49: 231).

To support his hypothesis, Georgakas stresses that *Καραγκούνηδες* were named due to their clothing; whereas, “there is no such thing as phonetic difficulty (*μπρούτσα* : *Μπρουτσόβλαχος* etc.)”. Later on, instead of searching for the origin of the word *μπρούτσα*, Georgakas, using as his starting point the fact that “the derogative name *Πριτσόβλαχοι* was explained as a combination of *πριτσιά* + *Βλάχοι*, while *πριτσιά* is the smell coming from the bodies and the clothes of the Vlachs”, is led to a second hypothesis which is following below: “It is possible though that all the aforementioned forms have a common origin. The Slavic word *purts* ‘billy goat’ (Bulg.), *prts* (Serb., Sloven.) became *πρίτσος* (Thrace), *προύτσος* (elsewhere), *προύτσ’ος* (or *-ους*, Thrace, Macedonia)”. The derivatives formed from the word *πρίτσος* (*προύτσος-πούρτσος*) were the words *πριτσιά*, *προυτσιά*, *πριτσιλά*, *προυτσιλά*, *μπουρτσιλά*, *μπουρτζίλα* etc. signifying the ‘smell of the billy goat’”. Next, according to Georgakas, “it can easily be understood that the composition as well as the meaning of the word *Πριτσόβλαχος* ‘the Vlach, man living like a billy goat, like a *πρίτσος*’, ..., *Μπρουτσόβλαχος*, *Μπουρτσόβλαχος*; as far as the form *Μπουρτζόβλαχος* with the combination *-τζ-* (=dz) is concerned, it may have been formed by the assimilation of the voiceless *ts* by the voiced consonant *r* (or even by paretymological influence of the word *μπούρτζι* [búrdzi]) (Γεωργακάς 1948–49: 231–32).

With this suggestion Georgakas derives the first element of *Μπουρτζόβλαχος* from two different roots (*μπρούτσα* and *πρίτσος*) considering that both of them are relevant and correlated.

In our opinion, taking for granted that “they were called *Καραγκούνηδες* due to their clothing” as the author notes, as well as because of the fact that the word *μπουρτζόβλαχος* belongs to the same semantic field as the words *αρβανιτόβλαχος* ‘Vlach/shepherd who comes from Albanian regions and speaks the respective dialect’ and *καραγκ(κ)ούνης* ‘shepherd who wears a black fur coat (*γκ(κ)ούνα*)’, its derivation from the word *μπρούτσα* seems far more convincing.

Nonetheless, where is the word *μπρούτσα* derived from? According to the well known researcher of the traditional clothing and art of Epirus, A. Chatzimichali, in Epirus and especially in the region of Ioannina, during the Turkish occupation, “*μπρούτζες* and *μπερούτσες* (black fringed coats) were weaved among others, types of clothing that were pretty common among the *Αρβανίτες Λιάπιδες* and *Τόσκιδες*” (Χατζημιχάλη 1960: 461); whereas, the artisans that produced them were called *μπουρτζάδες* or *μπερουτσάδες* (Χατζημιχάλη 1960: 451). With a relevant footnote, the researcher informs us that “black fringed *μπρούτζες* (coats) were worn by many peasants in Epirus and especially by the

most tough ones who lived in the highlands. Consequently, due to the *μπρούτζες*, the name *μπουρτζόβλαχος* is used in urban regions to describe the lout, the uncivilized, crude person” (Χατζημιχάλη 1960: 451)

The article of Chatzimichali was published some 10 years later than that of Georgakas, who would have probably been helped by the information she provided. The issue that emerges, however, is that none of those who tried to find the etymon of the specific word during the next decades, were assisted or led by those information!

The linguistic-geographic data, as well as the information that Albanians shepherds used to wear *μπρούτσες*, led us to the research of the etymon of the word in neighboring languages setting Albanian as our starting point. In this language, the word *berr* ‘ram or sheep, billy goat or goat’ is found, having as its derivative the word *bërr-úc* ‘fringed cape made of wool, usually black’ (Çabej 1976: 202, 217). According to Çabej (1976: 217) the word is found also as *bruc*; while having been integrated into the Aromanian as *bruțǎ* ‘caban de drap noir sans manches, ayant la même forme que l’iepîngeâua dacoroumaine’ < alb. *bërrúcë*, *brúcë* ‘mantello con rivestimento di lana par la pioggia e per il freddo’ (Papahagi 1974: 286).

We would like to add two more things need to be highlight, before concluding. First of all, the word *μπουρτζόβλαχος* is still used nowadays, but mostly metaphorically. Moreover, due to the fact that *μπουρτζο-* is semantically non-transparent, there is plenty of space for several para-semantic interpretations or puns such as the following (from the Internet dialogues): *Όχι και βλάχο ρε φίλε, μπρουτζοβλαχοοοο... Καλά, εσύ θες μαθήματα ελληνικής γλώσσας! Σιγά μην είμαι και χαλκινόβλαχος, ασημόβλαχος, χρυσόβλαχος κ.τ.λ., μπουρτζόβλαχος λέγεται ρε γίδι... / You can't call me Vlach man, but μπρουτζοβλαχοοοο... Well, you probably need tutoring in Greek! As if I was χαλκινόβλαχος, ασημόβλαχος, χρυσόβλαχος etc., it's called μπουρτζόβλαχος you goat... In this case *μπουρτζο-* (<*μπρούτσα*) has been related to *μπρουντζο-* (<*μπρούντζος*)/bronze, which leads to the formation of the words bronze-Vlach, silver-Vlach and gold-Vlach / *χαλκινόβλαχος, ασημόβλαχος και χρυσόβλαχος*.*

Next, besides the doubt he expresses as far as the existence of Balkan Linguistics as a particular scientific field or orientation (Γεωργακάς 1948–49: 236), this initial suggestion made by him, is completed as we can see when analyzed in a Balkan frame.

2. κόρφιγκας, κορφίγκι, κοκοφρίγκι, grovique etc.

These words have been analyzed in a recent research paper of ours (Kyriazis 2012: 144–45); however, an article by the researcher B. Шульгач (2011), that was published during the same period, as well as additional material we managed to gather require a more thorough approach to the already existing relevant literature. In our specific article we also referred, among others, to the following:

“Another interesting case is that of the Gr.dial. words κουκουφρίκους and κουφρίκους, which mean ‘1. πρωτόγαλα /colostrum’ and ‘2. The crust formed on the surface of boiled milk’ respectively. These words are found in Upland Pieria (Δουγά-Παπαδοπούλου & Τζιτζιλής 2006: 346, 361) as well as in Epirus, cf. κουκουφρίγκα ‘a type of scratch κουλιάστρα’, which is a kind of dessert made of colostrum (Μπόγκας 1964: A 180, see also the word κουκουφρίκος in Ναύπακτος, Μπόγκας *ibid.*), κουφρίγκους/‘ewe’s colostrum’ (Χώσεψη, Άρτα, Μπόγκας 1964: A 188), κόρφιγκας ‘κολιάστρα’ (Δέλβινο, Σπύρου 2008: 380, found as well as γκουλιάστρα, 347, and νοπούρα ‘colostrum’, 418), κορφίγγι(ι) ‘dense pie made of colostrum’ (Τζουμέρκα, Παπακίτσος 2006: 116, as well as ήγκαρο ‘πρωτόγαλο’/‘early colostrum’, 88). According to Aravantinos, there are the words κολλάστρα and γλοιιάστρα for ‘ewe’s colostrum’ (1909: 50) and the word γλοιιάστρα for the dessert made of ewe’s colostrum (1909: 33); however, in Çamëri is used the word *groviqe* ‘një lloj tëmbële që bëhet me qumështin e parë’ [cf. Gr. πρωτόγαλα] (kulloshtrën): *klloshtrën e hedh në një tepsi edhe e pjek në furrë e bënet groviqe*’ (Haxhihasani 1974: 49). As a result, we realize that the words κουλιάστρα/γλοιιάστρα are used in Epirus for both πρωτόγαλα/colostrum and for a kind of dessert made of it; whereas in çamërisht, the first is given as *qumësht i parë* and *klloshtrë* and the second is given as *groviqe* [gro’viçe], which probably derives from the Bulg. dial. word коврѣг ‘малко кравайче, което раздават на коледари’, which is found also as кофрѣг, коврѣк (БЕР II 512). If the interpretation given above is correct¹, then we can assume that, in the case of the words κουφρίκους/κόρφιγκας (< Bulg. кофрѣг), the use of the name of the product is extended to the raw material, following the exactly opposite procedure compared to the case of γλοιιάστρα ‘πρωτόγαλα’ => γλοιιάστρα ‘είδος γλυκίσματος από πρωτόγαλα’”.

Шульгач, after presenting several forms and meanings from all the Slavic speaking area, that derive from “прасловянские *къгѣга, *къгѣгъ”, concludes that “Как свидетелствуєт фактический апеллятивный материал, частные значения из сферы кулинарной терминологии ‘каравай’, ‘ломоть хлеба’, ‘бублик’, ..., и др. легко возводимы к более общему значению ‘что-н. круглое, округлое, неровное’ – одному из компонентов семантической палитры и.-е. *(s)ker- ‘гнуть, кривить; крутить; вертеть’.

Показательно, что приблизительно такой же набор семем присущ и рефлексам псл. *къгѣга, *къгѣгъ, служащих основой для *къгѣга и др.” (Шульгач 2011: 41).

The findings presented in this article provide the possibility of interpreting the different types of the word based on the plenty of forms it has in several Slavic languages as well as in older periods of those languages. For example, in our article

¹ Note that the Romanian word *covrig* ‘produs alimentar în formă de inel, de opt etc.’ also derives from the Bulgarian *kovrig* (DEXLR 1998: 234).

regarding the inter-linguistic isosemy in the Pindos region we had written the following:

“As far as the word *κουκουφρίγκος* is concerned, there is a possibility that it is a product of intermingling of the words *κουφρίγκος* and *κουρ'φή* (*κορυφή*) ‘*ανθόγαλα*’/‘cream’, which appear in the broader region of Epirus (Μπόγκας 1964: A 188) and present cases of isosemy with other Balkan languages, such as the Albanian (πβ. *kre tamli* [krye ‘κεφαλή, κορυφή’] Pukë, Topalli 1974: 329). Accordingly, we can make the hypothesis of a possible evolution of the words **κουρφου-κουφρίγκους* > **κουκουφρίγκους* > *κουκουφρίγκους*, based on the similar example of the words *κουρφουκέφαλου* (*κορυφοκέφαλο*) > *κουρκουκέφαλου* ‘η κορυφή του κεφαλιού, όπου συστρέφονται οι τρίχες’/ ‘top of the head where the hairs make a twist’ (Μπόγκας 1964: A 189)”. (Kyriazis 2012: 145).

Without excluding the possibility of an internal change, the forms *κοκοφρίγκκι*, *κουκουφρίγκος*, that carry a doubling of the first syllable, can be correlated now with forms such as the Russian *κακόρβα* ‘*род ромашки*’; whereas, the form *σκορκοφρίγκκι* ‘the milk pie made from the first milk produced by the goat or the sheep exactly after giving birth’ (Πελοπόννησος, Κανελακόπουλος 2000: 75), being the only one we found bearing a starting s-, is possibly related to the respective dialectic types of the Russian language that bear an s- in the beginning of the word, such as *скивирók* ‘*ломтик, кусочек (хлеба, ветчины и т.п.)*’ (Шульгач 2011: 41).

Extending the research on the presence and dissemination of the word *κορφίγκκι* and its variants in both the Greek and the Albanian language provided us with new findings. As far as Greek is concerned, except of the material presented in our 2012 article, we also found the following: *κουκουφρίγκκι* “the ‘first milk’ ... which is dispersed in water and boiled afterwards” (Άγραφα, Τάκης 2003: 72), *κουρκουφίγκκι* and *κουρκουβίγκκι* ‘kind of pastoral pastry’ (Ηλεία, Ηλιόπουλος 1938–48: 267), *κουκουφρίνι* ‘gallantine made from the first milk’ (Ρούμελη, Καλαντζάκος 1995: 47), *κουκουφρίγ* “kind of quick ‘first milk’” (Δυτικό Ξεροβούνι Ηπείρου, Σέβης 1997: 42), *κορκοφίγκος* “the ‘first milk’ ... mixed with sugar” (Δρόπολη Ηπείρου, Μπόγκας Β’ 1966: 28, Λίστα Θεσπρωτίας, Μπόγκας Β’ 1966: 138), *κόρφιγγας* “it’s the ‘first milk’ that is milked after the animal has given birth. It becomes thicker with boiling. It is cut in slices and eaten” (region Θεολόγος Ηπείρου, Κατσαλίδας 2004: 306), *κορφίγκκι* “pastry made of the ‘first milk’ of the sheep” (Πόποβο Θεσπρωτία, Μπόγκας Β’ 1966: 138), *κορφούγκκι* “milk pie made of the ‘first milk’... the *γουλιάστρα* becomes thicker with fire” (Λευκάδα, Κοντομίχης 2001: 157), *κορφίγκος* ‘first milk baked in a small bowl’ (Μουργκάνα Ηπείρου, Ζέρβας 2010: 331, Λίστα Θεσπρωτίας, Μπόγκας Β’ 1966: 138). The material we have gathered up to this point shows that the word *κορφίγκκι* and its various forms are found mainly in Epirus, Macedonia (mountainous Pieria), Thessaly (Agrafa), Roumeli and Peloponnese. Another observation in this case is that this word is frequently used along with the word *κουλιάστρα*, either as its

synonym or in a complementary distribution with it. In many cases, the words *κουλιάστρα* and *κορφίγκι*, as well as their various types are used as synonyms of the words *πρωτόγαλα*, *νωπούρα*, *ήγκαιρο* etc. that have Greek origin.

Compared to the Greek data, the respective dialectic material of Albanian is not characterized by the same lots of variants². In south Albanian dialects, except of the noun *groviqe*, that has already been mentioned³, the word is found in çamërisht in other forms. That's why we encounter the forms *krovék* 'qumështi i parë i kafshëve pas pjelljes ...; kroveku haet i pjekur në furrë' (Haxhihasani 1974: 63) and *korovíqe* 'kulloshtër e zierë pa ujë' (Haxhihasani 1974: 62).). The data given by Haxhihasani are proven by an old inhabitant of the area, according to whom in the Ambelia region of Thesprotia the forms *krovíq* and *korovíq* are used meaning 'pastry made from the *κουλιάστρα*'. Another form is found in a dictionary that contains material from south Albania, without providing other geographic indications: *korovíqe* 'petulla të vogëla të friguara në tigan me vaj ose me gjalpë'/'small pancakes fried in a frying pan with oil or butter' (Tase 2006: 115). The geographic distribution of the aforementioned forms shows that their presence is due to Bulgarian influence.

It wouldn't probably be irrelevant, if we mentioned here the word *korroví-a* 'virgola; ricciolo; curva; arrotolamento', found in the Albanian speaking communities of South Italy (Giordano 2000: 200) and possibly related to the same pro-Slavic root *kъrvigъ bearing the meaning 'round, round-shaped'. We note that in the same region the word *korviquez* 'pagnottina' is found (Scutari 2010: 37), the formation of which requires the existence of a *korvíc* base. The notion of the round shape is also prevailing in the noun *korrovéq* 'kind of melon', that is presented in the manuscript of Albanian-Greek dictionary of E. Mitko, which is currently being published (Qirjazi 2012). Another word, deriving probably from the same root, is the noun *kukuvríq* (Fjalor 1980), the meanings of which show that we are probably talking about homonymous words that fall under the same lemma: '1. Newborn bird 2. Male owl 3. (mythol.) vampire 4. (adverb. usage) tangled'. From the meanings of the word *kukuvríq*, the last one seems to derive directly from the meaning 'bun' of the word *kъrvigъ. Concerning its usage as an adverb, compare with the Greek phrase μαζεύτηκε [σαν] κουλούρα 'it coiled' and its Albanian synonym *u mblodh kulaç*.

As the new dialectic forms of the word in Greek and Albanian were increasing, a hypothesis that this word should also be found in the Aromanian of the region emerged naturally. Checking Papahagi's dictionary we didn't find any relevant data. Nevertheless, a recent book on the Vlachs of Albania and their

² The plenty of forms presented by the word *κορφίγκι* in Greek is due to the existence/presence of the Greek word *κορφή* 'η τσίπα που σχηματίζει το γάλα, καϊμάκι'/'the thin cover skin that milk forms, cream', which is widely disseminated and has led to several mixtures.

³ The word *groviqe*, which is absolutely idiomatic, is recorded by the Fjalor 1980 that coded the vocabulary of standard Albanian.

language (Poçi 2009) seems that was “hiding” the key word for the verification of our hypothesis: *kúrv-ǎ/a* ‘brumi që përdoret për të zënë kulaçin / the yeast used to make bagles’ (Poçi 2009: 189). We believe that this form derives from the Paleo-Slavic root **кърва* (see Шульгач 2011: 41). The Aromanian of South Albania provides us, in this way, with unique evidence regarding the meanings of the Paleo-Slavic word **кърва*, one of which, ‘prostitute’, was not only saved in the Slavic languages but also integrated as a loan word in Albanian, Greek, etc. (see Шульгач 2011: 41). It is also worth noting here that, just like in the case of the word κορφίγκι, we had a semantic change from the name of the product to the name of the raw material. The hypothesis we make suggests that the Aromanian word *kúrv-ǎ/a* initially used to mean ‘bun, coil’ and later on took the meaning ‘yeast’.

We believe that the existence of such a word, probably unknown in the Daco-Romanian, constitutes one more indication of the long term contact of the Aromanian with the Greek, the Albanian and the Slavic (Bulgarian) languages in the broader region of Epirus.

REFERENCES/WORKS CITED LIST

- БЕР, *Български Етимологичен Речник*. София, 1971–.
- Çabej, E. 1976–2006, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, I–IV, VI, VII, Tiranë: Akademia e Shkencave.
- DEXLR, *Dicționarul explicativ al limbii române*. București 1998. Academia Română.
- Fjalor 1980, *Fjalor i Gjuhës së Sotme Shqipe*. Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë.
- Giordano, E. 2000, *Dizionario Arbëresh-Italiano*. Castrovillari: Edizioni ‘il Coscile’.
- Hahn, J.G. 1854, *Albanesische Studien*. Jena: Verlag von Friedrich Mauke.
- Haxhihasani, Q. 1974, “Vështrim i përgjithshëm mbi të folmen e banorëve të Çamërisë”, in *Dialektologjia Shqiptare II*. Tiranë: Akademia e Shkencave e RP të Shqipërisë, 3–132.
- Kyriazis, D. 2012, “Aspects of Inter-Linguistic Iosemy in the Pastoral Terminology of the Pindos Mountain Region”, in (Th. Kahl, M. Metzeltin, H. Schaller ed.) *Balkanismen heute – Balkanisms today – Балканизмы сегодня*. Wien–Berlin: LIT Verlag, 137–150.
- Papahagi, T. 1974, *Dicționarul dialectului aromân*, București.
- Poçi, S. 2009, *Vllehtë. Historia dhe gjuha e tyre*. Tiranë: Botimet Toena.
- Qirjazi, Dh. Q. 2012, “«Mjaltë» nga hojet dhe trojet e shqipes: Fjalori dorëshkrim shqip-greqisht i Th. Mitkos dhe suaza balkanike e tij”, in (R. Ismajli ed.) *Shqipja dhe gjuhët e Ballkanit – Albanian and Balkan Languages*. Prishtinë: ASHAK, 609–625.
- Scutari, P. 2010, *Dizionario arbëresh di San Constantino Albanese*. Università della Calabria.
- Шульгач, В. 2011, “Прасловянские **кърва*, **кървигъ*”, *Linguistique Balkanique* L, 2–3, 39–44. Sofia: Académie Bulgare des Sciences.
- Tase, P. 2006, *Fjalor dialektor me fjalë e shprehje nga Jugu i Shqipërisë*. Tiranë: Çabej.
- Topalli, Xh. 1974, “Disa vërejtje për të folmen e krahinës së Pukës”, *Dialektologjia Shqiptare II*, 282–343.
- Zymeri, A. 1996, *Leksiku bujqësor e blegtoral i të folmeve shqipe të Malit të Zi*, Prishtinë.
- Αραβαντινός, Π. 1909, *Ηπειρωτικόν γλωσσάριον*. Αθήνα.
- Γεωργακάς, Δ. 1945–46, “Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Σαρακατσαναίων καὶ τοῦ ονόματος αὐτῶν”, *Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Ἐθναυροῦ*, IB’, 65–128.

- Γεωργακάς, Δ. 1948–49. “Περί της καταγωγής των Σαρακατσαναίων και του ονόματος αυτών”. Μέρος Β΄, *Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού*, ΙΔ΄, 193–270.
- Δουγά-Παπαδοπούλου, Ε. & Τζιτζιλής, Χ. 2006. *Το γλωσσικό ιδίωμα της Ορεινής Πιερίας*. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.
- Ζέρβας, Α.Μ. 2010. *Ό,τι θυμέμαι... Μουργκάννα: ο τόπος, ο χρόνος και οι άνθρωποι*: έκδοση Ομοσπονδίας Μουργκάννας.
- Ηλιόπουλος, Κ.Ν. 1938–48, “Ποιμενικά της Ηλείας”, *Λαογραφία* ΙΒ΄, 253–285.
- Καλαντζάκος, Α. 1995, *Λεξικό ρουμελιώτικης λαϊκής γλώσσας*. Αθήνα.
- Κανελακόπουλος, Δ. 2000, *Γλωσσάριο πελοποννησιακής διαλέκτου*. Αθήνα.
- Κατσαλίδας, Γ. 2004, *Η ταυτότητα του βορειοηπειρωτικού ελληνισμού*. Ιωάννινα: ΙΒΕ.
- Κοντομίχης, Π. 2001, *Λεξικό του λευκαδίτικου γλωσσικού ιδιώματος*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1998: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών – Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 2008, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Γ΄ έκδοση. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 2010, *Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπόγκας, Ε. 1964–66, *Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου*. Α΄ + Β΄, Ιωάννινα: Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών.
- Παπακίτσος, Χρ. Αρ. 2006, *Από τη τζουμερκιώτικη λαλιά στη λαϊκή μας παράδοση*. Αθήνα: έκδοση δήμου Αγνάντων.
- Σέβης, Α. Γ. 1997, *Ιδιωματικό λεξιλόγιο περιοχής Δυτ. Ξεροβουνίου Ηπείρου*. Γιάννινα.
- Σπύρου, Α. 2008, *Το ελληνικό γλωσσικό ιδίωμα της περιοχής Δελβίνου και Αγίων Σαράντα*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Τάκης, Β. 2003, *Η αγραφιώτικη γλώσσα*. Καρδίτσα.
- Χατζημηχάλη, Α. 1960, Ραπτάδες – χρυσορράπτες και καποτάδες. *Αφιέρωμα στη μνήμη του Μανόλη Τριανταφυλλίδη*. Θεσσαλονίκη, 445–474.
- Χριστοφορίδης, Κ. 2004, *Λεξικόν της Αλβανικής Γλώσσας*. Εν Αθήναις: τύποις Α. Σακελλαρίου.

“Aristotle” University of Thessaloniki

NOTE ETIMOLOGICE ȘI LEXICALE ISTROROMÂNE

VASILE FRĂȚILĂ

Pornind de la unele culegeri de texte dialectale, ca și de la unele lucrări lexicografice (dicționare, glosare) sau atlase (ALI, ALIr, ALR), autorul discută câțiva termeni istroromâni necunoscuți până de curând sau rămași fără etimologie.

BUCURĂZNA, adj. f. ‘bucuroasă’ < adj. *bucuroasă* (< *bucur*, cuvânt de origine autohtonă, + suf. *-os*, fem. *-oasă*) + suf. cr. *-(a)n*, *-na*, înregistrat de Petrovici–Neiescu în anchetele efectuate la Jeiăn, în contextul: *Fost-a bucurăzna* = a fost bucuroasă, este o probă indirectă că și în istroromână (sau cel puțin la Jeiăn) a existat cândva adj. *bucuros* (< *bucur*, cuvânt de origine autohtonă + suf. *-os*), de la care, cu ajutorul sufixului de origine croată *-(a)n*, *-na*, *-no*, s-au obținut formele **bucurosan*, **bucuroasna*, **bucurosno*. Forma cu *-z-* în locul lui *-s-*: **bucuroasna* [în transcrierea lui Neiescu 2011: 161: *bucurăzna*], se explică prin asimilarea lui *s* față de sonanta nazală *n* (cf. rom. *lesne* alături de *lezne*, *plesni* alături de *plezni*, *trăsni* alături de *trăzni*, *trăsnet* față de *trăznet*) și a fostului diftong din rom. com. *oa*, redat de Neiescu prin *â*. Prin urmare, adj. *bucur* ‘frumos’ trebuie scos din lista termenilor autohtoni dispăruți fără urmă în istroromână, listă întocmită de Frățilă (vezi Frățilă–Bărdășan 2010: 407).

CORP ‘osnova drvenoga pluga; baza plugului de lemn; it. ceppo dell aratro di legno’, înregistrat de Filipi, ALIr 938, de la Noselo și Sușnievița în sintagma *corpu de plug* însemnând ‘baza de lemn a plugului, trupiță’, pare a fi un calc după cr. *telina*, ‘idem’ (< *telo* ‘corp, trup’ + suf. augm. *-ina*). *Telina*, pl. *teline* (de plug) a fost înregistrat în toate celelalte localități istroromâne de sud: Jesenovic (Sucodru), Letai, Bârdo, Șcabici, Tercovți, Zancovți, Miheli și Costărcean. La Jeiăn pentru aceeași noțiune s-a răspuns: *o grebėnița*, pl. *do grebėnițe* (< cf. v. sl. *grebėnъ* ‘regiune a corpului unor animale mari între gât și spinare; coamă a unui munte’) iar în nota 347 de la subsol se adaugă o *zadrġavka*, pl. *do zadrġavke* cu sensul ‘lanțul care se atașează la plug’, it. ‘la catena che viene ficcata nell’ aratro’.

Interesant este că Filipi nu ne oferă corespondentul/ corespondentele din graiurile čakaviene din Bărgud și Čepić. Cf. și dr. *trupiță* ‘idem’, pe care cele mai multe dintre dicționarele noastre (TDRG, CADE, DEX, Ciorănescu, DLR) îl consideră un împrumut din scr. *trupica* ‘butuc, buturugă’, iar altele (Scriban, MDA), format în interiorul limbii române din *trup* (< v. sl. *trupъ*) + suf. *-iță*.

Întrebarea care se pune este: Ce origine are *corp* în sintagma ir. *corpu de plug*? Este el un urmaș al lat. *corpus* sau un împrumut din it. *corpo*? Originea

latinească a lui *corp* în dacoromână este, în general, contestată, deși acesta cuprinde o arie compactă în Banat, în Muntenia, mai ales în zona montană și un punct în Transilvania (vezi ALR I, vol I, h.1), iar în alte 16 puncte, situate în Oltenia, Banat, Crișana, Transilvania și Moldova de vest, se găsește alături de *trup* (Pușcariu 1940: 197, Felecan 2005: 14.). Luând în considerare faptul că și alte cuvinte din câmpul semasiologic al termenilor referitori la corpul omenesc, moștenite din latină sau din substrat, când au dublete de alte origini (cf. *burtă / pântece / foale / vintre; gât / grumaz / gușă; gleznă / încheietură / nod / oul piciorului* etc.) ocupă, în general, arii ce cuprind Banatul, Crișana, vestul și nordul Transilvaniei, zone considerate de specialiști mai conservatoare, ocurența lui *corp* în această zonă ar fi o dovadă că termenul în accepțiunea anatomică este moștenit, inițial cu o arie de răspândire mai mare, care cu timpul s-a redus în favoarea lui *trup*, răspândit prin scrierile religioase (Felecan, *lucr. cit.*, p. 14–15). Sextil Pușcariu (*op. cit.*, p. 197) afirmă că *trup*, chiar dacă la noi e vechi, ‘n-a izbutit încă să alunge cu desăvârșire pe *corp*, iar P. Papahagi a arătat că *corp* este popular și în dialectul meglendoromân (unde de obicei se zice *snagă*)’ (Pușcariu *op. cit.*, p. 197).

Nu dispunem de atestări ale termenului *corp* în istroromână care să depună mărturie că acesta ar proveni din it. *corpo*. De altfel, pentru *trupiță* în it. se spune *ceppo dell’ aratro*.

În privința cuvântului rom. *corp*, Sala 1998: 44, face următoarea precizare: „Înainte de a trece la prezentarea termenilor pentru părțile corpului omenesc, remarcăm cuvântul *corp*, care după unele păreri ar continua lat. *corpus* [în aromână unde el există a fost înregistrat de Gustav Weigand în *Olympos Walachen*, în 1888 – n.n.V.F.] este cu siguranță moștenit din latină, continuând „nu există dovezi contra moștenirii din latină în dacoromână; el este astfel transmis tuturor limbilor romanice”. Prin urmare, s-ar părea că lat. *corpus* este astăzi continuat în toate cele patru dialecte, concurat însă de alți „oaspeți” ca *trup* (< v. sl.), pătruns și în aromână și în meglendoromână (*trup*) sau *telina* (< cr. *telina*), *jivot* (< cr. *život*), *păs* (< cr. *pās*) (vezi Filipi, ALR 275 și 282) în istroromână.

CUR din sintagma *curu de pâre*, înregistrată de Emil Petrovici și Petru Neiescu în anchetele efectuate la Jeiăn și Sușnievița, glosată de Neiescu 2011: 333, prin ‘ultimul colț al pâinii’ nu credem că ar avea a face ceva cu *cur* ‘partea din spate a corpului omenesc și a animalelor’ (< lat. *culus*), cum susține lingvistul clujean în lucrarea citată, ci că acesta ar fi un omonim provenit din cr. *kūr* de origine protoslavă însemnând ‘cocoș’, pl. *kuri* ‘pui’ și ‘găini’. Cuvântul croat, după cum susține Skok II 240, este scos din uzul limbii literare și al celei cotidiene din cauza faptului că derivatul diminutival în -*ьc*: *kurăc*, gen. *kurca* a căpătat sensul de ‘penis’. Diminutivul în -*ьk*: *kurak*, gen. -*rka*, uzual în jurul Dubrovnicului, are sensul metaforic de ‘știulete (de porumb)’, după cum și diminutivul în -*elj*: *kurelj* a dobândit sensul de ‘porumb’ (plantă). Sensul primar este păstrat încă în *kūrica* (în zona litoralului, cr. Primorje), unde primește sensurile: 1. ‘găină tânără’, ‘puică’, 2. plantă cyclamen europaeum, iar *kūrić*, tot în zona litoralului ajunge să însemne ‘pui de genul masculin’, *kure*, gen. -*eta* ‘pui’.

De la ir. *cur* ‘pui’, cu ajutorul suf. diminutival *-ic* a rezultat derivatul *curic* ‘puișor’ în sintagma *curic* de *pâre*, glosat de Neiescu, *op. cit.*, p. 335 tot prin ‘ultimul colț al pâinii’. (Ir. *curic* ‘puișor’ ar putea proveni și direct din cr. *kurić* ‘idem’). Probabil că sensul sintagmelor ir. *curu de pâre* și *curic* de *pâre*, mai potrivit, în românește ar putea fi redat prin *scursură* ‘bucata de aluat din pâinea crăpată coaptă care se coace puțin mai târziu’ (DLR, t. X, partea a 2-a, p. 538), sinonim cu *rășunoi* (regional) ‘parte de la marginea unei pâini formată din aluatul scurs în timpul coacerii’ (DLR, t. IX, p. 157) < **rășuroi* (< *rășură* (< participiul *ras* + *-ură*) + suf. *-oi*) cu disimilarea *r-r* > *r-n*, și cu termenul dialectal ardelenesc *donț*, cu varianta *duț*, ‘parte a pâinii crescută în afară de obicei rumenă și cu coajă plăcută la gust, bucată de pâine ruptă din margine’, (< magh. *dúc*) (DLR, t. I, partea a 6-a, litera D, p. 1352).

Pentru evoluția semantică a lui *pui* ‘pasăre de la ieșirea din ou până la maturitate’, p. gener. ‘orice animal de la naștere până la maturitate’ la *pui* (familiar, de obicei urmat de determinări introduse prin prepoziția *de*) nume generic dat unor obiecte de dimensiuni reduse (sau considerate ca atare) cf. *pui de mămăligă*, *pui de pernă*, *pui de castraveți* (DLR, t. VII, partea a 5-a, s. v. *pui*). Cf. și *pui* ‘puiet de porumb’, ‘firul de porumb mai mic (crescut lângă unul mai mare) și care se taie la prășit’ (Frățilă 2006: 266), care concordă într-un anumit fel cu evoluția cr. *kūr* ‘pui’ la ‘porumb’ (plantă). Interesant este că rom. *pui* ‘porumb’ a pătruns și în graiul ceangăilor din Moldova (*puj*), unde primește și sensul de ‘șură de coceni’ (vezi Dănilă 2005: 60). Pentru sensul al doilea al lui *puj* din graiul ceangăilor, cf. și dr. regional *puiuc* ‘despărțitură a șurii în care se țin uneltele’ (< *pui* + suf. *-uc*) (Frățilă, *op. cit.*, p. 267).

FL'ER, însemnând ‘zăbală, frâu’, *fl'eru* [s. a.], a fost notat din Jeiăn de Ugo Pellis (ALI, 6377: morso del cavallo) în sintagma : *fl'eru ce li se pure-ŋ-gura*. Sensul de mai sus n-a fost notat până la Ugo Pellis de niciun cercetător. În ir. *fl'er*, ca în dr. *fier*, are sensul obișnuit de ‘element chimic, metal greu, de culoare cenușie, maleabil’ și se întrebuințează în sintagme ca *a bâte fl'eru*, *tuțe fl'eru*, *fl'eru bâte*, *tuči fl'eru*. Tot ca în dr. și în ir. *fl'er* este numele mai multor unelte, instrumente etc. sau părți ale lor făcute din acest metal; cf. *vilele de fl'er* ‘furcile de fier’, *dinți de fl'er*, *fl'eru de păsade* ‘cuțit de fier’ (Cantemir: 174), *prălița de fl'er* ‘ranga de fier’ (Morariu 55). Vezi alte exemple la Frățilă–Bărdășan 2010: 168. În ir. *fl'ăre*, pl. lui *fl'er*, are sensul de ‘capcană de vânat’: *fl'ărele ân ce se căța pul'u și lisița* (Jeiăn) ‘capac în care se prinde pasărea și vulpea’; *fl'ărele za lișița cațâ* (Sușnievița); *fl'ărele za l'epuru cațâ* (Costârcean). La Jeiăn *fl'ărele* se întrebuințează și pentru ‘ciocan împreună cu nicovala’: *fl'ărele cu ce se cosa nacleptă* ‘fiarele cu care se bate coasa’ (Petrovici–Neiescu 202). Așa după cum arată Petrovici–Neiescu, *lucr. cit.*, p. 202, sensul de capcană a lui *fl'ăre* în istroromână reprezintă un calc după cr. *železa* ‘idem’, formă de pl. a lui *železo* ‘fier’.

Demn de remarcat este faptul că ir. *fl'er* (< *fier*, cu intercalarea lui *l'* între labială și iot, (< lat. *ferrum*) a pătruns și în graiul din Lussingrande: *fl'eru* (ALI 6377). *Fl'er* se alătură astfel puținelor exemple de termeni istroromâni intrați în dialectele čakaviene din Istria de nord și centrală: cf. *žinzire* și *timpla*, citați de Kovačec 1971: 197–198 (*dzinzira* ‘gingie’ se găsește și în dialectele istroromâne); *pūca* ‘Mädchen; fetiță’ cunoscut în Croația nord-occidentală: „La voce čac. istr. *pūca* ‘membro virile’ e evidentemente mutuata dall' istrorum. *puže* (dacorum. *puža* ‘idem’) di etimo molto discusso“ citat de Luciano Rocchi, 1990: 288, vezi și Skok III 88, s. v. *putana*.

MACŪCA. Având semnificația dr. ‘ciomag, bătă’, *macūca* s. f. neînregistrat până acum de nicio lucrare dedicată dialectului istroromân, a fost notat de Ugo Pellis (ALI 5531: *mazza*) din Valdarsa (alias Susnievița) în sintagma *bātu kumacūca* ‘bātu (= bățu) cu măciucă’. Termenul istroromân se alătură dr. *măciucă*, ar. *măciucă* (< lat. **matteuca*, *-am* < *matta*), megl. *măcioc*, care se explică prin schimbare de gen și de sufix (CDDE 1036).

NEVRĚME, s. f. ‘furtună’, înregistrat de Filipi ALIr 50 din toate localitățile istroromâne, este un derivat cu prefixul *ne-* de la *vreme* (< v. sl. *vrĕme*); cf. și cr. ikavian *nevřme*, notat de același lingvist croat de la Bărgud și Čepić. Pentru alte derivate ir. cu prefixul *ne-* vezi Frătilă 2011: 14.

RĂZĂNVEȚĂ, vb. I, tranz. ‘a dezvăța, a dezobișnui’, ‘a înțărca, a dezvăța de supt’, a fost înregistrat de Filipi, ALIr 411 din Jeiăn. Termenul este un derivat cu prefixul *răz-* (< sl. *raz-*) care l-a substituit pe *des-* (*dez-*) (< lat. *dis-*) + *ănveță* (< lat. **invitiare*). Dacă în alte cazuri *raz-* / *res-* s-a adăugat unor verbe în care *ân-* a fost înlăturat (cf. *rascl'ide* ‘deschide’ față de *ănc'l'ide*, *resgl'eță* ‘dezgheța’ față de *ăngl'eță* < lat. **inglaciare*) în *răzănveță*, prefixul *ăn-* (< lat. *-in*) din *ănveță* s-a menținut.

STĂZA, STĂNZĂ, STANZE. *Stăza*, s. f., pl. *stăze* însemnând ‘cărare (de la stână la izvor)’ a fost notat de ALR II, vol. 2, h. 408. Același formă de la Jeiăn este confirmată de Filipi, ALIr 1070. Același lingvist croat (ALIr 1070) a notat de la Sușnievița și Noselo varianta *stânze*, pl. *stânze*, iar *stânza*, pl. *stânze* din celelalte localități istroromâne (Letai, Bârdo, Șcabici, Tercovți, Zancovți, Miheli și Costârcean) cu sensul ‘cărare’ (ALIr 1070). Cu același sens de ‘cărare, potecă, drum îngust’ *stânza* (transcris *stnza*), termenul a fost notat de la Bârdo (Birščina) și de Dianich 2010: 164, glosat în italiană ‘sentiero’. La Zancovți *stânza* are și sensul ‘scurtătură’ (ALIr 87). În sfârșit, la Zancovți și Miheli, *stânza* primește sensul de ‘cărare (în păr)’, în it. ‘scriminatura’ (ALIr 170).

Ir. *stăza* este înrudit cu cr. *stàza* care provine din sl. com. și protoslav. **stbga* ‘potecă, cărare’ cu palatalizarea lui *g* urmat de *i* semivocalic > **stbzja* > *stăza* (cf. vechea slavă bisericească, cr. *stbza*, rus. *stezja*) (Skok, III, 330, s. v. *stàza*). Forma *stânza* / *stânze* este înrudită cu cr. *stagna* cunoscut și ca toponim în Dalmația: *Stagnâ*, și în Smokvica, Korčula: *Stagna*, unde denumește o uliță foarte strâmtă.

Cuvântul și toponimele din sârbă și croată sunt înrudite cu slov. *stegnè*, f., pl. însemnând ‘Triebweg für das Vieh’, pol. *Ściegno*, alături de *stegno* ‘Spur’, rus. *stógnă* ‘uliță, stradă’. Toate acestea provin din protoslavul *stǫgna*. Vocala *a* din cr. *stagna* provine din semivocala palatală (*ɔ*) (vezi Skok III, 324 s. v. *stagna*). Ir. *stânza* / *stânze* presupune o metateză a grupului *gn* > *ng* și palatalizarea lui *g* > *z*: **stenga* > *stenzja* > *stânza*.

TEACA. *Teáca* s. f. ‘teacă’, neînregistrat până acum de nicio lucrare dedicată istroromânei, a fost notat de Ugo Pellis (ALI 6278: fodero della spada) din Jeian, în sintagma *teaca-de-sabl'e* ‘teacă de (pentru) sabie’. Termenul istroromân se alătură dr. și ar. *teacă* (< lat. *theca*), mărind împreună cu *măciucă* (vezi *supra*), numărul elementelor de origine latină moștenite de dialectul românesc sud-dunărean cu cei mai puțini vorbitori.

ABREVIERI

adj. = adjectiv	p. = pagină
ar. = aromân(ă)	pl. = plural
augm. = augmentativ	p. gener. = prin generalizare
cf. = confer	pol. = polonez(ă)
cr. = croat(ă)	pref. = prefix
čac. čak. = čacavian	protos. = protoslav(ă)
dr. = dacoromân(ă)	rus = rusă, rusesc
f. = feminin	s. = substantiv
h. = harta	scr. = sârbo-croat
ir. = istroromân(ă)	sl. com. = slav comun
lat. = latin(ă)	slov. = sloven
lucr. cit. = lucrarea citată	s. v. = <i>sub voce</i>
me gl. = meglenoromân(ă)	vol. = volum
n. n. = nota noastră	

SIGLE ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

ALI	= <i>Atlante linguistico italiano</i> . Materialul din ALI strâns de Ugo Pellis nu l-am consultat direct, ci printr-o copie care se află la Institutul de Filologie Romanică al Universității din Udine, împreună cu întregul material strâns din Istria. Originalul se află la Torino, la Institutul Atlasului Lingvistic Italian.
ALR I	= <i>Atlasul lingvistic român</i> , publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I de Sever Pop, vol. I, Cluj, 1938.
CADE	= I.-A. Candrea, <i>Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească” (Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi)</i> , partea I, București, 1931.
Cantemir 1959	= Traian Cantemir, <i>Texte istroromâne</i> , București, Editura Academiei.
CDDE	= I.-A. Candrea și Ovid Densusianu, <i>Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A-Putea)</i> , București, Atelierele Grafice Socec, 1907–1914.

- Ciorănescu = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române* (ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin), București, Editura Saeculum, I. O., 2001.
- Dănilă 2005 = Ioan Dănilă, *Limba română în graiul ceangăilor din Moldova*, București, Editura Didactică și Pedagogică – R. A.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei, 1975; ed. a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- Dianich 2010 = Antonio Dianich, *Vocabolario istroromeno-italiano. La varietà istroromena di Briani (Bršćina)*, Pisa, Edizioni ETS.
- DLR = *Dicționarul limbii române*. Serie nouă, tomul VI–XIV, București, Editura Academiei, 1965–2000.
- Felecan, 2005 = Nicolae Felecan, *Terminologia corpului uman în limba română*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut.
- Filipi ALIr = Goran Filipi, *Instrorumunjski lingvistički atlas. Atlasul lingvistic istroromân. Atlante lingvistico istroromeno*, Pula, Znanstvena udruga Mediteran, 2002.
- Frățilă 2006 = Vasile Frățilă, *Graiul de pe Târnavă. Texte și glosar*, Blaj, Editura Astra.
- Frățilă 2011 = Vasile Frățilă, *Formarea cuvintelor în dialectul istroromân în „Fonetica și dialectologie“*, XXX, 2011, p. 5–20.
- Frățilă–Bărdășan 2010 = Vasile Frățilă, Gabriel Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*, Partea I, Timișoara, Editura Universității de Vest.
- Kovačec 1971 = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei.
- MDA = *Micul dicționar academic*, I–IV, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.
- Morariu 1928 = Leca Morariu, *Lu frați noștri. Libru lu rumeri din Iatrie. Cartea românilor din Istria. Il libro degli rumeni Istriani*, Suceava, Editura Revistei „Făt Frumos”.
- Neiescu 2011 = Petru Neiescu, *Dicționarul dialectului istroromân*, vol. I, A–C, București, Editura Academiei Române.
- Petrovici–Neiescu = E. Petrovici și P. Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni*, în „Cercetări de lingvistică”, IX, 1964, nr. 2, p. 187–214.
- Pușcariu 1940 = Sextil Pușcariu, *Limba română I, Privire generală*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol”.
- Rocchi 1990 = Luciano Rocchi, *Latinismi e romanismi nelle lingue slave meridionali*, Udine.
- Sala 1998 = Marius Sala, *De la latină la română*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Saramandu 2012 = Nicolae Saramandu (coordonator), Marilena Tiugan, Irina Floarea, Alina Celac, *Dicționar meglenoromân. Litera C*, În „Fonetica și dialectologie”, XXXI, 2012, p. 79–196.
- Scriban 1939 = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”.
- Skok = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vol. I–IV, Zagreb, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1971–1974.
- TDRG = Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, I–III, Bukarest, Staatsdruckerei, I: 1903; II: 1911; III: 1924.

LEXIKALISCHE UND ETYMOLOGISCHE ISTRORUMÄNISCHE ANMERKUNGEN

(ZUSAMMENFASSUNG)

Von einigen dialektalen Textsammlungen sowie von einigen lexikografischen Arbeiten (Wörterbücher, Glossare) oder Atlanten (ALI, ALIr, ALR) ausgehend, untersucht der Autor einige bis unlängst unbekannte oder ohne Etymologie gebliebene istroromänische Termini.

Diese sind in alphabetischer Reihenfolge: *bucurâzna*, f. Adj. 'froh' < urrum. Adj. **bucuroasă* (< *bucur*, ein Wort trako-dakischen Ursprungs, erhalten im PN *Bucur* 'schön'; vgl. alb. *bukur* 'schön; (veraltet) zufrieden, angenehm' + Suffix *-os*, f. *-oasă*) + kr. Suffix *-(a)n*, f. *-na*; *corp* in der Syntagma *corpu de plug* 'Pflugkörper' (< lat. *corpus*, it. *corpo*?) welches eine Lehnübersetzung nach kr. *telina* 'idem' (< *telo* 'Körper, Leib' + augmentatives Suffix *-ina*) zu sein scheint; *cur* (Homonym des lat. Nachfolgers *culus*), in *curu de pâre*, 'Teigstück aus dem gebackenen aufgeplatzten Brot, das ein bisschen später gar wird' (< kr. *kfr* 'Hahn', Pl. *kuri* 'Kücken' und 'Hühner'); *f^xer* 'Gebiß, Zaum' (< lat. *ferrum*), das in dieser Form auch in die Mundart von Lussingrande eingegangen ist; *măciuca* 'Knüppel, Keule' (< lat. *matteuca*), bisher bloß im Dr. und Ar. bekannt (megl. *măcioc* durch Genus- und Suffixwechsel); *nevr^rme* 'Sturm' (< Präfix *ne-* + *vr^rme* aus dem Altsl. *vrěme*; vgl. lit. kr. *nevrijeme* und dial. kr. *nevr^rme* 'idem'); *răzănvețâ* 'verlernen, abgewöhnen' (< Präfix *răz-*, slavischen Ursprungs, welches *des-* (*-dez*) (< lat. *dis-*) abgelöst hat + *ănvețâ* (< lat. **invitiare*); *stâza*, *stânza*, *stanzu* 'Pfad (von der Sennhütte zur Quelle); vgl. dafür skr. *staza*, ursl. **st^ogna* > **st^oenzja* > *stânza*; *t^oaca* 'Schwertscheide' in der Syntagma *t^oaca-de-șab:e* 'Scheide für das Schwert' (< lat. *theca*), ein Terminus, der bisher nur im Dr. und Ar. bekannt war.

Universitatea de Vest din Timișoara

PLURALELE *PICERE*, *PICIORI*. Notă „morfologică”

MARIA MARIN

Pe lângă forma comună cu cea din limba standard, substantivul *picior* este atestat, la nivel dialectal, cu două variante morfologice de plural.

1. *Picere* apare atât ca plural al substantivului neutru denumind „fiecare dintre cele două membre inferioare la om și fiecare dintre membrele celorlalte viețuitoare”, cât și diverse alte sensuri ale cuvântului *picior*.

1.1. Forma a fost atestată pentru prima dată, după informația din DLR, s.v. *picior*, în anul 1780: *să stea în picere* (Prav. Cond. – 1780: 64). Cam în aceeași perioadă forma se întâlnește și cu alte sensuri, create prin analogie, cum ar fi „partea de jos, suportul pe care se sprijină o mobilă”: *3 mese dă lemn... alta lungă pă picere* (a. 1802– Doc. ec.: 69) sau „parte a cerceului care atâna mai jos de lobul urechii”, semnificație considerată, în dicționarul academic, învechită, întâlnită într-o foaie de zestre, datând din 1784, provenită din zona Urlați (actualmente în estul județului Prahova), unde apare alături de *pecere*: *I pereche de cercei de auru cu pecerile de mărgăritar și I pereche cercei cu peatră zmaragd cu picerile de mărgăritar* (Bul. Com. Ist., V: 283). Menținându-se în aria strict muntenească, după 1800 numărul atestărilor și al contextelor de utilizare crește: *cei ce uneltesc negoțuri [...] d-a-n picerile* (a. 1835, Doc. ec.: 598); *Unde nu este cap, vai de picere* (Rom. Glumeț: 1; cf. Marcovici, D.: 126; TPP: 131; Bolliac, ap. Bulgăr 1968: 94).

În secolul al XX-lea, pluralul *picere* pentru singularul *picior* (cu sensul comun, denumind părți ale corpului omenesc sau al altor viețuitoare) este cunoscut, după ALR I, 1, h. 55; ALR II, h. 71; ALR II, s. n., vol. V, h. 1465, pe o arie largă, care se întinde „de la București spre sud-est până la Călărași, iar spre sud-vest până la Turnu-Măgurele, Slatina și Pitești, apucând spre nord, prin trecătoarea Turnu Roșu spre Sibiu” (Pușcariu, LR, II: 314, 315; cf. TDR: 175)¹. Mai târziu, peste aproximativ 30–40 de ani, după datele din NALR–Olt., I, Pl. 8–9, din ALRR–Munt., Dobr., I, h. 82 și din AFLR, aria formei în discuție se extinde și mai mult în sudul teritoriului dacoromân, acoperind aproape întreaga Muntenie, cu excepția zonei nord-estice (județele Vrancea, Buzău, Galați), cu infiltrații spre Oltenia

¹ Larga răspândire (în zona sudică) este confirmată și de faptul că, în CADE. s.v. *picere*, termenul este considerat „provincialism”.

(județele Dolj, Olt și, rar, Mehedinți) și spre Dobrogea (județul Constanța) (DGS, III, s.v. *picior*; cf. TDR, h. 12), în timp ce pentru sudul Transilvaniei nu mai este atestată.

Pe lângă sensul comun al cuvântului *picior*, pluralul *picere* mai este întâlnit, în aria sudică, pentru semnificațiile analogice: 1° „fiecare dintre cei doi pari cu crăcană, bătuți în pământ, pe care se sprijină lemnul de susținere a căldării deasupra focului” (DGS, rar Db, Ot, s.v. 6°); 2° „țepușă la sanie” (DGS, Ag, Db, Ot, Tr, Cl, Il, prin Gr și rar Ph, Br, Cț, s.v. 7°); 3° „măsea la coasă” (DGS, rar Tr, s.v. 8°); 4° „mâner la coasă” (DGS, prin Ag, Db și rar Ph, Tr, Il, s.v. 9°); 5° „fiecare dintre cele două tălpi la război” (DGS, rar Tr, Gr, Cl, s.v. 16°); 6° „crăcana rășchitorului” (DGS, rar Tr, s.v. 23°); 7° „grămadă de snopi, variind între cinci, nouă, până la treisprezece, care formează o jumătate de claie” (DGS, Ag, Tr, Il, prin Db, Tr, Gr, Cl și rar Ot, s.v. 24°).

1.2. În legătură cu forma de care ne ocupăm, o primă observație se referă la faptul că aceasta reprezintă, indubitabil, un plural al cuvântului *picior*. Singura sursă în care apar singularele *pecer*, *picer*, neatestat în documentul citat, este DLR, unde formele respective sunt create de autorii dicționarului.

1.3. Pe de altă parte, observațiile care însoțesc harta 82 din ALRR–Munt., Dobr. I, atrag atenția asupra unor aspecte privind situația actuală a variantei *picere*. Astfel, aceste comentarii relevă că forma este relativ veche² (pct. 760, 835), încă frecventă în unele localități (pct. 839) sau întâlnită, mai ales, în vorbirea generației vârstnice (pct. 811, 815, 835) ori a vorbitorilor mai puțin instruiți (pct. 820); o mărturie interesantă, care confirmă existența acestei forme, în trecut, în zona Sibiului, este cea din pct. 887 (Râmnicu de Jos, com. Cogealac, județul Constanța) unde se consemnează că „mai sânt doi mocani bătrâni care spun așa”.

1.4. Despre originea acestei variante de plural Sextil Pușcariu a emis părerea, necontestată până azi, că *picere* reprezintă o inovație subiectivă neobișnuită (sau chiar o greșeală) (la fel ca, de exemplu, *pâncete* „pântece”, *plântă* „tâmplă”, *trembur* „tremur”) (Pușcariu, LR, I: 38) extinsă de la om la om prin simplă imitație (Pușcariu, LR, II: 314). Datele din atlasele lingvistice relevă faptul că forma, apărută, mai întâi, în graiurile muntenești, s-a extins la început dinspre centrul Munteniei spre nord-vest și spre sud, pentru ca, apoi, ea să devină o trăsătură aproape generală a zonei, cu ramificații spre Oltenia.

2.1. *Piciori*, variantă de genul masculin a substantivului *picior*, apare, de asemenea, în graiuri din aria muntenească, cu următoarele sensuri: 1° în sintagma *picior de nun* „invitat al nunului la nuntă”, atestat în două localități, una din județul Teleorman și alta din Dâmbovița, unde se întâlnește și forma *piceri* (pct. 794 și 816 din rețeaua ALRR–Munt., Dobr.) (DGS, s.v. *picior* 2°); 2° „fiecare dintre cele două tălpi la războiul de țesut”, cu trei atestări, două din Teleorman (pct. 796, 801) și una din Giurgiu (pct. 835) (ALRR. Munt., Dobr., V, Pl. 109–110; DGS, s.v. *picior* 16°).

² Vechimea relativă a variantei *picere* este remarcată și în TDRG (s.v. *picior*), unde aceasta este încadrată între muntenismele moderne.

2.2. Forma masculină a mai fost semnalată în sintagma *Piciorii Muncelului*, nume topic din zona Bucovinei (Iordan, Top.: 381).

2.3. După Iorgu Iordan, originea acestui plural „cu adevărat surprinzător, căruia nu i se poate da o explicație gramaticală” (*ibidem*) „trebuie căutată în nevoia de a evita confuzii între numele topice și elementele lexicale din limba curentă care le stau la bază” (idem: 382).

Explicația propusă de Iorgu Iordan poate fi extinsă, fără dificultate, și la sensurile din graiurile muntenești ale masculinului *picior*. Astfel, pe de o parte, este aproape de la sine înțeles că pluralul **picioare de nun* ar fi creat o confuzie inadmisibilă și că, deci, apariția unei variante masculine (alături de *lăturoi, nășărăi* ș. a.; v. DGS, II, s.v.) era obligatorie. Pe de altă parte, impunerea acestei variante a fost ajutată de forma *ajutor* (de nun) s. m., pl. *ajutori* (plural inexistent în DLR³), sinonim al lui *picior de nun*, (întâlnit în aceeași arie teleormăneană) (DGS, I, s.v. *ajutor* 2°), dar folosit și cu alte sensuri, toate indicând persoane implicate în organizarea și desfășurarea ceremonialului de nuntă sau care ajută la diverse alte activități (idem, s.v. 1°, 3°–5°).

În concluzie, cele două variante de plural ale substantivului *picior*, fără să fi apărut din rațiuni gramaticale/morfologice, reprezintă fie rezultatul unei pronunții întâmplătoare (cum sunt, de exemplu, o mulțime de metateze), fie al dorinței de evitare a unei confuzii supărătoare și a tendinței de redare (și din punct de vedere morfologic) cât mai exactă a realității denumite. Uneori, între cele două variante s-au produs apropieri, astfel încât forma de plural neutru *picere* să se impună și la masculinul *piceri*.

ABREVIERI*

AFLR	= Arhiva fonogramică a limbii române. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.
Bul. Com. Ist.	= <i>Buletinul Comisiei Istorice a României</i> , publicat de Ion Bogdan, București, Atelierele Grafice Socec, vol. V, 1784.
Bulgăr 1956	= Gh. Bulgăr, <i>Particularități de limbă și stil în opera lui C. Bolliac</i> , în <i>Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea</i> , I, p. 89–111.
CADE	= <i>Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească”. Partea I. Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi</i> , de I.-Aurel Candrea. Partea II. <i>Dicționarul istoric și geografic universal</i> , de Gh. Adamescu, București, [1926–1931].
DGS	= <i>Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice</i> , de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha. Coordonator: Maria Marin, București, Editura Academiei Române, vol. I (literele A–C), 2009; vol. II (literele D–O), 2010; vol. III (literele P–Z), 2011.

³ De altfel, folosirea pluralului neutru *ajutoare* ar fi creat, în cazul de față, confuzie cu pluralul feminin.

* Nu au fost incluse lucrările cuprinse în lista de *Abrevieri curente* de la sfârșitul prezentului volum.

-
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965–2010.
- Doc. ec. = *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800–1850*. Culese de J. Cojocaru. Vol. I–II, [București], 1958.
- Marcovici, D. = Paharnicul Simeon Marcovici, *Datoriile omului creștin. Întemeiate pe învățăturile Sfintei Scripturi*, București, 1839.
- Prav. Cond. (1780) = *Pravilniceasca Condică* (1780). Ediție critică. București, 1780.
- Pușcariu, LR I, II = Sextil Pușcariu, *Limba română*. I. *Privire generală*, București, 1940; II. *Rostirea*, București 1959.
- Românul Glumeț = *Românul glumeț*. Basme, legende, tradițiuni populare, orațiuni de Anul Nou și de nuntă, cântece populare vechi, ghicitori, povestea vorbii sau proverburii etc. Partea I. Proverburii și ghicitori, București. Tipografia Thiel & Weiss, 1874.
- TDRG = H. Tikin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1895–1925.
- TPP = G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*. Culegere de..., Bucuresci, Tipografia modernă, 1885.

NOTE LEXICALE PRIVIND LIMBA ROMÂNĂ DIN TRANSNISTRIA

IULIA MĂRGĂRIT

Semnalăți pentru prima oară de Teodor Th. Burada (1883–1884), cercetați, mai întâi, de Gustav Weigand (1904), după câteva decenii, de Sever Pop, pentru *Atlasul lingvistic român I* (1934), în perioada războiului, în 1941, de Comisia de cercetare a Transnistriei ai cărei membri erau în subordinea lui Tr. Herseni (Șandru 1998, 185–201) și, între 1941–1944, de o echipă, sub conducerea lui Anton Golopenția (Bug I–II), românii din Transnistria au trezit interesul lingviștilor, istoricilor, sociologilor români. Dintre localnici, N.P. Smochină (1939), originar din regiune, a publicat o culegere de texte „din literatura populară a românilor de peste Nistru”. A urmat o lungă pauză de „suspendare” a cercetărilor din cauza contextului politico-istoric. Acestea au fost reluate cu ocazia ALM, iar în 1993, o echipă mixtă de dialectologi români de la București și Chișinău s-au deplasat în Transnistria, publicând ulterior volumul realizat pe baza anchetelor dialectale efectuate: TD – Bas. Între timp, folcloriștii de la Chișinău „au reînnotat” firul cercetărilor întrerupt atât de brusc, la un moment dat. În urma numeroaselor deplasări științifice efectuate pe un vast spațiu ex sovietic, au adunat un amplu material, publicat în două volume, sub titlul *Folclor românesc de la est de Nistru, de Bug, de nordul Caucazului* (Texte inedite), Volumul I, coordonator : N. Băieșu, 2007; volumul II, 2009, Chișinău, „Tipografia Centrală”.

Notele lexicale de mai jos provin din cel dintâi volum de texte folclorice menționate. Termenii selectați au valoare emblematică, reflectând, sub aspect lexical, trăsăturile de bază ale limbii vorbite de românii transnistreni: pe de o parte, păstrarea unor elemente din fondul latin (*arină*, var. *anină* < *arena* „nisip fin, mai mărunț decât nisipul propriu-zis” ori cu semantismul etimologic: *adăugire* „creștere, înmulțire” < *adaugere*; pe de altă parte, prezența unor fapte comune cu Basarabia, dezvoltări de sens: *iarnă* „splină”, creare de termeni din resurse proprii *citor* „băț (gros și neted) pentru întins aluatul” < *sucitor*, remodelarea unor nume proprii: *Scridon* < *Spiridon*, calcuri după limba rusă: *a prieteni* „a avea relații de ...” după *дружить*; cu Transilvania, *corbiță* < *corb*; cu Transilvania, Banat, Maramureș: *vița vinului* „viță-de-vie”. În același timp, la românii din Transnistria se întâlnesc inovații proprii – care le individualizează idiomul – formații specifice, inexistente în alte zone, *căhlătoare*; dezvoltări de sens, *chiraleisa* „colind”, dar și de familie lexicală, agentul și verbul corespunzător: *chiraleisar* < *chiraleisa*,

chiraleisá < *chiraleisa*; *cornar, plugar* „urător la Anul Nou, în cadrul *plugușorului*”; *a plugări* „a participa, în calitate de *plugar* la obiceiul menționat ...”. Peste toate acestea planează presiunea limbii ruse, evidentă în coruperea, asimilarea, uitarea cuvintelor românești. Pentru a ilustra situația, am ales două cazuri de modificare a elementelor primordiale, sub influența factorului menționat. Primul dintre ele, o formulă de adresare **lei, lei, câne zmei**: **Leu, leu s-a lăudat**, / *Către Alimon d-împărat / C-a să-i pască țărna toată ... / Alimon s-o speriat*, / *În gura mare mi-o strigat*, / *Ce voinic s-a dafla / El cu leu să lovească / Cu mare dar să-l dăruiesc*, / *Domnia în jumatati*, / *Și copila după el*, / *Și voinicu di ... / S-o dus și tari-o strigat* / – „**Lei, lei, câne zmei** / *Ieși afară până-n prag* (p. 199 – Cocieri, raion. Dubăsari)¹. Probabil, varianta primară **leu, leu, câne (de) zmeu** a fost alterată sub influența limbii ruse, mai precis a împrumutului *змеѣ* care a determinat refacerea cuvântului românesc, la origine de proveniență veche slavă. După prima schimbare **leu, leu, câne (de) zmei*, muzicalitatea formulei fiind afectată, s-a operat cea de a doua, prin atragerea cuvântului *leu* în rima internă. După modificările menționate, eufonia primară a fost restabilită: **lei, lei, câne zmei**, dar prin alterarea aproape totală a secvenței. Cel de al doilea, **adamele, madamele, Adam**, variante în raport cu numele, fac parte din texte folclorice a căror nepracticare duce la uitarea acestora, mai ales, a onomasticii: *Schicușoru grâului / Și cu lemnu Domnului*, / *Stau la poarta raiului / Șerșetează florile* / – „*Unde vi-s miroznili?*” / – „*Le-au luat adamili / Să strochească apili!*”² (p. 215 – Mălăiești, raion. Grigoriopol). În comparație cu textul care urmează, prin modificarea numelui în cauză, acesta pare o etapă de tranziție: „– *Unde li-s miroznele?*” / „*Le-au luat madamele / Să strochească hainele* (p. 256 – Doroțkaia, Dubăsari). Împrumutul romanic citat a putut pătrunde prin mijlocirea limbii ruse (cf. *мадам*), adaptarea însă este după sistemul limbii române. Cele două nume marcate grafic, reprezintă încercări de reconstituire a termenului primordial uitat: *Și judecă florile / Unde li-s miroznile? / Le-o luat Adam cu dânsu / Să strochească apele ... / Să beie noroadele* (p. 215 – Delacău, raion. Grigoriopol).

În pofida unor astfel de situații inerente, limba română din Transnistria deține suficiente elemente definatorii, vechi și noi. Acestea atestă, în egală măsură, vitalitatea idiomului, care menține în uz cuvinte învechite și, totodată, creativitatea acestuia, evidentă în formațiile inedite ori în anumite extensiuni semantice. Ilustrăm situația prin câteva cazuri identificate în volum.

Adăogire. Infinitivul lung al verbului *adăogi*, menționat în titlu, devenit abstract verbal, semnifică „înmulțire, creștere”. Semantismul etimologic, perpetuat din lat. *adaugere*, figurează în DA, cu o atestare unică, din Moldova, datată 1757: *Cercetând ca să ne înștiințăm din ce pricină lăcuitorii țării aceștia nu merg spre adăogire și agonisita lor spre mai întriagă stare ...* Pentru Basarabia este atestat

¹ Întrucât este vorba de o singură sursă documentară, pentru a evita repetiția și a nu încărcă textul, limităm indicația acesteia la numărul paginii și numele localității.

² Am preluat fragmentele *tale-quale* din textele care reproduc astfel graiul local.

verbul de conj. a III-a, *adaoge*, tot cu înțelesul moștenit: *S-o-adăuget porțile* (*Dicț. dialectal*, I, s.v. *adăužet*). Cu aceeași formă și același semantism din 1757, cuvântul supraviețuiește în Transnistria: *Cum o fost adăujire de grâu, așa să și adăujire în găini, în gospodărie* (p. 266 – Ofatinți, raion. Râbnița).

Căhlătoare. Definiția cuvântului-titlu apare chiar în informația obținută de pe teren: *De boală neagră îl afumi* [pe bolnav] *cu căhlătoare* (*petică de la cahlä*) (p. 415, Speia, raion. Grigoriopol). Adaosul explicativ dintre paranteze pune în evidență relația dintre regionalismele *cahlă* – *căhlătoare*. Primul dintre ele, cunoscut în Moldova și Bucovina (v. DA s.v.), dar și în Basarabia (v. *Dicț. dialectal*, II s.v. *кахлы*, ALM, II, h. 571, p. 170) definește *gura hogoacului din pod* (*Șez.*, I, 192), respectiv, *deschizătura prin care iese fumul din horn în tinda casei țărănești, de unde pătrunde în pod și apoi afară sau de-a dreptul în pod; cahla se astupă, de obicei, după ce s-a stins focul, ca să nu iasă căldura din casă* (cf. Pamfile, I.C., 445). Cuvântul în discuție, analizabil prin *cahlă*, împrumut din ucraineană, la origine, + suf. *-ătoare* ridică probleme prin specificul derivativului, specializat în teme verbale. Lipsind veriga necesară *cahlă...căhlătoare* presupunem că este vorba de o formație analogică. Conform cu explicația informatoarei, „petica [= cărpa] de la cahlä” care asigură menținerea căldurii, poate să fie folosită în scopuri curative în cazul unor maladii. Practica este răspândită, în același scop, fiind folosită *spălătoarea* „obiect de pânză ... cu care se spală vasele”: *Spălătoarele vaselor slăstuite se păstrează și se folosesc ca să afume pe cei deocheați* (Marian, S.R., II, 16). După un astfel de model, și „urmând” structura acestuia, ar fi putut apărea *căhlătoare*, cu atât mai mult cu cât procedeul prin care se tratează afecțiunea, în ambele cazuri, este afumatul. Trebuie să remarcăm că graiurile din Transnistria au recurs la crearea unui cuvânt nou prin mijloace interne și nu au valorificat împrumutul din ucraineană. DA, de pildă, a înregistrat, în acest sens, regionalismul *cahlincă* „boarfă, bucată de țol cu care se astupă cahla hornului”, din Bucovina, alături de care adăugăm și atestarea din Basarabia (*Dicț. dialectal*, II, s.v.), provenind tot din sursa menționată. Disponibilitatea de a forma cuvinte noi din resurse proprii atestă o anumită vitalitate a graiurilor românești de dincolo de Nistru.

Chiraléisa, chiraleisá, chiraleisári. Cel dintâi cuvânt din titlul notei, *chiraleisa*, constituie, la origine, o „formulă liturgică de origine greacă pentru «Doamne, miluiește!», păstrată la nivel dialectal în Moldova și utilizată în obiceiul din ajunul Bobotezei (mai rar al Crăciunului), de băieții sau de bătrânii care însoțesc pe preot când umblă cu botezul” (v. DA s.v.): *La Bobotează strigam chiraleisa! de clocotea satul* (I. Creangă, *Amintiri*, 10); *În ziua de Bobotează când strigă chiraleisa! să nu fie nicio cotreanță sau petecă pe afară* (Pamfile, *Văzduhul*, 78). De la termenul preluat din lexicul bisericesc s-a dezvoltat un semantism nou „duh necurat, ființă fantastică”, cu atestări, evident, tot pentru Moldova (DA s.v.).

Cuvântul a fost atestat recent la românii din Transnistria cu anumite dezvoltări de sens, altele decât cele amintite în DA, fapt ce atestă fie continuitatea

termenului, fie conversiunea acestuia. Se pare că el a glisat către colinde, cu denumirea omonimă, nu numai pentru textul în sine, ci și pentru obiectul necesar practicării acestora: *La Bobotează mai obișnuită este chiraleisa ...* [Aceasta denumește și] *crucea de lemn (făcută de un bărbat din familie sau de însuși copiii), împodobită cu busuioc, flori de hârtie colorată și o lumânare de ceară în vârful crucii, legată cu ață de lână sau de bumbac* (p. 295 – Speia, raion. Grigoriopol). Obiceiul se practică, la dată fixă, în ajunul Bobotezei, iar copiii practicanți se numesc *chiraleisari*. Din relatarea despre faptul că aceștia cer permisiunea de a-i felicita pe stăpânii caselor: „— *Să chiraleisăm?*” în urma căreia primesc acordul „— *Chiraleisați!*”, remarcăm o anumită laicizare a ritualului, verbul însuși însemnând „a colinda”. Admiși în interior, *copiii băteau cu chiraleisa în pereți (idem, ibid.)*. În alte situații, *chiraleisează la prag, la ușă* (p. 295 – Mălăiești, raion Grigoriopol). Cei care intrau în locuință, consemnau *sui-generis* trecerea lor: *Fășem la grinda casă cruși cu lumânarea. Știi că lumânarea afumă. Vineu alții mai fășe o crușuliță. „Măi, d-apu atâtea v-o chiraleisat!”* (p. 296, Butor, raion. Grigoriopol). Textul intonat: *Chiraleisa, Doamne: / Boi înjugători, / Cai înhămători, / Stogurile groase, / Fetele frumoase* (p. 296 – Teiu, raion Grigoriopol), precum și precizarea *Copiii primeu daruri pentru chiraleisat* (p. 300 – Coșnița, raion Dubăsari) atestă asimilarea formulei la specia colindelor, fapt ce i-a sporit șansele de a supraviețui, după închiderea bisericilor și interdicția cultului religios de către regimul sovietic.

Corbiță. Semnificând „perechea corbului”, în cadrul sistemului moțional, după modelul *porumbiță*, în partea locului, *hulubiță* (*Dicț. dialectal*, V, s.v. хулуґе (ce), derivatul *corbiță* cunoaște atestări dispartate, ca timp și spațiu, conform articolului din DA. Cea dintâi apare la Dosoftei, P.S., 83: *Spun pentru corbul că, deacă scoate pui, îi hrănește până fac fulgi și-i părăsește, unde-s albi, că se-ndoaște pre corbiță*. Următoarea consemnare provine din Apuseni: — *Hei, corbiță, coarbă neagră, / Cât umbli tu-n toată țara / Adu-mi vestea de la Corbea* (Frâncu, Candrea, M., 209). Cea de a treia și ultima provine din Moldova (Marian, O., II, 17). În rest, pentru femela corbului, în spațiul românității, sunt atestate *coarbă, corbă, corbeă, corboaică*.

La românii din Transnistria se întâlnește cea mai recentă atestare pentru moționalul discutat: *Niciun fel de ouă nu sunt mai tari ca cele ale corbiței. Pasărea aceasta se ouă în decembrie ... le clocește până în februarie. Acum [= atunci] corbița își părăsește cuibul cu ouăle* (p. 300 – Dubăsari).

Cornar, cornăraș. Primul dintre lexemele indicate, cu sensul „plugar care, la arat, ține *carnele* plugului” a fost inclus în DA pe baza unei atestări singulare din Bucovina („Codrii Cosminului”, II, 160), alături de care figurează o alta din TDRG s.v. *cornaci* (*Cornarii se duc acasă, / Plugarii cu toți se lasă* – CL, XIV, 344). Derivatul, cu structură lexicală transparentă, este atestat și pentru Basarabia (*Dicț. dialectal*, II, s.v. *cornár* 3.). În Transnistria, materialele relativ recent culese, referitor la *cornar*, atestă, nu numai faptul că se păstrează, dar și că a dezvoltat un

nou înțeles „urător”, sinonim cu *plugar* (v. *infra*), cu diminutivul și varianta corespunzătoare: *Da lelea Marfa o luat o sită rară, / De negară, / Să cearnă cornorașilor pe-afară! Mânați, cornărași!* (p. 250 – Lunga, raion. Dubăsari).

Crețos. Adjectivul anunțat face parte dintre derivatele a căror „clasă gramaticală a sufixului coincide cu clasa gramaticală a temei” (Tudose, *Derivarea*, 186). Din acest motiv, semantismul noului termen apare hipermarcat, corespunzând unui anumit grad de comparație: superlativului. Având semantismul „cu crețuri foarte multe, foarte creț”, după DA, atestat, exclusiv, la nivel de dicționare, la românii din Transnistria, *crețos* pare un cuvânt uzual, curent: *Eara oameni bătrâni. Ei poate de-on chișior, de-o mână caliși [= infirmi] și știe colinzi frumoase și îmbla de-a colinda [...]. Ș-ap mai ave încă doi, îmbrăcați în formă [= uniformă], șfartuc [= șort] lung, crețos, cum era moda-ncoace, c-o coftă [= bluză] muierească, cu brâu roș să-nșinje. Era pop și diacon. La cartuz [= chipiu, șapcă] avea lenți [= panglici] care acuperea tătă fața. N-ăl videai șini-i el. Aista era Irod* (p. 240 – Butor, raion. Grigoriopol). Anterior, același derivat a fost consemnat pentru Basarabia, în ALM [chest. 724], p. 32, 75, informație valorificată în *Dicț. dialectal*, II, s.v., iar, recent, în ariile insulare din Ucraina (TD – Nistru, *Glosar*).

Iarnă. La culegerea unor texte dialectale românești din localitatea Martonoșa, fostul raion Novomirgorod, Ucraina, efectuată de către dialectologi din Kiev, relativ recent, a fost întâlnit cuvântul *iarnă* cu un înțeles neverosimil, „splină”. P.E. Grițenko, conducătorul echipei de cercetători ucraineni, suspectând semantismul și negăsind o explicație satisfăcătoare, s-a adresat, în consecință, colegilor de la Institutul de Filologie din Chișinău pentru investigațiile necesare clarificării cazului. Răspunsul transmis: semantism total necunoscut (comunicare orală de la Vasile Pavel – Institutul de Filologie din Chișinău al Academiei din Rep. Moldova).

După parcurgerea materialelor folclorice culese din Transnistria și publicate în cel dintâi volum, suntem în măsură să reluăm discuția. Semnalarea unui sens inexplicabil pentru *iarnă*, din cele două surse, ne-a determinat să valorificăm datele de pe teren referitoare la obiceiurile și tradițiile „sezonului rece”, în partea locului: *După ce porcul curățit este spintecat, toți cei în vârstă, care sunt prezenți, se uită la splină crezând cu siguranță [sic!] că ea arată cum va fi iarna curentă. Unii numesc organul acesta iarna* (p. 169, Nezavertailovka, raion. Slobozia).

Se pare că atestarea semnalată de P.E. Grițenko nu este nici singulară și nici necunoscută. În *Dicț. dialectal*, V, a fost inclus cuvântul în discuție, cu aceeași glosare: *яриэ* „splină de porc”. Semantismul a fost identificat și înregistrat în cercetările de teren, efectuate de N. Mățaș în localitatea Durluști, fostul raion Kutuzov în anul 1978. Materialele respectivei anchete aparțin, în prezent, Arhivei dialectologice (AD) de la Institutul de Filologie din Chișinău. Absența textului ilustrativ este absolut regretabilă, dar detaliul *de porc*, din glosă, este suficient pentru a ne aminti că animalul în cauză se sacrifică iarna, în prima lună a anotimpului respectiv și în ultima a anului în curs, că urmează să înceapă, la scurt

timp, un nou an, și că, la tăierea porcului, se practică, probabil, prospectarea splinei de către localnicii vârstnici, cunoscători, pentru a ști cum va fi vremea în viitorul apropiat. Am putea observa că supranumele organului cercetat, într-un anumit anotimp, mereu același, s-a încetățenit în calendarul popular al românității dintr-un anumit spațiu, reprezentând, deocamdată, punctual Basarabia, Transnistria și o anumită arie insulară de la est de Bug din Ucraina. Cele trei atestări constituie fapte de inovație independente din microarii ale aceleiași ansamblu lingvistic, fie mărturii ale faptului că, între românii din Martonoșa, unii își au obârșia în localități din Basarabia sau Transnistria. Caracterul inovator devine mult mai evident prin raportare la situații similare, din țară, înregistrate tot la nivel dialectal. Astfel, în graiurile din Bucovina a fost consemnată aceeași practică de evaluare „meteo”: *Când taie porcu la Crăciun, după grosimea splinei prevestește greutatea iernei. Când peste tot e tot una de groasă, va fi iarna tot una de grea de la început până la sfârșit. Dacă-i la un capăt de nainte sau napoi mai groasă, iarna va fi la început sau la sfârșit grea. De va fi mai înflată la mijloc, și iarna va fi mai mare la mijloc* (Șez., I, 152). Supranumele *iarna* pentru *splină*, ori extensiunea semantică a numelui, contravin caracterului conservator, recunoscut, al graiurilor în care acestea s-au performat. Tendința, manifestă în mai multe unități teritoriale, s-a desăvârșit acolo unde contextul a fost propice: practicarea mai intensă a obiceiului de orientare asupra evoluției timpului în comunitățile închise, izolate, lipsite de alte posibilități de informare în domeniu.

Mititeiuși. Ca derivat paralel, față de *mititeluși*, cuvântul-titlu constituie o formație inedită, proprie Transnistriei, prin valorificarea aceleiași baze derivative, dar la plural (*mititel-mititei*): *Îmbla de-a colinda, și fete și băieți. Se grămădesc până la o diseatcă [= zece]. Cu grămada îmblă. Mai divremi îmblă așei mititeiuși* (p. 188 – Cioburciu, raion Slobozia).

Plugări. DLR înregistrează verbul anunțat cu sensurile 1. „a munci ca *plugar*; a efectua munci agricole”. 2. „a prăși”. Semantismul înregistrat în Transnistria constituie o inovație „a activa ca *plugar*, membru în cetele de flăcăi care în ajunul Anului Nou umblă cu *plugul*”. Formula prin care se cere permisiunea gazdelor de a ura, iar acestea își dau acordul, atestă, fără dubiu, noul înțeles al verbului: [La fereastră] „— *Să plugărim?*” „— *Plugăriți?*” (p. 266 – Cioburciu, raion. Slobozia). În Basarabia este atestat, exclusiv, numele *plugar* „urător (în cetele de colindători de la Anul Nou)” și un derivat: *plugăraș: Și-a copt un colac / ... Cu miere mi[e]ruit, / Pentru noi, plugărașii gătit* (*Dicț. dialectal*, III, s.v. *plugăraș*). În *Dicț. dialectal*, V, derivatul *plugări* figurează cu sensul fundamental.

Prieteni, a ~. Consemnat în DLR cu sensurile 1. (înv. și reg.) „a se împrieteni”. 2. (înv., rar, în forma *prietini* „a-i fi (cuiva) favorabil, binevoitor”, la românii din Transnistria apare cu un semantism inedit [despre tineri și tinere] „a întreține relații de prietenie (dragoste?)”: *Flăcăul venea la fata cu care prietenea și-o dușe la joc* (p. 242 – Speia, raion. Grigoriopol). Poate că verbul românesc, reproduce, prin calc semantic, verbul corespunzător din limba rusă: *дружить*. Este

vorba de o inovație, pentru început, proprie românilor din Transnistria. Ulterior, ea s-a extins și la românii din Basarabia, atunci când limba oficială de stat a devenit limba rusă.

Scridon. Numele propriu anunțat în titlu reprezintă o variantă dialectală de la *Spiridon*: *O luat la noi un om ... În ziua de Scridon ... Așa să spune ... Scridon, făcătoru de miniuni* (167 – Speia, Grigoriopol). *Înainte aveau stative și țeseu noaptea ... La noi în mahală ... La Scridon o lucrat și când s-o sculat ... gura era la șeață* (*idem, ibid.*). Varianta, fără niciun fel de explicații, în privința formei, este confirmată pentru Basarabia (Cosniceanu 2004: 176), dar având o circulație mult mai largă în aria nordică a dacoromânei. Ca nume de familie, în Moldova de dincolo de Prut, au curs și alte variante corupte din același nume propriu, *Spiridon*: *Spiru, Spirea, Spirache, Spiriță*. În volumul *Фамилни имена от Северозападна България, Влашки елемент*, Katowice, 2006, Ludwig Sclimski a înregistrat, în același sens, *Spilea* și *Schilea*, în variantele bulgarizate *Spilev* și *Schilev*. Pentru varianta regională *Scridon*, am presupus, în virtutea acestor atestări, o suprapunere (contaminație) *Schilea / Spiridon*. Poate mai linear, ca proces, ar fi fost traseul *Spiridon* > *Skiridón*, conform rostirii moldovenești, apoi, prin sincopă vocalică [i], să se ajungă la *Scridon*. În locul ultimei ipoteze, lipsind atestarea variantei integrale palatalizate, am propus, încrucișarea *Schilea / Spiridon*, în general corpusul numelor de familie vlahe din nord-vestul Bulgariei conservând multe fapte arhaice din onomastica românească (Mărgărit, RRL., 241–250).

Șitor, citor, sucitor, sujitor. Notat în rostirea dialectală, cuvântul-titlu reproduce varianta coruptă *citor* < *sucitor* „băț (gros) de lemn, neted cu care se întinde foaia de aluat pentru plăcinte, tăiței sau, p. ext., care se întrebuițează la mestecat, bătut etc.”: *Punem ... grăunți di păpușoi, punem șcaunu la foc, mestecam cu șitoriu și zășem „— Trăsniți cucosăi!”* (p. 316 – Cioburciu, raion. Slobozia). Varianta abreviată este specifică Basarabiei, unde atestările sunt extrem de numeroase, fiind numele cel mai răspândit pentru obiectul respectiv, alături de *sujitor*, derivatul primar de la *soage* < lat. *subigere* pe care îl continuă (v. *Dicț. dialectal*, V, s.v. *шитор*). Menționăm că graiurile din Bucovina și Basarabia mai păstrează derivatul primordial *sujitor*, dovadă a continuității neîntrerupte a verbului moștenit, *soage*, unica bază derivativă a panromânescului *sucitor* (Mărgărit CES, 163–170). Pentru început, *sugitor* > *sujitor* a fost creat prin raportare la *soage* „a întinde foaia de aluat cu ajutorul unei ustensile ...”. În timp, când verbul a început să-și restrângă aria, *sujitor* nemaifiind înțeles, în afara ariei nordice, a fost interpretat prin etimologie populară. Paronimia cu *sucitor*, dar și mișcările similare cu ale verbului *suci* executate asupra aluatului au determinat, în cele din urmă, substituția *sucitor* < *sujitor*. În graiurile moldovenești, palatalizarea africateri, delabializarea consoanei inițiale [u] > [î] [sîșitor], sincopa noului sunet [sșitor] și suprapunerea [s] / [ș] au dus la modelarea variantei *șitor*, răspândită nu numai în spațiul dintre Prut și Nistru, ci mai departe, în Transnistria (TD – Bas., Gl.) ori în enclavele de românitate din Ucraina (TD – Nistru, *Glosar*). Precizăm că semantismul „făcăleț” a fost înregistrat în aceste enclave (*idem, ibid.*).

Trăsni. Verbul se întâlnește în zonă cu un semantism inedit [d. boabele de porumb pentru *floricel*e, la preparare, în vasul de pe foc] „a se umfla, a crăpa, a se desface, cu zgomot, dobândind aspectul unor mici flori”: *Puneam aninî în șeaun ori sari și grăunți di păpușoi di șii ghimpoși, mărunțai. Puneau șeaunu la foc, mestecam cu șitoriu și zășem: „— Trăsniți cucoșăi! Mama v-a da covrigei!”* (p. 316 – Cioburciu, raion. Slobozia). *Fășem [cucosi] cu arinâ. Puneam grăunțe în șeaun și trăsneu* (p. 316 – Speia, raion. Grigoriopol). În afara semantismului metaforic al verbului *trăsni*, textele conțin arhaismul *arină* < lat. *arenam*, păstrat în această regiune neîntrerupt (*Dialectologie*, 95), cunoscut și în varianta cu asimilare [r] – [n] > [n] – [n]: *anină*, compusul *grăunți ghimpoși* „(boabe de) porumb pentru *floricel*e”, de asemenea, specific românilor transnistreni, și *cucosi*, cu diminutivul *cucosei*, denumiri figurative regionale ale aceluiași produs.

Urî, a se ~. Verbul menționat prezintă un sens neatestat până în prezent: „a se masca pentru a se face urât, a se urâți cu scopul de a provoca frică, groază” [în cadrul unor ritualuri folclorice]: *Cumpăra de la magazin risunși [= culori, vopsele] ș-ap să urău. Ori un cojoc îl întorșeu pe dos. Și puneu gluga șeia cu țugui în cap. Să mai pune șeva. Să mai ura. Fășe musteți cu funinjini* (p. 198 – Tocmagiu, raion. Slobozia). În același timp, el este unic și ca mod de formare, probabil un derivat regresiv de la adjectivul *urât*.

Vița vinului. Compusul reprezintă o altă denumire pentru *vița-de-vie*. Cu prima atestare, din Banat, după DLR, datată 1832, 1833, apoi continuând cu Moldova, Bucovina, Țara Hațegului, Maramureș, Făgăraș, pentru secolul al XIX-lea, câteva pentru începutul sec. al XX-lea, dar în evidentă reducere numerică, *vița vinului* nu mai este atestată, după această perioadă. Recent, graiurile românești din Transnistria, prin textele culese, confirmă perpetuarea compusului: *Câte flori sunt pe pământ, / Toate merg la jurământ, / Numai vița vinului, / Schicușoru grăului / Și cu lemnu Domnului, / Stau la poarta raiului / Și judecă florile / Unde li-s miroznile* (p. 215 – Delacău, raion. Grigoriopol).

Notele lexicale prezentate atestă starea actuală a graiurilor românești din Transnistria, de prelungire a vitalității, în condițiile speciale de evoluție în mediu alogen. Rezistența acestora se reflectă în următoarele:

– dezvoltări de sens: a) particulare: *chiraleisa* „colindă”, *cornar*, *cornăraș* „urător la Anul Nou”, *plugări* „a ura, în calitate de *plugar*, în cadrul ritualului numit în zonă *plugul*”; *trăsni* „a pocni”; b) comune cu Basarabia: *crețos* „încrețit, cu crețuri multe”; *iarnă* „splină”; *plugar* „urător la Anul Nou”.

– formarea de cuvinte noi, specifice, prin derivare: a) *căhlătoare* „cârpă pentru astupat cahla”; *chiraleisă* „a colinda, a umbla cu *chiraleisa*; *chiraleisar* „colindător cu *chiraleisa*”, *mititeiuși* < *mititei*, *plugări* „a merge la urat, cu *plugul*, în calitate de *plugar*”, *urî* refl. < *urât* „a se masca pentru a se urâți”; b) comune cu Basarabia: *citor* „sucitor pentru întins aluatul < *sucitor*, *Scridon* < *Spiridon*.

– păstrarea unor elemente lexicale învechite, cu semantismul corespunzător, *adăugire* „sporire, creștere”, *arină*, *anină* „nisip”, din fondul latin sau ulterioare, create pe terenul limbii române: *vița vinului*.

Faptul că pe lângă formațiile noi, create prin posibilități proprii, graiurile din Transnistria dețin regionalisme comune nu numai cu Basarabia limitrofă, ci și cu Bucovina, Maramureș, Transilvania și Banat atestă, pe de o parte, apartenența acestora la același bloc lingvistic: limba română, iar pe de altă parte, persistența limbii române într-o arie extremă, în pofida condițiilor nefavorabile de evoluție.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- ALM I, 1, *Anexe* *Atlasul lingvistic moldovenesc*, redactat de R. Udler și V. Comarnițchi, cu participarea lui V. Melnic și V. Pavel, vol. I, 1, *Articole introductive, Anexe*, Chișinău, 1968.
- Bug*, I–II Anton Golopenția, *Românii de la est de Bug*, I–II, editat, cu introducere, note și comentarii de prof. dr. Sanda Golopenția, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Burada 1883–1884 T. Th. Burada, *O călătorie în satele moldovenești din gubernia Cherson (Rusia)*, în „Convorbiri literare”, XVII, p. 281–291.
- CC, I ș.u. *Codrul Cosminului*. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă. Cernăuți. Universitatea din Cernăuți. Anul I (1924) ș.u.
- Cosniceanu 2004 Maria Cosniceanu, *Nume de familie* (din perspectivă istorică), [vol. I], 2004.
- DA Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- Dialectologia* *Curs de dialectologie română*, de Mihail Purice, Vladimir Zagaevski, Ion Ciornăi, Chișinău, 1991.
- DLR Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965 și urm.
- Frâncu–Candrea, M. Teofil Frâncu și George Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moșii)*, Scriere etnografică cu 10 ilustrațiuni în fotografie, București, 1888.
- Marian, O Sim. Fl. Marian, *Ornitologia poporană română*. Tom. I–II, Cernăuți, 1883.
- Marian, S.R. I–III Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I, *Cărnilegile*; II: *Păresimile*; III: *Cincizecimea*. București, 1898–1901.
- Mărgărit, RRL *Românii din afara României și limba lor* (Perspectivă dialectologică). Articole și note. București. Editura Academiei Române, 2011.
- Mărgărit, CES Iulia Mărgărit, *Comentarii etimologice și semantice*, „Etymologica”, 27, 2007.
- Pamfile, I.C. Tudor Pamfile, *Industria casnică la români. Trecutul și starea ei de astăzi*. Contribuțiuni de artă tehnică și populară, București, 1920 (Academia Română. Din viața poporului român. Culegeri și studii, VIII).
- Pamfile, *Văzduhul* Tudor Pamfile, *Văzduhul după credințele poporului român*. București, 1916.
- TD – Bas. Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului*. Texte dialectale și glosar (Institutul de Fonetice și Dialectologie „Al. Rosetti”), București, 2000.
- TD – Nistru Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești de la est de Nistru*, București. Editura Academiei Române, 2012.
- Tudose, *Derivarea* Claudia Tudose, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, 1978.
- Smochină 1939 N. P. Smochină, *Din literatura populară a românilor de peste Nistru*, Arh. folk., V, p. 7–56.
- Șandru 1998 Dumitru Șandru, *Graiul românesc de peste Nistru*, în FD XVII, p. 185–201.
- Șez. „Șezătoarea”. Revistă pentru literatură și tradiții populare, Fălticeni. Anul I, 1892 ș. u.
- Weigand 1904 Gustav Weigand, *Die Dialekte der Bukovina und Besarabien*, Leipzig.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

DESPRE DICȚIONARUL-TEZAU AL LIMBII ROMÂNE

CRISTIAN MOROIANU

Dicționarul-tezaur al limbii române, început în 1906 sub conducerea lui Sextil Pușcariu și încheiat în 2010 sub coordonarea acad. Marius Sala și Gh. Mihăilă, reprezintă una dintre realizările fundamentale ale lingvisticii aplicate românești, care îi acordă acesteia normalitatea situării printre principalele culturi și, implicit, limbi de cultură și de civilizație europene. Meritul inițierii dicționarului îi aparține, pe de o parte, regelui Carol I care, din dorința de a fi recunoscut ca protector al culturii țării sale adoptive, a ținut să-și lege numele de o operă de prestigiu și, pe de altă parte, Academiei Române, care și-a stabilit printre obiectivele sale majore reglementarea ortografiei, stabilirea regulilor gramaticii și realizarea unui dicționar reprezentativ al limbii. După mai bine de 100 de ani, acest deziderat s-a îndeplinit prin stăruința unor harnici și responsabili oameni de cultură și, în momente grele, prin contribuția întregii societăți culturale românești, prin conștiința constantă a reprezentanților lingviști ai Academiei că o civilizație solidă și modernă trebuie să se reflecte integral într-un dicționar-tezaur și, punctual, prin contribuția generoasă a Băncii Naționale a României.

În noua formulă editorială, apărută tot în 2010, ediția completă a *Dicționarului limbii române* este alcătuită din **19 volume** (în locul celor 37 din seria anterioară, dificil de găsit și, cu atât mai mult, de consultat). Acestea sunt reorganizate după modelul dicționarelor-tezaur ale marilor culturi europene și reproduc anastatic conținutul vechiului dicționar academic (DA) și al noii serii de după Război (DLR) în următoarea succesiune: Tomul I, A–B; Tomul II, C; Tomul III, D–DEȚINERE; Tomul IV, DEȚINUT–DYKE; Tomul V, E; Tomul VI, F–I/Î; Tomul VII, J–LHERZOLITĂ; Tomul VIII, LI–LUZULĂ; Tomul IX, M; Tomul X, N–O; Tomul XI, P–POGRIBANIE; Tomul XII, POGRIJENIE–Q; Tomul XIII, R–SCLABUC; Tomul XIV, SCLADĂ–SPONGHIOS; Tomul XV, SPONGIAR–Ș; Tomul XVI, T; Tomul XVII, Ț–U; Tomul XVIII, V–VIZURINĂ; Tomul XIX, VÎCLĂ–Z.

Dicționarul are o structură complexă și modernă, care respectă tradiția lexicografică academică reflectată în DA și care se raportează, odată cu seria nouă, la posibilitățile și la exigențele actuale ale lexicografiei românești și străine: bibliografia este îmbogățită cu surse moderne de informație, care permit trecerea în revistă a unor citate reprezentative de la cele mai vechi texte și până astăzi;

articolele au o structură echilibrată și unitară, care tratează laolaltă, în succesiune diacronică, variatele valori lexico-gramaticale ale cuvintelor, inclusiv prezența lor în diverse unități frazeologice, la rândul lor explicate semantic; sunt indicate, după criterii clare, principalele mărci diastratice de utilizare a cuvintelor; selecția lexicală urmărește înregistrarea tuturor cuvintelor atestate în limba literară generală și în limbajul literaturii artistice, în vorbirea populară și regională, în textele vechi, dar și în terminologia tehnico-științifică, cu condiția ca neologismele specializate să apară în cel puțin două stiluri diferite ale limbii; numele de localități în care s-au făcut anchetele dialectale au fost actualizate conform cu noile denumiri din lucrările de specialitate; forma-titlu aleasă este varianta lexicală cea mai cunoscută și cea mai răspândită, respectiv aceea care corespunde necesităților structurale ale limbii, în acord cu instrumentele normative actuale; organizarea pe cuiburi lexicale prezentă în volumele coordonate de Pușcariu a fost modificată, în seria nouă, după criteriul corespondenței exacte între unitățile lingvistice și articole de dicționar (respectiv trimiteri, în cazul variantelor), cu respectarea succesiunii alfabetică după normele actuale; comentariilor etimologice din seria veche îi corespunde, în seria nouă, indicarea succintă a sursei directe, cu respectarea principiului etimologiei multiple externe și, secundar, a celei mixte; originea internă a cuvintelor este redactată clar și explicit; etimoanele din limbi cu alte alfabetice decât cel latin (slavon, slav, grecesc) sunt reproduse în grafia originară; este indicată explicit originea imediată a „variantelor” etimologice; variantelor interne li se indică, în măsura posibilului, zona de proveniență și de circulație; este indicată consecvent originea mixtă a unor cuvinte, pătrunse în română prin calc sau prin românizare etc.

În *Cuvântul-înainte*, dr. Monica Busuioc trece în revistă etapele istorice de realizare a *Dicționarului*, prezintă comparativ structura celor două formule anterioare (DA și DLR) și „noutățile” ediției anastatice: în ansamblul său, dicționarul are caracter **explicativ**, prin prezentarea detaliată a sensurilor cuvintelor-titlu, caracter **istoric**, constând în înregistrarea primelor atestări ale cuvintelor și în evidențierea diacronică a modificărilor semantice ale acestora, **etimologic**, cu o atenție particulară către originea cuvintelor și a variantelor lexicale, și, implicit, **normativ**, rezultat din reflectarea normelor limbii literare valabile în momentul redactării. El este destinat, cu precădere, tuturor celor care studiază aprofundat și în cunoștință de cauză limba noastră, cercetători români și străini deopotrivă, interesați de evoluția istorică a limbii și a culturii române.

Exemplu de consecvență și de responsabilitate, ediția anastatică completă a *Dicționarului limbii române* reprezintă o carte de vizită a lingvisticii noastre, istorice și actuale deopotrivă, rezultat al activității colectivelor de lexicologi și lexicografi din cele trei institute de cercetare lingvistică și filologică ale Academiei Române, din București, Cluj-Napoca și Iași. Publicarea integrală a *Dicționarului-tezaur*, celebrată în Aula Academiei Române, în cadrul unei ședințe festive, la 21 aprilie 2010, a marcat împlinirea unui proiect academic de importanță națională. Cele peste 175.000 de cuvinte și variante prezente în DA și în DLR pot fi

consultate acum într-o nouă structură, unitară, actualizată și cu mult mai funcțională, care dispune, în plus, de un *Cuvânt-înainte* semnat de cei trei redactori responsabili (acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă și dr. Monica Busuioc), p. 5–11, urmat de textul corespondent în limba engleză (p. 13–18), de lista persoanelor care au contribuit la realizarea *Dicționarului* (cercetători, redactori, personal auxiliar, sponsori), p. 19–22, de o bibliografie impresionantă și adusă la zi, de zeci de pagini cu anexe și materiale explicative etc.

Dicționarul-tezaur al limbii române va rămâne un material lingvistic și cultural indispensabil pentru oricine respectă și îndrăgește limba română, istoria și soarta ei: trecute, prezente și viitoare. Noua sa reproducere anastatică, unitară și compactă, face posibilă reevaluarea bibliografiei și a datărilor, elemente fundamentale în elaborarea unui dicționar științific reprezentativ, modern și destinat unui public din ce în ce mai numeros, educat și dornic de informație adusă la zi. Astfel, este de salutat preocuparea redactorilor DLR de a trece, în noua ediție preconizată a dicționarului-tezaur, anul primelor atestări reale ale cuvintelor în fața citatului respectiv, cu indicarea sursei la sfârșitul acestuia, pentru evidențierea mai clară a datărilor și pentru evitarea unor dificile și riscante raportări la bibliografie (vezi „Principii de alcătuire a *Bibliografiei* în noua ediție a *Dicționarului limbii române*”, de Monica Busuioc, publicat în SCL, LXIII, 2012, nr. 2, p. 267–286). De asemenea, raportarea mai eficientă la dicționar a cercetătorilor face posibilă completarea, nuanțarea sau discutarea constructivă a informațiilor oferite, ceea ce duce la îmbogățirea, diversificarea și actualizarea permanentă a conținuturilor. În același timp, el reprezintă un punct de referință indispensabil, care poate fi oricând completat și îmbunătățit, cu bună-credință și responsabilitate, pentru oglindirea cât mai fidelă a limbii naționale în ansamblul, varietatea și în dinamica ei. Urăm colegilor redactori ai noului DLR îndeplinirea a trei deziderate pe care le considerăm esențiale: informatizarea celui mai complet dicționar al limbii române, permiterea accesului liber on-line pentru marele public și actualizarea regulată a conținutului, în concordanță cu dinamica lexico-semantică a limbii actuale.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

Vasile Bahnaru, *Miscellanea Basarabensia*, Iași, Princeps Edit, 2012, 356 p.

Volumul lui Vasile Bahnaru, *Miscellanea Basarabensia*, recent tipărit la Iași, reunește, în 6 mari secțiuni, articole publicate în ziare și reviste, în intervalul 1985–2011, corespunzând, prin problematică, titlului sub care au fost grupate, în următoarea ordine, după *Cuvânt înainte* (p. 7–9): I. *Excerciții de politică* (p. 21–152), II. *Replici* (p. 153–174), III. *Viața literară și științifică* (p. 175–194), IV. *Omagieri* (p. 195–235), V. *Miscellanea* (p. 236–328), VI. *Interviuri* (p. 329–356).

Despre cel dintâi grupaj, *Excerciții de politică*, cititorul se informează chiar din *Cuvânt înainte*, respectiv, despre „istoria” acestuia și considerentele care l-au determinat pe autor să se pronunțe în chestiuni politice sau adiacente cu politica propriu-zisă. Probleme grave ca „revenirea la scrisul strămoșesc latin”, „extinderea funcțiilor sociale ale limbii române în contextul influenței distrugătoare a limbii ruse” (p. 7) „«constrâng» filologul să clameze public adevărul istoric și lingvistic, unul și același”. Astfel, cel dintâi capitol se deschide cu *Un adevăr la 50 de ani*, o succintă prezentare a lucrărilor Conferinței Internaționale „Aprecierea juridică a tratatelor dintre Germania și URSS, din 23 august și 28 septembrie 1939”, desfășurată în Estonia, între 30 iunie – 1 iulie 1989, la care Vasile Bahnaru și Mihai Ghimpu au prezentat comunicarea *Tratatul Molotov – Ribbentrop și Basarabia*. Pentru cei doi semnatari, conferința a constituit o oportunitate pentru a insista asupra „inconsistenței juridice a anexării Basarabiei în 1940” (p. 13). O altă intervenție, de reconstituire a realității istorice, punctează, cu fermitate, adevăruri opacizate pentru populația majoritară din stânga Prutului: *Noi suntem moldoveni basarabeni în baza locului nostru de naștere, fiind totodată români, în baza apartenenței noastre naționale* (p. 25, *subl. n., I.M.*). Suita de articole, *Mofturi politice în Basarabia, Moftul gregar, Moftul intelectual, Moftul electoral, Moftul postelectoral, Moftul egalitarist, Moftul intoleranței, Moftul trădării*, prin titlatură, se situează în tradiția literaturii pamfletare a lui I.L. Caragiale. Identificând, în stânga Prutului, practici politice demult semnalate și înfierate, Vasile Bahnaru demască și, totodată, sugerează apartenența „moftangailor” la un trunchi genetic pe care nu vor să-l recunoască.

În general, se cuvine să remarcăm titlurile percutante ale articolelor, care indică angajarea plenară a autorului în problemele actuale, de primă importanță, ale Republicii Moldova. Dintre acestea menționăm câteva: *Țara noastră unde e?* (p. 61–66), sugerând pendularea între est și vest; *Patriotism și naționalism la basarabeni* (p. 67–72), clarificând atât noțiunile anunțate, în funcție de cadrul local, cât și de starea momentană a Republicii Moldova, din acest punct de vedere: *Sentimentul de patriot[ism] lipsește la majoritatea populației basarabene și cauza principală a acestei situații stă în dezastrul economic, iar atâta vreme cât lumea este privată de [...] încredere în viitor, ea nu poate cu adevărat să-și iubească patria, fapt ce echivalează cu lipsa de patrie. Într-un fel, regret lipsa unei conduceri centrale fie de la Moscova, fie de la București, întrucât astăzi guvernării noastre nu fac altceva decât a-și apăra propriile interese în detrimentul majorității, fără a da socoteală cuiva, pedălând totodată pe ideea unui naționalism oportunist moldovenesc pentru a-și prelungi existența* (p. 72); *Basarabeni, artizanii propriei nefericiri* (p. 73–75); *Idealul postcomunist* (p. 76–78); *Povara trecutului comunist* (p. 90–92); *Noi, românii, în căutare de sine: Occidentul sau orientul, sau?* (127–131); *Lipsa identității naționale ca element al crizei* (p. 142–148). Toate acestea compun partea introductivă unde se schițează cadrul social-politic determinant pentru „viața literară și științifică” (= III), față de care, autorul, ca cetățean, ia atitudine sau își exprimă punctul de vedere în „replici” (= II).

Problemele actualității imediate, care i-au stimulat autorului angajarea polemică, nu sunt puține și nici „de trecut cu vederea”: *Sine era et studio. Mihai Eminescu, – obstacol al integrării noastre în Europa* (p. 153–156); *Dinamismul de măscărici înrăit al lui tov. Stati* (p. 157–163); *Nu mor caii când vor câinii* (p. 164–168) ș.a.

Începând cu Partea a III-a (p. 175) și până la sfârșit (p. 356), omul de știință substituie cetățeanul. Intervențiile vizând activitatea culturală, cu precădere literatura, memorialistica, de pildă,

Proza românească din Basarabia între realizări, eșecuri și perspective (p. 175–180), *Pagini inedite despre Basarabia* (p. 181–182), glisând către domeniul lingvisticii: *Colocviul internațional „Lecturi coșeriene”* (p. 187–189), împreună cu alte câteva titluri compun această secțiune. În *Omagieri* (= Partea a IV-a), articolele sunt dedicate, prin excelență, lingvisticii și slujitorilor acesteia. Silviu Berejan este omagiat în evocări cu titluri sugestive: *Cultul pentru muncă* (p. 195–196), *Apărătorul coloanei de granit a adevărului* (p. 197–198), pentru poziția sa în problemele capitale ale limbii din Basarabia, ca și pentru rolul de combatant în „bătălia” declanșată de grafia latină (*In memoriam, Silviu Berejan ...* p. 226–229). Aprecierea pentru onestitate și probitate științifică în activitatea lingvistică, cu care omagiatul s-a confundat, este exprimată metaforic: „Silviu Berejan ... logodit cu lingvistica”. În sfârșit, *Gest de înaltă prețuire* (p. 230) evocă omagierea personalității lingvistului într-un cadru largit: Simpozionul „Semantica limbii și semantica discursului” (30–31 iulie 2008), organizat de Institutul de Filologie al Academiei de Științe din Chișinău, *in memoriam*. Următoarele două intervenții sunt dedicate lui Valentin Mândăcanu, considerat *Un protector al limbii române în Basarabia* (p. 209–213). Cărturarul, prin activitatea sa, a adus un serviciu imens românității din partea locului. Convins că așa-zisul bilingvism armonios „duce de obicei la deznaționalizare” (Sextil Pușcariu), „el depune eforturi supraomenești pentru ca limba basarabeană să evolueze în conformitate cu legile firești ale limbii române, având certitudinea că limba și literatura națională sunt niște arme, stâlpi de temelie ai identității naționale și propagatorii unității de neam” (p. 211). Convins de faptul că „rusismele nu au fost impuse de numărul mare de ruși din Basarabia, ci de stăpânirea rusească, sovietică, cu administrația, școala, armata, economia și comerțul ei, Valentin Mândăcanu a pledat în permanență pentru extinderea funcțiilor comunicative ale limbii române în societatea basarabeană” (*ibid.*). De numele acestuia se leagă fulminantul articol *Veșmântul finței noastre* în care militează „pentru necesitatea revenirii la caracterele latine, oficializarea limbii noastre și eliberarea spirituală a basarabenilor din tiparele anchilozante ... cu privire la unitatea neamului românesc” (p. 212). *Grigore Vieru ... tribun al spiritului românesc* încheie secțiunea *Omagieri*, demonstrând, pentru a căta oară, imposibilitatea de a separa numele poetului menționat de problemele limbii române. *Miscellanea* (= Partea a V-a) cuprinde, majoritar, articole de întâmpinare în legătură cu publicarea unor lucrări de lingvistică. *O apariție editorială așteptată* (p. 236–238) salută entuziast editarea cursului universitar „*Lingvistica generală*” de S.G. Berejan, I.Z. Dumeniuc, N.G. Matcaș; *Studiu asupra numelor de persoane* (p. 239–242) apreciază cartea *Reflecții asupra numelor* de M. Cosniceanu „o realizare demnă de atenție în studiul onomasticonului moldovenesc” (p. 241); *Un dicționar prestigios* (p. 247–251) elogiază *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești* de N. Raevschi, M. Gabinski, Chișinău 1976, „un reviriment indiscutabil în viața științifică” (p. 251); monografia *Contactele romanicele răsăriteni cu slavii* (pe bază de date lingvistice) de N. Raevschi, Chișinău, 1988, este semnalată ca „o realizare de valoare inestimabilă pentru lingvistica romanică, în genere, și pentru cea est-romanică, în parte” (p. 269); în *Probleme ale exprimării corecte* de Mioara Avram, București, 1987, Vasile Bahnaru urmărește îndeaproape „spectrul problemelor analizate” de autoare, deoarece „cunoașterea lor este utilă pentru fiecare vorbitor al limbii noastre” (p. 285); două intervenții (p. 286–297) sunt dedicate, din nou, Mariei Cosniceanu, „renumit specialist în onomastica română” (p. 293). Este vorba de *Dicționar de prenume și nume de familie purtate de moldoveni* „un instrument util în procesul de reglementare a onomasticii românești din Basarabia” (p. 297); *Un nou studiu monografic semnalează Difongii ascendenți (studiu de fonetică experimentală)* de George Gogin, realizare de „o incontestabilă importanță pentru elevi, studenți, doctoranzi ...” (p. 316); despre lucrarea *Locuțiunile în sistemul unităților nominative ale limbii române*, de Gheorghe Popa, 2007, V. Bahnaru crede că va fi indispensabilă „la revizuirea unor capitole de lexicologie, lexicografie și gramatică, fiind totodată un instrument didactic important în procesul de studiere a sistemului lexical și a gramaticii limbii române” (p. 318). Secțiunea cuprinde câteva contribuții nonlingvistice, dar inseparabile, ca fundamental, de limba română din Basarabia: *Sfatul țării – parlament model pentru urmași* (p. 302–305) care, prin medierea cărții semnată de Iurie Colesnic, *Sfatul Țării. Enciclopedie*, 1998, omagiază înaintașii făuritori ai Unirii și *Icoană spartă, Basarabia*, volum de publicistică, semnat de Nicolae Dabija, apreciat de Mihai Cimpoi drept „mare fenomenolog al realității basarabene” (p. 307). Menționăm în treacăt două articole-pamflet (p. 252–256; 308–313), scrise cu evidentă și declarată neplăcere, numai

pentru că „simțul datoriei și cultul pentru adevăr nu-i îngăduie să tacă” (p. 255), atunci când Vasile Stati, cunoscut denigrator al românității, iese în arena publică cu „noi contribuții”. Secțiunea se încheie cu un articol emblematic: Alexandru Bantș: *Retrospectivă necesară. Dialoguri*, 2007, în care este prezentată galeria personalităților basarabene în dezbaterile unor probleme ardente, „la ordinea zilei”. Ne raliem opiniei exprimate de prefător, Stelian Dumistrăcel, asupra materialelor din cuprinsul cărții: *Străbătute de un sentiment de insatisfacție, de neîmplinire, tabloul general nu este acela al unei lupte pierdute; pentru cititor, ansamblul este luminat de victorii de etapă asupra dictatului și neadevărului, asupra inerției și nepăsării. Și lumină aduce, în primul rând, curajul, conștientizarea situației, dreapta judecată, permanenta preocupare pentru mai bine în viitor* (p. 327).

Volumul se încheie, în mod simetric, cu un capitol axat, pe probleme politice dar și lingvistice, în care, majoritar, Vasile Bahnaru acordă interviuri sau, la rândul lui, solicită același tip de „dialog”. Suita acestora sugerează, într-un fel, că pentru oamenii de știință din domeniu, politicul este cadrul larg de desfășurare a activității, motiv pentru care problemele de acest tip nu pot fi și nu trebuie evitate.

Volumul *Miscellanea Basarabensia*, grupând contribuții risipite prin ziare și reviste, sub un titlu adecvat, pune la dispoziția cititorului un segment din activitatea științifică și politică, „de ocazie”, a lingvistului pasionat, Vasile Bahnaru. Contribuțiile sale punctuale, prilejuate de un eveniment cultural, științific, politic, dezvăluie interesul general pentru cultură, cel special pentru profesie, și civismul cercetătorului, care, ca voce distinctă, pune în slujba unor idealuri comune autoritatea sa profesională. *Miscellanea Basarabensia* dezvăluie fațeta de militant activ a autorului, implicat în problematica și evenimentele țării sale, față de care se simte îndreptățit să ia atitudine nu numai ca „simplu cetățean”, ci și ca specialist autorizat, deținător de argumente științifice în stare să rectifice traseul unei chestiuni menite să dezinformeze [= dezorienteze] publicul larg. De la un capăt la celălalt, intervențiile lui Vasile Bahnaru fie că incriminează injustețea unui act istoric, fie că semnaleză entuziast o apariție editorială cultural-științifică, sunt puse în slujba aceluiași țel: adevărul istoric despre poporul din Basarabia și limba acestuia. Meritul volumului stă, în primul rând, în concentrarea articolelor, într-un singur tot, ordonarea lor pe categorii de probleme, pentru a pune la dispoziția cititorului, texte care, pentru o anumită perioadă (1985–2011), reprezintă nu numai activitatea autorului, ci chiar o secvență din viața culturală, științifică, politică a Basarabiei contemporane. Al doilea merit stă în însăși substanța contribuțiilor semnate de Vasile Bahnaru, pe care, în acest fel, cititorul este invitat să le cunoască în lectură proprie.

Iulia Mărgărit

Institutul de Lingvistică

„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

Maria Berényi, *Poveștile caselor. Români în Buda și Pesta*, publicație a Societății Culturale a Românilor din Budapesta și a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Budapesta / Budapest 2011, 95 p.

Cartea semnată de Maria Berényi, *Poveștile caselor. Români în Buda și Pesta*, chiar prin titlu, constituie o provocare incitantă pentru cititor. După cum se poate presupune, cea dintâi secvență de avertizare a acestuia semnifică, fără-ndoială, „istorie”, resuscitată pe baza unor documente și a unor urme „solide”. Este vorba de casele pe care „eroii” selectați de către autoare (= cea de a doua secvență din titlu!) le-au construit pentru ei, dar care au înfrumusețat și continuă să înfrumusețeze orașul lor de adopție, în calitate de români transfugi, din Balcani, la Viena, Buda și Pesta. Pentru a se stabili, aceștia încep să ridice, mai întâi locuințe proprii, dar nu orice fel, ci în concordanță cu cele mai înalte exigențe ale epocii, întrucât dispuneau de venituri. Timpul a consacrat clădirile respective, situate în lanț pe străzi celebre, printre atracțiile arhitecturale emblematiche ale secolelor trecute (al XVIII-lea și al XIX-lea). Ele atestă o anumită perioadă de înflorire economică, care a permis realizarea de edificii, unele dintre ele de-a dreptul palate, nu numai după modele occidentale, ci și la nivelul estetic al

acelora, sugerând competitivitatea. Dacă decriptăm corect formularea inspirată a titlului, despre care am mai vorbit, atunci relația *poveste = istorie și istorie = poveste* (ca la Mihail Sadoveanu: *O istorie de demult!*) se clarifică. Drept urmare, acceptăm invitația de pe copertă de „a asculta” poveștile (mai întâi *s-au spus* și abia mai târziu *au fost scrise*) și de a vedea clădirile, alături de proprietarii lor, posibilitate la îndemână prin metoda „album de epocă”, practică de către autoare, prin cele 105 ilustrații, ele însele realizări impecabile ale artei grafice. De altfel, Maria Berinyi și-a propus o audiență cât mai largă, pe măsura interesului suscitată de subiect! De aceea, paginile volumului au fost segmentate în trei versiuni lingvistice: română, engleză, maghiară. Pentru a facilita accesul la text, autoarea, în mod deliberat, a asigurat o abordare trilingvă, iar dacă avem în vedere calitatea de cod lingvistic universal al limbii engleze, ne convingem că s-a dorit chiar mai mult. Cu alte cuvinte, textul prezentat trebuie să se știe, să fie cunoscut, fără impedimente, căci, sub haina modestă și nevinovată a unor povești, autoarea transmite istorie autentică, istorie inedită.

Primii români care au produs nu numai bunăstare pentru capitala Ungariei, când încă figura în dubletul Buda și Pesta, ci și o deosebită efervescență culturală, în realitate, au fost purtătorii unui destin dramatic. Izgoniți din țara (Albania) și din orașul lor (Moscopole), „macedoromânii au adus cu ei o lungă experiență și capitaluri pe care le-au valorificat rapid”, devenind, cum subliniază autoarea, „factorul catalizator în constituirea unei burghezii comerciale, financiare” și nu, în ultimul rând, culturale. Acaparând o bună parte a comerțului dintre cele două imperii, otoman și austro-ungar, ei se consolidează material, social, fiind recunoscuți ca poziție și importanță și, în consecință, înnoșiți. În această calitate devin sprijinitori ai culturii în general, ai celei române, în special. Familiile prezentate: Sina, Grabovsky, Mocioni, Nákó, Lyka, Gojdu, Lepora, Nedelcu s-au implicat în acțiuni de anvergură, au construit imens, între multe altele, o biserică ortodoxă, dotată corespunzător, ca centru emblematic și unificator al românității. Să mai amintim, în treacăt, că un amplu proiect ca acela al celebrului „Pod cu lanțuri” peste Dunăre, între Buda și Pesta, s-a realizat prin prezența și contribuția efectivă a unui aromân. Informația a fost consemnată „la vedere”, căci „pe pilonul podului s-a înrustat cu litere de aur numele lui Széchenyi și, alături, pe merit, și cel al macedoromânului Gheorghe Sina” (p. 38).

Mulți dintre aromâni au practicat mecenatul, nu au ezitat să-și deschidă saloanele pentru a sprijini manifestări spirituale, publicații, întâlniri, societăți etc. N. Iorga aprecia eforturile învățaților macedoromâni, care, prin stabilirea lor „în statul cel mai pestriț din Europa, din punct de vedere etnic” (p. 10), au avut prilejul nu numai să asiste, ci și să participe „la spectacolul înălțător al deșteptării naționale” (*ibid.*). În acest context, ei se simțeau deosebiți de greci, pe bună dreptate, întrucât „la Pesta, vlahii macedoneni (țințarii) erau denumiți cu etnonimul de greci, deoarece greaca reprezenta pentru ei limba de afaceri. În familie însă foloseau aromâna ... prin acest lucru ei înșiși se delimitau de greci” (p. 4). Instalarea lor în orașele amintite le-a prilejuit întâlnirea cu învățații ardeleni: Petru Maior, Gheorghe Șincai, Samuil Micu-Clain. Întâlnirea, de altfel cu totul benefică, a declanșat un adevărat reviriment național-cultural, deoarece coloniștii macedoneni s-au pătruns de semnificația obârșiei lor și a limbii strămoșești. Ei încep să manifeste un real interes pentru identitatea lor etnolingvistică, înțelegând că au un destin comun cu al românilor, prin istorie, deși separați la un moment dat, și că ar trebui să revină, dacă nu la matcă, cel puțin, într-un anumit fel, împreună, în diverse moduri. De pildă, încă de la începutul secolului al XIX-lea, Atanasie Grabovsky întreținea un salon literar în propria-i casă. În consens cu cele spuse mai sus, printre invitații permanenți ai amfitrionului se numărau: Petru Maior, Samuil Micu-Clain, Gheorghe Șincai, Dinicu Golescu, Zaharia Carcalechi, Dimitrie Țichindeal, Theodor Aaron, Damaschin Bojincă, Moise Nicoară, Eftimie Murgu, Emanoil Gojdu. În plus, același amfitrion cultiva prietenia cu personalități culturale din Țara Românească și Moldova, între acestea un loc special ocupând Dinicu Golescu. Frecventarea asiduă a acestui salon a dus la dezvoltarea unei mișcări naționale românești la Pesta, ai cărei reprezentanți și-au expus ideile în revista „Biblioteca românească”, susținută de comunitatea aromânilor. De orașul Pesta se leagă apariția revistei „Familia” (1865), de mare importanță pentru cultura română, sub conducerea lui Iosif Vulcan, ulterior strămutată la Oradea. Numele acesteia evocă debutul lui Mihai Eminescu și orientarea sa pe făgașul poeziei, cu numele fixat de Iosif Vulcan. De asemenea, numele unui alt poet, Octavian Goga, este inseparabil, pentru anii săi de început, tot de o revistă,

„Luceafărul”, al cărei redactor va fi între anii 1903 și 1904. De altfel, mulți tineri ardeleni studiază la universitățile din capitala Ungariei, pe la începutul secolului al XX-lea, numărul lor fiind în jur de 300. După Revoluția din 1848, fruntașii vieții culturale din Transilvania au luptat pentru crearea unei facultăți în limba română la Budapesta, obținând, în cele din urmă, o Catedră de limba și literatura română în 1863, sub conducerea lui Alexandru Roman. Studenții români, împreună cu Iosif Vulcan, au creat, din 1864, Societatea „Petru Maior”, cu un pronunțat caracter cultural-literar. În acea perioadă, era student și Ioan Slavici, care a redactat statutul societății. De această societate se leagă revista „Luceafărul”, menționată anterior, unde O. Goga și-a publicat cele dintâi versuri, reunite, mai apoi, în volumul *Poezii* (1905), distins cu „Marele Premiu al Academiei Române” în 1906. Între alți români care au studiat și, ulterior, au activat la Budapesta, amintim, din domeniul științei, pe doctorii Dumitru Nedelcu, aromân, fondatorul Catedrei de stomatologie de la Facultatea de Medicină din Pesta sau pe Victor Babeș, reputat om de știință, bacteriolog, transferat în cele din urmă la București, unde ajunge membru al Academiei Române.

Corifeii Școlii Ardelene, Samuil Micu-Clain, Gheorghe Șincai și Petru Maior, au activat la Tipografia Universității din Buda, unde au editat „peste o sută de volume românești”. Prin opera lor, ei „au argumentat pentru prima oară originea istorică și lingvistică latină a românilor, ceea ce a avut o mare influență asupra dezvoltării culturii și sentimentului național comun al românilor din Transilvania, Moldova și Țara Românească” (p. 80), apogeul activității lor fiind *Lexiconul de la Buda*. Nu în ultimul rând, prestația acestora a avut „o mare influență asupra formării conștiinței naționale a macedoromânilor din Pesta” (p. 82).

În *Poveștile caselor ...*, dat fiind semantismul învechit *casă* „familie”, descoperim un fragment din istoria românității, ca „familie etnică” din care, la un moment dat, s-au desprins câteva grupuri. Au revenit după sute de ani, s-au recunoscut, s-au identificat și au conlucrat armonios pentru afirmarea latinității lor comune. În alt fel, *Poveștile caselor* cuprinde istoria unor familii de aromâni care au renăscut din cenușa unui incendiu istoric, supraviețuind ca negustori și afirmându-se ca învățați, dornici să ajute la iluminarea unor adevăruri istorice și dobândirea unor drepturi naționale. Din acest punct de vedere, cartea Mariei Berényi face dezvăluiri spectaculoase, pe baza unei documentații ample, până la detaliu, precum și a unui comentariu pe măsură, privind românitatea din afara României. Ea reușește să reinvie, angrenate, în același filon al istoriei, două ramificații ale aceleiași trunchi, reunite sub titlul *Români la Buda și Pesta*. Lectura agreabilă a volumului îmbogățește cunoștințele cititorului, în privința culturii, a istoriei noastre, mai îndepărtate sau mai apropiate. Maria Berényi „șterge colbul de pe cronică bătrâne” și ne pune la dispoziție un volum pe cât de interesant, pe atât de valoros. Adevărul revelat de autoare ne urmărește îndelung, după închiderea cărții: izbânzile materiale și spirituale ale Europei de astăzi poartă și semnătura clară sau indescifrabilă a unor români, înaintași de-ai noștri, în fața cărora Maria Berényi ne invită să facem reverența cuvenită.

Iulia Mărgărit
Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

VASILE FRĂȚILĂ, *Toponimie și dialectologie*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, 424 p.

Înscriindu-se armonios în ansamblul unei opere care s-a polarizat în timp pe două direcții lingvistice, dialectologia și toponimia – echivalente ale celor două mari pasiuni ale autorului –, cartea profesorului timișorean Vasile Frățilă reia, integral ori parțial, eventual cu unele modificări de structură, mai adesea de detaliu, o serie de studii și articole publicate anterior, în reviste de profil din țară și din străinătate („Analele Universității din Timișoara”; „Studii și cercetări de onomastică” – Craiova; „Buletin științific” – Baia Mare; „Zbornik” – Vrșac, Serbia etc.) sau în volume tematice. Față de prima

ediție, tipărită, sub titlul *Studii de toponimie și dialectologie*, la Excelsior Art din Timișoara în anul 2002, noua apariție editorială s-a îmbogățit, după cum aflăm din *Cuvântul-înainte* al autorului (p. 7), cu un text inedit, în care sunt formulate *Câteva observații asupra limbii din volumul Pagini de folclor românesc din Serbia. Texte din colecția lăutarului Sima Prunarevic (1888–1969)*.

Structural, substanța volumului este echilibrat distribuită între cele două secțiuni, cărora li se alocă aproximativ același număr de pagini. Se adaugă, la final, o listă condensată conținând abrevierile utilizate, un inventar al siglelor și abrevierilor bibliografice și un indice de autori, parte organică a oricărei lucrări mai ample de lingvistică și instrument util de orientare în materialul prezentat și analizat, în ultimă instanță, chiar de evaluare a demersului propriu-zis.

În *Teritoriul de formare a limbii și a poporului român. Argumente lingvistice și toponimice* (p. 9–53), studiul cu care se deschide secțiunea de toponimie și implicit volumul, autorul sintetizează informația și contribuțiile de bază în domeniu, trecând în revistă dovezi ale continuității românilor în spațiul nord-dunărean; mai ales în argumentarea care însoțește opoziția față de opiniile neoroessleriene se manifestă spiritul critic al autorului, pus în situația de a arbitra între pozițiile susținătorilor continuității și adversarii acestora. În afara probelor de ordin strict lingvistic (anumite evoluții fonetice care atestă pătrunderea elementelor din adstratul slav după încheierea procesului de formare a limbii sau conservarea, în dacoromână, a descendenților unor termeni latinești), profesorul Vasile Frățilă invocă, în demersul său argumentativ, și toponimia, în special hidronimia – cf. numele de râuri *Ampoi, Argeș, Dunăre, Mureș, Olt, Prut, Someș* etc., la acestea adăugându-li-se oiconime precum *Abrud, Drencova, Mehădia* sau *Oltina*, considerate în literatura de profil a fi de origine autohtonă, dar și o serie de toponime minore, pentru care majoritatea specialiștilor admit originea latină.

O abordare de tip monografic întreprinde autorul în al doilea (și ultimul) text al primei părți, *Toponimia văii inferioare a Târnavelor* – o contribuție amplă, cu structură de studiu autonom, cumva în ciuda statutului său inițial de capitol din teza de doctorat (*Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor*, 1973), realizată sub conducerea profesorului G. Ivănescu. Față de această primă formă, materialul a cunoscut o serie de revizuri și augmentări, rezultate fie din investigații directe, care au continuat și completat cercetările inițiale, fie din anchetele pentru ALRR–*Transilvania* (din volumul cuprinzând *Date despre localități și informatori*, apărut la Editura Academiei Române în 1992, adică după susținerea tezei, dar înainte de redactarea volumului de față), fie, în sfârșit, din cercetări toponimice întreprinse de studenți îndrumați de profesorul timișorean. Proiecția de tip lexicografic care ocupă primele două treimi ale studiului, cu intenții exhaustive, inventariază toponimele locale, de la cele majore la cele mai puțin importante, și urmează (cu o strictete condiționată de însuși materialul de studiu) un model ușor de dedus, constând în consemnarea obiectului geografic desemnat, cu descrierea și localizarea acestuia, apoi stabilirea etimologiei toponimului; când forma fonetică o impune, imediat după toponimul literarizat apare transcrierea acestuia într-o pronunție-tip locală. Glosarului astfel structurat îi succedă un studiu toponimic semantic, tipologic și morfologic, urmat de un paragraf dedicat particularităților de limbă (pe nivelurile fonetic, morfologic și lexical) reflectate în toponime, văzute ca un subsistem al graiului local și, prin urmare, susceptibile a purta toate trăsăturile specifice ale acestuia.

Textul *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân* (p. 195–290) însumează informații prețioase privitoare la starea actuală (de fapt, cea din secolul XX) a respectivului câmp noțional, situat într-o zonă bine delimitată (în principiu dintre cele mai stabile) a sistemului care este lexicul „idiomului populației românești cu cel mai mic număr de vorbitori” (p. 8). Sursele sunt diverse: ALR I și II (inclusiv materialul necartografiat din *Atlasul* lui Sever Pop), monografiile și glosare dedicate graiurilor istroromâne sau, în fine, anchetele lui Ugo Pellis (unul dintre iluștrii întemeietori ai *Atlasului lingvistic italian*) la Sușnevița (cu completări din Bârdo, consemnate în note marginale) și Jeiăn, localități care se numără printre punctele cu vorbire aloglotă incluse, conform programului inițial, în investigațiile pentru ALI. Concluziile formulate pe baza elementelor ansamblului terminologic vizat, înregistrate succesiv și analizate, în manieră monografică, pe grupe organizate semantic (*Capul. Gâtul; Trunchiul și organele interne; Organele genitale; Membrle superioare și inferioare; Diverse*), debutează cu un demers de tip stratigrafic, în care autorul operează disocieri între diversele categorii etimologice (latin, autohton, slav vechi, croat, italian, eventual

sloven, la care se adaugă unele – rare și sărace – creații lexicale de tip perifrastic, majoritatea calcuri și semicalcui după croată sau italiană). Așa cum a procedat și în alte rânduri¹, profesorul Vasile Frățilă nu formulează niciun diagnostic privitor la evoluția idiomului studiat, ci remarcă doar, într-un stil neutru și obiectiv, pe fundalul cunoscutei variabilități teritoriale a acestuia, delimitarea graiurilor de tip nordic, mai conservatoare, inclusiv în privința modului de structure a câmpului lexical respectiv, în raport cu cele de tip sudic, incapabile de inovații prin mijloace interne, în schimb excesiv de permeabile influențelor de tot felul.

Consistent, de un interes major, al patrulea studiu al volumului (p. 291–343) readuce în discuție o temă controversată a dialectologiei românești contemporane, *Repartiția dialectală a dacoromânei (istoricul problemei, cauzele și vechimea ariilor dialectale)*, în dezbateră careia se remarcă solidarizarea asumată a autorului cu o linie de cercetare care, în contextul imperativului (impus de realitatea concretă) de a extinde argumentația dincolo de trăsăturile tipice² (destul de puțin numeroase în interiorul dialectului în chestiune), susține autonomia graiurilor de tip ardelenesc³. În interiorul acestui grup de cercetători, Vasile Frățilă are o poziție aparte, susținută cu argumente rezultate, pe de o parte, din aderarea la o abordare sincronică aplicată la investigarea repartiției faptelor de limbă (în special fonetice) și, pe de altă parte, din atenția acordată proiecțiilor de tip diacronic, în măsură să explice configurația actuală a dialectului dacoromân: prin admiterea reflexelor actuale pe care le au cele mai vechi diferențieri dialectale și printr-o necesară luare în considerare și a trăsăturilor atipice (nu doar a celor tipice) și mai ales a unor combinații inedite a acestora, aria dialectului dacoromân, unitatea de rang superior, apare ca fiind împărțită în patru subunități, subdialectele „puternic caracterizate”: muntean, moldovean și bănățean, opunându-se „grupului dialectal transilvănean, mai fragmentat decât primele trei, în care se pot distinge patru arii: una cuprinzând Crișana, alta Maramureșul, alta Transilvania de nord-est și alta Transilvania de centru și sud” (p. 334)⁴.

¹ R. Sârbu, V. Frățilă, *Dialectul istroromân*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998; V. Frățilă (coord.), G. Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*, partea I, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010.

² Pentru distincția *trăsături tipice* (absolute și relative) – *trăsături atipice*, vezi I. Gheție, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XV, nr. 3, 1964, p. 317–346.

³ O primă luare de poziție în acest sens, ferm exprimată și fondată pe argumente lingvistice (nu doar de ordin istoric, cultural sau/și administrativ – repere excesiv valorizate în opțiunea pentru autonomia graiurilor de tip ardelenesc a unor cercetători mai vechi, ca H. Tiktin și M. Gaster), îi aparține lui G. Ivănescu, magistrul al profesorului V. Frățilă. Pomind de la ideea că un teritoriu geografic atât de vast exclude varianta unei simple arii de tranziție, acesta avansează ipoteza că Transilvania ar putea reprezenta o unitate dialectală independentă de cele învecinate, chiar dacă mai puțin individualizată decât acestea (*Les subdivisions territoriales du roumain*, în „Actes du XIII-e Congrès international de linguistique et philologie romanes”, nr. 2, 1976, p. 167–178; vezi și *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, ediția 1, 1980, p. 38–39).

⁴ Cf. V. Frățilă, *Contribuții lingvistice*, Timișoara, Editura de Vest, 1993, p. 103; idem, *Graiul de pe Târnave*, Blaj, ASTRA, 2005, p. 202–203. O structură similară (nu atât la nivel terminologic, cât referențial), organizată tot pe trei niveluri ierarhice, apare și la profesorul Vasile Țăra, care plasează graiurile de tip ardelenesc la același nivel cu celelalte mari subdiviziuni ale dacoromânei (subdialectele de tip moldovenesc și subdialectele de tip muntenesc), cu precizarea că în cadrul „tipului ardelenesc”, V. Țăra distinge trei graiuri individualizate – bănățean, crișean și maramureșean – și două mai puțin individualizate – graiul transilvănean de centru-sud și graiul transilvănean de nord-est (*Graiul de pe valea superioară a Șieului (Transilvania)*, rezumatul tezei de doctorat, Timișoara, 1975, multigrafat, p. 23); vezi și idem, *Graiul din nord-estul Transilvaniei*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice”, 1, 1979, unde profesorul timișorean, fără a vorbi explicit de acest tip de repartiție dialectală, o sugerează opunând graiul studiat celorlalte unități dialectale transcarpatine: „un grai de tip transilvănean cu mai puține particularități proprii decât cele vorbite în Crișana și Maramureș, dar mai bine individualizat decât graiul din centru și sud” (p. 353). O opinie similară am susținut în capitolul 8, *Locul graiului de pe valea superioară a Someșului Mare în cadrul dacoromânei* (p. 287–322), din lucrarea noastră *Graiul de pe valea superioară a Someșului Mare*, Iași, Editura Alfa, 2007.

Rezultat al unei cercetări în profunzime, cu intenții declarate de complementaritate și dialog peste timp, *Însemnări pe marginea Limbii descântețelor românești* de Al. Rosetti (p. 344–357) vine cu necesare adnotări, completări și rectificări în analiza materialului lingvistic inventariat de lingvistul bucureștean sub titlul menționat. Sunt discutate sau rediscutate încadrarea morfologică, atestările (mai ales cele vechi), etimologia, sensul, răspândirea actuală și variantele unor cuvinte cu statut arhaic și/sau regional (din perspectiva limbii literare), precum: *adevăsi*; *alătra*; *balț*; *bărăta*; *broaște* (cu sensul actual ‘umflătură sub piele; varice’); *bou-cibol* (de fapt, *bou-gibol*, variantă palatalizată și cu disimilare a lui *bivol*); *căuti* (de fapt, *cânti* ‘a se zăpăci, a se prosti, a lua câmpii’); *dăoli*; *drobolată*; *dungăului*; *furtează*; *limpedi*; *meață*; *mijă*; *morfeca*; *muță*, *surză* (glosat greșit de Rosetti ca expresie având sensul ‘muți și surzi’; de fapt, forme de imperfect pers. 6); *ogaș*; *om [tătar]* (= *han [tătar]*, prin etimologie populară); *stroh*; *struț* (nu ‘loc de adunare’, ci ‘bucet de flori; mănunchi de plante, de pene; podoabă pentru pălărie’⁵); *trăcsăi*; *veritoare*.

Publicată într-o primă formă la Vrșac (Serbia) în revista „Zbornik”, contribuția următoare este concepută în consecință, în funcție de publicul străin (inclusiv de problematica avută în vedere) căruia i se adresa, ca o expunere clară și sintetică a principalelor componente ale *Structurii etimologice a vocabularului limbii române* (p. 358–369). Substanța articolului, structurat în două părți intitulată elocvent *Oază de latinitate*, respectiv *Orient și Occident sub aceeași boltă*, o constituie așadar o discuție pe marginea fondului lexical românesc, examinat pe straturi etimologice și arii semantice, cu evidențierea evoluțiilor originale ale Romaniei orientale (fondul de cuvinte de origine latină păstrate doar aici sau anumite sensuri ale lexemelor moștenite specifice exclusiv românei, aportul substratului, elementele adstratului slav și alte influențe aloglote), dar și a punctelor convergente cu romanitatea apuseană.

Descoperirea unui exemplar *Studiu inedit de dialectologie românească al profesorului G. Ivănescu: Graiul din sud-vestul Moldovei*⁶ (p. 370–377) îi prilejuește autorului, pe lângă expunerea ideilor de bază și a concluziilor lucrării (un grai de tranziție între graiurile de tip moldovenesc și cele muntenești, reprezentând un „stadiu străvechi, de la care s-au abătut atât dialectul moldovenesc, cât și cel munteneșc”, în fond „forma originală, fără fenomene de analogie”, a celor două tipuri dialectale, p. 375), o trecere în revistă a surselor bibliografice de care a uzat profesorul său în această excelentă demonstrație, adevărat model de cercetare de tip dialectologic.

Cu structură și scopuri similare, ultimele două articole (*Elemente meglenoromâne în volumul Povești populare românești de Cristea Sandu Timoc*, p. 378–391, și *Câteva observații asupra limbii din volumul Pagini de folclor românesc din Serbia. Texte din colecția lăutarului Sima Prunarevic (1888–1969)*, p. 392–404) investighează faptele de limbă excerptate din textele citate în funcție de particularitățile grafiei și de nivelurile limbii (fonetic, morfosintactic și lexical); demersul, preponderent deductiv, are în vedere obiectivul de a identifica, în funcție de trăsăturile astfel clasificate, idiomul în care au fost scrise textele cuprinse în volumele menționate: dialectul meglenoromân, cu elementele sale tipice, respectiv un grai dacoromânesc sud-dunărean care „face arie comună cu graiurile din Oltenia și, într-o măsură mai mică, cu graiurile din Banat” (p. 403).

Caracterul pronunțat aplicativ al studiilor antologate și, pe de altă parte, orizontul lor exegetic larg, pluridimensional, constanta și concludenta corelare cu sursele anterioare, la care bibliografia lucrării face apel, generos și adecvat, toate acestea recomandă volumul de față ca fiind o lectură profitabilă pentru dialectologi și toponimiști. Indirect, și lexicografii pot găsi, în materialul foarte bogat supus analizei, soluții originale și pertinente la probleme punctuale de etimologie sau semantică.

Luminița Botoșineanu
Institutul de Filologie Română
„Alexandru Philippide”, Iași

⁵ Cu același sens apare cuvântul și în aria Someșului superior, de care ne-am ocupat în cartea citată *supra* (vezi nota 4).

⁶ Publicat (cu adnotări) de Vasile Frățilă în „Analele Universității din Timișoara”, Științe Filologice, XXX, 1992, p. 1–31.

Vasile Frățilă (coord.), Gabriel Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*, partea I, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010, 418 p.

– *Se plârde limba, se plârde tot. Ie așa cum spur?*
– *Așă-i.* (Denis Șneler)

Istroromânii și istroromâna – subiect pentru dezbateri aprinse, luări de poziție mai mult sau mai puțin ferme, pentru cercetări și studii de mai mică sau mai mare întindere, toate cu un numitor comun și cu o miză covârșitoare: încercarea de reperare, recuperare și păstrare a unui idiom românesc pe cale de a se stinge. Căci – nu-i așa? – *Se plârde limba, se plârde tot.*

Lucrarea semnată de lingviștii timișoreni Vasile Frățilă și Gabriel Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*, se înscrie între aceleași coordonate, fiind rezultatul unui demers îndrăzneț și ambițios de valorificare a întregului material lingvistic existent cu privire la dialectul istroromân (lucrări lexicografice sau cu caracter lexicografic, atlase lingvistice, articole și studii, culegeri de texte), în vederea evidențierii cu o cât mai mare acuratețe a configurației etimologice a acestui idiom românesc sud-dunărean.

Ca o consecință directă a amplitudinii demersului, lucrarea este structurată în două părți: prima este consacrată celor mai vechi două straturi etimologice, cel autohton și cel latin moștenit, urmând ca partea a II-a (aflată în curs de apariție) să cuprindă împrumuturile de origine slavă – slavă veche, croată, slovenă –, italiană și germană. Prin bogăția faptelor de limbă supuse analizei, dar și prin modalitatea de studiere a acestora – pe straturi etimologice, studiul lingviștilor timișoreni se vrea și chiar este „singular în sfera preocupărilor referitoare la lexicul dialectului istroromân” (p. 5), putând constitui un preambul al unui mult așteptat dicționar etimologic al dialectului istroromân.

Pe lângă prezentarea structurii etimologice a lexicului istroromân, intenția autorilor – realizată deja în partea I a lucrării în discuție – a fost de a oferi și o clasificare pe câmpuri semantice a fiecărui strat identificat, pentru a avea și „o imagine a realităților extralingvistice pe care le desemnează termenii istroromâni în arealul cercetat” (p. 6).

Partea a II-a va respecta, *mutatis mutandis*, structura primei părți, însă propune și o analiză inedită a unui eșantion reprezentativ de texte înregistrate de autori în Istria, în toamna anului 2007, cu scopul de a completa „viziunea lingvistică asupra faptelor de limbă extrase din texte [...] cu aspecte de natură psiho- și sociolingvistică” (p. 6).

Dialectul istroromân. Straturi etimologice, partea I, conține o prezentare amplă și bine documentată a istroromânilor și a idiomului vorbit de aceștia (Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Privire generală*, p. 9–72), o inventariere a fondului latin moștenit (Gabriel Bărdășan, *Stratul latin din lexicul dialectului istroromân*, p. 73–346), precum și o analiză a elementelor de substrat (Vasile Frățilă, *Observații asupra elementului autohton din lexicul dialectului istroromân*, p. 347–415).

Specificul celor două straturi etimologice în discuție a determinat o abordare diferită din partea celor doi autori, astfel că, dacă în ceea ce privește fondul de origine latină „abordarea este dominant lexicografică, urmărindu-se inventarierea cuvintelor istroromâne ce continuă un etimon latin pentru a evidenția stabilitatea și zona vulnerabilă a acestui strat lexical, în cazul celui alt strat etimologic (datorită numărului extrem de mic de elemente pe care îl deține) nu se are în vedere exclusiv o inventariere a cuvintelor, ci se pornește de la verificarea formelor lingvistice prin care se desemnează în istroromână diversele noțiuni pentru denumirea cărora în dacoromână (cel mai frecvent), în aromână și în meglenoromână sunt utilizate cuvinte din substrat. Această analiză poate duce la confirmarea sau la infirmarea existenței unui cuvânt autohton (din punct de vedere etimologic în vocabularul istroromânei)” (p. 7).

Capitolul I, *Dialectul istroromân. Privire generală*, pregătește, în mod firesc, prin prezentarea bogată, dar riguroasă a numeroase aspecte lingvistice și extralingvistice care țin de „istroromânită”,

terenul pentru cel mai întins capitol al lucrării, consacrat stratului latin. Astfel, cele peste 60 de pagini semnate de cunoscutul lingvist Vasile Frătilă cuprind informații detaliate despre numele pe care și le dau sau care le sunt date acestor români sud-dunăreni de către populațiile în mijlocul cărora trăiesc, despre originea lor (cu expunerea celor mai importante teorii) și drumul parcurs de aceștia până în locurile în care îi găsim astăzi, despre ocupațiile și starea lor culturală etc.

Foarte utilă pentru cei interesați de studiul științific al istroromânei este prezentarea lucrărilor românești și străine consacrate acestui dialect (p. 15–18), de la primele probe de grai istroromân (sfârșitul secolului al XVII-lea), datorate istoricului venețian Ireneo della Croce, până la cele mai recente contribuții în domeniu.

Un spațiu însemnat este alocat descrierii dialectului istroromân pe compartimente lingvistice: fonetică (vocalism și consonantism), morfosintaxă și lexic, autorul folosind în manieră riguroasă lucrările de referință din literatura de specialitate, edite și inedite (lucrări de doctorat), dar și materialul adunat în anchetele efectuate personal în localitățile în care mai trăiesc vorbitori de istroromână.

Capitolul cel mai întins al lucrării, *Stratul latin din lexicul dialectului istroromân*, p. 73–346), este semnat de tânărul lingvist timișorean Gabriel Bărdășan, autor a numeroase articole privind idiomul vorbit de istroromâni, precum și a unei valoroase lucrări de doctorat, care tratează tocmai fondul de origine latină din lexicul istroromânei.

Dezvoltarea istroromânei după desprinderea de trunchiul românei comune într-un mediu aloglot, precum și factori de ordin politic, economic, cultural și sociolingvistic (statutul de idiom vorbit într-un cadru restrâns, numărul extrem de redus al vorbitorilor etc.) au dus la constituirea acestui idiom într-un „ansamblu de graiuri nestandardizate” (Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București, Editura Științifică, 1975, p. 222). Astfel, orice încercare de sistematizare a unui lexic extraordinar de eterogen a unui idiom lipsit de o variantă literară reprezintă o provocare serioasă, cu atât mai mare cu cât este vorba de stratul de origine latină.

Prin urmare, demersul realizat de Gabriel Bărdășan este valoros atât prin prisma faptului că este vorba de o lucrare de etimologie („adevărată piatră de încercare pentru un lingvist”, după cum afirma Iorgu Iordan, în *Scrieri alese*, București, Editura Academiei, 1968, p. 183), cât și prin truda de a încadra un material dialectal deosebit de vast și de divers între coordonatele riguroase ale unei abordări lexicografice. Într-adevăr, cuvintele tratate constituie adevărate articole de dicționar, în care sunt precizate categoriile morfologice, sensurile, adesea însoțite de contexte ilustrative, atestările (deși nu se precizează, sunt date cronologic atestările din lucrări cu sau fără caracter lexicografic, iar, la urmă, tot în ordine cronologică, sunt notate și atlasele lingvistice) și, bineînțeles, etimologia. Impresionează știința autorului de a stăpâni un material, așa cum am afirmat, extraordinar de vast și de eterogen, precum și secțiunea consacrată etimologiei, în care sunt indicate toate lucrările (dicționare, glosare, studii etc.) care propun etimonul cuvântului avut în vedere. Pentru ca analiza să fie completă, după indicarea etimonului, autorul notează, acolo unde este posibil, și formațiile interne.

În ceea ce privește redarea termenilor istroromâni, autorul a folosit sistemul de transcriere fonetică al ALR doar pentru cuvântul-titlu, variantele acestuia rămânând (cu mici excepții) în transcrierea fonetică a autorului/autorilor care le-au înregistrat. Acest fapt îngreunează într-o oarecare măsură lectura, mai ales că unele dintre sistemele de transcriere (de ex., cel al lui Ugo Pellis) sunt destul de complexe și puțin folosite la noi.

Poate ar fi trebuit să existe câteva mențiuni cu privire la criteriile de stabilire a cuvântului-titlu (în funcție de numărul atestărilor, de apropierea de etimon etc.), pentru că, așa cum am menționat, în absența unei tradiții literare în istroromână nu se poate spune că anumite forme s-au impus față de altele ca literare, astfel că una dintre dificultățile care se ridică în fața cercetătorului interesat de lexicul istroromân o reprezintă tocmai această încercare de „ierarhizare” a numeroaselor variante sub care circulă unul și același cuvânt.

Acestea sunt însă doar sugestii care țin de formă, și nu de fond, astfel că ele nu diminuează cu nimic valoarea lucrării.

În urma demersului de inventariere și analiză a elementelor de origine latină, autorul identifică „aproximativ 650 de termeni de bază (fără a lua în calcul formații interni dezvoltate de la baze lexicale de origine latină)” (p. 337). Acest număr, indicat de autor cu prudență impusă de situația particulară a istroromânei, raportat la „media celor 2000 de cuvinte latinești moștenite din latină de fiecare dintre limbile romanice” demonstrează faptul că „tendința de sărăcire a vocabularului, manifestată încă în lexicul latinei populare, [...] este mult mai intens[ă] în lexicul dialectului istroromân” (*ibidem*), aceasta fiind o consecință firească a condițiilor în care s-a dezvoltat și în care (încă!) se vorbește acest idiom românesc sud-dunărean, aflat sub o presiune constantă din partea limbii croate și, pentru o perioadă relativ întinsă de timp, și sub cea a limbii italiene, cu precădere a dialectului venețian.

Chiar dacă, așa cum reiese din lucrarea lingvistului timișorean, termenii de origine latină sunt puțin numeroși și se caracterizează „printr-o anumită sterilitate”, „stratul etimologic latinesc din vocabularul dialectului istroromân își păstrează importanța pentru fizionomia romanică a acestui idiom” (p. 338), importanță subliniată și de A. Kovačec (la care Gabriel Bărdășan face trimitere) în încheierea lucrării sale consacrate dialectului istroromân: „Partea de bază a vocabularului istroromân, ca și cea mai mare parte a materialului gramatical este de origine romanică, iar elementele slave, indiferent de numărul mare al lor, au, în multe cazuri, un caracter periferic”. (*Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei, 1971, p. 201).

Capitolul *Observații asupra elementului autohton din lexicul dialectului istroromân* (p. 347–415), semnat de reputatul lingvist Vasile Frățilă, este un studiu valoros privind una dintre cele mai dificile și controversate probleme ale istoriei limbii române, cea a substratului traco-dac.

Cercetarea profesorului Vasile Frățilă este cu atât mai importantă cu cât completează un gol existent în literatura de specialitate, căci, „Dacă cuvintelor de substrat din dacoromână și echivalentelor acestora în două din dialectele sud-dunărene li s-a acordat o atenție mai mare (în special celor din aromână [...]), nu același lucru se poate spune despre elementele autohtone din istroromână, în sensul că acestea au fost doar semnalate, fără alte comentarii privind vechimea atestărilor, răspândirea dialectală, eventualele schimbări semantice sau fără a se specifica, acolo unde termenul autohton a dispărut, care este «înlocuitorul» sau care sunt «înlocuitorii lui»” (p. 351).

Din cei 90 de termeni dacoromâni considerați de Grigore Brâncuș ca fiind păstrați cu certitudine din substrat, autorul se oprește în acest studiu asupra a 58, prezentați în ordine alfabetică, analiza urmărind în principal situația acestora (menținerea sau dispariția) în istroromână, dar și în aromână și meglenoromână. În cazul în care cuvântul de origine autohtonă s-a păstrat în istroromână (este vorba de 25 dintre cei 58 de termeni avuți în vedere) sunt indicate toate atestările acestuia, indiferent de tipul lucrării în care a fost consemnat (glosar, atlas lingvistic etc.), precum și răspândirea în cele două variante ale acestui idiom: de nord și de sud. Dacă termenul din substrat nu este însă consemnat pentru istroromână, autorul evidențiază termenul/termenii folosiți pentru noțiunea respectivă (vezi, de exemplu, *balaur*) cu indicarea etimonului/etimoanelor și a atestărilor. Bogăția informațiilor transformă fiecare dintre cele 58 de cuvinte avute în vedere într-o micromonografie, în care se rostuesc firește și informații care au doar ca punct de plecare elementul de substrat. De exemplu, faptul că pentru dr. *abur* în istroromână se folosește, alături de cuvântul de origine croată *pâra*, și *săpa*, tot de origine croată, constituie un prilej pentru autor de a explica dispariția rom. com. **sapā*: „Probabil că existența în ir. de nord a termenului *sāpa* ‘abur’ a dus la înlocuirea rom. com. **sapā* (< lat. *sappa*) cu *sapun* (< cr. *sapun* ‘velika motika, mašklin, trnokop, ludak’ < ven. *sapun* ‘zappone’, *sapón* ‘zappa’ – Rosamani 933) și de *motika* ‘sapă’ [...]. În Valdarsa, Goran Filipi a notat peste tot *sapun*. În Jeian și verbul *a săpa* (< lat. *sappare*) a fost înlocuit cu cr. *kopati*, pe când în Valdarsa termenul de origine latină s-a păstrat [...]” (352–353).

Clasificarea termenilor de origine autohtonă realizată în partea de *Considerații finale*: A. *Termeni autohtoni păstrați în istroromână*; B. *Termeni istroromâni presupuși a fi existat în istroromână*; C. *Termeni autohtoni dispăruți din istroromână*, este deosebit de utilă, deoarece reia – la scară redusă – și sistematizează bogatul material analizat de autor în prima parte a cercetării.

În nota impresionantă a întregului volum este și bibliografia extraordinar de bogată care însoțește fiecare dintre cele trei capitole ale lucrării.

Dialectul istroromân. Straturi etimologice, partea I, realizată de Vasile Frățilă și Gabriel Bărdășan este o lucrare îndelung așteptată în lingvistica românească, extrem de valoroasă prin imensul material pe care autorii îl sistematizează și analizează cu acribia specifică filologilor autentici, material care, sperăm, va constitui fundamentul unui dicționar etimologic al dialectului istroromân, comparabil cu prestigiosul *Dicționar al dialectului aromân* al lui Tache Papahagi.

Valoarea lucrării semnate de cei doi lingviști timișoreni a fost subliniată și de academicianul A. Kovačec, autor al unor importante lucrări consacrate dialectului istroromân (*Descrierea istroromânei actuale; Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998 etc.): „Sunt sincer încântat de prezentarea sistematică, cuprinzătoare, obiectivă și echilibrată a unui material eterogen. Când or să fie gata cele două volume, ele or să reprezinte cununa de aur asupra celor trei volume clasice ale lui Pușcariu. [...] În privința istroromânei, Universitatea din Timișoara face acum ceea ce instituțiile din Cluj au făcut în trecut”.

Ana-Maria Pop

Universitatea de Vest din Timișoara

Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române, 2007, LIII + 603 p. 2 hărți.

Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale Glosar cuprinde texte dialectale – redată în sistemul de transcriere al *Atlasului lingvistic român* –, culese de Nicolae Saramandu prin anchete la fața locului efectuate în anii 1967, 1968, 1970, 1971, 1976, 1979 și 1981, în 19 localități cu populație aromânească din județele Tulcea și Constanța. Volumul este însoțit de un *glosar* complet al cuvintelor din texte. Este cea mai amplă colecție de texte aromâne care apare în România la peste un secol după publicarea *Basmelor aromâne* (București, 1905) de Per. Papahagi.

Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar prezintă situația actuală a dialectului aromân vorbit în Dobrogea. Aromânii s-au stabilit în Dobrogea între cele două războaie mondiale, în fostele județe Durostor și Caliacra (în prezent, în Bulgaria), de unde, în urma schimbului de populație dintre România și Bulgaria din 1940, s-au mutat în județele Tulcea și Constanța. Numărul aromânilor dobrogeni este, afirmă autorul, în prezent, de aproximativ 50 000.

În carte, autorul a reprodus, selectiv, texte culese de la 97 de subiecți (de sexul masculin: 58, de sexul feminin: 39), numărul persoanelor anchetate fiind mult mai mare¹. Vârsta subiecților anchetați este cuprinsă între 8 și 89 de ani. Textele dialectale prezintă interes atât sub raport lingvistic, cât și etnografic și folcloric.

Obiectivul cercetării a fost acela de a culege date precise privind numărul și răspândirea aromânilor în Dobrogea, de a preciza țările și localitățile din care provin aromânii, de a stabili ramurile la care aparțin. Pe baza acestor informații Nicolae Saramandu a delimitat principalele grupuri dialectale în cadrul aromânei vorbite în Dobrogea și a stabilit particularitățile specifice diferitelor graiuri.

Localitățile din care au fost culese textele sunt Lăstuni, N. Bălcescu, V. Alecsandri și Panduru (jud. Tulcea), Cobadin, Râmnicu de Jos, Ceamurlia de Sus, Sinoe, Camena, Stejaru (*grămosteni* originari din Bulgaria), Sarighiol de Deal (*grămosteni* originari din Grecia), Beidaud (*grămosteni* originari din Republica Macedonia), în Palazu Mare (*fărșeroși* originari din Albania),

¹ Toate textele, atât cele transcrise, cât și cele netranscrise, se găsesc în *Arhiva fonogramică a limbii române*, de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, din București, al Academiei Române.

M. Kogălniceanu, Cogealac jud. Constanța (*fărșeroți* originari din Grecia), Techirghiol și Tariverde (*pindeni* originari din Grecia), Ovidiu și Nisipari (*moscopoleni* originari din Albania).

Textele dialectale sunt urmate de un valoros *glosar* al cuvintelor din textele transcrise (235 p.). Cartea se încheie cu două hărți: *Harta localităților din Dobrogea cu populație aromânească și Regiuni din Peninsula Balcanică locuite de aromâni (situație din 1918)*, cu precizarea zonelor de unde provin aromânii din Dobrogea.

Colecția de texte din *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar* reprezintă o selecție din bogatul material dialectal cules de Nicolae Saramandu la fața locului de la aromânii din Dobrogea. Ea apare la peste opt decenii de la textele publicate în 1930 de Th. Capidan în urma călătoriei de studii la fărșeroții din Albania în 1928. Dacă textele publicate de Th. Capidan ilustreau un singur grai, cel al fărșeroților din Albania, textele culese de N. Saramandu ilustrează graiul celor patru grupuri principale de aromâni – grămosteni, pindeni, fărșeroți, moscopoleni².

Prezentăm, în continuare, graiurile reprezentate în carte și, selectiv, câteva titluri ale textelor transcrise, un tezaur al dialectului aromân vorbit în Dobrogea în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Tematica textelor este variată: obiceiuri de nuntă, botez și înmormântare, păstoritul, prelucrarea lânii, evocarea satului natal etc.

GRAIUL GRĂMOSTEAN³

Grămosteni originari din Bulgaria: *Din munții Rodopi:*

CEAMURLIA DE JOS: *Bakîța, mucân // vlahuț, Čamurlia, nûnta, ți ni staț aňkîsâ η_cásâ, cûmága di pi stîzmâ*

RÂMNICU DE JOS: *Batác, fúrll, Hági Stérja, númțáli, númțá di cařmacán, đúlu di Sumkétu, nâ fęátá di Iánina, cáliva // aň_cârváni // çalqúzlu. n-ğarám ģrambó di trej đálğ, nâ fęátá di Iánina*

NICOLAE BĂLCESCU (jud. Tulcea): *furáră dđáu oj, ģarám picurár jo, trej fraț*

SINOE: *tų-a Caváalej, bána armânğáscá, «nâ lilicj_aróșj», cum fuđim di Ģ_Gârțije, sğamnđlj [la oj]*

LĂSTUNI: *doj fraț, Ģyólfa, Nastradinj Hóga [I], Nastradinj Hóga [II]*

STEJARU: *s-fęáti varcólac Ĥľăň cãrváne, a męa mã ģ-armânâ, csinâ, s-amintá níclu*

V. ALECSANDRI: *Bjđóva / ř-Lópoava / ř-Şátra, cálivili // Lópuva avğá múlti cási cu čurdák, sávanlu // misálğa, Ninta // pumát*

CAMENA: *Papácair, mucân // Armânii, mócanľ, zburáscų-armânéștâ, Bambánj, máje láje ți ma n-plánđá, avğám ģarvárj // sugárj // ģcârcá cãrbúnj, vini úrsa, culástrâ // sálámúrâ // strâgľlâtá, mándra, Nastradin, strâgľlâtá, búbili*

CEAMURLIA DE SUS: *tų-a Milinicluj, Caliácra, čipaň, túcaň, pumát, grésľr...prâmátéřjđ ģarâ-l, Maraňgótj-c-un čicórľ, Din munții Rila*

COBADIN: *nu neșľl-armátă, a ģvâst-a noástá s-fęáti vracólac Ĥ, Ķir-Mariģa, fęáta řģa tilimľľv mórtulľ, di zámánjľ*

² *Grabovenii* (din localitățile Nicea, Greava, Lunca de lângă orașul Pogradec, Albania) au fost identificați cu moscopolenii, adică aromânii din Moscopole. În realitate, în Moscopole nu s-a vorbit un grai unitar, populația aromânească fiind formată, în principal, din fărșeroți și graboveni. Este menționat și un grup al *muzăchearilor* (Papahagi 1932: 11), aromânii din câmpia Muzachia (alb. Myzeqe, Albania), care, atât prin grai, cât și prin ocupație (păstorit), se încadrează la fărșeroți.

³ Nicolae Saramandu a realizat o anchetă completă pentru graiul grămostean.

Grămosteni originari din R. Macedonia

BEIDAUD: *cârvânârîi, nŭ-ávęa fumęáîi, la mórtu, númta, páńęa, bărgădáńlu, Mușęáta Lóclui*

Grămosteni originari din Grecia

SARIGHIOL DE DEAL: *doj fraț, un Ń om ęárfńń Ń, bána u duțęám grēŭ, Nastradín Hóęi, doŃi furí, „fčórlŭ-a nóstu dę-ahát ań Kírút Ń”, Aflátlu, pórtul*

GRAIUL PINDEAN

TARIVERDE: *tę-asKérj [:] tricúj tę-Armńni, nęgusturii, țęa di sup_limbă, męáșa țęa ęárfńna, fęáta dúsi tŭ-asKéri*

TECHIRGHIOL: *am vńńi sútá di liri ascúmtá, amindáręa, lúmńáli, la mórtu, la noj Csirulivađb, prucsinińa, dorí tu cinęstr-áli pŭęáste*

GRAIUL FĂRȘEROT**Fărșeroți originari din Grecia**

M. KOGĂLNICEANU (jud. Constanța): *lŭ páșțęám cápărę nęáptęa, pŭvęstęa dóctęōō, ęarám picurár, tu cášlá, stńęa [:] uóńli [:] báęu, númta, númta dę fęátá, pŭvęsta fęáťj*

COGEALAC: *páře, vŭlpęa ș-úrșa, ténda, stńęa [:] cáșu [:] báęu, cu cápărę s-pástá, únă vŭlpj [...] ș-un Ń/ęup Ń, la nŭńtá, páęa3, di Crăcŭn Ń, lihęańa // mńńlŭ*

Fărșeroți originari din Albania

PALAZU MARE: *númta, cum vńnim tu ĩmńńńj, tu Șkŭpńpŭj*

GRAIUL MOSCOPOLEAN

NISIPARI: *ęęęám fičór ĩic Ń grńńplu, męára [:] gélá [:] tńrhńńńŭ, cńnilęá, ĩfŭńę, rńta di mńrę*

OVIDIU: *Gręńva, Văscópulę*

Analizând atent *glosarul*, constatăm situația actuală a aromânei vorbite în Dobrogea privind raportul dintre elementul lexical romanic și cel balcanic. Este vorba, pe de o parte, de îmbogățirea considerabilă a vocabularului cu termeni împrumutați din dacoromână (împrumuturi necesare) și, pe de altă parte, de coexistența unor termeni din fondul comun, tradițional al aromânei (termeni moșteniți sau pătrunși din limbile balcanice) cu împrumuturi recente din româna literară. Cei mai numeroși termeni, concuși de împrumuturile din dacoromână, sunt, de origine greacă, turcă, după care, așa cum era de așteptat, urmează cei de origine slavă și albaneză și chiar termeni moșteniți din latină sau din substrat.

Manuela Nevaci
Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu (editori), *Convergențe lingvistice. Lucrările celui de al IV-lea Simpozion internațional de lingvistică (București, 5–6 noiembrie 2010)*, Editura Universității din București, 2012, 532 p.

Volumul reunește comunicările prezentate la cea de-a patra ediție a Simpozionului Internațional de Lingvistică organizat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române. Volumul este organizat în patru secțiuni și cuprinde o diversitate de viziuni lingvistice.

Prima secțiune, **Istoria limbii, dialectologie, onomastică**, se deschide cu un articol în care acad. Gr. Brâncuș (p. 11–24) analizează o carte unică în literatura română, *La Liliaci*, de Marin Sorescu, cronică autentică a neamului Soreștilor și a satului Bulzești din sudul Olteniei, satul natal al autorului. Gr. Brâncuș merge pe firul cuvintelor pe care autorul le folosește cu acuratețea unui trăitor în mijlocul acestei comunități culturale și lingvistice, dezvăluind viziunea unui etnograf și simțul lingvistic al unui filolog, și dincolo de ușoara ironie a textului, descoperă în terminologia portului popular, a înmormântării, a florei spontane, a medicinei populare, în toponimie și onomastică, elemente de „tradiție, mituri, credințe, superstiții, obiceiuri, practici vechi, în general forme primare de civilizație și cultură țărănească”.

Continuând tipul de cercetare filologică întreprins de N. A. Ursu asupra unui manuscris aflat în Biblioteca Academiei Române, manuscris în două volume – *Meșteșugul doftoriei și Meșteșugul doftoricesc*, Lia Brad Chisacoff aduce lumină asupra paternității acestor texte, stabilind că autorul este un grec poliglot – Rigas Velestinlis sau Fareos, care a petrecut câteva zeci de ani în România în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Ion Coja descoperă în *Avatarurile unui sufix traco-dacic, – illă* (p. 33–39) spiritul și ascuțimea unei limbi, expresie a unei atitudini specifice poporului român, nevoit din cele mai vechi timpuri să înfrunte adversitățile istoriei cu ironie și *haz de necaz*.

Federica Cugno prezintă cel de-al VII-lea volum din *Atlasul lingvistic italian* (p. 42–49) ce cuprinde în două părți: *Viața de familie și Vârstele omului: copilul mic și până la 14 ani; jocuri și jucării*. Autoarea consideră acest volum „o mică enciclopedie a universului copilăriei” surprins în nenumăratele lui dimensiuni. Rețeaua atlasului este foarte deasă (1000 de puncte), iar chestionarul este foarte cuprinzător, apărând aici pentru prima dată cartografiate concepte ca *avort, premergător* sau *baloane de săpun*. Pe lângă variantele dialectale surprinse pe hărțile *Atlasului*, sunt de remarcat și formele înregistrate în localitățile aloglote, fiind reprezentate toate minoritățile recunoscute azi de statul italian, de la latină și occitană, la albaneză, greacă sau dialectul istroromân.

Emanuela Dima analizează microsistemul lexical al păstoritului în *Apelative păstorești în terminologia entopică a limbii române* (p. 51–59) și aduce în discuție câteva aspecte lingvistice privind relația dintre acești termeni și modul în care au pătruns în terminologia entopică a limbii române, contribuind la descrierea unor realități nu numai geografice, dar și socioculturale.

Pornind de la dificultățile întâmpinate la redactarea *Dicționarului limbii române* al Academiei Române, Stelian Dumistrăcel și Doina Hreapcă aduc în discuție istoria și statutul unui cuvânt care în limba română ilustrează mai multe limbi funcționale (în accepțiune coșeriană) și propun în *Etimologia multiplă. Un studiu de caz: Bursă* (p. 61–76) reorganizarea articolului de dicționar pentru o reflectare autentică a filiației și semanticii acestui cuvânt.

Mircea Farcaș prezintă unele *Aspecte morfologice în antroponomia maramureșeană* (p. 75–81), particularități care singularizează graiul maramureșean în cadrul dacoromânei.

Pe baza anchetelor recent efectuate în comuna Mănăstirea Humorului, județul Suceava, Sorin Guia prezintă principalele *Aspecte fonetice și lexicale* (p. 139–146) ale graiului în discuție.

Oliviu Felecan, în *Numele actuale între uz și abuz. Reflectarea lor în mass-media* (p. 83–95), trece în revistă o serie de nume de persoană care șochează prin inedit sau stârnesc ilaritatea, așa cum sunt prezentate ele de mass-media și încearcă să stabilească procesele psihologice care stau la baza alegerii acestor nume, dar și urmările pe care acestea le au asupra celor ce le poartă, puterea lor de a modela caractere sau povara pe care o aduc cu sine. Analiza se face din perspectivă socio- și psiholingvistică.

Vasile Frățilă, în *Formarea cuvintelor în dialectul istroromân* (p. 97–109), exemplifică capacitatea redusă a acestui dialect de a forma cuvinte noi prin derivare sau compunere determinată, spune autorul, de reducerea populației acestei comunități lingvistice care a ajuns să fie bilingvă și care, de cele mai multe ori apelează la împrumuturi pentru a desemna o noțiune nouă.

În *Aspectul scris și cel cultivat al limbii române* (p. 111–120) Alexandru Gafton, pornind de la constatarea lingviștilor că în textele românești din secolele XVI și XVII apar numeroase variațiuni ale fonetismelor și formelor datorate diferențelor diacronice, diatopice sau diastratice și colaborării dintre diverșii autori, aprofundează studiul acestor texte și se oprește asupra acelor cazuri în care variațiile apar la același autor și încearcă să stabilească cauzele.

În ciuda moștenirii quasi-generală, lat. *infans* a fost înlocuit aproape în toate limbile romanice – cu excepția francezei – cu alte cuvinte a căror etimologie nu este deloc clară. Simona Georgescu încearcă în articolul *Lat. infans și descendenții săi romanici* (p. 121–130) să stabilească adevăratele motivații ale transmiterii acestui termen în detrimentul unuia cu o frecvență mai mare în latină – *puer* și ale modificării ulterioare a statutului său în aceste limbi.

Theodor Georgescu face un inventar al *Numelor de produse de patiserie moștenite din latină în limbile romanice* (p. 131–138), redus în comparație cu cel al numelor de origine greacă, și oferă unele explicații de ordin cultural și religios.

Iulia Mărgărit face *Noi propuneri* (p.147–154) de stabilire a etimologiei unor termeni derivați considerați opaci, termeni care se regăsesc în limba standard, dar care își găsesc explicația la nivelul graiurilor. Autoarea subliniază din nou relațiile dintre limba și variațiile ei regionale.

Manuela Nevaci și Carmen-Ioana Radu, pe baza unei hărți onomasiologice din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteza*, ne oferă explicații privind originea termenilor care denumesc *leagănul* în limba română, făcând în același timp observații asupra repartiției regionale, în *Etymological aspects regarding the map leagăn in ALRR. Sinteza* (p.155–158).

Adrian Poruciu aduce lumină asupra *Etimologiilor cuvintelor românești burtă, burde și borț*, pe care le clarifică prin vechea germanică (p.159–172).

Secțiunea a doua cuprinde articole ce aduc în discuție probleme de **lexicologie și lexicografie**.

Adrian Chircu abordează o problemă de dinamică lexicală în articolul *Un sufix ieșit din „amorțea”, rom. -eală. Repede aruncătură de privire asupra limbii române de azi* (p.175–181). Limba română reactualizează un sufix dintre cele mai vechi în limbă, apar din ce în ce mai multe cuvinte derivate cu acest sufix, creând uneori perechi sinonimice, aducând cu sine întotdeauna o nuanță de afectivitate sau de ironie.

Gheorghe Chivu demonstrează, în *Cărțile de bucate, o sursă lexicografică insuficient exploatată* (p. 183–188), utilitatea cărților de bucate redactate în sec. XVIII–XIX în vederea actualizării și îmbogățirii listei de izvoare pentru noua ediție a *Dicționarului limbii române*.

Cristina Crețu analizează unele *Mijloace de nuanțare a lexicului în Cazaniile lui Ilie Miniș, (București, 1742)*, cu referire specială la neologisme și se oprește cu mai mare atenție asupra termenilor care denumesc anumite secte, erezii sau doctrine religioase, stabilind aici primele atestări ale acestora, contrazicând astfel atestările propuse de principalele dicționare ale limbii române.

Tot o propunere de revizuire a atestărilor lexicografice face și Monica Vasileanu în *Câteva prime atestări ale cuvintelor în Dicționarul limbii române. Cazul Dimitrie Cantemir* (p. 277–282), oferind o listă de termeni care, prin prezența lor în opera marelui cărturar, pot fi cu ușurință antedatate, subliniind în același timp importanța transpunerii în format electronic a corpusului de texte utilizat la elaborarea dicționarului limbii române.

În spiritul acestei idei, un grup de cercetători de la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” din Iași prezintă două proiecte aflate în desfășurare, care reunesc cercetători din mai multe domenii în vederea alinierii cercetării românești la standardele internaționale în domeniu. Este vorba despre Elena Dănilă, Marius-Radu Clim (Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Iași), *Perspective în cercetarea lexicografică informatizată din România* (p. 199–206) și Gabriela Haja, Marius-Radu Clim (Institutul de Filologie Română „A. Philippide”,

Iași), *Resurse lingvistice informatizate pentru redactarea în format electronic a Dicționarului limbii române (DLR)*, create în cadrul proiectului complex eDTLR (p. 221–227).

Simona Goicu-Cealmof de la Universitatea „Tibiscus”, Timișoara analizează o serie de *Cuvinte românești în -et (-etă) împrumutate din limba franceză* (p. 207–214), cuvinte văzute de mare importanță în procesul de reromanizare a limbii și antroponimiei românești începând cu secolul XIX.

Liviu Groza vorbește *Despre unele expresii frazeologice cu aspect de propoziții subordonate* (p. 215–220), analizându-le din punct de vedere formal cât și contextual, fapt ce îi permite să le încadreze într-o categorie intermediară între frazelele semantice și expresiile pragmatice.

Cătălina Mărănduc recomandă *Consemnarea în dicționare a calcului lingvistic* (p. 229–236) pentru o mai bună înțelegere a spiritului limbii române și atrage atenția asupra inconsecvențelor existente în dicționarele românești.

Într-un studiu amănunțit ce cuprinde atât informații teoretice, cât și exemplificări numeroase – *Contaminația și analogia lexicală din perspectiva DELR* (p. 247–256), Cristian Moroianu, de la Universitatea din București, urmărește diversele aspecte ale analogiei ca fenomen lingvistic, la nivel sincron și diacronic, și prezintă principalele dificultăți întâmpinate la redactarea *Dicționarului etimologic al limbii române*, atunci când e nevoie să se stabilească dacă un cuvânt s-a format prin analogie sau contaminare.

Mihaela-Mariana Morcov face câteva *Observații referitoare la câmpul semantic al numelor de animale din dialectele limbilor romanice* (p. 237–245) din perspectiva semanticii lexico-paradigmatice, lărgind astfel cadrul de cercetare a dialectelor romanice.

Petronela Savin de la Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, prezintă proiectul unui *Dicționar frazeologic român-francez: domeniul alimentației omului. Obiective și metodologie* (p. 259–265) ce își propune să surprindă mai mult decât o echivalență la nivel frazeologic a două sisteme lingvistice, cât o imagine a unor structuri mentale colective.

Dana-Lumița Teleoacă, în contextul unei ample cercetări asupra limbajului religios, face câteva *Observații asupra vocabularului a două texte contemporane de rugăciune* (p. 267–276) într-o analiză comparativă, ce o ajută să stabilească anumite particularități ale textului ortodox pe de o parte și ale celui catolic, pe de alta.

Cea de-a treia secțiune este dedicată problemelor de **gramatică**.

Alexandra Cornilescu și Alexandru Nicolae analizează comportamentul unui tip special de genitiv în limba veche în *Observații asupra genitivului prenominal în limba română veche* (p. 285–300), având ca punct de plecare teoria minimalistă a lui Noam Chomsky despre grupul nominal.

Blanca Croitor se ocupă de acei *Constituenți non-canonici în poziția de subiect în limba română* (p. 301–308) cu o frecvență mai redusă în uz și mai rar tratați de literatura de specialitate.

Adina Dragomirescu surprinde, într-o analiză tipologică și sintactică totodată, *Specificul limbii române în privința clasei verbelor de deplasare* (p. 309–317).

Dumitru Draica de la Universitatea din Oradea face unele precizări asupra principalelor *Momente din istoria ortografiei românești* (p. 319–327), iar Valerica Draica, de la aceeași universitate, face *Câteva considerații asupra genului neutru* (p. 329–336).

Ionuț Geană aduce în discuție *Un tip special de coordonare copulativă: elementele interogative* (p. 337–342), încercând să identifice anumite tipare, dar și să motiveze apariția lor.

Ion Giurgea demonstrează, în *Cantitativele – o categorie aparte* (p. 343–354), cum o categorie funcțională, cea a expresiilor cantitative, are, în diferite contexte, o serie de proprietăți care nu sunt specifice unei categorii funcționale.

Dana Manea analizează relațiile existente între *Modalitate și negație în limba română contemporană* (p. 355–363).

Mona Moldoveanu Pologea prezintă anumite *Aspecte gramaticale privind prepozițiile din structura locuțiunilor* (p. 365–370), aducând în sprijinul observațiilor sale exemple din corpusul de limbă vorbită – CORV–2002.

Georgiana-Andreea Șovar se ocupă de un caz mai puțin cercetat – *Vocativul termenilor de rudenie în limba română veche* (p. 371–380), făcând o analiză atât din punct de vedere morfo-sintactic, cât și discursiv.

Laurențiu-Ioan Theban oferă o perspectivă nouă asupra timpului prezent în articolul ce încheie secțiunea – *Spre o reprezentare de maximă iconicitate a dinamismului intern al timpului prezent* (p. 381–384).

Cea de-a patra parte a volumului aduce în atenția noastră probleme de **stilistică și pragmatică**.

Vasile Bahnaru, de la Institutul de Filologie al Academiei de Științe din R. Moldova, în cele câteva *Note privind corelația dintre limbă și stat* (p. 387–392) vorbește despre funcția integratoare a limbii în contextul special în care ea se manifestă în spațiul românesc de peste Prut.

Oana Chelaru-Murăruș analizează dimensiunea metaforică a limbajului, cu referire directă la domeniul alimentației în *Alimentele ca termeni-sursă ai metaforei în limbajul popular, colocvial și argotic* (p. 393–404).

Sofiana Chiriacescu, de la Universitatea din Stuttgart, în *English indefinite this and referential persistence* (p. 405–413) descrie funcțiile discursive ale determinantului nehotărît *this* din limba engleză, comparându-l în același timp cu marcatorii echivalenți din limba română și germană.

Articolul Georgetei Corniță, *Stilistica atributelor mimice* (p. 415–423), vine în completarea celor două cărți deja publicate ale autoarei și lărgeste analiza paradigmei lingvistice a expresiei faciale, cu accent deosebit pe dimensiunea stilistică.

Daiana Felecan aduce o perspectivă pragmatică asupra unor *Aspecte ale utilizării nickname-ului în „limba română virtuală”* (p. 425–440) și urmărește procesul de adaptare a limbii române la noul mediu de comunicare.

Ioana Jieanu de la Universitatea Petrol și Gaze, Ploiești, studiază o nouă formă de manifestare a contactului dintre două limbi, anume *Fenomenul de comutare de cod în comunicarea românilor din Spania* (p. 441–447), care îmbracă forme specifice relației dintre aceste două limbi folosite de imigranții români din Spania.

O altă perspectivă asupra românei vorbite în Spania aduce Diego Muñoz Carrobles de la Universitatea Complutense, Madrid, în *Limba română vorbită în Madrid. Aspecte sociolingvistice ale comunității românești: atitudini* (p. 471–480), analizează ce se bazează pe răspunsurile la un „chestionar de atitudini lingvistice” adresat românilor din Madrid, care urmărește procesul de substituție lingvistică la această comunitate de imigranți.

Constantin Manea de la Universitatea din Pitești afirmă, bazându-se pe numeroase exemple, că există în limba română, în special în mass-media, o tendință accentuată de înlocuire a vechiului limbaj de lemn cu un limbaj eufemistic, motivat de cele mai multe ori de așa-numita discriminare pozitivă. (v. *Remarks on euphemism and PC vocabulary in English and Romanian*, p. 449–458).

Ioan Miliță – Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, pornind de la teoria actelor de limbaj, descoperă proprietățile discursive și metadiscursive ale numeroaselor *Proverbe și anti-proverbe* (p. 459–469) din limba română, folosind un corpus on-line ce cuprinde în mare parte stenogramele ședințelor parlamentare.

Mihaela Popescu descoperă și analizează acele *Categorii structurale moderne din presa scrisă: hiperstructură, multitext, dosar* (p. 481–486) impuse de concurența tot mai strânsă cu presa electronică, menite să capteze și să păstreze atenția publicului cititor.

În momentul apariției ei la începutul secolului XX, presa scrisă a avut și o accentuată importanță în impunerea normelor unei limbi. Lipsa însă a unor lucrări specializate de normare a limbii în epocă se reflectă într-unul dintre cele mai răspândite ziare din România de atunci. Sorin Cristian Semeniuc vorbește despre *Oscilațiile uzului în cotidianul „Universul” (1909–1915)* (p. 497–507), făcând referire și la principiile lingvistice ce se conturau în acea perioadă.

Ana-Maria Teodorescu se oprește asupra textului mediatic și discută despre diversele *Aspecte ale deixisului în textul media. Un posibil punct de vedere* (p. 515–524), în lumina teoriilor pragmatice promovate în spațiul românesc. După ce propune o taxonomie a deixisului, se oprește asupra rolului moderatorului și relațiile discursive pe care acesta le antrenează în emisiunile de tip talk-show.

Oana Roșu-Stoican vorbește despre un fenomen stilistic frecvent în literatură și se oprește cu atenție sporită asupra *Mecanismului formal al comparației ca trop în limbajul poetic argezian* (p. 487–496), evidențiind lipsa de unitate și de previzibilitate prin care poetul reușește să scoată din banal o figură de stil aproape desconsiderată.

Igor Skouratov de la Universitatea din Moscova și Kevin Bacquet de la Universitatea „Charles-De-Gaulle”, Lille 3, abordează fenomenul multilingvistului văzut ca un proces complex ce contribuie în mod fundamental la păstrarea diversității culturale – *Le multilinguisme sur Internet ou du respect de la diversité interculturelle* (p. 509–513)

Alice Toma studiază fenomenul complex al exemplificării din mai multe puncte de vedere în *L'exemple et la relation d'exemplification* (p. 525–532). Văzută drept un fenomen textual ca legătură necesară între un caz particular și unul general, exemplificarea poate fi studiată la nivelul relațiilor gramaticale, dar și la nivelul retoricii argumentative. Practicată frecvent în limbajul matematic, ea dobândește în construcția unui text structuri și funcții specifice.

După cum am văzut, articolele reunite în acest volum, sub titlul *Convergențe lingvistice*, aduc în dezbateră numeroase probleme din domeniul cercetării lingvistice actuale, ilustrând puncte de vedere de o mare diversitate de la cele tradiționale până la cele mai inovatoare.

Carmen-Irina Floarea
Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

MINUTES OF THE 45th EDITORIAL BOARD MEETING

Riga, May 28th – 30th, 2012

In the period 28th – 30th May 2012 the work reunion of the Editorial Board of *Atlas Linguarum Europae* (ALE) took place in Riga, Latvia. The reunion was organized by the Latvian Language Institute of the University of Latvia and “Iorgu Iordan – Al. Rosetti” Institute of Linguistics in Bucharest, Romanian Academy.

At the organised reunion in Riga the following attended:

Nicolae Saramandu, ALE president, the members of the Central Secretariat formed by Manuela Nevaci and Carmen-Ioana Radu and the ALE International Committee: Luchia Antonova, Gotzon Aurrekoetxea, Stamatis Beis, Dunja Brozović, David Clement, Michel Contini, Federica Cugno, Libuše Čižmárová, Arnold Dalen, Przemysław Dębowski, Vittorio Dell’Aquila, Natalia Donadze, Daniel Le Bris, Pilar García Mouton, Helena Grochola-Szczepanek, Joep Kruijsen, Isabel Molina Martos, Lejla Nakaš, Vilja Oja, Bogumił Ostrowski, Sirkka Saarinen, Leena Sarvas, Gjovalin Shkurtaj, Milena Šipková, Jožica Škofic, Agris Timuška, Kolec Topalli, Xarles Videgain, Jadwiga Waniakowa, Seosamh Watson, Anna Westerberg.

The opening speeches were held by Agris Timuška, Leading Researcher at the Latvian Language Institute, University of Latvia, the main organizer from the Latvian part, and by Nicolae Saramandu, the president of ALE, who addressed his warm thanks to the organizers. Nicolae Saramandu introduced the new ALE co-workers, who came for the first time at the reunion in Riga: Gotzon Aurrekoetxea (The Basque Country), Przemysław Dębowski (Poland) and Daniel Le Bris (France, Brittany).

The opening session on the 29th of May began with the presentation *Dialectological and geolinguistic research at the Latvian Institute* done by Ilga Jansone, Director of the Latvian Language Institute. Mrs. Jansone introduced the main directions of research: Dialectology and History of Language (<http://www.tezaurs.lv/lvv>), Onomastics (research having the aim of revealing national identity), Grammar (new modern Latvian grammar, development of phonology in Latvia, from a diachronical aspect), Lexicology and Lexicography (compilation of explanatory dictionaries), Sociolinguistics (the sociolinguistic dimension of the Latvian language), Terminology (practical issues: 2 databases). She also presented the main projects at the Latvian Language Institute: *Linguistica Lettica* (a magazine that has appeared since 1997), organization of important international conferences, collaborations with other institutes at international level (the closest with the Lithuanian Language Institute), members of International professional organizations.

Anna Stafecka from the Latvian Language Institute spoke about *Dialectology and Geolinguistics in Latvia*. She discussed about the most important projects of research in this field: *Dialectal Atlas of Latvian Language*, ALE (*Atlas linguarum Europae*), *Atlas of the Baltic languages*, 140 subdialect descriptions, the publishing of dialectal texts (since 1922), dialectal lexicography (the collecting of dialect words began in 1920, dictionaries of different dialects have been published). In the Republic of Latvia there are 500 subdialects unified in 3 main dialects: Middle Latvian dialect, Livonian dialect and High Latvian dialect. The name of

August Bielenstein was mentioned as being of great importance to the Latvian Dialectology in the 2nd half of the 19th century. His name is associated with a collection of dialectal texts, a geolinguistic map of the Latvian language with 23 isoglosses done in 1892.

The session continued with the presentation of the project PLAND (Plant Names in Dutch Dialects) held by Joep Kruijssen. The project is a database that can be found on the website of Meertens Institute and it contains the popular names of plants in the Dutch language area.

Manuela Nevaci read the rapport of Heiko Girth from the Institute in Marburg because he was unable to attend the ALE meeting. Mrs. Nevaci also presented to the audience the anniversary volume dedicated to professor Nicolae Saramandu and a copy of the volume was handed in to those who contributed to it.

The legend and the commentary for the map 054 *hêtre* were presented by Joep Kruijssen.

Libuše Čížmárová talked about *The linguistic atlas of Southwestern Moravia : a comparative study*. The historic regions of the contemporary Czechia are Bohemia, Moravia and the Czech part of Silesia. The dialects spoken in the Czech Republic are: Bohemian, Middle-Moravian, East-Moravian and Silesian. The dialect the author studies is situated at the border with the Middle-Moravian one. The atlas contains 700 maps (200 items chosen for the comparative study done in the summer of 1993). It is a diachronical comparison made between the existing situation at the end of the 50's in the 20th century and the existing situation in 1993.

A preliminary form of the map 485 *il danse* was presented by Gjovalin Shkurtaj and Kolec Topalli.

The working session on the 30th of May began with the presentation of Mr. Stamatis Beis, *Dernières évolutions dans les grands projets de dialectologie grecque moderne*. Mr. Beis discussed the following aspects in his presentation: 1) projects of research of collective papers dedicated to the study of all Modern Greek dialects and languages: The Historical Dictionary of the Academy of Athens, The Greek Modern Dialects (the collective work of the Institute of Modern Greek Studies), the attempt of making a digital database of the Modern Greek Dialects Laboratory of the University in Patras (GREED); 2) The Research Centre of the Modern Greek Dialects of the Academy of Athens; 3) Colloquia and studies programmes at Greek universities.

A preliminary form of the map 045 *feuille* with a classification of the material was presented by Agris Timuška, Pilar García Mouton and Isabel Molina Martos. The working session continued with a preliminary commentary for the map 149 *tache de rousseur*, commentary that was presented by Jožica Škofic (who has also shortly presented the 1st volume of Slovene Linguistic Atlas (SLA 1)).

Anna Westerberg talked about *Aspects regarding the Saami languages* and she suggested that the name of the language Lappish or Lapp. should be replaced by Saami because the first one is outdated. Mrs. Westerberg presented information about the Saami people, about political organizations, about the Saami languages and their six standard orthographies and about the official status of Saami.

The working-session on the 30th of May continued with the legend and the commentary for the maps 070 *froment* (Vittorio Dell'Aquila, Dunja Brozović, Tijmen Pronk) and 271 *l'aire* (Dunja Brozović, Tijmen Pronk). Mrs. Waniakowa suggested that materials should be sent before being presented. Both Dunja Brozović and Nicolae Saramandu agreed that phonetical forms could be given up in a lexical map. Jožica Škofic suggested that Data Base should be used.

Milena Šipková presented a preliminary version of the map 342 *abeille* with accent on the missing points, also complaining about the lack of syntheses.

In the working sessions on the 30th of May discussions regarding ALE *web site* took place. The Romanian team presented the ALE web site hosted by the "Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Institute of Linguistics in Bucharest (www.lingv.ro). Apart from information that had already been placed on the web site: an introduction with significant data about ALE history, the 1st Questionnaire, the ALE committees, the minutes from Brno (2005), Dubrovnik (2006), Struga (2007), Durrës (2008), Glasgow (2009), Krakow (2010), Leeuwarden (2011), ALE Published Questions, ALE Symbols, Fill-in forms for providing answers, the ALE Base Table necessary for digitalising the maps, with instructions in English and in French, a model map 507 *quatre-vingt-dix* (Agris Timuška) and instructions for map doing. The web site was recently updated with relevant information, such as: the minutes from Leeuwarden and the programme for Riga.

In the working session there were changes made to the compenence of the National Committees. Each National Committee present at Riga updated its compenence.

Nicolae Saramandu announced that the 8th ALE volume is still at Poligrafico with corrections. The letter from professor Alberto Nocentini was read, letter in which he announced his retirement, being replaced by prof. Di Giovine, who is looking for a young collaborator. It was decided that Federica Cugno should help by getting in contact with prof. Di Giovine and that a new contract should be established with Poligrafico. Also, the content of the 9th volume is expected to be ready and sent to The Central Secretariat in Bucharest as soon as possible. The following maps are finished and they were sent to the Central Secretariat: 159 *dent* (L. Čižmárová), 181 *foie* (L. Čižmárová and M. Šipková), 340 *pomme de terre* (J. Škofic), 386 *cordonnier* (S. Watson), 496 *papier* (J. Waniakowa), 497 *crayon* (J. Waniakowa) and 499 *lettre* (S. Watson). The maps 495 *cahier* (N. Saramandu, M. Nevaci, C.I. Radu), 281 *puits* (S. Watson), 489 *poupée* (V. Oja, the Russian material is missing) and 339 *épouvantail* (M. Contini) are in a very advanced stage and will be delivered soon.

In the end of the working session, the situation of the maps in work was discussed.

The following maps are in work: 079 *oignon* (A. Versloot), 081 *pissenlit* (M. Nevaci, F. Cugno), 082 *plantain* (N. Donadze), 149 *tache de rousseur* (J. Škofic), 215 *tombeau* (A. Versloot, D. Brozović), 216 *cimetière* (D. Brozović, A. Versloot), 229 *fumer* (D. Brozović), 236 *miroir* (N. Donadze), 238 *comprendre* (S. Saarinen), 250 *ouvrier* (A. Versloot), 271 *l'aire* (D. Brozović, T. Pronk), 299 *jars* (D. Clement, I. Wmffre), 327 *bouc* (R. Caprini, M. Alinei), 335 *berger* (the Bulgarian Committee), 342 *abeille* (M. Šipková), 345 *marteau* (R. Caprini, V. Dell'Aquila), 346 *clou* (D. Brozović), 418 *berceau* (M.-R. Simoni-Aurembou, M. Nevaci and C.I. Radu), 480 *conte de fée* (S. Saarinen) and 485 *il danse* (the Albanian Committee).

The following new maps that were assigned at the reunion in Leeuwarden are also in work: 002 (*le soleil*) *se lève* (D. Le Bris), 003 (*le soleil*) *se couche* (D. Le Bris), 036 *épine* (the Bosnian Committee), 037 *épi* (A. Timuška), 045 *feuille* (A. Timuška, P. García Mouton, I. Molina Martos), 050 *épicéa* (J. Škofic), 051 *sapin* (D. Brozović), 052 *mélèze* (G. Aamodt), 054 *hêtre* (J. Kruijsen), 069 *seigle* (A. Versloot), 070 *froment* (D. Brozović, V. Dell'Aquila, T. Pronk), 084 *trèfle* (M. Nevaci), 094 *chat* (J. Škofic), 095 *chat male* (L. Čižmárová), 096 *chatte* (C.I. Radu) and 097 *petit chat* (C.I. Radu).

In the end of the ALE meeting the president of ALE, N. Saramandu, gave his warm thanks to the organiser, Agris Timuška. The guided tour of Riga preceded the programme of this reunion and the official conference dinner ended it. The reunion has been extremely successful and well organised.

The 46th ALE Editorial Board Meeting of 2013 will probably take place in The Basque Country, fact that will have to be confirmed by the organizers, Xarles Videgain and Gotzon Aurekoetxea.

Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu
Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

INDICE*

A. AUTORI

- Aamodt, Gunhild 227
Aaron, Theodor 214
Adamescu, Gh. 195
Agache, Liliana **13–22**
Aitmatov, Cinghiz 30
Alinei, Mario 227
Anderson, Anne 161
Antonova, Luchia 225
Arvinte, V. 95
Atanasov, Petar 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 77, 83
Aurrekoetxea, Gotzon 225, 227
Avram, Andrei 69, 72
Avram, Mioara 151, 152, 155, 212
Babeș, Victor 215
Babiniotis, G. 177
Bacquet, Kevin
Bahnaru, V. 211, 212, 213,
Bantoș, Al. 213
Barbu Mititelu, Verginica 73
Barbu, Ximena-Iulia **23–36**
Bartoli, M. 39, 40, 41, 43
Băieșu, N. 197
Bălășoiu, Cezar 24, 25, 30, 35
Bărdășan, Gabriel 23, **37–43**, 185, 187, 190, 217, 219–222
Beis, Stamatis 225, 226
Beldianu, Oana 167
Bello, Dhimitri 147
Beltechi, Eugen 155
Belulovici, A. 43
Beregan, E. 212
Berényi, M. 213, 214, 215
Bernstein, S. B. 77, 83
Biba, E. 53
Bibiri, Anca 161, 162, 171
Bidu-Vrânceanu, Angela 139, 147
Bielenstein, August 225
Bogdan, Ion 193, 195
Bogrea, V. 68
Bojincă, Damaschin 214
Bolliac, Cezar 193, 195
Borbély, Ana 87, 91, 93
Bordeianu, M. 95
Botoșineanu, Luminița 166, 167, 168, 172, **215–219**
Brâncuș, Gr. **5–12**, 42, 53, 68, 69, 72, 109, 110, 114, 116, 117, 125, 131, 132, 133, 134, 135, 147, 173, 175, 221, 225
Broz, Ivan 82, 83
Brozović, Dunja 225–227
Bulgăr, Gh. 193, 195
Burada, Th. T. 197, 205
Busuioc, Monica 208, 209
Byck, J. 42
Byhan, Arthur 37–41, 43
Calonghi, Ferruccio 35
Candrea, G. 96, 102, 200, 205
Candrea, I.-A. 19, 41, 42, 55, 102, 134, 152, 154, 189, 195
Cantemir, Dimitrie 124, 125
Cantemir, Traian 37, 40, 41, 187, 189
Capidan, Th. 42, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 68, 103, 115, 117, 125, 133, 134, 136, 140, 147
Caprini, Rita 227
Caragiu Marioțeanu, Matilda 125, 220
Carcalechi, Z. 214
Cavallioti, Th. A. 130, 131, 132, 133, 134
Cazacu, Boris 26, 35, 155
Călinescu, George 25, 31
Celac, Alina **55–62**, 73, 190
Cesare, Caio Giulio 78, 83

* Indice întocmit de Carmen-Irina Floarea și Carmen-Ioana Radu.

- Chircu, Adrian 63, 64, 65, 70, 72
 Chivu, Gh. 175
 Chomsky, Noam 48
 Cihac, A. de 39, 42
 Cimpoi, M. 212
 Ciompec, Georgeta 67, 68, 70, 72
 Ciorănescu, Al. 42, 66, 69, 72, 173, 175, 185, 189
 Ciornăi, I. 205
 Clement, David 225, 227
 Coja, Ion 225
 Cojocaru, J. 195
 Colesnic, I. 212
 Comarnițchi, V. 155, 205
 Contini, Michel 169, 170, 171, 222, 223, 225, 227
 Conțiu, Mihai 91, 93, 149, 151, 155
 Cosma, Mihai 87, 93
 Cosniceanu, M. 203, 205, 212
 Coșbuc, George 31
 Coteanu, Ion 35, 42, 143, 147
 Coulmas, Florian 35
 Crijanovschi, Andrei 152, 155
 Cucuiat, Marius-Ciprian 23, 35
 Cugno, Federica 225, 227
 Cvasnii Cătănescu, Maria 25, 26, 32, 35
 Țabej, E. 53, 67, 110, 125, 131, 135, 136, 140, 147, 179, 183
 Țețe, Elona **45–53**
 Čižmarová, Libuše 225–227
 Dabija, N. 212
 Dalametra, I. 174, 175
 Dalen, Arnold 225
 Damé, Fr. 101
 Daniil Moscopoleanul 131, 133, 134
 Dascălu Jinga, L. 160, 168, 171
 Dănilă, Ioan 187, 190
 Dębowiak, Przemysław 225
 Dell'Aquila, Vittorio 225, 226, 227
 Della Croce, Ireneo 220
 Densusianu, Ar. 95, 102
 Densusianu, Ovid 19, 41, 42, 92, 93, 102, 134, 189
 Di Giovine, Paolo 227
 Dianich, Antonio 37, 39, 42, 188, 190
 Dimitrescu, Florica 39, 40, 42
 Dinić, Jakša 77, 83
 Donadze, Natalia 225, 227
 Dosoftei 200
 Douga-Papadopulu, Evanthia 106, 125
 Draica, Valerica
 Drimba, V. 129, 136
 Dumeniuc, I. Z. 212
 Dumistrăcel, Stelian 71, 213
 Eminescu, M. 211, 214
 Faiciuc, Ion 149, 152, 155
 Felecan, Nicolae 186, 190
 Filipi, Goran 39, 42, 77, 82, 83, 185, 186, 188, 190, 221
 Floarea, Carmen-Irina 55, **63–76**, 190
 Fónagy, I. 23, 26, 35
 Frățilă, Vasile 37–43, **185–190**, 215–222
 Frâncu, T. 96, 102, 200, 205
 Gabinski, M. 212
 García Mouton, Pilar 225, 226, 227
 Gaster, M. 217
 Gheție, Ion 71, 217
 Ghimpu, M. 211
 Giordano, E. 182, 183
 Girnth, Heiko 226
 Gjinari, J. 53
 Goga, Octavian 215
 Gogin, G. 212
 Gojdu, Emanoil 214
 Goleescu, D. 214
 Golopenția, Anton 205
 Golopenția, E. 205
 Grabovsky, A. 214
 Graur, Al. 35
 Grițenco, P. E. 201
 Grochola-Szczepanek, Helena 225
 Guia, Sorin 225
 Guțu-Romalo, Valeria 35
 Haja, Gabriela
 Hahn, J. G. 183
 Halle, M 48
 Hammett, Dashiell 32
 Hasdeu, B. P. 39, 42, 134, 135
 Hassel, Sven 31
 Haxhihasani, Q. 180, 182, 183
 Herseni, Tr. 197
 Hetzer, Armin 136
 Horikov, I. P. 81, 84
 Hraste, Mate 82, 84
 Hreapcă, Doina 225
 Iancu, Victor 92, 93
 Ionescu-Ruxândoiu, Liliana 35, 71
 Ionică, Ion 155, 195
 Iordan, Iorgu 35, 71, 194, 195, 205, 220
 Iorga, N. 214
 Ivănescu, G. 216–218
 Iveković, Franjo 82, 83
 Jaberg, Karl 169, 171
 Jansone, Ilga 225
 Jashari, A. 53
 Jireček, Konstantin 77, 80, 85

- Jokl, Norbert 140
 Kalsbeek, Janeke 83, 85
 Katsanis, Nik. At. 55
 Kedrenos 103, 125
 Kekaumenos 103, 125
 Kluge, Friedrich 78, 85
 Kovačec, August 37–39, 40, 42, **77–86**, 188, 190, 221, 222
 Kopitar, B. 132, 136
 Kruijsen, Joep 225–227
 Krymova, N. I. 78, 85
 Kyriazis, Doris K. (Qirjazi, Dh.) 103, 125, **177–184**
 Lafe, Emil 136
 Lafe, Gene 136
 Leake, W. M. 133
 Le Bris, Daniel 225, 227
 Lewis, Charlton 27, 28
 Lloshi, X. 136
 Lombard, Alf 150, 155
 Magay, Tamás 81, 85
 Maior, Petru 214, 215
 Maiorescu, Ioan 39, 40, 42
 Maiorescu, Titu 42
 Malev, M. G. 81, 84
 Maloneshi, Ana 73
 Mareș, Al. 71
 Marian, S. Fl. 102, 205
 Marin, Maria **87–94**, **193–196**, 205
 Marinescu, Anca 195
 Mărgărit, Iulia 69, 72, 87, 93, **95–104**, 195, **197–205**, 211–214
 Mățaș, N. G. 201, 212
 Mândăcanu, V. 212
 Melnic, V. 73, 155, 205
 Memushaj, R. 53
 Meyer, Gustav 140
 Meyer-Lübke, W. 40, 43, 109, 125
 Micu-Clain, S. 214, 215
 Mihăescu, H. 39, 43, 134, 136, 147
 Mihăilă, Gh. 207, 209
 Mihăileanu, Șt. 174, 175
 Miklosich, Franz 132, 133, 136
 Milevoj, Marijan 83, 85
 Mișuț, Ana-Maria 166, 167, 168, 172
 Mirdita, Zef 78, 85
 Mladin, C. 167, 168, 172
 Mladin, Ioan 149, 155
 Mocanu, Nicolae 155
 Moguš, Milan 82, 85
 Molde, Bertil 78, 85
 Molina Martos, Isabel 225, 226, 227
 Monville-Burston, M. 25, 35
 Morariu, Leca 37–40, 42, 43, 187, 190
 Morcov, Mihaela-Mariana 73, 226
 Moroianu, Cristian **207–210**
 Muñoz Carrobles, Diego
 Murgu, Eftimie 214
 Murnu, G. 109, 110, 125
 Nakaš, Lejla 225
 Neagoe, V. 205
 Nectarie Târpu 129, 130
 Nedelcu, Dumitru 215
 Neiescu, Petru 38–40, 43, 141, 147, 155, 185–187, 190
 Nevaci, Manuela 32, 35, **103–128**, 149, 155, **222–224**, **225**
 Nicoară, Moise 214
 Niculescu, Al. 152, 155
 Nocentini, Alberto 226
 Novaković, St. 20
 Oja, Vilja 225, 227
 Olariu, V. 167
 Orel Vl. 147
 Orzsagh, László 85
 Ostrowski, Bogumił 225
 Pamfile, T. 17, 199, 205
 Panaite, Oana 161, 171
 Pană Dindelegan, Gabriela 151, 155
 Paolo, Mairano 171
 Papadat-Bengescu, Hortensia 31
 Papageorgiu, Maria G. 55
 Papahagi, Pericle 55, 117, 125, 129, 133, 134, 136, 186
 Papahagi, Tache 35, 42, 73, 77, 85, 113–115, 117, 123, 125, 147, 174, 175, 179, 182, 183, 222
 Papatsafa, Dimitrie 55
 Pașca, Ștefan 38
 Pavel, V. 155, 201, 205
 Pellegrini, Giovanni, Battista 140
 Pellis, Ugo 187–189, 216, 220
 Petrișor, Marin 72
 Petrovici, Emil 39, 43, 89, 92, 94, 155, 169, 185, 186, 187, 190
 Peyfuss, Max D. 136
 Pfeifer, Wolfgang 78, 85
 Philippide, Al. 41, 43, 67, 71, 134
 Pliško, Lina 83, 85
 Poçi, S. 53, 183
 Poghirc, C. 134, 136
 Pop, Ana-Maria **219–221**
 Pop, Sever 63, 155, 189, 197, 216
 Popa, Gh. 212
 Popescu Marin, Magdalena 42, 175, 189

- Popovici, Iosif 38, 39, 40, 43
 Preda, Marin 32
 Pronk, Tijmen 226, 227
 Purice, M. 205
 Pușcariu, Sextil 37–39, 40, 41, 43, 68, 77, 81, 85, 89, 92, 94, 134, 151, 154, 155, 186, 189, 190, 193–195, 207, 208, 212, 222.
 Radu, Carmen-Ioana 73, 155, **225–227**
 Raevschi, N. 212
 Reteganul, -Pop, Ioan 96, 102
 Ribarić, Josip 83, 85
 Rocchi, Luciano 188, 190
 Roibu, Melania 35
 Roja, Gh. Constantin 134
 Romano, Antonio 166, 171, 172
 Rosetti, Al. 40, 41, 43, 71, 92, 94, 134, 205, 218
 Rusu, I. I. 134, 136, 147
 Rusu, Valeriu 43, 155
 Saarinen, Sirkka 225, 227
 Sala, Marius 143, 147, 186, 190, 207, 209
 Saramandu, Nicolae 53, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 72, 73, 77, 80, 85, 103, 109, 125, 126, **129–138, 147, 155, 170, 171, 190, 222, 223, 225–227**
 Sarvas, Leena 225
 Sava, C. 25, 35
 Sârbu, Richard 38, 39, 40, 43, 217
 Scărlătoiu, Elena 40, 43
 Schimdt, Jürgen Erich 124, 126
 Scriban, August 102, 173, 175, 190
 Scurtu, A. 147
 Scutari. P. 182, 183
 Selimski, L. 203
 Shuteriqi, Dh. S. 129
 Shkurta, Gjovalin 53, 225, 226
 Short, Charles 27, 28
 Simoni-Aurembou, Marie-Rose 227
 Skeat, Walter W. 78, 85
 Skok, Petar 78, 80, 81, 82, 85, 186, 188–190
 Slavici, Ion 215
 Smochină, N. P. 197, 205
 Sorescu, Marin 225
 Speranția, Th. D. 42, 102
 Stafecka, Anna 225
 Stahl, H. H. 143, 147
 Stan, Ionel 73
 Stati, V. 211, 213
 Stoica, Daniela Carmen **139–147**
 Suci, Emil 65, 73
 Șandru Mehedinți, Tudora 42, 175, 189
 Șandru, D. 197, 205
 Șerbănescu, A. 141, 142, 144, 147
 Șincai, Gh. 95, 214, 215
 Șneler, Denis 219
 Šimunović, Petar 82, 85
 Šipková, Milena 225–227
 Škofic, Jožica 225–227
 Tagliavini, Carlo 78, 79, 85
 Tase, P. 182, 183
 Teaha, Teofil 18, 19, 20, 126, 155, 195
 Teleagă, Maria 24, 35
 Teodoreanu, Ionel 25, 31
 Teodorescu, Ana-Maria
 Teodorescu, G. Dem. 196
 Thunmann, J. 130, 131, 132, 137
 Tiktin, H. 173, 175, 196, 217
 Timuška, Agris 225–227
 Tiugan, Marilena 55, 73, 190
 Todi, Aida **149–156**
 Todoran, Romulus 89, 94, 101, 102
 Topalli, Kolec 53, 225, 226
 Topalli, Xh. 181, 183
 Topciu, Luan 73
 Topciu, Renata 73
 Trávníček, Trantišek 79
 Trubetzkoy, N. 47, 48
 Tsitsilis, Hristos 108, 125
 Tudose, C. 201, 205
 Turculeț, Adrian **157–172**
 Țăra, Vasile 71, 217
 Țichindeal, D. 214
 Ucuta, C. 133, 134
 Udler, R. 155, 205
 Urișescu, Dorin 73
 Ursan, Vasile 149, 155
 Ursu, D. 95
 Ursu, N. A. 225
 Uță Bărbulescu, Oana 175
 Vasiliu, Em. 71
 Vasmer, Max 79
 Vătășescu, C. 109, 114, 117, 126, 131, 134, 137, 140, 141, 144, 147, **173–176**
 Versloot, Arjen 227
 Videgain, Xarles 225, 227
 Vieru, Gh. 212
 Vulcan, Iosif 214, 215
 Vulpe, Magdalena 91
 Waniakowa, Jadwiga 225–227
 Watson, Seosamh 225, 227
 Weigand, Gustav 115, 126, 186, 197, 205
 Westerberg, Anna 225, 226
 Wild, Beate 55
 Wmffre, Iwan 227
 Zagaevschi, V. 205

- Zaicz, Gabor 81, 86
 Zamfir, Dana-Mihaela 73
 Zumberi, A. 183
 Шульгач, В. 179, 180, 181, 183
 Αραβαντινός, Π. 180, 183
 Γεωργακάς, Δ. (Georgakas) 177, 178, 179, 183, 184
 Δουγά-Παπαδοπούλου, Ε. 180, 184
 Ζέρβας, Α.Μ. 2010. 184
 Ηλιόπουλος, Κ.Ν. 181, 184
 Καλαντζάκος, Α. 181, 184
 Κατσαλίδας, Γ. 181, 184
 Κοντομίχης, Π. 181, 184
 Μπαμπινιώτης, Γ. 184
 Μπόγκας, Ε. 180, 181, 184
 Παπακίτσος, Χρ. Αρ. 180, 184
 Σέβης, Α. Γ. 181, 184
 Σπύρου, Α. 180, 184
 Τάκης, Β. 184
 Τζιτζιλής, Χ. 180, 184
 Χατζημιχάλη, Α. (Chatzimichali) 178, 179, 184
 Χριστοφορίδης, Κ. 184

B. CUVINTE

- Albaneză**
 ah 48
 ajër 48
 ajkë 121
 álpe 48
 amtar 48
 aníje 49
 aparat 48
 ár 48
 árë 48
 argát 48
 árrë 48
 arsim 48
 atë 114, 139, 144
 avllí 49
 baba 144
 babë 139
 bahçè 49
 bakër 48
 bakllavá 48
 baltë 132
 banë 114
 banoj 114, 132
 bardë 114
 baskëshort 141, 145
 bashkë 132
 bashëshortie 141, 145
 bashkí 49
 baxhanak 141, 146
 belá 48
 beqarí 49
 berr 67
 besëlhíhje 49
 berr 179
 bërruc 103
 bërrúcë 179
 bije 140, 145
 bir 140, 145
 bolle 69
 boshatis 65
 brendazi 48, 49
 brruc 103
 bruc 179
 brúcë 179
 burazer 50
 burrë me (pa) kurorë 142
 burri 141, 145
 bush 65
 bushiq 64
 bushique 64, 65
 byrazer 50
 caj 48
 cap 48
 çadër 48
 çalë 48
 çilimi 114
 çkurorëzot 142
 çlodh 50
 çlodhem 52
 çmallem 52
 çngatërroj 52
 çorganizot 52
 çupë 140, 145
 dadë 113
 dajë 140, 145
 dash 114
 déti 49
 dhafosëm 51
 dhallë 110
 dhambë 51
 dhëndër 143, 145, 146
 diell 50
 divorcuar 145
 djalë 140, 145
 djellë 50
 dodhap 51
 dollap 51
 dre 49
 drë 49
 dý 50
 dýtë 50
 écje 49
 elb 51
 elp 51
 emë 139, 144
 emtë 140, 145
 end 52
 endje 52
 étje 49
 faj 129
 fajtoj 129
 fajtorëte 129
 famull 143, 146
 fe 49, 142
 fejuara 145
 fejoj, -ohem 142
 fejuari 145
 fëmijë 114, 140
 fëmijet 49
 fíjan 143, 146
 fol 50
 fund 51, 131
 funt 51
 gjah 52
 gjalpë 132
 gjep (gjemb) 131
 gjysh 139, 144
 gjyshe 139, 144

- gogë 69
 gju 110
 gropë 132
 groviqe 180, 182
 grua 142
 gruaja 141, 145
 gurmaz 132
 gusha 48
 gushë 109, 132
 hallë 140, 145
 hedh 52
 hîrrë 49
 hije 52
 horr 50
 ia dha 49
 ikër 49
 inát 49
 incizím 49
 kalë 131
 kállo 50
 kaltër 52
 karrocier 50
 kashtór 50
 këndoj 114
 këpushë 109
 kësuljë 109
 kre tamli 181
 krovek 182
 k(u)lloshtrën 180
 koce 113
 kokorósh 50
 kopil 140
 korovíçe 182
 korovíqe 182
 korovëq 182
 korroví-a 182
 korrózi 50
 korvíq 182
 korvíqez 182
 krah 52
 krahët 52
 krushk 141, 142, 146
 krushkë 141, 142, 146
 kukurec 52
 kukuvriq 182
 kumbul 52
 kumtër 143, 144
 kunat 141, 146
 kunatë 146
 kunátí 49
 kuorora e parë 142
 kurorë 142
 kurorëznoj, -zohem 142
 kurvã/a 183
 kushëri 141, 142, 145
 kushëri 141, 142
 kushërirë 141, 145
 lafe 113
 lahem 52
 lalë 140, 145
 lemeri 52
 llafosëm 51
 llambë 51
 lot 50
 loz 50
 mama 139, 144
 Mame 129
 martoj 142
 matanë 48
 mángët 48
 mashkull 131
 mbaj 52
 mbesë 140, 145
 mbledh 51
 mbleth 51
 mblodh kulaç 182
 mbush 64, 114
 mbushullim 64, 65
 mbushur 64
 mbusje 64
 medalje 49
 mëdyshje 49
 mëkat 129
 mëkatar 129
 mësuar 52
 mëtoj 49
 mijtë 51
 miqtë 51
 miell 50
 mjell 50
 modhul 132
 monédhë 50
 motër 141, 145
 musliman 50
 mysliman 50
 ndarë 145
 nder 52
 ndier babai 49
 nepërkë 132
 nënë 139
 nënëmádhe 48
 nip 131, 140, 145
 njëfäre 48
 njerk 142
 njerkë 142
 numër 131
 numëroj 114
 numur 131
 nun 146
 nuna 146
 nunëri 143
 nuse 143, 145, 146
 nusja 145
 orë 50
 pe 49
 perëndis 129
 pesëcepësh 49
 pë 49
 përkhráh 48
 përsós 50
 pickó 50
 pilót 50
 pjerrësi 49
 prë ne 129
 prindër 139
 pulpë 131
 punó 50
 qelli 50
 qelqurinát 48
 qerratá 48
 qiell 50
 quafë (kiafã) 132
 qumësht i parë 180
 raki 52
 ranishtë 48
 regj 52
 (i) ri 114
 rizë 121
 (r)reze 131
 rrufë 114
 sfilít 51
 spërkat 51
 sqepar 51
 stërmbesë 145
 stërnip 145
 sý 50
 sýtë 50
 shëllirë 115
 shëndoshë 131
 shëngjin 117
 shënjë 49
 shent 131
 (i) shëntjë 114
 shkruaj 114
 shoq, -i, -ja 141
 shpënd 173

shraraj 174
 shtarë 174
 shtërgonjë 173, 175
 shtrungë 109
 shutë 114
 teto 140, 145
 tezë 140, 145
 thembra 48
 thëmbër 49
 thumb 52
 trusni 50
 trysni 50
 ungj 140, 145
 urdhë 109
 uró 129
 vajzë 140, 145
 ve 145
 vej kurorë 142
 vë 132
 vëtulj(ë) 109
 vëlla 141, 145
 vënd 49
 vdijnë 51
 vdiqën 51
 viç 114
 virjinë 129
 virtut 50
 virtyt 50
 vitërk 142
 vjerr 145
 vjerrë 145
 zbath 52
 zbavit 51
 zbres 52
 zëmër 49
 zgjedh 51
 zgjua 109
 zog 51
 zok 51
 zvarit 51
 xbath 52
 xbres 52
 xec 49
 xixë 49
 xhadë 49
 xhaxhá 48, 140, 145
 xhaxhi 145
 xhixha 114

Bulgarä

бърбона 98
 влах, влашки 77

влах 79
 коврнг 180
 кофрнг 180
 štirũ 175
 bilka
 bũrkadanũ 112
 ĉernica 112
 hãrb 58
 kitka 112
 kãrmja 58
 piperka 112
 purts 178
 šipot 109
 šumka 112
 umutũ 112
 vidëlo 112

Cehä

valach 79

Croatä

ikavian nevrĩme 188
 kopati 221
 kurãc 186
 kurak 186
 kure 186
 kurelj 186
 kurić 187
 kũr 186, 187
 kũrić 186
 kũrica 186
 pãs 186
 pũca 188
 sapun 221
 stagna 188, 189
 Stagnã 188
 stãza 188
 telina 185
 telina 186
 telo 185
 trupica 185
 Vlah(i) 77, 83
 Vlasi 82
 vlaški 83
 Vlašija 83
 žèleza 187
 žèlezo 187
 život 186

Dalmatä

Vlaj(i) 82

Danezä

vaelske 78
 vaelske bøner 78

Englezä

boom, to ~ 24
 creak, to ~ 24
 explode, to ~ 24
 grate, to ~ 24
 rasp, to ~ 24
 rumble, to ~ 24
 snap, to ~ 24
 storm, to ~ 24
 thunder, to ~ 24

Englezä veche

Walh/Wealh 78

Francezä

abeille 226, 227
 aire 226, 227
 berceau 227
 berger 227
 bouc 227
 bout 18
 cahier 227
 chat 227
 chat male 227
 chatte 227
 cimetière 227
 clou 227
 comprendre 227
 conte de fée 227
 cordonnier 227
 couche, (le soleil) se ~ 227
 crayon 227
 (il) danse 226, 227
 dent 227
 épi 227
 épiceä 227
 épine 227
 épouvantail 227
 feuille 226, 227
 foie 227
 froment 226, 227
 fumer 227
 hêtre 226, 227
 jars 227
 lettre 227
 lève, (le soleil) se ~ 227
 marteau 227
 mélèze 227

miroir 227
oignon 227
oultre 18
ouvrier 227
papier 227
petit chat 227
pissenlit 227
plantain 227
pomme de terre 227
poupée 227
puits 227
quatre-vingt-dix 226
sapin 227
seigle 227
tache de rousseur 226, 227
tombeau 227
trèfle 227

Germană

Bohne 96
Churwelsch 79
Kaudern 79
Kauderwelsch 79
Kauerwelsh 79
grabschen 70
Romanier 134
röt- 79
Rotwelsch 79
*Walhōs 78, 79, 84
welsch 78
Welschland 78
Welschkohl 79
Welschkraut 79
Welschschweizer 78
Wirsing 79
Weinschlauch 18

Gotică

Walhas 78

Graiul ceangăilor

puj 187

Greacă

αδειάζω 109
αλγεινος 109
αλίμονω 108
αλωνίζω 108
Αρβανίτες 178
αρβανιτόβλαχος 178
ασημόβλαχος 179

άσπρος 108
βάτραχος 109
βάζω 132
Βλάχ 77
Βλάχος 177
Βλάχος, *pl.* Βλάχοι 80
Βλάχικα 133
Βλάχικης, *έν Μοισία* ~ 133
βουργόβλαχος 177
βούργον 177
βουτυρόγαλα 109
βρογχοκήλη 109
βουρτζόβλαχος 177
γαμπρός 106
γεράματι 110
γέρος 108
γουλιάστρα 180
γουλιάστρα 181
γκρίζος 109
γ(κ)ούνα 178
γλοιάστρα 180
γράφω 114
διαβάζω 114
εδώ 108
ήγκαιρο 182
θεμέλιον
κεφαλή 181
κόρακας 109
καπάκιγούνα 109
καραγ(κ)ούνιδες 178
καραγκούνης 178
κατσίκι 109
κοκοφρίγκι 179, 181
κόρφιγκας 179, 180
κορφίγκι 179, 180, 181, 182,
183
κόρφιγκος 181
κόρφιγγας 181
κορφούγκι 181
κουκουφρίγκι 181
κουκουφρίγκος 181
κουκουφρίκους 180, 181
κουκουφρίνι 181
κουκουφρίγ 181
κουλιάστρα 180, 181, 182
κουρκουβίκι 181
κουφρίκους 180
κουρφίκους 181
κουρφουκέφαλου 181
κρασί 108
κυβέρνηση 106

Λιάπιδες 178
λουσκίδα 106
μαζεύτηκε κουλούρα 182
μουγγός 109
Μουρτζόβλαχος 178
μπερουτσάδες 178
μπουρτζάδες 178
μπουρτζες 178
Μπουρτσόβλαχος 178
Μπουρτσόβλαχος 178
Μπουρτζόβλαχος 178
μπερούτσες 178
μπουρτσίδα 178
μπούρτζιλα 178
μπούρτζι 177
μπουρτζόβλαχος 177, 178
μπρούτσες 178
μπρούτσα 178
νεος 114
νερό 109
νοπούρα 180, 182
παίδεμα 106
πεθαίνω 108
πηγή 109
πόρτα 109
πριτσία 178
πριτσία 178
Πριτσόβλαχος 178
πρίτσος 178
προτόγαλα 182
προυτσία 178
προυτσίδα 178
πρωτόγαλα 180
πυγούνι 109
σκαντζόχοιρος 109
σπίτι 109
στρογγυλή πέτρα 109
τέσσερις 108
Τόσκιδες 178
τσιπούπι πλατι 109
τυρόγαλο 109
Φιάλες 109
Φωτιά 109
χαλκινόβλαχος 179
χρυσόβλαχος 179
ξένος 59

Italiană

botte 18
camata 112

- ceppo dell' aratro 186
 corpo 185, 186
 faglia 129
 matta 188
 morso del cavallo 187
 putana 188
Dialectul venețian
 sapón 221
 sapun 221

Latină
 ac-sic 106
 ad-hicca 106
 adaugere 197, 198
 addere 27, 29
 adicere 27, 29
 adiungere 27, 29
 ad-quantum 38
 afferre 27, 28
 albus 108
 alībī 39
 aliubi 39
 aliūbi 39
 aliūbi 39
 aliūbī 39, 41
 allatrare 27, 29
 allegare 28
 allium 95
 *anque 40
 *aperire 115
 aqua 108
 arare 105
 aratru(m) 105
 aquam 61
 arena 197, 204
 argentum 58
 augumentare 115
 avus 108
 balare/belare 27, 29, 30, 34
 barba 109
 batualia 109
 blandus 109
 branca 66
 burgus 177
 buttis 18
 *byrsea 65
 *bysseus 65
 caballus 131
 *caiulus 115
 campus 105
 cannula 109
 cantare 29, 114

 canutus 109
 *capitare 122
 casa 109
 castanea 122
 certare 28, 29
 cognatus 141
 commater 143
 consobrinus 131, 141
 consocer 141
 cornutus 109
 corpus 185, 186
 credenția 142
 crepare 27, 29, 34, 36
 cubulus 20
 culus 186
 cupella 20
 dare 25, 27-29, 34
 delirare 115
 demandare 115
 denigrare 28, 29
 depilare 115
 eccum / ecce 41
 eccum hac 41
 eccum hocce 41
 eccum-tantum 38, 39
 edere 27, 28
 elatrare 27, 28
 emugire 27, 28
 equus 131
 ericius 109
 eructare 27, 29
 explicare 27-29
 exponere 27-29, 34
 exprimere 27, 28
 extra-coagulata 109
 facere 34
 familia 114
 famulus 143
 fallere 129
 *fallia 129
 ferre 25
 ferrum 188
 fides 142
 *filianus 143
 firmare 28, 30
 focus 109
 fraga 121
 fremere 27-29
 fundus 131
 furnus 122
 furca 114
 fusus 114

 gener 143
 gurgulio 109
 hac/hoc 41
 hacce 41
 Heleborus niger 173
 hiscere 27, 29
 iacere 25, 27, 28, 34
 iactare 25, 27, 28, 34, 36
 *illāce 41
 ĩllacce 41
 imperantem 129
 imperator 129
 in 41
 increpare 27, 29, 34
 *in-cunneare 113, 114
 in-eccum-hocce 41
 ingerere 27, 28
 *inglaciare 188
 intendere 27, 28
 intonare 27, 28
 *invitiare 188
 laius 109
 latrare 27, 28, 30, 34, 36
 laxare 108
 licia 115
 marcere 109
 mas, masculus 131
 *matteuca, -am 188
 mensurare 108
 monstrare 27, 28
 mordere 28, 29, 30
 moriri 108
 mugire 27, 28, 30, 34
 mutus 109
 nepos, -tis 131
 nonnus 143
 norus 143
 noverca 142
 numerare 114
 numerus 131
 obicere 27, 29
 oblatrare 27, 28, 29
 obstrepere 27, 29
 orare 129
 ordire 114
 ordiri 27, 29
 ostendere 27, 28
 ostentare 27, 28
 ovina 115
 peccatum 129
 perferre 27, 28
 perhibere 27

- persequi 28
 pitula 109
 ponere 25, 27, 28
 praecipere 27, 28
 praeferre 27, 28
 profunditas 131
 promittere 27, 28
 prosequi 28, 29
 pulpa 131
 quantus, -um 38, 39, 41
 quattuor 108
 *radia (=radius) 131
 recipere 27, 28
 reddere 27, 29
 referre 27-29
 ren, renis 71
 res 39
 rodere 28-30
 *salinea 115
 sanctus 114, 131
 Sanctus Johannes 117
 sanitosus 131
 sanus 131
 sappa 221
 sappare 106, 221
 sarculare 106
 scribere 114
 seminare 106
 socius, socia 141
 sors, sortis 14
 spatha 115
 spinus 131
 spondere 29
 stimulu(m) 105
 strepere 27, 28
 subicere 27, 29
 subigere 203
 sub-illia 115
 sura 141
 suscipere 27, 29
 susurrare 27, 28, 34
 tangere 28, 29, 30
 texere 114
 theca 189
 tonare 27, 28, 34, 36
 torquere 115
 tradere 27, 28
 tribulare 106
 ubivis 39
 unquam 40, 41
 vellicare 28, 29, 30
 venefica 174
 ventilare 28, 29
 veratrum album 173, 75
 verus 141
 vindemiare 106
 vinum 109
 virgo, -inis 129
 vis 39
 vitricus 142
 Volcae 78, 84
 *volet 39
 vomer, -ere 106
- Macedoneană slavă**
 влав, *pl.* Власи 79
 aršin 58
- Maghiară**
 bogar 69
 dúc 187
 láb 69
 oláh 81
 olasz 81
 pépes 99
- Neerlandeză**
 Waal 78
 Waals 78
- Norvegiană**
 vaelsk 78
 velsk 78
- Poloneză**
 Ściegno 189
 stegno 189
 Wloch, *pl.* Wlochy 79
 żerebie 15
- Portugheză**
 falha 129
- Română**
a. dacoromână
 abá 153
 ábá 153
 Abrud 216
 abua 88
 abur 221
 acceleratór 152
 accentua, a ~ 25, 30
 acoló 154
 acompaniatór 152
 acvanaút 153
 adânc 40
 adaoge 199
 adăogi 198
 adăuga, a ~ 25, 30
 adăugire 198, 204
 adevăsi, a ~ 218
 admite, a ~ 30
 adnotatór 152
 aducém 91
 aerograf 153
 aernaút 153
 aernaútică 153
 agita, a se ~ 30
 agitatór 152
 ai 95
 aiurea 39
 aiuş 95
 ajunge, a ~ 89
 ajutoare (*pl.*) 195
 ajutor(i) (*de nun*) 195
 alătra, a ~ 218
 Albania 104
 albinile 91
 alcaloid 153
 alóra 154
 amesteca, a (*se*) ~ 25
 amórte 150
 amortéşte 150
 amplificatór 152
 Ampoi 216
 analizatór 152
 analóg 153
 anchetatór 152
 Andon Poci 104
 Anilion 104
 anin 154
 ánin 154
 anină 197, 204
 antal 19
 anticipa, a ~ 25, 30
 Antón 154
 Ánton 154
 antropológ 153
 aoace 41
 aprecia, a ~ 25, 30
 arăta, a ~ 25, 30
 Argeş 216
 arginta 96
 arginţit(ă) 95, 99
 argonaút 153

- argumenta, a ~ 30
 arheológ 153
 arină 197, 204
 áripă 154
 árpíie 154
 ársé 151
 arséi 151
 arséši 151
 arunca, a ~ 31, 32, 33, 34, 36
 ascútem 151
 ascúteş 151
 Asia Mică 104
 asmuşim 151
 asteroid 153
 astrológ 153
 astronaut 153
 astronautică 153
 astúia 154
 aşte 88
 atât 38
 aųúdem 151
 aųúdeş 151
 augúst 154
 aúst, am ~ 150
 australoid 153
 autográf 153
 auzít, am ~ 150
 avansa, a ~ 24
 Avdela 104
 avé 150
 aviatór 152
 băiát 150
 băiét 150
 babó 152
 babură 98
 baciú 177
 bacteriológ 153
 băga, a (se) ~ 25
 balaur 69
 bală 69
 balercă 19, 20
 balş 218
 barost 90
 batăr 88
 bau 68, 70
 bauh 68
 bauliş 70
 bălătenie 69
 bărăta, a ~ 218
 bătém 91
 băuna 68
 bâr 67
 bârâiac 68
 bd'ata 90
 be 67
 bea, beaua 67, 68, 69
 bearcă 67
 behăi, a ~ 31, 33, 34
 berbec 71
 berbeleacul 70, 71
 biográf 153
 biografie 153
 biológ 153
 bîră 67, 68
 bîrîţa, de-a ~ 67
 blástăm 154
 blástămă 154
 blástămi 154
 blestema, a ~ 154
 boală 69
 boană 96
 boangă 69
 boanghină 69
 boaşă 65
 bolia 68, 69
 bont 66
 borboană 98
 borbonele 96, 98
 bordos 96
 bostan 96
 boş 65
 boşar 65
 boşoalcă 65
 boşolie 65
 bote 89
 bou-cibol 218
 brâncă 66, 71, 88
 brânci, pe ~ 64, 66, 69, 70, 72
 brîţa, de-a-n ~ 67
 broasca 67
 broaşte 218
 broboană 98, 99
 bruşos 96, 99
 budană 20
 bufni, a ~ 24, 31, 32, 33, 34,
 36
 bunic 144
 bunică 144
 buriu 19
 burtă 186
 buş 64, 65, 71,
 buşi 64
 buşilea, de-a ~ 64, 69, 72
 butar 20
 butări 20
 butărie 20
 bute 18
 butelnic 20
 buticică 20
 butiie 18
 butişoară 20
 butiţa 20
 butoi 19, 20
 cahlă 199
 cahlincă 199
 cal 131
 calcinatór 152
 calindroi 96
 capra 67, 68
 carburatór 152
 cardiográf 153
 cardiológ 153
 Carpenisi 105
 cartográf 153
 cartografie 153
 catalizatór 152
 cau 68
 cauza 68
 cavalerie 154
 cavalérie 154
 căhlătoare 197, 199, 204
 căi, a se ~ 24
 călcătură 96
 călcăiul pâinii 96, 99
 călţuni 96
 cănti 218
 căpreşte 68
 căprioii 68
 *cârpiniş 105
 cărúia 154
 căst, am ~ 150
 cătărigi 96, 99
 cătătoare 88
 căţâl 67
 căuna 68
 căuta, a ~ 88
 căuti 218
 căzút, am ~ 150
 câblă 20, 22
 câblărit 21
 când 153
 cândva 153
 cânta, 31
 cârâi, a ~ 31, 33
 căştije, să ~ 89

- căta 38
 ce 92, 153
 ceafă 132
 ceardăș 154
 ceârdaș 154
 cercetător 153
 cerșetor 153
 cesfărtie 17
 cesvârtă 17
 cesvârtă 17
 céva 153
 cezverta 17, 22
 cheag 88
 cheltuitor 153
 chiară (adv.) 88
 chicoti, a ~ 23, 24
 chila 20
 chiraleisa 197, 199, 204
 chiraleisá 198, 199, 200, 204
 chiraleisar 197, 199, 200, 204
 chisâm 96
 chitere 97
 chitit 97
 chițai, a ~ 31, 33
 cin 150
 cine 92, 153
 cinemátograf 153
 cineva 153
 cinéz 150
 cinflor 96
 cioci 96
 ciofartă 17
 ciont 88
 ciortvârtă 17
 ciosvârcioară 17
 ciosvârte 17
 ciosvârți 17
 circulator 153
 ciric 17, 22
 ciripi, a ~ 31, 32, 33
 citor 197, 203, 204
 ciúgule / ciugoále 150
 ciugulește 150
 ciup 150
 ciupesc 150
 civilizator 152
 cizvârtă 17
 clacă 99
 clarifica, a ~ 25, 30
 clasificator 152
 clăcaș 99
 clăcășie 96, 97, 99
 clămpăni, a ~ 24
 clănțani, a ~ 24
 clăpăi, a ~ 31, 32, 33
 clefăi, a ~ 31, 33
 clipi, a ~ 31
 clipui 98
 cloncăni/cloncăi, a ~ 31
 coaje 88
 coarbă 200
 coaste (sg.) 90
 coate 66
 cocie 89
 colaborator 153
 coldan 96
 colector 152
 colonizator 152
 comenta, a ~ 30
 comentator 152
 compilator 152
 completa, a ~ 25, 30
 compozitor 152
 comutator 152
 conchide, a ~ 30
 conciliator 153
 concluziona, a ~ 30
 condensator 152
 conector 153
 confirma, a ~ 30
 conformator 152
 congelator 152
 considera, a ~ 30
 conspirator 152
 constata, a ~ 25
 continua, a ~ 25, 30
 contractor 153
 convectator 152
 cooperator 152
 coordonator 152
 copăcel 70, 71
 copășește 70
 copîțanește 70
 corbă 200
 corbea 200
 corbiță 197, 200
 corboaică 200
 Corcea 104, 107
 corector 152
 corfă 96
 corindă 89
 corindă, a ~ 89
 corindători 89
 cornaci 200
 cornar 198, 200, 204
 cornăraș 200, 204
 Cornu 104
 corp 186
 corupător 153
 coșer 98
 cotarcă 98
 cotcodăci, a ~ 31, 32, 33
 cotoc 96
 cotoi 96
 coțopănește 70
 covată 97
 covrig 180
 crede, a ~ 30
 credință 142
 crețos 201, 204
 crispa, a se ~ 24
 cristac 98
 croncăni, a ~ 31, 33
 cucoșei 204
 cucoși 204
 cucuruz(i) 96, 98
 culejém 89
 cum 153
 cumătră 143, 144
 cumătru 143, 144
 cumnat 141, 146
 cumnată 146
 cúmva 153
 cunoaștem 151
 cununa, a se ~ 142
 cur 69
 curcubete 96
 cuscră 141, 146
 cuscré 152
 cuscru 141, 146
 cuscrule 152
 da, a ~ 25, 30, 34
 dă (prep.) 92
 dădăuș 97
 dăoli 218
 dărám 150
 dărméz 150
 dăschidém 91
 dăcoș 97
 dângă 88
 de 88
 Dealu Butariului 20
 debita, a ~ 31, 33
 decoji 101
 decreta, a ~ 31, 32, 33
 dedulci 101

- defrupți 101
 delniță 17
 Deniscu 104
 dermatolog 153
 descărca, a ~ (se) 31, 32, 33
 descebăului 97
 descoase, a ~ 31, 32, 33
 descoji 101
 detalia, a ~ 30
 deținere 207
 deținut 207
 dezumfla, a se ~ 31
 dială 96
 din 88
 dincoló 154
 disculpa, a se ~ 24
 divorțat 145
 divorțată 145
 doamne 88
 dobă 69
 donț 96, 187
 Drencova 216
 Drenova 104
 drobolată 218
 drugă 32
 dublete 186
 Ducasi 104
 Dunăre 216
 dungăului, a ~ 218
 duț 187
 d'inț 88, 91
 D'ord'e 88
 elicoíd 153
 elipsoid 153
 Emíl 154
 Émil 154
 Epir 104
 estima, a ~ 25, 30
 evidenția, a ~ 25, 30
 exploda, a ~ 24, 31, 32, 33
 fabrică 154
 face, a ~ 25, 30, 34
 facém, (să) ~91
 făcėti 151
 falce 16,17
 faptele 91
 fără (conj.) 88
 fărână 89
 fecior/ficior 90
 femeie 88
 ferdelă 17
 fetele/fetile 91
 fi, a ~ 90
 fier 187, 188
 Fier 104
 fierbător 153
 fiere 174
 fiertură 97
 fică 145
 fin 143, 146
 fină 146
 finú 152
 finúle 152
 fiu 145
 flămânzare 97
 foale 97, 186
 foarte 88
 frate 145
 fucie 19
 fund 131
 funie 17
 furteață 218
 gargarisi, a ~ 31, 33
 gălăgi, a ~ 97
 găleată 20, 21, 22
 găletărit 21
 găsít, am ~ 150
 găst 150
 găst, am ~ 150
 găfăi, a ~ 31
 găgăi, a ~ 31, 33
 gânguri, a ~ 31, 33
 gât 186
 geme, a ~ 24
 genunchi 66, 69, 70
 gheață 88, 97
 ghială 96
 ghimpe 131
 ginere 143, 146
 gingăș 154
 gîngaș 154
 gleznă 186
 gogă 69
 gongu 69
 Gramoste 104, 107
 grăunți ghimpoși 204
 grohăi, a ~ 31, 33
 grumaz 186
 guița, a ~ 31
 gușă 186
 ġiinä „găină” 89
 ġindesc 89
 hârpe 154
 hârâi, a ~ 31, 33, 34
 hârdău 20
 hiperboloid 153
 hirib 99
 hiribă 97, 99
 hodorogí, a ~ 24
 holdile 88
 horjește, se ~ 70
 Horopani 104
 hoșpele 91
 hrib 99
 hulugé, să ~ 200
 iarnă 201, 204
 incriminător 153
 inde 88
 indica, a ~ 25, 30
 infractor 153
 insista, a ~ 25
 întări, a ~ 25
 interveni, a ~ 25
 îndruga, a ~ 31, 32, 33
 industrie 154
 infanterie 154
 infantérie 154
 irimă 90
 isprăvi, a ~ 25
 izbucni, a ~ 24, 31, 32, 33
 împărat 130
 împăuna 99
 împuțină, se ~150
 împuținează, se ~ 150
 încă 40
 începe, a ~ 25, 30
 încheia, a ~ 25, 30
 încheietură 186
 încoace 41
 încoló 154
 încredința, a ~ 142
 înfierbânta, a se ~31
 îngă 88
 îngrijora, a se ~24
 îngrupát 150
 însura, a se ~ 142
 întoarce, a se ~ 24
 întoarce 151
 întorséi 151
 întorséși 151
 întreochia 101
 între rupe, a ~ 23–25
 învață 70

- jerdie 16
 jerunf e 89
 jerunf 89
 jirebi 15
 jirebie 14, 15, 22
 jos, pã ~ 69
 juliturã 98
 júmul 150
 jumulêsc 150
 Katerini 104
 kãtrã 104
 ketrúfã 90
 Kimêse 89
 Kristalopiya 104
 labe 66, 69
 lãcãt 154
 lãcãt 154
 lacrã 97
 langãn 92
 larje 92
 lãdãfui 97, 99
 lãmuri, a ~ 25
 lãtra, a ~ 31, 32, 33, 34, 36
 lãturoi 195
 lãngã 88
 lege 88
 legiuitór 153
 legume 97
 lesne 185
 lezne 185
 lherzolitã 207
 li (art.) 88
 limpede 97, 100
 limpedi 218
 logodnic 145
 logodnicã 145
 lunje 92
 lupu 67
 lustruitór 153
 luzulã 207
 mamã 139, 144
 mamã 152
 mamãle 152
 mamele/mamile 91
 mamó 152
 mare (sg./pl.) 92
 Marìa 154
 Mária 154
 mascur 131
 mãcar 88
 mãcã(n)i, a ~ 31, 33
 mãciucã 188
 mãdúgã 154
 mãdúhã 154
 mãdúuã 154
 mãdúvã 154
 mãdúvã 154
 mãrita, a se ~ 142
 mãsãrifã 97
 mãtușã 145
 mãtușã 152
 mãini 66, 69
 mãniecios 97, 99
 mãrãi, a ~ 31, 33
 meafã 218
 mecã(n)i, a ~ 31, 33
 Mehãdia 216
 melag 92
 meliã 32
 meliã, a ~ 24, 32
 merêm, (sã) ~ 91
 merge 70
 merjãm 89
 mërsei 151
 mersërãm 152
 mersërãm 152
 mersërãfi 152
 mersërãfi 152
 mersëși 151
 mersulu, di-a ~ 70
 Mețovo 104, 105, 106
 Meyali Livadi 104
 mice 92
 mielușei 98
 mieuna, a ~ 32
 mijã 218
 minuna, a se ~ 31
 miorlãi, a (se) ~ 31, 32, 33
 mira, a se ~ 24, 31
 mire 145
 mireasã 145
 misculariu 97
 miticã 98
 mititeluși 202, 204
 mîni 66
 mînuri 66
 mîfã 67
 modificatór 153
 mofluz 97
 molfãi, a ~ 31, 33
 morfeca 218
 mormãi, a ~ 31, 33
 mugi, a ~ 31, 33, 34
 mujët 150
 mujiãt 150
 Mureș 216
 muștréz 150
 múștru 150
 mușã 218
 muzicã 154
 naș 143, 146
 nașã 146
 nãnașú 152
 nãscocor 97
 nãșãrãi 195
 nãșie 143
 nãște „niște” 92
 nãtãlog 98
 Nea Perivoli 104
 Nea Zoi 104
 Neaguște 104
 neauã 97
 necheza, a ~ 31, 33
 nepoatã 145
 nepot 131, 145
 nesucces 97
 nevastã 145
 niKERi „nicãieri” 89
 noastã 88
 nod 186
 norã 143, 146
 nota, a ~ 30
 nuce 88
 nun 143, 146
 nun, picior de ~ 194, 195
 nunaș (naș) 143
 numa 88
 numãr 131
 nișcã 70
 oaie 67, 68
 oãspãtã, se ~ 150
 obãgie 97, 100
 observa, a ~ 25, 30
 ocã 153
 ócã 153
 ócole, sã ~ 150
 ocoleãscã sã ~ 150
 Odesa 104
 ofta, a ~ 24
 ofticã 154
 ogaș 218
 olacã „oleacã” 92
 Olt 216
 Oltina 216
 om 218

- omór 150
 omorâsc 150
 ondulator 153
 ópäre, se ~ 150
 opärește, se ~ 150
 opina, a ~ 30
 opri, a (se) ~ 25
 orăcâi, a ~ 31, 33
 orbia 20
 Oreocastro 104
 ori, a-și veni în ~ 97
 ospätează, se ~ 150
 oul piciorului 186
 pacificator 153
 padină 154
 páftă 153
 páftă 153
 Paltin 105
 papúc 150
 patru, pe ~; în ~ 66
 pă 92
 păcat 130
 păcătoș 130
 păduchi 88
 păpúc 150
 părăinâi 139
 păuni 97, 99
 păunit 97, 99
 păzitură 97
 pâncete 90, 194
 pângă 88
 pântece 186
 pânzârie 97
 pânzătură de masă 97
 pe 88
 pecer/picer 194
 pedagoj 89
 Peninsula Balcanică 104
 pepeș 98
 pepeși 97, 98, 99
 pepeșit 98, 99
 Perivoli 104
 Përmet 104
 pérpele, se ~ 150
 perpeléște, se ~ 150
 péscui 150
 pescuiesc 150
 picere 193–195
 picioare 66, 69, 70
 picior 193–195
 picior de nun 194, 195
 piciorang 96
 piciori/piceri 194, 195
 Piciorii, ~ Muncelului 194
 p(i)elîță 154
 pierdút, am ~ 150
 piert, am ~ 150
 pigol 96
 pilug 97
 Pind 104, 105
 pisa, a ~ 31, 32, 33
 pisălogi, a ~ 31, 32, 33
 Pisuderi 104, 124
 pișcănfloare 96
 pitoancă 97
 pitușcă 98, 100
 pițiga, a ~ 88
 pîncete 69
 plântă „tâmplă” 194
 Pleasa 104, 107
 plecăt 150
 plesni 185
 plezni 185
 plicăt 150
 plugar 198, 201, 202, 204
 plugăraș 202
 plugări, a ~ 198, 202, 204
 plugul 204
 pogon 15, 17
 Pogradec 104
 pogribanie 207
 pogrijenje 207
 Poian 104, 107
 poliță 154
 poľoboc 19, 20, 22
 prăpăde, se ~ 150
 prăpădește, se ~ 150
 prieteni, a ~ 197
 prietini 202
 prostănac 99
 prostogan 98, 99
 prostonac 99
 prunele/prunile 91
 Prut 216
 pŕele 90
 pufni, a ~ 31, 32
 pui 187
 pui de castraveți 187
 pui de mămăligă 187
 pui de pernă 187
 puice 88
 puiuc 187
 pulpă 131
 puně 150
 puncta, a ~ 25, 30
 pune, a ~ 25, 30
 pupurez 98
 pușăște 70
 puțină 19
 putoresc 98
 puță 188
 puu, (eu) ~ 88
 rage, a ~ 31, 33
 rază 131
 răbufni, a ~ 24, 31, 32, 33
 răcilă 98
 rămăse 151
 rămăsei 151
 rămăseii 151
 rămăseși 151
 rămăseși 151
 răsfrânge buzele, a-și ~ 23
 răstoces 97
 răsufila, a ~ 31, 33
 răsunoii 187
 răsură 187
 *răsuoi 187
 råde, a ~ 23, 31, 34
 rână, într-o ~ 71
 rânji, a ~ 31, 34
 reconfirma, a ~ 30
 releva, a ~ 25, 30
 reliefa, a ~ 25, 30
 relua, a ~ 25, 30
 remarca, a ~ 25
 repezi, a ~ 32, 33
 reteza, a ~ 24, 32, 33
 reveni, a-și ~ 31
 rociu 98
 roit 98
 rosură 98, 100
 rude 88
 Rusia 104
 rusuroni 97
 Samarina 104, 107
 Saranda 104
 sãmăchișă 99
 sãmătișă 99
 sănătos 131
 săr 150
 sărez 150
 sări, a ~ 24, 32, 33
 sânjele/sânjile 91
 sănt 131
 sănt „simț” 89
 sănti, a ~ 89

- sâsâi, a ~ 32
scăpa, a (se) ~ 32, 33
scânci, a ~ 32, 33
scheuna, a ~ 32, 33
Schiler 203
sclab 89
scladă 207
sclăbuc 207
sceleită 89
sclobod 89
sclobozi, a ~ 89
sclove 89
sclujbă 89
sconat 98, 100
scrâșni, a ~ 24, 32, 33
Scridon 197, 204
scurge 97, 100
scursură 187
semnala, a ~ 25, 30
sfârși, a ~ 25
Shipska 104
Shqepur 104
simt 150
simțâsc 150
Siracu 104, 105
slaniță 98
slobozi, a (se) ~ 32, 33
slovă 89
smântâuă 99
smintișă 98, 99
smútem 151
smúteț 151
soage 203
Someș 216
soră 145
sorliță 98, 100
sortator 153
soț 145
soție 145
spălătoare 198
spânz 173
spârdăi, spârdăiesc 97
specifica, a ~ 25, 30
Spilea 203
Spilev 203
Spirache 203
Spiriță 203
Spiru 203
spongiar 207
spongios 207
sporojesc 97
spune, a ~ 34
spunem 150
spuneti 151
spuu, (eu) ~ 88
Stan Carunara 104
stăru, a ~ 25
stârvesc 98
steregoaie 173
stergoaie 173
sterigoaie 173
stimulator 153
stirigie 173
stirigoaică 173
stirigoaie 173
stirigoi 173
știulei 98
știvă 175
stramă 98
strămătură 98, 100
strănepoată 145
strănepot 145
stregoaie 173
strigă 174, 175
strigoaică 173
strigoaie 173
strigoi 173
stroh 218
struț 218
sublinia, a ~ 25, 30
substrat 186
subțire (sg./pl.) 92
subțire/subțăr(ă) 90
suci 203
sucitor 197, 204
suflător 153
sujitor 203
súntem 151
sunteț 151
supăra, a se ~ 31
supărăcios 99
surză 218
susura, a ~ 32, 34
șăst, am ~ 150
șezút, am ~ 150
șfichi 32
șfichiui, a ~ 32, 33
și „să” 90
șiclu 95
șinor 98
șireție 98
șitor 203
șogó 152
șogór 152
șogóre 152
șomâc 98
Ștefán 154
Ștэфán 154
șteregoaie 173
șterguri 88
știe 88
știr 175
știrgoáne 173, 175
știrigoaie 173, 174
știrigoáne 173, 175
ștrigórea 174
șterghie 173
șuiera, a ~ 32, 33
tácem 151
táceț 151
tambură 96
targă 96
tată 139, 144
tatá 152
tatále 152
tau „tai”, (eu) ~ 88
tăia, a ~ 24, 32, 33
tămâjât 150
tămâjêt 150
tâneret 89
tânărețe 89
tâneri 89
tântăvesc 98, 99
târâi 69, 70
târi 69, 70
tâtâi 98
tâtâit 98, 99
teacă 189
temeteu 89
Teodór 154
Teódor 154
termina, a ~ 25
Tesalia 104
tină 88
tindă 88
tiușcă 98
tîrâiș 70
tîrâș 70
tîrișiu 70
toca, a ~ 24
tocorez, -ează 97
ton 20
trage 69, 70
trageți 151
transportator 153
trasator 153

- trăcsăi 218
 trăgător 153
 trăgulă 98
 trăsnii 204
 trăsniet 185
 trăsnii, a ~ 32, 33, 185
 trăzniet 185
 trăznii 185
 trâmbița, a ~ 32
 trântii, a ~ 25, 32, 34
 trup 185, 186
 trupuță 185
 tulburător 153
 tuna, a ~ 23, 24, 32, 33, 34, 36
 Turcia 104
 turtea 96
 țeptu 90
 țânem 151
 țânem 151
 țânéț 151
 țâneț 151
 țârțăriță 98
 țidie 97
 țursoaie 98, 99
 uă „sau” 89
 uăluț 89
 uărz 89
 ucigător 153
 ujug 97
 uligane 98
 umble, să ~ 70
 umerele 91
 umplém 151
 úmplem 151
 umpléț 151
 úmpleț 151
 uncheșú 152
 unci 145
 unde 153
 úndeva 153
 unghie 88
 ura, a ~ 130
 urí 204
 urma, a ~ 25, 30
 următor 153
 ursoanie 98, 99
 ursu 67
 uşórá 150
 vară 141, 145
 vatră 69
 vădúv 145
 vădúvă 145
 văr 141, 145
 vást, am ~ 150
 vázút, am ~ 150
 vârlugă 97
 vechi 88
 vedém 150
 vedea, a ~ 151
 védem 151
 védeț 151
 venít, am ~ 150
 verde 88
 Vergură (vârgură) 130
 Veria 104, 117
 verișoară 141
 veritoare 218
 veverița 154
 Vigla 124
 vindecător 153
 vint, am ~ 150
 vintre 186
 vis(i)tus 150
 vitreg 142
 vița vinului 197, 204
 vița-de-vie 204
 viticultór 153
 vizurină 207
 viclă 207
 vlah 77–86
 Vlahoclisura 104, 116, 124
 vorbitór 153
 vrea, a ~ 90
 vreme 88
 zácém 91
 zâmbi, a ~ 25, 31
 zârâncit 98, 100
 zepeticit 98
 zgriapșîni 70
 zice, a ~ 34
 zise 151
 ziséi 151
 ziséși 151
 zmuljém 89, 91

b. aromână
 acó 50
 acriș 109
 acși 106
 acúmpur^u 107
 adýisésicu 121
 afrândă 121
 áică 131
 aistă 49
 ahăt 38
 ahít 38
 ahtíntu 38
 ahtári 53
 alas 108
 alásat 145
 alásată 146
 albu 108
 alná 106
 alúmt^u 111
 alunusésicu 107
 alfiúrea 39
 ambușiledzú 65
 Amer 104
 amín 49
 Aminciu 104
 amint^u 115
 Ampirătoare 105
 amuțári 112
 an 48
 aná 106
 ancún^u 113
 angárlím^u 121
 angáldásésicu 121
 ańurđiri 112
 apă 108
 apárnésicu 121
 ápiră 115
 apudidésicu 121
 aputrusiră 107
 arat 106
 arátu 105
 aráți 116
 aríu 52
 aríză 121
 árme 107
 armíră 116
 áru 105
 Armân 77
 armânește 77
 ármu 48
 ars 51
 arúc 48
 aruc(u) zborlu 32, 34
 aruyučari¹ 116
 aspár^u 111
 aspárg^u 111
 áta 113
 ată 139, 144
 atínt 38

- ațel 120
 auș 108
 avđari 112
 ázã 51
 azdisescu 122
 babã 139, 144
 bácavã 113
 bag 132
 bađanac 141, 146
 baltã 132
 banã 114
 bãrbã 109
 barbútã
 bascã 132
 bãneđu 132
 barđ 114
 bãrbat 141, 145
 bãldãsescu 122
 bãrgãdãn 122
 biľoc 113
 bizbiľ 113
 blãnã 113
 blãndã 109
 blízni 122
 broãscã 109
 bruřã 179
 buș 65
 bușãla, ta ~ 65
 bușulie 65
 bușur 65
 caft 115
 cair 115
 cal 131
 Calea Mare 105
 cãmat 122
 cãnura 109
 cãpit 122
 cãpra 48
 cãsã 109
 cãciulã 109
 cãlãmîște 113
 cãnd 52
 cãnt 114
 cãntãt 114
 cãnut 109
 cãpușã 109
 cãmbu 105, 106
 cãntu 34
 cãstãni 122
 cilimean 140
 ciuprã 140, 145
 cľaje 120
 cõtã 115
 cumnat 146
 cumnatã 146
 cupãc 105
 cupãcãr 105
 cupãcinã 105
 cupilciũ 140
 curnut 109
 cuscrã 146
 cuscru 142, 146
 cusurin 141, 145
 cusurinã 145
 cuturã 113
 çilimãn 48
 çilimean 114
 çiurutipsescu 122
 çoc 51
 dãdã 113, 139, 140, 144
 dadã mare 140
 dadã nicã 140
 daș 114
 dãinsescu 122
 deãpir, (mi) ~ 115
 dimãnd 115
 dirin, (mi) ~ 115
 distimeli 122
 dodã 141
 dódã 113
 dumneđã 129
 Dumniđãu 116
 Discata 105
 disc 105
 dómnu 50
 dziniri 143, 146
 ðalã 109
 ðimtã 107
 émburľi 107
 fãțire 112
 featã 140, 145
 fețã 111
 fiçór 51, 140, 145
 foc 109
 frati 141, 145
 fțea 106
 fudzí 49
 fug 106
 fumeaľi 140
 fumey 111
 fúndu 131
 fúrcã 115
 furnu 115
 fupji 111
 fus 115
 fuz 116
 gambro 143, 145
 gl'em 110
 goálã 113
 grãsi 48
 grãmbã 113
 groapã 132
 grumađu 132
 gurgúl 109
 gúșa 109, 132
 ȳambró 106
 g'ițó 115
 ȳiuș 139, 144
 ȳiȳã 114
 Ĝug 105, 124
 ȳumiticã 113
 hãri 52
 Hãscã 21
 hľin 146
 hľin 146
 hiľi 140, 145
 hiľin 143
 hiľu 140, 145
 iatã 139, 144
 iè 51
 ilãcã 122
 iprãki 122
 imã 139, 144
 imnã 48
 ímur 49
 íntrã 49
 isusit 145
 isusitã 145
 ișã 49
 kurvã/a 183
 kítcã 122
 Kivérnisi 122
 lafi 113
 laj 109
 lalã 141, 145
 lâhúri 122
 liyuçãrľ 117
 ludã 140
 ludũ 140
 lulãke 107

- luskiđă 106
 lîță 115
 mađăre 132
 maie 144
 mamă 139, 140, 144
 mamă mare 140, 145
 mană 139, 144
 máre 107
 márzine 116
 máscuru 131
 másini 51
 măciucă 188
 mână 48
 mbet 52
 mga 106
 mor 109
 múlgu 115
 mułari 141, 145
 mumă 139, 140, 144
 Mumă 129
 múndi 106
 mușătă 120
 mut 109
 mutriri 112
 nao 140
 năpărtică 132
 năsă 108
 nău, năj 113
 ncoá 41
 ndărdziá 52
 nearcă 142
 neptu 131
 nerc 142
 ngárcu 106
 Nkari 105
 nincă 40
 ningă 40
 nipoată 140, 145
 nipot 140, 145
 noră 143, 146
 ntărbă 112
 numeru 131
 nun(ũ) 143, 146
 nună 143, 146
 nuniŕe 143
 númir^ŕ 114
 nveastă 141, 143, 145
 nveastă nauă 140
 nvésti 49
 nviásta 51
 nõ 115
 omă 139, 144
 óm^ŕ 106
 óptu 50
 óră 129
 pále 108
 pap 144
 papū 139
 parmaticó 113
 patera 139, 144
 pátru 109
 paștámal 48
 pătrăgân 122
 pecat (picat) 129
 pecătos 129
 pecătoșŕi 129
 pétură 109
 pipércă 122
 pipirítă 113
 plăng^ŕ 106
 plug 106
 pórcu 106
 pótu 106
 prumuvęără 107
 pulpă 131
 pyăđe 111
 pufkie 113
 rađa 131
 romano-vlahi 134
 róși 52
 seáminu 106
 seáțiru 106
 soři 111
 sac^ŕ 106
 sápu 106
 săbătă 111
 sântu 108
 sândzi 48
 sămítă 113
 sămt^ŕ 114, 131
 sănătos 131
 sârcŕeđu 109
 sârin 115
 sârmăniță
 sârúnă 113
 scândrămă 113
 scriir^ŕ 114
 scúmbu 106
 seámin 105
 seáțir 106
 skinu 131
 siņa 113
 sinfodhă 142
 sínur 52
 slap^ŕ 119
 soacră 145
 soață 141
 socru 145
 soră (sorũ) 141, 145
 soț 141
 spată 115
 spúniri 112
 străglăt^ŕ 109
 strîmburări 105
 strungă 109
 susí 49
 șóput 109, 117
 șumác^ŕ 122
 șută 114
 șizútă, am ~ 116
 taianí 117
 tată 139, 144
 tată mare 141, 145
 táxi 107
 teacă 189
 tendi 49, 52
 tetă 140, 145
 torc^ŕ 114
 traz 116
 tră noi 129
 trăcúră 108
 tríiru 106
 tumbă 52
 túte 107
 ŕimeŕ^ŕ
 țalpă 132
 țea 106
 țes^ŕ 115
 ufilisescu 122
 uină 115
 úmplu 114
 umúti 122
 urđăsc^ŕ 115
 va 108
 va (s-cântám) 108
 văđui 108
 vđea 106
 veară 145
 veduă 146
 veduũ 145
 ver 141, 145

- videálă
 viçʎ 113
 vinís 49
 viryiră 129
 vitúʎ 109
 vllaçe 47
 vlah 77
 vlăheaște 77
 vluhuteășçi 116
 vómeră 106
 vreámʎ 106
 yap 11
 yin 109
 yízmu 106
 zanaçáđʎi 107
 zálă 51
 zădúh 53
 zburășçi
 zđifëți 112
- c. meglenoromână**
- aigôr 58
 abér 57
 ac 61
 acsiăn 57
 acsén 56
 ácsón 56
 ácur 61
 ágăr 58
 ágru 58
 ajúng 59
 ajutór 59
 alb 59
 albinár 57
 algínă 59
 alp 59
 amáj 60
 amá 60
 amácsi 56
 amáxi 56
 ambót 59
 amnónđa 61
 amnónďára 61
 amnónďilğa61
 ámnu 61
 ámnum 61
 ampédic 58
 ampédic 58
 ancă 40
 ancø 41
- ánflăm 61
 ánflu 61
 ánflum 61
 anfurlés 58
 áng el 57
 áng il 57
 antúárn 57
 antriáp 59
 ántrăm 61
 ántrum 61
 anțárt 58
 anțört 58
 anțiliág 57
 anțiléc 59
 anțilég 57
 anvínc 59
 anvirinós 59
 anvirnós 59
 apansoás 59
 apansoz 59
 apă 61
 ápără 59
 apiçcă 56
 apiçcă 56
 apră 59
 ápu 61
 arát 59
 arėti 59
 arágát 59
 arăzbói 59
 arc 61
 árcur 61
 argát 59
 arğésçu 58
 árță 61
 arzint 58
 arzuvál 59
 ásmă 60
 atór 58
 atór 58
 áți 61
 axén 56, 57, 59
 áxon 56
 ázmă 60
 ábér 57
 álbés 59
 álbínár 57
 álbínă 59
 álg és 59
 ámbód 59
 ámnónďura, 61
- ámnónďurlğa 61
 ámpéadic 58
 ámpirátés 60
 ámpirátésc 60
 áncúscréz 60
 áncúscru, -ári 60
 ánflurés 58
 ángróș, -ári 60
 ángrușéđ 60
 ánmár, -ári 60
 ánmáros 60
 ánmúgur -óri 61
 ánmuguróș 61
 ántórn 57
 ántreb 59
 ánțilég 59
 ánvíng 59
 árb 58
 árđávál 59
 árğés 58
 áripátă 59
 árnăuțés 60
 árnăuțésc 60
 árșón 58
 átoár 58
 bıábi 57
 bıólniță 57
 bájlă 60
 bářă 60
 Báltă Róși 56
 Baltăróși 56
 bárđă 59
 bárză 59
 băiñar 61
 băbălóc 59
 băbés 60
 băbésc 60
 băbłóc 59
 băjúr 59
 băňár 60
 bărlóc 59
 bărlóg 59
 bătărneăță 59
 bébi 57
 bigór 59
 bııçă 60
 bııúc 60
 bíłcă” 60
 bíłúc 60
 bitărneăță 59

- bitér 57
 bitîjár 57
 bitóm 58
 bitóm 58
 bivól 57
 bivul 57
 blóándă 58
 blóndă 58
 bólniță 57
 boş di pin 65
 boşu-cucotului 65
 bučfár 58
 bufcár 58
 bujúr 59
 buş 65
 cájári 61
 cáir 61
 cáiri 61
 cal 131
 cángă 61
 cápără 59
 cápră 59
 capričcă 56
 cápričcă 56
 car 61
 cără 61
 cárur 61
 căşlă 58
 căcúľ 61
 căcúuă 61
 căcúľi 61
 căfál 61
 căfáli 61
 căfálur 61
 călcóin 60
 călcón 60
 cămăşic 60
 cămşică 60
 căng 61
 căn 58
 căntár 60
 căntári 60
 cărăúľ 60
 cărăúľ 60
 cărăúľă 60
 cărbúni 59
 Cărcún 58
 cărmés 58
 căt 58
 cătrán 60
 cătráni 60
 cătunés 60
 cătunesc 60
 cǎpír, -iri 61
 cǎrpă, 58
 cǎstičcă 56
 cǎstičcă 56
 cocár 57
 códru 57
 cóini 58
 colibă 57
 comp 58
 condúr 57
 cóni 58
 corb 57, 60
 corp 60
 córpă 58
 coş 57
 cóşniţ 61
 cóşniţă 61
 cóşniţi 61
 cot 58
 cóvă 57
 cóini 58
 cóini, 60
 cǎmp 58
 cǎngur 61
 cǎn 58
 cǎni 58
 córpă 58
 cóşlă 58
 cǎt 38, 58
 cǎta 38
 crǎng 58
 crǎngu 58
 crǎstăf 59
 crǎstăv 59
 Crăcún 58
 crămés 58
 cresc 60
 crescaraúľă 60
 cşean 59
 cǎvă, 57
 cǎrb 57
 cǎaş 57
 cǎăt, 58
 cǎódru 57
 cǎoş 57
 cǎová 57
 cucár 57
 culibă 57
 cunác 60
 cunákă 60
 cundúr 57
 cunós 60
 cunósc 60
 cupirés 61
 curúnă 61
 curúni 61
 curuničcă 56
 curúničcă 56
 curúń 61
 cutéţ 60, 61
 cutéţă 60, 61
 cutéţur 61
 cutičcă 56
 cútichcă 56
 flămúnd 58
 flămúndu 58
 frúnđă 59
 fruntičcă 56
 frúntichcă 56
 frúnză 59
 fund 131
 funičcă 56
 fúničcă 56
 furnig íčcă 56
 furnig íčcă 56
 furkičcă 56
 fúrkičcă 56
 g ígór 59
 jagór 58
 iripátă 59
 jung 59
 lúrea 39
 măcioc 188
 jutór 59
 mascur 131
 mójn 60
 nepot 131
 număr 131
 pójni 60
 rat 59
 réti 59
 răb 58
 răşón 58
 răzbói 59
 Răzint 58
 sǎm(t) 131
 sǎnátos 131
 snagă 186

tăntu 39
telina 186
trup 186
scărbúni 59
vla/vlau, *pl.* vlaš 77

d. istroromână
acăt 37, 38, 41
(a)căta / (a)căt 38, 41
(a)căta / (a)căta 37, 38
acăta 38
acăte 38
acătile 38
acătîl' 38
acătile 38
acoace 41
aiurea 39
aiúre 39
akot 38
afú 39
afúrea 39
(a)lúre 39, 41
afúre 39
âncă (âncă) 39, 40, 41
ancoà 41
ancoátsi 41
asera 38
atât 38
ânc'l'ide 188
ângl'eță 188
ânveță 188
balaur 221
bucur 185
bucurâzna 185
bucuroasă 185
*bucuroasna 185
bucuros 185
*bucurosan 185
*bucurosno 185
cal 131
căt/cât 38
căta 38
coà 41
corp 185, 186
corpu de plug 185
cot 38
cota 38
cunostén' 151
cur 186, 187
curiç 187
curiçu de pâre 187
curu de pâre 186, 187

dinți de fl'er 187
éncă 39
fl'âre 187
fl'er 187, 188
fl'eru de păsade 187
fünd 131
iınca 40
iinke 40
inke (inke) 39-41
încă 40
ince 40
jivot 186
kóta 38
lúre 39
lúre 39
lúrea 39
maçúca 188
măciucă 189
motika 221
ncoà 41
nepot 131
nevr□me 188
număr 131
o grebénîta 185
o zadırgavka 185
óç(a) 40, 41
ót(a) 40, 41
pâra 221
pâs 186
prălița de fl'er 187
púca 188
pupă 131
puțe 188
rascl'ide 188
răzânveță 188
resgl'eță 188
sapun 221
sâpa 221
sâpa, a ~ 221
seșă 38
stânza 188, 189
stınza 188
stanze 188
stânze 188
stâza 188
*stenga 189
stenzja 189
teaca 189
teáca 189
telina 185
timpla 188

trazet 151
trupîță 186
vilele de fl'er 187
vrème 188
Vläh, *pl.* Vlăs/Vlăș 77, 82
vlaske/vlășke 82
vlaski 77
vlășki 82
zindzira 188
žinžire 188

Română comună

*sapă 221

Rusă

stezja 188
stógna 189
žérebej 15
волох, *pl.* волóси 79
скивирók 181
другжить 202
какорва 181
кахлы 199

Ruteană

žerebij 15

Sardă

botto 18

Sârbă

prts 178
Rumun(i) 77
Vlah, *pl.* Vlasi 77, 79
vlaški 77

Slavă

*blana 113
buša 64
bušiti 64
gog- 69
kobacati 70
podütiti 121
porinati 121
prige 177
Vlaška 80
*Volhü 79, 84

Slavă veche

grebeň 185
*kьrva 183
*stьga 188
stьgna 189

*stъzja 188

трупъ 185

vrěme 188

Slovacã

valach 79

Slovenã

Lah 80

Laščina 80

laški, -a, -o 80

stegnè 189

Suedezã

vãlsk 78

vãlska bõnor 78

Tracã

πρίτσος 178

προύτσος 178

Turcã

arşin 58

aygır 58

azdırmak 121

bayılmak 122

Boğdan 81

boş 65

burc 177

çürütmek 122

dayanmak 122

dest-mal 122

Eflâk 81

kitka 122

lahuri 122

orman 122

patlican 122

yaprak 122

Ucraineanã

cava 68

волóх 79

